Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги

Қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш лойихаси

Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларини бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБАМ)

Тошкент, Ўзбекистон
5 Ноябр, 2020 йил

Қисқартмалар ва глоссарий

АҚШ доллари	Америка Қўшма Штатлари доллари
АМБМ	Атроф-муҳит бўйича мутахассис
АМИБ	Атроф-муҳит ва Ижтимоий Баҳолаш
АМИБР	Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси
АМИХҚ	Атроф-муҳит ва ижтимоий ҳодисалар учун қўлланма
АМИМЧБАМ	Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларини бошқаришнинг асосий модели
АМИТБ	Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолаш
АМТБ	Атроф-муҳитга Таъсирни Баҳолаш
АМТТАЛ	Атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги ариза лойиҳаси
АМТҲ	Атроф-муҳитга Таъсир Ҳисоботи
БЎС	Батафсил Ўлчов Сўрови
ВМҚ	Вазирлар Маҳкамаси Қарори
ДЭАММҚ	Давлат экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қўмитаси
ДЭО	Давлат экологик оқибатлари
ДЭЭ	Давлат экологик экспертизаси
ЕК	Ер Кодекси
ЕЭҚ	Ерга (мажбурий) эгалик қилиш
ЖБ	Жаҳон Банки
ЖБГ	Жаҳон Банки Гуруҳи
ЖМР	Жисмоний маданий ресурслар
ИТБ	Ижтимоий таъсирни баҳолаш
ХКМФ	Халқаро консалтинг муҳандислари Федерацияси
ИТКҚВ	Иқтисодий тараққиёт ва Камбағалликни Қисқартириш Вазирлиги
КРАМ	Кўчириш режасининг асосий модели
КТР	Комплекс Текширув Ҳисоботи
КҲР	Кўчириш Ҳаракат Режаси
ҚИРЛ	Қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш лойиҳаси
ҚКҲР	Қисқартирилган Кўчириш Ҳаракат Режаси
ЛАҚ	Лойиҳа Амалий Қўлланмаси
ЛАОГ	Лойиҳани Амалга Ошириш Гуруҳи
ЛВМБ	Лойиҳани Вилоятлардаги Мувофиқлаштирувчи Гуруҳлар
ЛЖШ	Лойиҳадан жабрланган шахслар
М&Б	Мониторинг ва баҳолаш
МК	Мажбурий кўчириш
ММТХ	Меҳнат мухофазаси ва техника хавфсизлиги
МФБМ	Манфаатдорларни фикр билдириш механизми
МФЙ	Маҳалла Фуқаролари Йиғини
МТГ	Махалла тараққиёт гурухи
НТТ	Нодавлат нотижорат ташкилот
ПБ	Полихлорланган бифенил
ОС	Операцион сиёсат
СваХ	Саломатлик ва Хавфсизлик
СРМБК	Сув ресурсларини мувофиқлаштиш бўйича бирлашган комиссия
ССВ	Соғлиқни Сақлаш Вазирлиги
Сўм	Ўзбек пул бирлиши Сўм
ТА	Туб Аҳоли
ТВ	Техник вазифа
ЯБХИК	Вилоят хокимияти қошидаги Ягона буюртмича хизмати инжиниринг компания
ТИА	Техник-Иқтисодий Асослаш
ЎР	Ўзбекистон Республикаси
ВИГ	Вилоят Ишчи Гуруҳлари
ЎРҲ	Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати
УХ	Уй Хўжалиги
ФК	Фуқаролик Кодекси
ФП	Фаолият принциплари
ХБМ	Хавфсизлик бўйича мутахассис
ХМИ	Халқаро Молия Институтлари
ХМК	Халқаро Молия Корпорацияси
ШКЧМ	Шикоятларни кўриб чиқиш механизми

ШҲВ Шахсий Ҳимоя Воситалари
ЭСХУЙ Экология, Саломатлик ва Хавфсизликнинг умумий йўриқномалари
ЭТХ Эксплуатация, техник хизмат

Мундарижа

ҚИСҚАРТМАЛАР ВА ГЛОССАРИЙ 2

МУНДАРИЖА 3

1. КИРИШ 6

2. ЛОЙИҲАНИНГ ТАВСИФИ 15

2.1. Лойиҳанинг мақсадлари ва потенциал бенефициарлар 15
2.2. Лойиҳанинг компонентлари ва режалаштирилган инвестициялар 15
2.3. Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларни бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБАМ) кўлами ва вазифалари 24

3. АТРОФ-МУҲИТ ВА ИЖТИМОИЙ БАҲОЛАШ УЧУН НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ БАЗА 25

3.1. Миллий экологик сиёсат ва қонунчилик 25
3.2. Экологик қонунчилик: 25
3.3. Экологик ва ижтимоий баҳолаш бўйича миллий талаблар 28
3.4. Жаҳон банкининг хавфсизликни таъминлаш сиёсати талаблари 32
3.4.1. Экологик ва ижтимоий баҳолашнинг асосий талаблари 32
3.4.2. Жаҳон банки хавфсизлик сиёсати ва уларга қўйиладиган талаблар 33
3.4.3. ЖБ лойиҳалари тоифалари ва скрининги 35
3.5. Атроф-муҳитни баҳолаш бўйича миллий ва жаҳон банки талабларини таққослаш 36
3.5.1. Лойиҳанинг экологик тоифаларига нисбатан фарқлар 37
3.5.2. АМИБРнинг атамаларидаги фарқлар 37
3.5.3. АМТБ маълумотларини ошкор қилиш ва жамоатчилик маслаҳатлашуви бўйича фарқлар 37
3.6. Амалдаги экологик стандартлар. 37

4. АМИБ МИЛЛИЙ ИНСТИТУЦИОНАЛ НОРМАТИВ БАЗАСИ 41

5. АСОСИЙ МАЪЛУМОТЛАР 44

5.1. Андижон вилояти 44
5.2. Наманган вилояти 50
5.3. Фарғона вилояти 57
5.4 Жиззах вилояти 64
5.5 Сирдарё вилояти 78

6. ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ ТАВСИФЛАР 85

6.1. Иқтисодий ўсиш ва шароитлар 90
6.2. Бандлик ва меҳнат бозори 91
6.3. Қашшоқлик 92
6.4. Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси аҳамияти ва даражаси 94
6.5. Гендер тенгсизлиги индекси (ГТИ) 95
6.6. Бошқарув ва инсон ҳуқуқлари. 96
6.7. Хулоса 100

7. МАНФААТДОР ТОМОНЛАР, ТАЪСИРЛАР ВА ТАЪСИРЛАРНИ ЮМШАТИШ 101

7.1. Манфаатдор томонларнинг сегментацияси / устуворлиги 101
7.2. Асосий муаммолар, таъсирлар ва таъсирларни юмшатиш 104

7.3. Лойиҳа цикли ва жараёнлари 106

8. ЕРГА (МАЖБУРИЙ) ЭГАЛИК ҚИЛИШ ВА МАЖБУРИЙ КЎЧИРИШ 111

9. ГЕНДЕР, ФУҚАРОЛАР ИШТИРОКИ ВА ИШЧИ КУЧИ 114

9.1. Гендер 114

9.2. Фуқаро иштироки 116

9.3. Меҳнатни бошқариш режаси 124

10. КҲРЛАРНИ СКРИНИНГЛАШ, ТАЙЁРЛАШ ВА ТАСДИҚЛАШ ИЖТИМОИЙ ЖАРАЁНИ ВА РЕПУТАЦИОН РИСКЛАР 127

10.1. Салбий/истиснолар рўйхати 127

10.2. Мажбурий кўчириш учун скрининг 127

10.3. Скрининг назорат рўйхати 128

10.4. Дастлабки ва ижтимоий-иқтисодий маълумотлар 128

10.5. Суб лойиҳаКҲР/ҚКҲР сини тайёрлаш 129

11. ЛОЙИҲАНИНГ АТРОФ-МУҲИТГА МУМКИН БЎЛГАН ТАЪСИРЛАРИ 131

11.1. Атроф-муҳитга потенциал таъсирлар ва рисклар 131

11.2. Ишчилар ва жамоанинг соғлиқ ва меҳнат мухофазаси 133

11.3. КОВИД-19 пандемия даврида ишчилар ва жамоанинг соғлиқ ва меҳнат мухофазаси 141

11.4 Потенциал ижтимоий таъсирлар ва уларни юмшатиш 143

12. АТРОФ МУҲИТ ВА ИЖТИМОИЙ БАХОЛАШ ҚОИДА ВА ТАРТИБЛАРИ 146

12.1. Атроф муҳит ва Ижтимоий Баҳолашнинг асосий босқичлари 146

12.2. АМИБ жараёни: босқичма-босқич 147

12.3. Қўшимча лойиҳаларни экологик скрининги мезонлари 150

12.4. АМИБ воситаларининг турлари 156

12.5. Атроф-муҳитни скрининги, АМИБ жараёни ва АМИБР назоратини амалга оширишда турли манфаатдор томонларнинг роли 157

13. ИНСТИТУЦИОНАЛ МЕХАНИЗМЛАР 159

13.1. Лойиҳани мувофиқлаштириш 159

13.2. Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи 159

13.3. Лойиҳанинг вилоят ишчи гуруҳлари 160

14. МОНИТОРИНГ ВА ҲИСОБОТ 161

14.1. Ижтимоий мониторинг ва ҳисобот беришнинг асосий талаблари 161

14.2. Атроф-муҳит мониторинги 162

14.3. Экологик ва ижтимоий ҳисобот 162

14.4. АМИМЧБАМни лойиҳа ҳужжатларига киритиш 163

15. АМБ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШ 164

16. ШИКОЯТЛАРНИ КЎРИБ ЧИҚИШ МЕХАНИЗМИ 166

16.1. ШКЧМ ҲАҚИДА УМУМИЙ ТУШУНЧАЛАР 166

16.2. Шикоятларни кўриб чиқиш муддати 168

16.3. ШКЧМ махсус шартлари 168

17. АМИМЧБАМНИ ОШКОР ЭТИШ ВА ЖАМОАТ БИЛАН МАСЛАҲАТЛАШИШ 171

18. ИЛОВАЛАР 172

ИЛОВА – 1. ЛОЙИХА АТРОФИДАГИ АҲОЛИ (2019) 172

ИЛОВА – 2. ТАНЛАНГАН ЛОЙИҲА САЙТЛАРИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИ САРҲИСОБИ (2019 ЙИЛ 24-28 ИЮН КУНЛАРИ ДАЛА ТАДҚИҚОТЛАРИ АСОСИДА) 173
ИЛОВА – 3. ФУҚАРОЛАР ТОМОНИДАН ТАКЛИФ ҚИЛИНГАН КИЧИК ЛОЙИҲАЛАРНИНГ ҚИСҚАЧА МАЗМУНИ (24-28 ИЮНДАГИ ДАЛА ТАДҚИҚОТЛАРИ АСОСИДА) 176
ИЛОВА - 4. АСОСИЙ ЭКОЛОГИК МУАММОЛАРНИ ЎРГАНИШ 178
ИЛОВА – 5. АСБЕСТНИ ЎЗ ИЧИГА ОЛГАН МАТЕРИАЛЛАРНИ БОШҚАРИШ РЕЖАСИ (МИСОЛ) 182
ИЛОВА-6. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ДАВЛАТ ЭКОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗАСИ ТЎҒРИСИДАГИ 2020 ЙИЛ 7 СЕНТЯБРДАГИ 541-СОНЛИ НИЗОМДАН КЎЧИРМАЛАР. 185
ИЛОВА – 7. ХМК ИСТИСНО РЎЙХАТИ(ЛОЙИҲАНИНГ МАНФИЙ / ИСТИСНОЛАР РЎЙХАТИ) 187
ИЛОВА-8. ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ 2020 ЙИЛ 7 СЕНТЯБРДАГИ 188
ИЛОВА - 9. АМИТБ ЎТКАЗИШ УЧУН ТУХНИК ВАЗИФЛАР 194
ИЛОВА - 10. АТРОФ-МУҲИТ ВА ИЖТИМОИЙ БОШҚАРУВ РЕЖАСИ МАЗМУНИ 195
ИЛОВА - 11. АТРОФ-МУҲИТНИ БОШҚАРИШ РЕЖАСИНИ ТЕКШИРИШ РЎЙХАТИ (КИЧИК ҲАЖМДАГИ ҚУРИЛИШ / РЕАБИЛИТАЦИЯ СУБ-ЛОЙИҲАЛАРИ УЧУН) 197
ИЛОВА 12. АТРОФ МУҲИТ ВА ИЖТИМОИЙ БОШҚАРУВ РЕЖАСИ (АМИБР) КИЧИК МИҚЁСДАГИ ЙЎЛЛАРНИ ҚАЙТА ТИКЛАШ ЛОЙИҲАЛАРИ УЧУН НАЗОРАТ ВАРАҚАЛАР 206
ИЛОВА-13. АТРОФ-МУҲИТНИ СКРИНИНГ НАЗОРАТ ВАРОҒИ (1) 215
ИЛОВА - 14. ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН МАСЛАҲАТЛАШУВ БАЁННОМАЛАРИ 222
ИЛОВА – 15. ҚУРИЛИШ МАСАЛАЛАРИ / ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИДА КОВИД – 19 МУХОКАМАСИ (АҲАМИЯТИ) 224
ИЛОВА – 16. КОВИД – 19 ТАЙЁРГАРЛИК ҲИСОБОТ НАЪМУНАСИ 236

1. КИРИШ

1. Ушбу Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларини бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБАМ) хужжатининг биринчи наъмунси сентябр 4, 2019 да эълон қилинган. “Обод Қишлоқ” давлат дастури вақтинча тўхтатилганлиги сабабли ва 2020 йил сентябрда Ўзбекистон ҳукумати қарорига асосан "Обод қишлоқлар" лойиҳаси номи “Қишлоқ инфратузилмаси ривожлантириш лойиҳаси” (ҚИРЛ) номига ўзгартирилди ва барча лойиҳа манфаатдор томонларининг саломатлиги ва хавфсизлигини таъминлаш учун КОВИД-19 пандемияси томонидан лойиҳани амалга ошириш циклига мослашишни талаб қилади.

2. ҚИРЛ (бундан буён "лойиҳа") - бу Ўзбекистон ҳукуматининг (ЎХ) ташаббусига асосан инфратузилма ва хизматларни етказиб беришдаги бўшлиқларни камайтириш мақсадида қишлоқларни аҳолининг иштирокида ривожлантиришга қаратилган. ҚИРЛ 5 та вилоятларнинг 21та туманларида маҳаллий ривожланишни режалаштириш, қарор қабул қилиш ва назорат қилиш, жамоалар ичида камбағал ва заиф, шу жумладан, эътибор билан жамоа иштирокини мустаҳкамлаш жараёнларини жорий этади. Ўқув-амалий ёндашувдан фойдаланиб, ҚИРЛ лойиҳа қарорларини қабул қилиш ва назорат қилишда жамоатчилик иштирокини, лойиҳани амалга оширишда шаффофлик ва ҳисобдорликни, сублойиҳалар инвестицияларининг сифати ва барқарорлигини оширишга қаратилган ёндашувларни синовдан ўтказади. Иштирок этиш ва жамоатчиликка тегишли қарорларни қабул қилиш ва назорат қилишни ошириш учун ҚИРЛ остида жорий этилган асосий дизайн инновацияси иштирок этувчи туман маъмуриятлари ва қишлоқларни ўқитилган қишлоқ кўмаклашиш гуруҳлари шаклида қўллаб-қувватлашдир. Ушбу мазмундан келиб чиқиб, Ўзбекистон ҳукумати Жаҳон Банкидан ҚИРЛни амалга ошириш учун 100 миллион доллар маблағ билан қўллаб-қувватлаш сўради. Лойиҳага тайёргарлик саъй-ҳаракатлари фаоллашгач, ОИИБ ҳамкор сифатида 82 миллион доллар маблағ билан молиялаштирди. ҚИРЛни ривожлантириш мақсадлари – (i) инфратузилманинг сифатини яхшилаш ва (ii) қуйидаги соҳаларда - Фарғона[1], Андижон, Наманган, Сирдарё[2] ва Жиззах[3] вилоятларида мақсадли қишлоқлардаги иштирокчилик маҳаллий бошқарув жараёнларини мустаҳкамлаш.

3. **1 компонент: Таянч инфратузилма ва хизматларга ва маҳаллий бошқарув салоҳиятини қўллаб-қувватлашга талаб асосидаги инвестициялар**. Ушбу компонент жойларда аҳоли режалаштирадиган ва устувор бўлган ижтимоий инфратузилма ва хизматларга иқлимга бардош инвестицияларни молиялаштириш учун суб-грантлар беради. Ушбу компонент хокимиятлар ва МФЙга Лойиҳа Амалий Кўлланмаси (ЛАҚ) да белгилангани каби аҳолини инвестицияларни режалаштириш, танлаш, амалга ошириш бўйича инклюзив, шаффоф жараёнларга жамиятни жалб қилишга ёрдам беради.

4. **1а Субкомпонент: Таянч инфратузилма ва хизматларга талабга асосланган инвестициялар учун субгрантлар**. Ушбу компонент 1б субкомпонентда кўрсатилган ва ЛАҚ да батафсил тавсифланган, жисмоний кўчириш ёки одамларни бошқа жойга кўчиришни талаб қиладиган қурилиш ёки ҳар қандай инвестицияларни талаб қиладиган лойиҳаларни салбий рўйхатни ҳисобга олган ҳолда, тегишли қишлоқларда инвестицияларни молиялаштиради. Таянч ва иқлим ўзгаришига бардошли инфратузилма ва хизматларнинг

[1] мамлакатнинг шарқидаги Фарғона водийсининг жанубий қисмида жойлашган. У Ўзбекистоннинг Наманган ва Андижон вилоятлари, шунингдек Қирғизистон ва Тожикистон билан чегарадош. Унинг майдони 6800 км^2 ни ташкил қилади. Аҳолиси тахминан 2 597 000 кишини ташкил этади, аҳолининг 71% дан ортиғи қишлоқларда яшайди.

[2] мамлакатнинг марказида Сирдарёнинг чап қирғоғида жойлашган. Қозоғистон, Тожикистон, Тошкент вилояти ва Жиззах вилояти билан чегарадош. У 4,276 квадрат километр (1 651 квадрат миля) майдонни егаллайди [1] ва асосан чўллардан иборат бўлиб, Очлик Дашти минтақанинг муҳим қисмини эгаллайди. Аҳолиси 803 100 атрофида эканлиги тахмин қилинмоқда.

[3] мамлакатнинг марказида / шарқида жойлашган. У жанубда ва жануби-шарқда Тожикистон, ғарбда Самарқанд вилояти, шимоли-ғарбда Навоий вилояти, шимолда Қозоғистон ва шарқда Сирдарё вилояти билан чегарадош. У 20,500 км^2 майдонни егаллайди. Аҳолиси тахминан 910,500 кишини ташкил етади, уларнинг 80% қишлоқ жойларда яшайди

сублойиҳаларига киритилган мақбул инвеститсиялар қуйидагиларни ўз ичига олади, аммо булар билан чекланмайди: (i) қишлоқ ичимлик суви ва канализация хизматларига инновацион алтернатив моделлар киритиш орқали улардан фойдаланишни кенгайтириш учун мавжуд ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларини тиклаш; (ii) энергия самарадорлигини ошириш учун жамоат биноларини модернизациялаш; (iii) ижтимоий инфратузилмани тиклаш; (iv) учинчи даражали йўллар, кўчаларни ва пиёдалар учун йўлларни тиклаш; (v) йўлларни дренажлаш(қуритиш) ва қишлоқ йўлларининг тошқинга чидамлилигини ошириш; (vi) кўприкларни тиклаш ва қуриш (узунлиги 10 метргача); (vii) кўчаларни ёритиш тизимини модернизациялаш; (viii) жамоат жойларини такомиллаштириш; (ix) қаттиқ чиқиндиларни утилизация қилиш тизимлари; (x) жамоат объектларини кичик миқёсда қуриш; (xi) симсиз Интернет хизматлари билан таъминлаш учун антенналарни ўрнатиш; (xii) автобус тураргоҳлари ва бекатларини қуриш ва тиклаш; ҳамда (xiii) энергия таъминоти бўйича чора-тадбирлар. Ушбу субкомпонент, шунингдек ҳар бир сублойиҳанинг умумий қийматидан 2% га баҳоланадиган тегишли сублойиҳалар билан боғлиқ бўлган техник лойиҳалаштириш ишлари учун техник кўмак (ТК) ни молиялаштиради.

5. **1б Субкомпонент: Коммуникация ва жамоатчилик билан алоқалар, фуқаро иштироки, маҳаллий бошқарув салоҳиятини ошириш.** Ушбу субкомпонент МТГ ва ТЛҚлар учун техник ёрдам, ўқитиш ва салоҳиятни ошириш бўйича тадбирларни амалга оширишда Қишлоқ Фасилитаторлари (ҚФ) ва Қишлоқ муҳандисларини (ҚМ) қўллаб-қувватлайди:

а) *Иштирок этишнинг амалга ошириш босқичлари, шу жумладан:* (i) лойиҳа мақсадлари, қоидалари ва шикоятларни кўриб чиқиш тизими, шу жумладан аёллар ва заиф гуруҳлар билан алоқа қилиш ва тарқатиш; (ii) барча иштирок этадиган қишлоқларда / қишлоқларда аҳоли эҳтиёжларини биргаликда баҳолаш; (iii) биргаликда ривожланишни режалаштириш, устувор йўналиш ва субгрант инвестицияларни танлаш; ва (iv) иштирок этиш бўйича ЭваТХК.

б) *Фуқароларнинг жалб этилиши, шу билан чекланмаган ҳолда фуқароларнинг иштирок этиш мониторинги ва назорати қуйидагиларни ўз ичига олади*: (i) МТГ ўқитилган аъзолари ва (ii) ижтимоий аудиторлик текширувларидан фойдаланган ҳолда лойиҳанинг қарорларини қамраб оладиган ва шаффоф бўлишига ва ҳисобдор бўлишига ишонч ҳосил қилиш учун кичик лойиҳаларни monitoring қилиш. subproject маблағларидан фойдаланиш.

в) *Сублойиҳани лойиҳалаштириш ва барқарорлиги учун техник ёрдам, шу жумладан*, (i) дастлабки муҳандислик кўмаги, дастлабки экологик ва ижтимоий скрининг ва дастлабки лойиҳанинг лойиҳа-смета ҳужжатлари, ва (ii) МТГларга автоном сув таъминотини лойиҳалаштириш ва амалга ошириш учун санитария тизимлари.

6. **2-компонент: Лойиҳани бошқариш, мониторинг қилиш ва баҳолаш ҳамда салоҳиятни ошириш** (i) Лойиҳани бошқариш фаолиятига, шу жумладан Лойиҳани амалга ошириш, мулоқот ва жамоатчилик билан алоқаларни, Лойиҳалар аудитини ва қўшимча операцион харажатларни молиялаштиришни умумий мувофиқлаштириш ва назорат қилишга; (ii) Лойиҳани мониторинг қилиш ва баҳолашга, Лойиҳанинг шаффофлиги ва фуқароларнинг фикр-мулоҳазаларига; (iii) бенифициарлар билан қайта алоқа механизмини бошқаришга (БҚАМ), шу жумладан шикоятларни кўриб чиқиш механизмини (ШКЧМ) бошқаришга; ва (iv) самарали харидлар, ижтимоий ва экологик хавфсизликни ошириш ва инфратузилма лойиҳалари сифатини яхшилаш учун вилоят ҳокимиятларининг салоҳиятини оширишга ёрдам беради.

7. **Лойиҳа манзили.** Лойиҳа Ўзбекистоннинг қуйидаги жами аҳолиси таҳминан 11,6 миллион кишидан иборат бўлган 5та вилоятларда амалга оширилади: Андижон, Наманган,

Фарғона, Сирдарё ва Жиззах вилоятлари. Фарғона водийси Ўзбекистоннинг энг зич вилоятларидан бўлиб, аҳолисининг сони таҳминан 9,5 миллион кишини ташкил этади, бу ўз навбатида Ўзбекистон аҳолисининг 28 %ни ташкил қилади. Ушбу ҳудудда Ўзбекистоннинг кам таъминланган аҳолисининг чорак қисми истиқомат қилади ва ўртача даромад даромадларнинг пастки диапозонига тўғри келади. Ўзбекистоннинг энг унумдор қишлоқ хўжалиги ерларининг бир қисми Фарғона водийсида жойлашган, шу билан бирга, Ўзбекистоннинг бошқа вилоятларга нисбатан бу ерда саноат ривожланиши нисбатан юқори. Яхши имкониятларга қарамай, биофизик (об-ҳавонинг ўзгарувчанлигини келтириб чиқарадиган иқлим ўзгариши, сув танқислиги, электр энергиясини ишлаб чиқаришнинг чекланган ҳажми); ижтимоий (ишчи кучи захираларининг ошиши); иқтисодий (бозорга йўналтирилган иқтисодий моделга таркибий ўтиш, ҳудудлар ўртасидаги ривожланиш фарқига олиб келадиган нотекис ўсиш) масалалари ривожланишга тўсқинлик қилади.

8. **Лойиҳанинг потенциал экологик ва ижтимоий таъсири**. Лойиҳа таянч инфратузилма ва хизматлар бўлган талабга асосан турли хил инвестицияларни қўллаб-қувватлайди, яъни сув таъминоти ва канализация хизмати; жамоат биноларини энергия самарадорлиги учун қайта жихозлаш; ижтимоий инфратузилмани тиклаш; учламчи йўллар, йўлакларни ва пиёдалар йўлларини тиклаш; йўллар дренажи ва тошқинларни бошқариш; кўприкни тиклаш ва қуриш; кўчаларни ёритгичларини модернизация қилиш; жамоат жойларини яхшилаш ва бошқалар. Лойиҳанинг ижтимоий-иқтисодий таъсири асосан ижобий ва лойиҳа қишлоқларида қишлоқ аҳолисининг турмуш даражаси ва сифатини яхшилаш билан боғлиқ бўлади. Бироқ, қурилиш ишларини амалга ошириш турли хил салбий экологик ва ижтимоий оқибатларга олиб келиши мумкин. Атроф-муҳитга таъсири қуйидагилар бўлиши мумкин: (а) атроф-муҳит чиқиндилар, шовқин, чанг, чиқинди газлар билан ифлосланиши; (б) қурилиш ишлари билан боғлиқ соғлиқ ва хавфсизликка хафвлар ҳамда бошқа муаммолар; (в) етарли даражада олдини олиш ва юмшатиш чоралари кўрилмаганлиги натижасида ер ости ва ер усти сувларининг ифлосланиши ошиши; (г) тупроқнинг емирилиши ва ифлосланиши; ва (д) қурилиш ишлари пайтида оғир техникалардан нотўғри фойдаланиш натижасида инсон саломатлигига таҳдид қилади. Ушбу таъсирлар қурилиш ёки қайта қуриш тадбирлари учун хос бўлиб, қурилишда илғор усуллари ва / ёки тегишли чораларини қўллаш орқали камайтирилиши мумкин. Бундан ташқари, 2-компонент бўйича таклиф этилаётган тадбирлар, Маҳалла Фуқаролар Йиғинлари (МФЙ) лойиҳа қўмиталарига Лойиҳа томонидан молиялаштириладиган сублойиҳаларни аниқлаб берадиган қишлоқларни ривожлантириш режаларини ишлаб чиқишда кўмаклашишга мўлжалланган, шу билан бирга лойиҳани амалга ошириш ва ишлатиш босқичларида билвосита баъзи атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирларни (ҳаво ва сувни ифлослантириш, чиқиндиларнинг пайдо бўлиши, меҳнат ва соғлиқ учун хавфлар келтириб чиқариши ва бошқалар) келтириб чиқариши мумкин.

9. Ижтимоий томондан, бир қатор ижтимоий ривожланиш ва ҳимоя масалалари биринчи ўринга чиқади. Ижтимоий масалалар қуйидаглардан иборат: қамраб олиш, тенглик, ошкоралик, ҳисобдорлик ва марказлаштирилмаган бошқарув. Гендерлик ва мажбурий меҳнат оид масалалари ҳам муҳим ўрин тутади. Лойиҳалашнинг асосий жиҳати маҳаллий жамоаларга ижтимоий воситачилик хизматларини кўрсатиш билан боғлиқ. Хавфсизлик чораларига келсак, баъзи тадбирлар вақтинча / доимий жисмоний кўчиришга ва иқтисодий беқарорликга, шунингдек кириш имкониятини чеклашга олиб келадиган «ерларни» талаб қилади. Хавфсизлик чоралари лойиҳани ишлаб чиқиш орқали ҳал қилинса ҳам, бошқа жойга кўчириш Жаҳон банкининг Операцион сиёсати - ОС 4.12 га мувофиқ амалга оширилади.

10. **ЖБ операцион сиёсати**. Лойиҳа Жаҳон банкининг Операцион сиёсати (ОС) *4.01 Атроф-муҳитни баҳолаш*га асосланади, чунки бу бир қатор экологик ва ижтимоий таъсирларни келтириб чиқаради (юқорига қаранг). Лойиҳа агрокимёвий моддалардан

фойдаланишни назарда тутадиган қишлоқ хўжалиги махсулотларини ишлаб чиқариш ва боғларни модернизация қилиш каби сублойиҳаларни қўллаб-қувватламайди ва *Зараркунандаларга қарши курашиш тўғрисида ОС 4.09* қўлланилмайди. Худди шундай, *Табиий комплекс тўғрисида ОС 4.04 ва Ўрмонлар тўғрисида ОС 7.36* ларга ҳам қўлланилмайди, чунки лойиҳа қишлоқ жойлардаги мавжуд инфратузилмани ривожлантиришга қаратилган ва табиий комплексларга ва/ёки ўрмонларга таъсир кўрсатилишига қаратилмаган. *Жисмоний маданий ресурслар* тўғрисидаги ОС 4.11 қўлланилмайди, чунки таклиф қилинган сублойиҳалар бундай ресурсларга таъсир кўрсатиши мумкин бўлса Лойиҳа молиялаштирувидан чиқариб ташланади. *Мажбурий кўчириш тўғрисидаги ОС 4.12* дастури кичик ер участкаларини (вақтинча ёки доимий) сотиб олиш потенциал зарурати, киришни чеклаш ва 1а Компоненти бўйича фаолият билан боғлиқ равишда иқтисодий қайта жойлаштиришни талаб қилиш сабабли қўлланилади. Ниҳоят, ОС 7.50 ҳам ишга туширилади, чунки режалаштирилган тадбирлар "халқаро сув йўллари"нинг сув манбасидан фойдаланади ва Сирдарёда ёки унинг ирмоқларига чиқинди сувларни оқизади. Шунга қарамай, молиялаштирилиши керак бўлган ишлар тиклаш, ўзгартириш ва мавжуд схемаларга қўшимчалар ёки ўзгартиришлар киритиш билан чекланиб қолиши мумкин; улар олинган сув миқдорини кўпайтирмайди ёки сув манбаларига ёки маҳаллий гидрологик ҳолатга сезиларли таъсир кўрсатмайди. Ушбу сармоялар тиклаш характерига эга ва ижобий таъсир кўрсатганлиги сабабли, лойиҳа жамоаси "Денгизбўйи давлатларнинг билдиришномасига истисно"ни тайёрлади ва 2019 йил 30 августда Банкнинг юридик бўлими ҳамда Европа ва Марказий Осиё минтақавий Вице-президенти томонидан тасдиқланди.

11. **Лойиҳанинг тоифаси ва ҳимоя воситалари**. Банкнинг хавфсизлик чоралари ва тартиб-қоидаларига мувофиқ, лойиҳа “Б” Тоифасига киради, бунинг учун Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаси (АМИБР) билан Атроф-муҳитни баҳолаш (АМБ) талаб қилинади. Бироқ, баҳолаш пайтида батафсил режалаштириб бўлмайди, чунки инвестициялар /сублойиҳалар аста-секин вақт ўтиши билан маҳаллий ҳамжамият томонидан аниқланади. Шунинг учун лойиҳада доиравий ёндашувни қўлланилади ва тегишли воситалар бўлиб АМИМЧБАМ ва КРАМ ҳисобланади.

12. **АМИМЧБАМнинг қамров доираси**. АМИТБ жараёнини бошқарадиган АМИМЧБАМ қуйидагиларни қамраб олади: 1а компонентига биноан талабга асосланган асосий инфратузилма ва хизматларга инвестициялар томонидан қўллаб-қувватланаган сублойиҳаларни экологик ва ижтимоий скрининги учун қоидалар, процедуралар ва амалга ошириш тадбирлари; сублойиҳаларнинг АМИТБларини ва / ёки оддий АМИМЧБАМ ларни тайёрлаш, шунингдек тегишли АМИБР назорат варақаларини тайёрлаш бўйича кўрсатма; Лойиҳа томонидан қўллаб-қувватланадиган турли хил таклиф этилаётган фаолият ва сублойиҳа турларининг келиб чиқиши мумкин бўлган таъсирларини юмшатиш чоралари; 1б -Компонент бўйича амалга ошириладиган, Лойиҳа орқали молиялаштириладиган сублойиҳаларни аниқлайдиган қишлоқ тараққиёти режаларини ишлаб чиқишда ЭИТБ нинг асосий талаблари; ва АМИТБ/АМИБР лар бажарилишини мониторинг қилиш ва назорат қилиш талаблари. АМИМЧБАМда шунингдек рискларни бошқариш учун ЛАОГ ва маҳаллий жалб қилинган муассасаларни салоҳияти кўриб чиқилган. Ушбу маълумот асосида АМИМЧБАМ ушбу томонларнинг барчасини қамраб оладиган салоҳиятни ошириш тадбирларини, шунингдек экологик ва ижтимоий хавфларни камайтириш ва сублойиҳани даражасида АМИТБ ўтказиш учун маҳаллий ташкилотларнинг салоҳиятини ошириш бўйича тадбирларни белгилайди. Бу борада алоҳида эътиборни вилоят ҳокимликларининг АМИТБ салоҳиятини ривожлантиришга қаратилади. Ва ниҳоят, АМИМЧБАМ хужжатида катта ижтимоий ва экологик оқибатларга олиб келадиган инфратузилмага инвестицияларни (А тоифадаги сублойиҳаларни), шу жумладан муҳофаза қилинадиган ҳудудларда, муҳим яшаш жойларида ёки маданий ёки ижтимоий жиҳатларга сезгир бўлган ҳудудда жойлашган сублойиҳаларни, шунингдек халқаро сув йўлларига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган

сублойиҳалар ни рўйхати келтирилган, ушбу рўйхатдаги сублойиҳалар лойиҳа томонидан қўллаб-қувватланмайди. Салбий рўйхатга доимий жисмоний кўчиришни талаб қиладиган сублойиҳа фаолиятлари ҳам киритилади.

13. **Миллий қонунчиликда АМИБнинг талаблари**. Лойиҳа, шунингдек, миллий қонунчиликнинг ЭБ талабларига ва хусусан «Экологик экспертиза тўғрисида» (2000 й.) Қонунида ва ЎРҲ АМТБ тўғрисидаги низомида (2018) белгиланган талабларига амал қилади. Жаҳон банки ва Ўзбекистоннинг экологик ва ижтимоий меъёрий-ҳуқуқий базасини таққослаш натижалари тоифалар билан боғлик (ЖБ да 3 та тоифа ва Ўзбекистонда 4 та тоифа), алоҳида Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқариш Режасини (АМИБР) (Ўзбекистон АМБ жараёнида бундай талаблар мавжуд эмас) ишлаб чиқиш талаблари, жамоатчилик муҳокамалари ва маълумотларни ошкор қилиш (миллий қонунчилик буни фақат I ва II тоифадаги кўпроқ хавфли лойиҳалар учун амалга оширишни белгилайди) билан боғлиқ фарқларни намоён қилди. Шунга кўра, АМИМЧБАМда ушбу ҳолатларда ЖБнинг ОС талабларини бажариши назарда тутилган.

14. **Ерга эгалик қилиш**. Ерга (мажбурий) эгалик қилиш зарур бўлганда, лойиҳа ерни қўлга киритиш учун стратегия ва ҳаракатлар режасини ишлаб чиқишни талаб этади. Лойиҳада ерларни расмийлаштиришнинг иккита кенг қўлланиладиган усули назарда тутилган: (i) ихтиёрий хайрия; ва (ii) мажбурий бўлган ерга эгалик қилиш. Биринчиси, анъанавий равишда жамоатчилик томонидан олиб бориладиган ташаббусларда яхши қабул қилинган амалиётдир, чунки Лойиҳалар доирасида амалга ошириладиган тадбирлар бўйича жамоатчилик қарор қилади. Шу билан бирга, лойиҳада хайрия чиндан ҳам «ихтиёрий» эканлиги ва ер эгаси ернинг хайрия қилинишидан зарар кўрмаслигини таъминлаш учун «мумкин ва мумкин бўлмаган» бир қатор масалалар белгиланган. Бироқ, Ерга (мажбурий) эгалик қилиш кўпроқ диққат-этибор талаб қилади, чунки бу иқтисодий ва/ёки жисмоний кўчириш ва шунга мос равишда бир қатор салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. Бироқ, таъсир ва хавфлар анча паст бўлиши кутилмоқда, чунки Ўзбекистон ҚИРЛ доимий жисмоний кўчиришни талаб қиладиган ҳар қандай тадбирларни молиялаштирмайди. Шу сабабли, КРАМ қуйидаги ҳаракатлар учун тартиб-қоидаларни белгилайди: (i) ер сотиб олиш (барча техник альтернативалар кўриб чиқилгандан кейин ихтиёрий ва мажбурий равишда), (ii) ерни (мажбурий) эгаллашдан келиб чиқадиган ҳар қандай оқибатларни ҳал қилиш (масалан, иқтисодий йўқотишлар ёки хусусий мулкни йўқотган одамларни аниқлаш ва уларга компенсация бериш) (iii) қоида ва процедураларга риоя қилинишини мониторинг қилиш ва тасдиқлаш, ва (iv) шикоятларни ҳал қилиш.

15. Юқоридагилардан келиб чиқиб, ҳар бир сублойиҳа учун атроф-муҳит ва ижтимоий текширувдан сўнг Ижтимоий таъсирни баҳолаш (ИТБ) ва Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР), шунингдек, жой алмашиш ва тахмин қилинадиган йўқотишларнинг ҳажмини аниқлаш мақсадли ҳимояга муҳтож гуруҳларни аниқлаш, бошқа жойга кўчириш ва амалга ошириш учун кўчириш ҳаракатлар режасини (КҲР) тайёрланади.

16. Бироқ, КҲРларни баҳолаш даврида тайёрлашнинг имкони бўлмайди, чунки сублойиҳалар фақат амалга ошириш босқичида маълум бўлади. Фаолиятлар ва таъсирларнинг кенг тоифаси кўзда тутилган бўлсада, аниқ лойиҳалар батафсил лойиҳалар ишлаб чиқилганидан кейингина маълум бўлиши мумкин. Шу боис КҲР тайёрлашда Лойиҳани тайёрлаш Кўчириш режасининг асосий модели (КРАМ) ишлаб чиқишни ўз ичига олади. КРАМ нинг асосий вазифаси ерларни мажбуран ўзлаштириш ва натижада жабрланган оилаларни бошқа жойга кўчиришни ўз ичига олувчи сублойиҳаларни амалга ошириш натижасида юзага келиши мумкин бўлган салбий ижтимоий-иқтисодий таъсирларни тегишли равишда аниқлаш, бартараф этиш ва юмшатиш учун асосни таъминлашдан иборат.

17. Ўзбекистонда иморатларнинг бузилиб кетиши ва жисмоний кўчирилишни келтириб чиқарадиган мажбурий сотиб олишлар сезиларли даражада амалга оширилмоқда. Оддий одамларга салбий таъсир учраган сари сўнгги пайтларда бир қатор шикоятлар юзага келди. Маҳаллий ҳокимият идоралари устидан улар тегишли тартиб-қоидаларга риоя қилмаётганликлари ва кўчириш ва реабилитация ёрдамини тегишли равишда ва етарли даражада бермаётганликлари юзасидан ташвишлар билдирилди. Банкнинг лойиҳаси (ҚИРЛ) доирасида амалга оширилган инвестицияларга нисбатан бундай салбий таъсирларнинг пайдо бўлиши даргумон, чунки нафақат барча тегишли жараёнлар аниқланиб, олдиндан келишиб олинади, балки уларнинг тўлиқ бажарилишини таъминлаш учун ишончли чоралар кўрилади. ҚИРЛ бошқа давлат дастурлари, жумладан, вақтинча тўхтатилган Обод қишлок ва Обод махалла давлат дастурлари томонидан қўллаб-қувватланган қишлоқларда амалга оширилмайди.

18. **Гендерлик.** Лойиҳа иккита гендер камчиликни бартараф этишга қаратилади: (i) овоз бериш ва маҳаллий даражада қарорлар қабул қилишда қатнашиш; ва (ii) хизматлардан фойдаланиш. Аёллар МФЙ раиси ва туман ҳамда вилоят ҳокимликларида бошқарув лавозимларида етарли даражада катнашмаган. Ушбу камчиликни бартараф этиш мақсадида, лойиҳа туманлардаги қўмиталари ри, МТГ, Ичимлик Суви ташкилотлари ва ижтимоий ҳисобот вазифаларида, яъни мониторинг ва назоратда аёлларнинг вакиллиги учун 50 фоизлик қатнашишини белгилаб олди. Бундан ташқари, аёлларни сув таъминоти хизматлари ва сувнинг сифатсизлиги, шунингдек болалар боғчалари етишмаслиги масалалари қийнаб келмоқда. Нотўғри ва сифатсиз хизматлар аёлларнинг иш билан таъминланишига салбий таъсир кўрсатмоқда. Лойиҳа хизматлардан фойдаланишдаги ушбу камчиликни (i) юқорида айтиб ўтилганидек, аёлларнинг овозини ва жамоат қарорларини қабул қилишдаги иштирокини ошириш(ii) лойиҳа қўмиталари аёллар гуруҳлари билан ва жамоатчилик билан алоқа қилишни таъминлаш (iii) сифатли ичимлик суви ва мактабгача хизматлардан фойдаланиш имкониятларини яхшилайдиган инвестицияларни молиялаштириш орқали бартараф этади. Лойиҳа ушбу ҳаракатларнинг мониторинги учун натижалар кўрсаткичларини ўз ичига олади.

19. **Меҳнат.** Уч жиҳат - болалар меҳнати, мажбурий меҳнат, иш ҳақи ва меҳнат муҳожирлари муҳокама қилинади. Лойиҳа ХМТ нинг "муносиб меҳнат" концепциясига урғу беради ва қабул қилади. Бу қуйидагиларни англатади: мустақил, адолатли ҳақ тўланадиган, хавфсиз, ижтимоий жиҳатдан ҳимояланган, инсон қадр-қимматини камайтирмайдиган, барчага тенг бошланғич имкониятларни очадиган, бошқарув қарорларини қабул қилиш ва шахсий ривожланишда иштирок этишни кафолатлайдиган меҳнат. Муносиб меҳнатнинг ушбу асосий тамойиллари сублойиҳаларнинг амалга оширилишига урғу беради. Сўнгги тўрт йил ичида ХМТнинг учинчи томон мониторинги (УТМ) Ўзбекистонда пахта йиғим-теримида болалар меҳнати ва мажбурий меҳнатга барҳам бериш борасида катта ютуқларга эришганлигини кўрсатади. Тизимли болалар меҳнати энди жиддий ташвиш деб ҳисобланмайди. Шунга қарамай, пахта соҳасида мажбурий меҳнатга оид кўплаб ҳолатлар кузатилмоқда. Бундан ташқари, яқинда оммавий ахборот воситаларида жамоат ишларни бажаришда мажбурий меҳнатга оид ҳодисалар ҳақида хабарлар пайдо бўлди. Шундай экан, бу борада ҳали қилинадиган ишлар талайгина. Ўзбекистон ҳукумати мажбурий меҳнатни бартараф қилиш тарафдори ва бу борада мақсадли ишлар амалга оширилмоқда. Ҳукумат журналистларни мажбурий меҳнатга оид масалаларни ёритишга чақирмоқда. Маҳаллий мустақил инсон ҳуқуқлари фаоллари меҳнат шароитларини кузатишда мустақилдир. Ҳукумат меҳнат инспекциясини кучайтиришни давом этмоқда. 2018 йилда ХМТ мажбурий меҳнат суриштируви бўйича 200 нафар инспекторни ўқитди ва ҳукумат уларни таҳмин қилинган мажбурий меҳнатга оид масалаларни текшириб чиқиш учун мамлакат бўйлаб жўнатди. Қишлоқ жойларда ишчи кучи етарли бўлгани сабабли, иш кучи оқими билан боғлиқ муаммолар мавжуд эмас. Кўпчилик ишларга маҳаллий ишчи кучи жалб қилинади.

Шу билан бирга, салоҳиятни ошириш бўйича чора-тадбирлар маҳаллий Маҳалла қўмиталари ва туман ҳокимиятлари, шунингдек бошқа хизмат кўрсатувчи ташкилотлар ҳукуматнинг қарорларини эътиборга олишларини ва мажбурий ҳамда болалар меҳнатидан фойдаланишни олдини олишларини таъминлайди.

20. **2-компонент Лойиҳада мажбурий меҳнатдан фойдаланмаслик чораларини таъминлайди.** Мажбурий меҳнатни юмшатиш чораларига Фарғона водийси, Сирдарё ва Жиззах вилоятлари ва туманлар ҳокимликларининг салоҳиятини ошириш ва танланган қишлоқларнинг аҳолиси (МФЙ раислари, хотин-қизлар, ёшлар, фаоллар) миллий меҳнат қонунчилигига, шу қаторда мажбурий меҳнатдан фойдаланишни қатъиян тақиқловчи жамоат ишларини тартибга солувчи нормалар киради. Шу мақсадда, ЛАОГ Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) мутахассислари ва Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги (БММВ) меҳнат инспекторлари билан (i) ҳокимиятлар ва МФЙ аъзоларига меҳнат амалиёти бўйича мунтазам равишда машғулотлар ўтказиш; (ii) аниқланган ҳолатларни кузатиб бориш ва ҳисобот бериш; ва (iii) меҳнат ҳуқуқлари, амалиётлар ва шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари тўғрисида аҳолини хабардор қилиш кампаниясини ўтказиш бўйича ҳамкорлик қилади. ЛАОГ Лойиҳанинг ШКЧМ орқали тақдим қилинган мажбурий меҳнат ҳолатлари тўғрисида хабар бериш ва тергов жараёнини осонлаштириш учун БММВ Меҳнат инспекцияси билан ички алоқа каналини яратади. Лойиҳа давлат хизматчиларининг жамоат ишларига мажбурий жалб қилиниши ҳолатларини камайтириш мақсадида БММВ қошидаги Жамоат ишлари жамғармаси маблағларидан самарали фойдаланиш механизмини яратиш учун БММВ билан ҳамкорлик қилади.

21. **Фуқаро иштироки**. Лойиҳанинг тузилиши бутун Лойиҳа давомида фуқароларнинг иштирокини таъминлайди. 1-компонент доирасида, маҳаллий ҳамжамиятлар эҳтиёжлар баҳоланишини амалга оширадилар ва қарорларни қабул қилиш жараёнларида қатнашадилар, бу эса устуворликларни акс эттирадиган ва бенефициарларга тегишли бўлган сублойиҳаларни аниқлашга кўмак беради. Вилоят ва туман ҳокимиятлар ва МФЙлари ресурслар учун жавобгар бўлишини ва жамоат аъзоларининг, шу жумладан ҳимоясиз гуруҳларнинг ҳохишлари ва эҳтиёжларига жавоб беришини таъминлаш. КҲ маҳаллий ҳокимият органлари ва маҳаллий маъмурлар учун фуқаролар билан алоқа қилиш ва хизматларни самарали, адолатли ва фуқаролар, шу жумладан аёллар, ёшлар ва ногиронларнинг эҳтиёжларига жавобан қандай қилиб хизмат кўрсатиш бўйича салоҳиятни оширишни таъминлайди. КҲ аёлларни ижтимоий аудит ўтказиш ва мақсадли жамоаларга йил давомида ушбу лойиҳани амалга оширишнинг бориши, харажатларнинг тақсимоти ва молиявий ёки техник аудит натижалари тўғрисида ҳисобот тайёрлашга ўқитади. Ушбу турдаги тадбирлар жамоатчилик ва уларнинг вакилларига Лойиҳага таалуқли бўлган муаммоларни ва шикоятларни ёки бошқа масалаларни тақдим қилиш учун жамоатчилик форуми сифатида хизмат қилади. Бундан ташқари, лойиҳа харажатлари устидан назоратни кучайтириш учун Лойиҳа фуқароларни 1а Субкомпоненти томонидан молиялаштириладиган инфратузилма лойиҳалари учун ЯБХ томонидан ташкил этиладиган тендер комиссияларига аъзо бўлишни талаб қилади. Лойиҳа, шунингдек, МФЙ лойиҳа қўмитаси вакилларидан ЛАОГ пудратчиларга иш ҳақини тўлагунча, бажарилган ишлар тўғрисидаги ҳисоботларни имзолашни талаб қилади. КҲ лар маҳаллий ҳамжамият аъзоларига ушбу иккита назорат функцияларини бажаришга имкон берадиган ўқув машғулотларини ўтказади. Лойиҳа натижалари таркибига харидлар мониторинги олиб борилишини назорат қилиш кўрсаткичлари, шунингдек бенефициарнинг ушбу ўзаро таъсир жараёнларининг самарадорлиги ва лойиҳага инвестициялар киритиш ҳақидаги тушунчалари киради.

22. **АМИМЧБАМ / КРАМ ни амалга ошириш тартиби.** Лойиҳани амалга оширувчи асосий агентлик - Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги (ИТКҚВ). Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи (ЛАОГ) миллий

даражада лойиҳани мувофиқлаштириш ва амалга ошириш учун Фарғона водийсининг учта вилояти ва Сирдарё ва Жиззах вилоятларида ташкил этилади. Вилоят миқёсида лойиҳа тегишли вилоят ҳокимликлари билан яқин ҳамкорликда ишлайдиган вилоятлардаги ишчи гуруҳлари орқали амалга оширилади.

23. **АМИБнинг мажбуриятлари**. ЛАОГнинг мажбуриятлари лойиҳани тайёрлаш билан боғлиқ масалаларни, шу жумладан АМИМЧБАМ, харидлар стратегияси ва режасини ривожлантириш ва бошқа фидуциар фаолиятларни ўз ичига олади. ЛАОГ АМИМЧБАМ ва индивидуал АМИБРларни амалга оширишни умумий мувофиқлаштиришни назорат қилувчи Атроф-муҳит ва ижтимоий Хавфсизлик бўйича мутахассисларни (ХМ) ёллайди, улар ўз навбатида ИТККВ ва ЖБ га хавфсизлик чоралари, шунингдек, хавфсизлик талабларини мажбурий ва шартнома ҳужжатларига қўшиш масалалари бўйича ҳисобот берадилар. Улар, шунингдек атроф-муҳитни муҳофаза қилиш органлари билан ўзаро ҳамкорлик қилиш, хавфсизликни таъминлаш ҳужжатларининг самарали бажарилишини таъминлаш учун жавобгар бўладилар ва жойларга тасодифий ташрифлар ва атроф-муҳит назорати ва мониторингини амалга оширадилар, ҳамда иш жойларида атроф-муҳитга мувофиқликни баҳолайдилар, шунингдек Фарғона водийси, Сирдарё ва Жиззах вилоят ишчи гуруҳларига (ВИГ) экологик ва ижтимоий ҳимоя масалалари бўйича маслаҳат берадилар. ЛАОГ ХБМ АМИМЧБАМ/АМИБР ни амалга оширишда иштирок этадиган барча томонлар учун АМИБ нинг ўқитилиш эҳтиёжларини аниқлаш учун ҳам жавобгар бўлади. ВИГлар таркибига битта ХБМ ҳам киритилиб, уларнинг асосий вазифалари лойиҳа тадбирларининг ЖБ хавфсизлик Фаолият принциплари ва миллий АМБ нинг қоидалари ва тамойилларига мувофиқ амалга оширилишини таъминлашдан иборат бўлади. ХБМ нинг асосий вазифалари қаторига қуйидагилар киради: (а) пудратчилар АМИБР нинг барча талабларига жавоб беришларини таъминлаш; (б) вилоят ва туман миқёсидаги экологик ва ижтимоий масалаларни мувофиқлаштириш; (в) АМИБР назорати ва мониторингини ўтказиш, экологик ва ижтимоий таъсирларни ва чоралар самарадорлигини баҳолаш, шунингдек, номувофиқликлар ёки натижалардаги салбий тенденцияларни аниқлаш ва ҳар қандай аниқланган муаммоларни ҳал қилиш учун дастурларни ишлаб чиқиш; (г) лозим бўлганда, АМИБР ни амалга оширишда пудратчиларга маслаҳатлар бериш; ва, (д) АМИБР ни амалга ошириш бўйича ЛАОГ га ҳисобот бериш. Барча ВИГ лар ЛАОГ га ҳисобот беришади.

24. **Шикоятларни кўриб чиқиш механизми.** Жаҳон банки (ЖБ) томонидан қўллаб-қувватланаётган лойиҳа салбий таъсир кўрсатмоқда деб ҳисоблаган жамоалар ва шахслар шикоятларни лойиҳа миқёсида Шикоятларни кўриб чиқиш механизмларига ёки Жаҳон банкининг Шикоятларни кўриб чиқиш хизматига (ШКЧХ) шикоят аризаларини тақдим қилишлари мумкин. Лойиҳага тегишли ШКЧМ мавжуд шикоятларни кўриб чиқиш механизми асосида ишлаб чиқилган бўлиб, шикоятларни кўриб чиқиш учун турли даражаларда ташқи қўмиталарни ташкил қилишни ўз ичига олади.

25. Шикоятларни кўриб чиқиш қўмитаси (ШКҚ) кўчирилган шахсларнинг ташвишлари, шикоятлари ва шикоятларини қабул қилиш, баҳолаш ва эчимини топиш учун тўрт босқичда, бири Маҳалла, қолганлари эса туман, вилоят ва ЛАОГ миқёсида ташкил этилади. ШКҚ маҳаллий аҳолига давлат органига мурожаат қилишларидан олдин уларнинг шикоятларини ҳал қилиш имкониятини беради. ШКҚнинг мақсади лойиҳа билан боғлиқ муаммоларни ифодалаш ва ҳал қилишнинг ишончли усулини тақдим этиш ва жабрланувчининг муаммоларини унинг кучайишига йўл қўймаслик ҳамда лойиҳани амалга оширишда кечикишларга юзага келмаслиги учун уларни самарали ҳал қилиш.

26. ШКҚ лойиҳа билан боғлиқ ижтимоий ва экологик муаммоларни ифодалаш ва ҳал қилиш учун вақт билан чегараланган ва шаффоф механизмни яратишни мақсад қилади. ШКҚ ҳукумат томонидан белгиланган даъволарни кўриб қичиш ёки қонун талабларини риоя

қилиш жараёнини четлаб ўтишга мўлжалланмаган, аксинча, кўчирилган одамларнинг муаммолари ва шикоятларини тезда ҳал қилиш, уларни кўчирилганларнинг барча қатламлари учун осонлик билан тақдим этиш учун ишлаб чиқилган ва лойиҳанинг хавф-хатарлари ва таъсирларнинг олдини олади.

27. ШКҚ лойиҳани амалга ошириш, шу жумладан нуқсонларни қоплаш муддати давомида, КҲР фойдасига ишлашни давом эттиради. ШКҚ учун белгиланган жавоб қайтариш муддати уч ҳафтани ташкил қилади. Лойиҳанинг бутун кўчириш компоненти қурилиш бошланишидан олдин тугалланиши керак, шунинг учун Маҳалла ва тумандаги ШКҚ ечими кутилаётган даъволарни ҳал қилиш учун камида уч ҳафтада бир марта йиғилади. Давлат томонидан ҳал қилиниши лозим бўлган, мулк ҳуқуқи ва тенг тақсимлаш билан боғлиқ низолардан ташқари, ШКҚ барча кўчириш ҳақ-ҳуқуқлари, бошқа жойга олиб ўтиш ва ёрдам тўловларини ўз ичига олган шикоятларни кўриб чиқади.

28. **Кўмакдош ҳамкорлар (ННТ) лойиханинг қишлоқ ва туман даражадагисини амалга оширилишини қўллаб қуватлаш учун ҚФ ва ҚМларини сафарбар қилади.** Уларнинг уларнинг шикоятларини рўйхатдан ўтказишда ёрдам беради ва уларнинг арзларини тингланади. Арз/шикоят 3 ҳафта ичида кўриб чиқилади ва аризачига ёзма равишда жавоб қайтарилади. Маҳалла / Туман / ЛАОГ миқёсида берилган шикоят тафсилотлари, кўриб чиқиш санаси, кўрилган чоралар ва мурожаат этувчига жавоб жўнатилган санаси қайд этилган шикоятлар регистри юритилади. Агар ариза берувчи жавоб билан қониқмаса, у давлат юрисдикция органига мурожаат қилиши мумкин. Шикоят қилувчи шахс исталган вақтда тегишли идорага мурожаат қилиши мумкин ва ШКҚ орқали мурожаат қилиши шарт эмас. ҚМ шунингдек, Маҳалла фуқаролар йиғини (МФЙ) лойиҳа қўмиталарини таклиф этилаётган сублойихаларнинг ижтимоий ва экологик таъсирларини дастлабки текширувдан ўтказиш ва бундай таъсирларни олдини олиш ёки камайтириш учун алтернативларни аниқлаш учун қўллаб-қувватлайди.

29. **АМИМЧБАМ ни ошкор этиш ва жамоат билан маслаҳатлашиш**. АМИМЧБАМ ва КРАМ га тайёргарлик жуда фаол амалга оширилди. Турли манфаатдор томонлар, шу жумладан жамоатчилик, маҳаллий / туман / вилоят ҳокимияти, бошқа бўлимлар ва хизмат кўрсатувчи ташкилотлар билан кенг миқёсидаги маслаҳатлашувлар ўтказилди. Ушбу воситаларни тайёрлашда манфаатдор томонларнинг кутган натижалари ва тегишли муаммолар / хавотирлар ҳисобга олинган. АМИМЧБАМ ва КРАМнинг инглиз ва рус тилларидаги нусхаси ИТКҚВнинг веб-сайтида 2019 йил 21 августда эълон қилинди. Ошкоралик бўйича учта учрашув - 2019 йил 27-29 август кунлари Тошкент, Наманган ва Сирдарёда бўлиб ўтди ва лойиҳа ҳисоботлари билан ўртоқлашилди. Олинган жавоблар якуний ҳисоботларга киритилди. АМИМЧБАМ ва КРАМ ҳужжатлари ЛАОГ веб-сайтида эълон қилинган ва кейинчалик ЖБ нинг ташқи веб-сайтида эълон қилинади.

2. ЛОЙИҲАНИНГ ТАВСИФИ

2.1. Лойиҳанинг мақсадлари ва потенциал бенефициарлар

30. Ўзбекистон ҳукумати (ЎХ) барча фуқаролар учун мисли кўрилмаган ислоҳот кун тартибини амалга оширмоқда, бу эса фуқаролик жамияти ва фуқаролик билан шуғулланиш учун жой очиш чораларини ўз ичига олади. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон хукуматини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси ва Маъмурий ислоҳотлар концепциясида белгиланган юқори даражадаги ислоҳотлар мақсадларига қуйидагилар киради: (i) Ўзбекистон хукумати ва унинг фуқаролари ҳукумати ўртасидаги муносабатларни шериклик муносабатларига ўтказиш ва (ii) минтақавий ва маҳаллий ҳокимият органлари аҳолига хизмат кўрсатиш усулида шаффофлик ва ҳисобдорликни ошириш. Ушбу стратегиялар қишлоқ аҳолисининг ҳаёт сифатини яхшилаш ва қашшоқликни камайтириш бўйича улкан мақсадларни ўз ичига олади. Ушбу мақсадларга эришиш учун Ўзбекистон ҳукумати турли хил миллий давлат дастурларини, шу жумладан асосий хизматлар ва бозорларга киришни яхшилаш учун янги инфратузилмани барпо этувчи ва мавжуд инфратузилмани қўллаб-қувватлайди ва иш билан таъминлаш имкониятларини қўллаб-қувватлайди.

31. Қишлоқ инфраструктурасини ривожлантириш лойиҳаси (ҚИРЛ "лойиҳа") Ўзбекистон ҳукуматининг инфратузилма ва хизмат кўрсатиш бўшлиқларини камайтириш учун иштирок этувчи, қишлоқ ҳўжалигини ривожлантиришга кўмаклашувчи ташаббусидир. ҚИРЛ жамоатчилик томонидан бошқариладиган қарорларни қабул қилиш, жамоалар ичида камбағал ва заиф, гендер тенглиги ва шаффофлик ва ҳисобдорлик тамойилларига асосланган бўлиб, ҚИРЛ бошқа давлат дастурлари орқали лойиҳа қарорларини қабул қилиш ва назорат қилиш, шаффофлик ва ҳисобдорликни оширишда жамоатчилик иштирокини оширишга қаратилган дизайн созламаларини синовдан ўтказади.

32. ҚИРЛ ИТККВ томонидан Жаҳон Банки (ЖБ) ва Осиё инфраструктура инвестиция банки (ОИИБ) кўмагида амалга оширилади. ҚИРЛнинг ривожланиш мақсади (i) асосий инфратузилманинг сифатини яхшилаш (ii) танланган қишлоқлардаги иштирок этувчи маҳаллий бошқарув жараёнларини мустаҳкамлашдир, бу ерда "иштирок этувчи маҳаллий бошқарув" эҳтиёжларни баҳолашда инклюзив қишлоқ иштирокини англатади; сублойихалар инвестицияларини режалаштириш, биринчи ўринга қўйиш ва танлаш; харидлар, сублойихалар ва ижтимоий аудитлар мониторингини ўз ичига олади. Иштирок этиш ва қишлоқлар раҳбарлигидаги қарорларни қабул қилишни ва назоратни кучайтириш учун ҚИРЛнинг доирасида жорий қилинган лойиҳалаштиришнинг асосий янгилиги - иштирок этган туман маъмурияти ва қишлоқларга ўқитилган Қишлоқ кўмакдош гуруҳлари шаклида кўмак бериш.

33. **Лойиҳани ривожланиш мақсадлари:** (i) асосий инфратузилма ва хизматлар сифатини яхшилаш ва (ii) белгиланган қишлоқ жойларида маҳаллий бошқарув жараёнларини фаоллаштириш**.**

34. Лойиҳа доирасида 21 та туманларида инфратузилмани ривожлантиришни қўллаб-қувватлайди **Андижон вилояти** (Бўстон, Булоқбоши, Марҳамат, Улугнар ва Пахтаобод туманлари); **Наманган вилояти** (Чортоқ, Чуст, Мингбулоқ, Янгиқўрғон ва Поп туманлари); **Фарғона вилояти** (Язван, Фурқат, Фурқат, Сох туман), **Сирдарё вилояти** (Боевут, Сардоба ва Ҳовос туманлари) ва **Жиззах вилояти** (Бахмал, Зомин, Фориш ва Янгиобод туманлари).

2.2. Лойиҳанинг компонентлари ва режалаштирилган инвестициялар

35. Лойиҳа қуйидаги компонентлардан иборат**:**

36. **<u>1 компонент: Асосий инфратузилма ва хизматларга ва маҳаллий бошқарув салоҳиятини қўллаб-қувватлашга талаб асосидаги инвестициялар</u>**. Ушбу компонент жойларда аҳоли режалаштирадиган ва устувор бўлган ижтимоий инфратузилма ва хизматларга иқлимга бардош инвестицияларни молиялаштириш учун суб-грантлар беради. Ушбу компонент ҳам хокимиятлар ва МФЙ га Лойиҳа Амалий Кўлланмаси (ЛАҚ) да белгиланган каби аҳолини инвестицияларни режалаштириш, танлаш, амалга ошириш ва амалга ошириш бўйича инклюзив, шаффоф жараёнларга жамоатчиликни жалб қилишга ёрдам беради.

37. **1а Субкомпонент: Асосий инфратузилма ва хизматлар талабига асосланган инвестициялар учун субгрантлар**. Ушбу компонент 1б субкомпонентда кўрсатилган ва ЛАҚ да батафсил тавсифланган, жисмоний кўчириш ёки одамларни бошқа жойга кўчиришни талаб қиладиган қурилиш ёки ҳар қандай инвестицияларни талаб қиладиган лойиҳаларни салбий рўйхатни ҳисобга олган ҳолда, тегишли қишлоқларда инвестицияларни молиялаштиради. Таянч ва иқлим ўзгаришига бардошли инфратузилма ва хизматларнинг сублойиҳаларига киритилган мақбул инвеститсиялар қуйидагиларни ўз ичига олади, аммо булар билан чекланмайди: (i) қишлоқ ичимлик суви ва канализация хизматларига инновацион алтернатив моделлар киритиш орқали улардан фойдаланишни кенгайтириш учун мавжуд ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларини тиклаш; (ii) энергия самарадорлигини ошириш учун жамоат биноларини модернизациялаш; (iii) ижтимоий инфратузилмани тиклаш; (iv) учинчи даражали йўллар, кўчаларни ва пиёдалар учун йўлларни тиклаш; (v) йўлларни дренажлаш(қуритиш) ва қишлоқ йўлларининг тошқинга чидамлилигини ошириш; (vi) кўприкларни тиклаш ва қуриш (узунлиги 10 метргача); (vii) кўчаларни ёритиш тизимини модернизациялаш; (viii) жамоат жойларини такомиллаштириш; (ix) қаттиқ чиқиндиларни утилизация қилиш тизимлари; (x) жамоат объектларини кичик миқёсда қуриш; (xi) симсиз Интернет хизматлари билан таъминлаш учун антенналарни ўрнатиш; (xii) автобус тураргоҳлари ва бекатларини қуриш ва тиклаш; ҳамда (xiii) энергия таъминоти бўйича чора-тадбирлар. Ушбу субкомпонент, шунингдек ҳар бир сублойиҳанинг умумий қийматидан 2% га баҳоланадиган тегишли сублойиҳалар билан боғлиқ бўлган техник лойиҳалаштириш ишлари учун техник кўмак (ТК) ни молиялаштиради.

38. Қишлоқ жойларда асосий инфратузилмани тиклашни қўллаб-қувватловчи давлат дастурларига мувофиқ, ҚИРЛ пудратчиларни иложи борича инфратузилма қурилишида ёки қайта тиклашда маҳаллий ишчи кучидан фойдаланишга ундайди.

39. Иштирок этувчи қишлоқлардаги инфраструктура ва хизмат сублойиҳалари учун ҚИРЛ доирасидаги молиялаштириш туман ва қишлоқ аҳолиси сонига қараб аниқланади. Қишлоқ учун ажратиладиган ўртача сумма 500 000 АҚШ доллари миқдорида, ёки киши бошига 160 АҚШ доллари атрофида бўлиши кутилмоқда. Ушбу маблағлар қишлоқ тараққиёт режасида кўрсатилган бир неча сублойиҳаларни молиялаштириш учун сарфланиши мумкин. Қишлоқлар ўринли ва атроф муҳит ва ижтимоий ҳимоя чораларига мос ҳолларда инвестицияларни биргаликда молиялаштириш учун ресурсларни бирлаштириши мумкин.

40. **Эксплуатация, техник хизмат кўрсатиш ва барқарорлик.** 1а субкомпоненти субгрантлар ҳисобидан молиялаштириладиган инвестициялар маҳаллий жамоатчилик ва маҳаллий ҳокимиятларга барқарор фойда келтиришини таъминлаш чоралари билан ишлаб чиқилади ва амалга оширилади. Сублойиҳалар Фарғона водийси ва Сирдарё вилояти учун яратилган автоном ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимлари каби синовдан ўтган лойиҳаларни қўллайди[4]. Сублойиҳалар тегишли иқлим ва табиий хавф-хатарларга чидамли техник дизайнлардан фойдаланади. 1b субкомпонент томонидан қўллаб қувватланувчи

[4] Лойиҳалар ва ЭТХ Швецария Тараққиёт ва Ҳамкорлик агентлиги (ШТҲА) томонидан молиялаштирилган Ўзбекистонда Қишлоқ Сув Таъминоти ва Канализация лойиҳаси давомида ЎРҲ томонидан синалган ва масштаблаштирилган

Қишлоқ Фасилитаторлари (ҚФ) ва Қишлоқ Муҳандислари (ҚМ) лойиҳани тасдиқлаш учун зарур шарт сифатида ишлаб чиқилган ва молиялаштирилган ЭТХ режаларини қандай тайёрлаш бўйича МТГ ва ТЛҚ ларига салоҳиятни ошириш бўйича тренинг ўтказади. Таъмирлаш ва реконструкция ишлари тугаллангандан сўнг, тегишли вазирлик ёки идора инфратузилмани сақлаш учун жавобгар бўлади. Таклиф этилаётган лойиҳа қуйидаги истиснолардан ташқари худди шундай тартибларни қўллайди: (i) жамоа ичимлик суви таъминоти ташкилотининг (ЖИСТ) автоном ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларига хизмат кўрстаиш учун тарифларини МТГ режалаштириш жараёнининг қисми сифатида ўзи белгилайди; (ii) МТГ ва ТЛҚлари ЭТХ га сарфланадиган ресурсларни бюджет режасига киритилиши учун туман, вилоят ҳокимликлари ва коммунал хизматларини лойиҳа томонидан молиялаштириладиган сублойиҳалар ҳақида хабардор қиладилар ва (iii) ЖИСТ нинг мулки бўлган автоном ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларидан ташқари барча активлар лойиҳанинг якунида ТЛҚ иштирокида тегишли вазирлик ёки агентлик балансига ўтказилади

41. **Сублойиҳаларни танлаш ва амалга ошириш.** Қўшимча лойиҳаларни молиялаштиришдан олдин ҳар бир маҳалла лойиҳаси қўмитаси жамоатчиликни жалб қилиш жараёни ва сублойиҳалар бўйича қарорлар тўғри қабул қилинганлиги, таклиф қилинаётган сублойиҳалар яшаш турмуш даражасини яхшилаши, ёшлар ва гендер тенглиги мақсадлари қишлоқларни ривожлантириш режаларига киритилганлигини исботини таъминлайдилар. Таклиф қилинаётган сублойиҳалар, шу жумладан ЭТХ режалари, техник жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлиши, ЎРҲ режалари билан мувофиқлаштирилганлиги ва мослигини таъминлаши ва барқарорлигини намойиш қилиши лозим. ЛАҚ сублойиҳалар учун танлов мезонлари, шу жумладан аёлларнинг эҳтиёжларини ҳисобга олинганлиги бўйича батафсил маълумот беради.

42. **Ичимлик суви таъминоти ва канализация тизими учун инновацион, муқобил моделлар**. 30.11.2018 йилдаги №4040 сонли Президент қарори ҳақли сублойиҳа инвестицияларининг мақсади ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимида инновацион, муқобил моделларни кенгайтиришга эканлигини белгилайди. Агар жамоатчиликлар ушбу субгрант инфратузилма турини танласалар, Лойиҳа кичик ҳажмдаги автоном сув таъминоти ва канализация тизимлари учун товарлар, ишлар ва хизматларни молиялаштиради. Тизимларнинг қурилиши фойдаланувчиларни ўз ҳудудларида меъёрлаштирилган сув таъминотига уланишни таъминлайди. Ушбу сублойиҳа чиқиндиларни йўқ қилиш учун экологик тоза санитария иншоотларини қуриш ва улардан фойдаланишни қамраб олади. Ўзбекистон қишлоқ жойларида сув ва канализация таъминоти лойиҳаси кўмаги билан ишлаб чиқилган, моделни молиялаштириш бутун ҳаёт цикли ҳаражатларини, шу жумладан сув манбалари баҳолашни, иқлим омиллари ва барқарорликни ҳисобга олган ҳолда, шунингдек, жамоат ичимлик суви таъминоти ташкилотининг (ЖИСТ) қувватига бўлган эҳтиёжни ҳисобга олишга асосланган тизимни бошқариш учун МФЙ лойиҳаси қўмиталари ташкил қилинади. Сув таъминоти ва канализация тизими қуриб битказилганидан кейин, ЖИСТ ушбу объектнинг узлуксиз ЭТХ учун жавобгар бўлади. Агар ЖИСТ уни давом эттиришга қодир бўлмаса, актив МФЙ га ўтказилади.

43. **1б Субкомпонент: Коммуникация ва жамоатчилик билан алоқалар, фуқаро иштироки, маҳаллий бошқарув салоҳиятини ошириш.** Ушбу субкомпонент ҚФ ва ҚМларни МТГ ва ТЛҚларга қуйидаги техник кўмак, тренинг ва салоҳиятни ошириш ишларини амалга ошириш учун қўллаб-қувватлайди:

а) *Жамоатчилик иштирокига асосланган амалга ошириш цикли*, қуйидагиларни ўз ичига олади, лекин улар билан чекланмайди: (i) лойиҳа мақсадлари, қоидалари ва аёллар ва заиф гуруҳларини ўз ичига олувчи шикоятларни кўриб чиқиш механизми тўғрисида жамоатчилик

билан алоқа; (ii) иштирок этаётган қишлоқларнинг барча маҳаллаларида жамоат иштирокидаги эҳтиёжларни баҳолаш; (iii) жамоатчилик иштирокида тараққиётни режалаштириш, устуворликларни белгилаш ва субгрант инвестицияларини танлаш ва (iv) жамоатчилик иштирокидаги ЭТХ.

б) *Жамоатчилик иштирокидаги мониторинг ва назорат*, қуйидаги, лекин улар билан чекланмайдиган фуқароларнинг иштирокини ўз ичига олади: (i) МТГ ларнинг ўқитилган аъзолари томонидан сублойиҳа мониторинги; ва (ii) лойиҳа қарорлари инклюзив ва шаффоф, ҳамда сублойиҳа маблағларини хисобдор сарфланишини таъминлаш мақсадида жамоатчилик рейтинг карталари ёрдамидаги ижтимоий аудитлар.

в) *Сублойиҳани ишлаб чиқиш ва унинг барқарорлиги учун техник кўмак*, қуйидагиларни ўз ичига олади, лекин улар билан чекланмайди: (i) бирламчи атроф-муҳит ва ижтимоий скрининг ва дастлабки сублойиҳани ишлаб чиқиш сметаси учун ва (ii) автоном ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларини лойиҳалаштириш ва амалга ошириш учун асосий муҳандислик кўмаги

44. Қишлоқ фасилитаторлари гуруҳи учта аъзодан иборат бўлади: бир эркак ва бир аёл аъзодан иборат Қишлоқ Фасилитаторлари (ҚФ) ва бир Қишлоқ Муҳандиси (ҚМ). Ҳар бир Қишлоқ фасилитаторлари гуруҳи бир вақтнинг ўзида олтита қишлоқда иштирокка асосланган амалга ошириш циклига кўмаклашадилар. Лойиҳа доирасида МТГ ва ТЛҚ ларига техник кўмак ва салоҳият ошириш ишларини етказишни икки усули синовдан ўтказилади. Биринчи усул орқали ЛАОГ ННТ ёки хусусий сектордан танланган Кўмакдош хамкорлар (КХ) ёллайди ва улар ҚФ ва ҚМ ларини сафарбарлайди, ўқитади ва бошқаради. Иккинчи усул орқали ЛАОГ тўғридан тўғри ҚФ ва ҚМларни индивидуал консультант сифатида ёллайди ва бошқаради. Лойиҳа давомида ЛАОГнинг ҚФ ва ҚМларни ЎРҲ тизимлари орқали бошқариш салоҳиятини яратишга ҳаракат қилинади, ва бу орқали ҚФ усулидан воз кечиш имкони яратилади.

Иштирок этишни амалга ошириш циклининг кетма-кетлиги

45. 8 қадамдан иборат иштирок этишни амалга ошириш цикли тафсилотлари 1-иловада келтирилган. Унинг асосий элементлари кейинги бўлимларда тавсифланган. 1-Қадам: Жамоатчилик иштирокидаги қишлоқларни танлови. (i) ҚФларни кўмаги билан туман ҳокимлиги 21 мақсадли туманнинг ҳар бирида ТЛҚ ни ўрнатади. Туман ҳокими ТЛҚ раиси ҳисобланади ва қўмитанинг бошқа аъзоларини тайинлайди, шу жумладан:Туманнинг Лойиҳа молиялаштиришига ҳақли бўлган ҳар бир маҳалласидан вакиллар, асосий инфратузилмалар бўлими каби ҳокимликнинг тегишли бўлимлари вакиллари ва туман хотин-қизлар қўмитаси вакиллари. (ii) ТЛҚлари ҚФ лари кўмаги билан жамоатчилик иштирокида лойиҳада иштирок этувчи қишлоқларни аниқлайдилар (Лойиҳа бенефицарлари бўлимига қаранг). (iii) ТЛҚлар қишлоқ танлаш жараёни натижалари ва лойиҳа мақсадлари ва параметрларини тегишли МФЙга етказади.

46. **2-6 Қадамлар:** Иштирокчиларнинг ривожланишини режалаштириш ва кичик лойиҳани танлаш (i) ҚФлари Лойиҳа маълумотлари билан қишлоқ аҳолиси билан ўртоқлашадилар. (ii) ҚФлари МФЙларига камида 50% аёллардан иборат бўлган ва ЭТХ бўйича субқўмитаси бўлган МТГларни ўрнатишга кўмаклашадилар[5]. (iii) ҚФлари кўмагида

[5] МФЙ лойиҳа қўмиталари таркибига МФЙ раиси, МФЙ аъзолари ва маълум техник маҳоратга эга бўлган жамоат аъзолари (масалан, инфратузилма, жамоатчиликни жалб қилиш, инфратузилмани назорат қилиш) ва камида 50 фоиз аёллар ва ёшлар киради. КҲ Лойиҳа қўмитасида аёлларга лойиҳа циклида жамият ҳаётида бемалол иштирок этишларини ва болалар боғчалари, йўлларни қайта тиклаш ва кўча чироқларини ўрнатиш каби турли хил лойиҳаларнинг харажатлари ва фойдалари ҳақида маълумотга эга бўлишлари бўйича тренинглар ўтказадилар. КҲлар қўмитанинг ёш аъзолари учун Лойиҳада иштирок

МТГлари жамоатчилик иштирокидаги эҳтиёжларни баҳолаш ва режалаштиришни ўтказадилар, шу жумладан ҳукуматнинг қишлоқларга режалаштираётган инвестициялари ҳақидаги маълумотни тарқатиш, қўшни қишлоқлар учун умумий бўлган потенциал инвестиция объектлари ва ёшлар, аёллар, ногиронлар ва бошқа заиф гуруҳларга тегишли бўлган инвестицияларга устуворлик. Жамоатчилик томонидан аниқланган устувор инвестициялар рўйхатига асосланиб МТГлар қишлоқ учун ҚИРЛ молиялаштириши учун таклиф қилинган инвестиция лойиҳаларини ўз ичига олувчи уч йиллик тараққиёт режасини тузадилар[6]. Лойиҳа молиялаштириши учун устувор деб белгиланган инфратузилма сублойиҳалари учун ТЛҚлари МТГ ЭТХ суъқўмиталари билан ЭТХ режасини ишлаб чиқиш учун биргаликда ишлайди. Молиялаштирилувчи сублойиҳаларни танланаётанда МТГлар бир қатор критерияларни, шу жумладан бенефициарлар (шу жумладан аёллар) сони, инвестицияларни ЭТХ режалари ва маҳаллий иштирок ва биргаликдаги молиялаштириш даражаси. (vi) МТГ лар қишлоқ тараққиёт режаси ва субгрант инвестиция таклифини ТЛҚларга уларни лойиҳанинг техник талабларига мослигини, керакли ЭТХ шароитлари мавжудлиги ва инвестицияларни ҳукуматнинг бошқа органлари томонидан молиялаштирилмаётганини текшириш учун тақдим қиладилар. Туман ҳокимлиги тасдиқланган қишлоқ тараққиёт режаси ва ҚИРЛ сублойиҳа таклифларини текшириш учун вилоят ҳокимлигига юборади, сўнгра ушбу маълумотлар якуний тасдиқ учун марказий ЛАОГга юборилади.

47. **7-8 Қадамлар: Институтларни мустаҳкамлаш**, **иштирокка асосланган мониторинг ва назоратни амалга ошириш.** ҚФ ва ҚМлар лойиҳаларни амалга оширишни мониторинг қилишда роль ўйнаш учун маҳаллий номзодларни (камида 50 фоиз йигит-қизларни) ўргатади. Вилоят ҳокимлиги қошидаги Ягона Мижоз Хизмати Инжиниринг компаниялари сублойиҳа харидлари учун жавобгар бўлсада, лойиҳа МФЙ ижроия қўмитаси ташқарисидаги қишлоқ вакилидан лойиҳалаштириш ва қурилиш бўйича тендер комиссияси таркибида бўлишни талаб қилади ва қўмитанинг лойиҳа харидлари бўйича қўлланмаларига риоя қилинишини назорат қилади. Маҳалла тараққиёт гурухи ушбу ролни бажариш учун малакали жамият аъзосини аниқлаш ва тайинлаш учун жавобгардир ва КФ эса ушбу вакилни ўқитишга ёрдам беради. Қўшимча тариқасида, тавсия этилган маҳаллий жамият аъзолари сублойиҳаларни тайёрлаш жараёнида маҳаллий аҳоли таклифлари инобатга олинишини таъминлаш учун лойиҳалаштириш ташкилотлари билан мунтазам алоқада бўладилар ва сублойиҳалар тузилишини, шу жумладан, уларнинг ўз вақтида ҳамда келишилган техник ва ижтимоий стандартларда ва бюджетнинг бажарилишини назорат қилиб борадилар. ЛАОГ пудратчига якуний тўловни амалга оширишдан олдин, Лойиҳа мониторинг қўмитаси ва ҚФ вакилидан қурилиш ишлари тасдиқлашни талаб қилади. ЛАОГ инфраструктуралар бўйича бош мутахассис ва вилоятлар бўйича техник раҳбар МТГ ва қишлоқ аҳолиси билан пудратчилар ва МФЙлари барча сублойиҳаларни лойиҳаси бўйича келишганлигига амин бўлиш, лойиҳалаштириш ва қурилиш жараёнларини мониторинг қилиш учун қишлоқ аҳолисига тренинглар ўтказиш ва керак бўлганда умумий техник кўмак ва кўрсатмалар бериш учун фаол алоқада бўладилар. Ижтимоий аудит жамоат йиғилишлари кўринишида ўтказилади, унда туман ҳокимиятлари томонидан ТЛҚ ва МТГ ҳар йили амалга ошириш жараёнида камида икки маротаба эришилган ютуқлар, муаммолар ва фидусиар маълумотлар ҳақида ҳисобот беришади. Пудратчилар ҳамда бенефициарлар ижтимоий аудит жараёнида иштирок этишади. ҚФлар МФЙ ва ТЛҚларга қарорларни қамраб олишини таъминлаш учун

этиш даврида ёшларнинг мазмунли иштирок этишини таъминлаш ва сублойиҳаларни тузиш жараёнида ёшларга мураббийлик қилиш имкониятларини аниқлаш бўйича тренинглар ўтказадилар.

[6] Қишлоқ тараққиёти режаларининг ҳуқуқий асосини «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида» ги қонун ва Президентнинг 2018–2020 йилларда бош режаларни ишлаб чиқишни таъминлаш чора-тадбирлари, 2018 йил 2 февралдаги 3502-сонли Лойиҳа ташкилотлари фаолиятини яхшилаш, шунингдек, шаҳарсозлик соҳасида мутахассислар тайёрлаш сифатини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида қарорлари ташкил қилади.

ушбу учрашувларни ўтказишга ёрдам беради; улар пастдан юқорига кўтарилганлиги; фокус-гуруҳлар (масалан, аёллар) томонидан қабул қилинадиган қарорлар кетма-кетлигида доимийлик мавжудлиги; ва улар МТГ ва ТЛҚларга ва пудратчиларга лойиҳанинг сублойиҳа харажатлари тўғрисида тушунтиришга имкон беришади. Шаффофлик асосий параметр бўлади. ҚФлари жамият аъзолари ва МФЙлари вакиллари ҳамда ТЛҚлар, шу жумладан 50 фоиз аёллар иштирокини таъминлашни ташкил қилади. ҚФ ва ҚМлари кўмагида ушбу учрашувларни тайёрлаш, ташкил этиш ва ҳужжатларни расмийлаштириш учун зарур бўлган техник ёрдам Субкомпонент томонидан молиялаштирилади.
ҚФ ва МТГ мониторинг ва назорат вазифалари учун МТГ аъзолари кўмагида баҳолаш жараёнини мустақил равишда амалга оширадилар. Ҳар йили баҳолаш ўтказилади ва натижалар йиғилишда фикр-мулоҳаза ва муҳокамани таъминлаш ва кейинги цикл давомида яхшиланиш йўналишларини аниқлаш учун ижтимоий аудит йиғилишидан олдин таққосланади. Баҳолаш тизими натижалари лойиҳа натижаларини кузатиш учун фойдаланилади. Барча натижалар ҳар қандай гендер тафовутини аниқлаш учун ажратиб олинади ва аниқланган қоидабузарликларни бартараф этиш чоралари Гендер масалалари бўйича ҳаракатлар режасига киритилади.
Биринчи ижтимоий аудит МТГ сайловидан олти ой ўтгач бўлиб ўтади ва одамларнинг режалаштириш жараёни сифати ва МТГ аъзолари ва ҚИРЛ ёрдамчиларининг фаолияти тўғрисида тушунчаларига қаратилади. Ижтимоий audit ўтказиш бўйича босқичма-босқич кўрсатмалар учун Жамиятни сафарбар қилиш қўлланмасига қаранг.

48. 1b субкомпонент ҚФ, ҚМ ва МТГларнини лойиҳа цикли давомида иштирок, инклюзивлик, шаффофлик ва хисобдорликни оширишда рақамли технологиялардан фойдаланишда қўллаб қувватлайди. Булар қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) қишлоқларни объектив, фактларга асосланган рейтинг тизимини тузиш ва қишлоқ даражасида эҳтиёжларни баҳолаш ишларини ўтказиб, натижаларини Лойиҳа Бошқарув Ахборот Тизими (БАТ) га юклаш учун ҚФ томонидан мобил телефон ёки планшетда ишлайдиган маълумот тўпловчи инструментдан фойдаланиш; (ii) ҚФ ва ТЛҚ томонидан қуйидаги мақсадларда ижтимоий тармоқ ва мессенжер/ботлардан (масалан телеграм) фойдаланиш: (a) Лойиҳа тадбирлари, қоидалари, процедуралари, маълумот таҳлили, хариталар ва шикоятларни кўриб чиқиш манбалари ҳақида маълумот тарқатиш ва (b) қишлоқтараққиётида устуворликларни аниқлаш учун кўпроқ қишлоқ аҳолисини жалб этиш

49. **Автоном сув таъминоти ва канализация тизимларининг салоҳиятини ошириш учун ёрдам.** Автоном сув таъминоти лойиҳаларини танлаган жамоаларда, лойиҳа МФЙ, ЖИСТ ва ҳамжамиятлар учун минимал техник ёрдам пакетини молиялаштиради. Автоном сув таъминоти ва канализация сублойиҳаси учун лойиҳалаштириш қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) КФ ва ҚМлар маҳаллий ҳамжамият аъзоларини сафарбар қилади ва маҳаллий аҳолининг сувга бўлган эҳтиёжини ҳал қилиш йўлларини аниқлаш ва муҳокама қилиш бўйича мунозараларни чақиради. КФлар моделни самарали ишлаши учун жамоанинг молиявий ҳиссаси тизим умумий қийматининг 10 фоиздан 30 фоизигача бўлиши кераклигини тушунтиради. (ii) КФлар Жамоа Ичимлик Суви Ташкилоти (ЖИСТ) - нодавлат нотижорат ташкилотини, Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтган ва ушбу ташкилотларнинг қоидаларига бўйсунадиган ташкилотни яратишда ёрдам беради. ЖИСТлар жамоат аъзоларини сув ва санитария тизимлари қурилишини кузатишга жалб қилиш, ЭТХ режасини ва тўлиқ харажатларни қоплаш нархларини белгилаш, ушбу тарифлар атрофида жамоатчиликнинг келишувига эришиш ва кам таъминланган оилаларга ёрдам бериш (МФЙ томонидан белгиланган ва тасдиқланган) тўлиқ тарифларни ололмайдиган ЖИСТ (iii) Жамоатчилик аъзолари ЖИСТ Умумий йиғилиш вакилларни сайлайдилар. Улар йилига камида бир марта Ташкилотнинг ҳисоботларини тасдиқлаш, йиғиш ва зарур ҳолларда тарифларни қайта кўриб чиқиш ва ЖИСТнинг ҳар қандай муҳим ўзгаришлари тўғрисида қарор қабул қилиш учун йиғилишади. Бош ассамблея аъзолари Бошқарув

кенгашинисайлайди. Бошқарув кенгаш аъзоларини кундалик сув таъминоти, сув таъминоти, тарифларни йиғиш ва тизим билан боғлиқ барча операциялар учун масъул бўлган Ижроия қўмитасига тайинлашни тайинлайди. Тарифлар Ижроия қўмита аъзоларининг иш ҳақи учун тўланади; ЖИСТнинг бошқа барча позициялари ихтиёрийдир. ЖИСТ Ижроия Қўмитасининг ўртача сони 5000 кишилик қишлоқларда ўн киши атрофида бўлади.ҚФ ва ҚМлар ЖИСТни рўйхатдан ўтказиш, тарифларни белгилаш, ҳисоб-китоблар ва йиғиш тизимлари, ЭТХ, сув сифатини синаш, мижозлар билан муносабатлар, шикоятлар механизмлари, инсон ресурслари ва санитария ва гигиена бўйича хабардорликни ошириш бўйича ўқитиш ва салоҳиятни оширишни таъминлайди. Шунингдек, КФлар ЖИСТ аъзоларини қишлоқдаги ҳамшираларни, врачларни ва ўқитувчиларни уй шароитида сув билан боғлиқ гигиена ва оқава сувларни тозалаш иншоотлари тўғрисида хабардорлигини ошириш учун қандай жалб қилиш бўйича ўргатадилар.

50. **<u>2-компонент: Лойиҳани бошқариш, мониторинг ва баҳолаш ҳамда салоҳиятни ошириш</u>** қуйидаги фаолиятларни қўллаб-қувватлайди: (i) Лойиҳани бошқариш фаолияти, шу жумладан лойиҳани амалга ошириш, коммуникациялар ва жамоатчилик билан алоқани умумий мувофиқлаштириш ва назорат қилиш, аудитни ўтказиш ва қўшимча операцион харажатларни молиялаштириш; (ii) Лойиҳани мониторинг қилиш ва баҳолаш (МБ) фаолияти, шаффофлик, фуқаролар билан қайта алоқа ва (iii) Бенифициарлар билан қайта алоқа механизмини (БҚАМ), шу жумладан шикоятларни кўриб чиқиш механизмини (ШКЧМ) бошқариш ва (iv) харидлар, ижтимоий ва атроф-муҳитни ҳимоя қилиш чоралари ва инфраструктуралар лойиҳаси сифатини яхшилаш учун вилоят ҳокимликларини салоҳиятини ошириш.

51. **Компонент ЛАОГни молиялаштиради**, шу жумладан лойиҳа директори ва иштирокка асосалнган тараққиёт экспертлари (жамоатчилик сафарбарлиги ва жамоатчилик иштирокидаги эҳтиёжларни баҳолаш, устуворлик, мониторинг ва назорат), гендер, фуқаролик иштироки, қурилиш/инфраструктура сифати, лойиҳаларни бошқариш, коммуникациялар, таъминот, МвБ. Ушбу гуруҳ йиллик иш режалари ва бюджетларни тайёрлайди ва ЛАҚ ни лойиҳалаштириш ва амалга оширишни, шу жумладан барча ходимлар ва маслаҳатчилар учун техник шартларни ва ўқув қўлланмаларини яратишни назорат қилади.

52. Ушбу компонент ЛАОГ ва вилоят ҳокимиятларининг стратегик режалаштириш, натижаларни мониторинг қилиш, ҳисобот бериш ва яхши бошқарув амалиётларидан фойдаланган ҳолда маҳаллий инфраструктура ва хизматларни етказиш функциялари бўйича салоҳиятларини оширади. Бу қуйидаги миллий манфаатдор томонлар билан доимий мувофиқликни таъминлайди: иқтисодий тарққиёт вазирлиги; Молия вазирлиги; солиқ қўмитаси; инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги; бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги; ёшлар иттифоқи ва аёллар қўмитаси; меҳнат ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри; коммунал хизматлар ва уй-жой; «Трансгаз», «Ўзбекенерго» ва бошқа тегишли идоралар. Ушбу субкомпонент доирасида харидлар ва фуқароларни жалб қилиш амалиётлари учун вилоят ҳокимликлари ва ЯМХ инжиниринг компаниялари ходимлари учун техник кўмак ва салоҳиятни ошириш ишлари молиялаштирилади. Субкомпонент, шунингдек, ЯМХ ва валоят/туман ҳокимликларининг мониторинг ва назорат салоҳиятини мустаҳкамлаш мақсадида техник кўмак ва салоҳиятни ошириш ишларини молиялаштиради. Бу ерда асосий урғу лойиҳа доирасида бажарилган ишларни сифати назоратини мустақил равишда, ўу жумладан фуқаролар томонидан назорат қилиш, ва шикоятларни кўришга қаратилади. Қўшимча равишда ЛАОГ муҳандислари ва консультантлар вилоят ҳокимликлари қошидаги ЯМХ ва маҳаллий лойиҳалаштириш институлари ходимлари билан биргаликда сублойиҳалар лойиҳасини ва ходимларнинг иқлимга бардошли лойиҳалар тайёрлашдаги салоҳиятини мустаҳкамлаш учун ишлайдилар.

53. Компонент яхшироқ сифатдаги маҳаллий инфраструктура ва Лойиҳани амалга оширишни назорат қилиш учун салоҳиятни оширишда рақамли технологиялардан фойдаланишни уч усулини қўллаб- қувватлайди (i) Инфраструктурани лойиҳалаштириш ва қуриш методологиялари (арматурали бетон қуйиш, эрозияга қарши курашиш усуллари, уюм ва қияликлар билан ишлаш) бўйича онлайн тренинг ва ўқув модуллари вилоят ҳокимлиги, ЯМХ, маҳаллий лойиҳалаштириш институтлари, КҲ, МТГ ходимлари учун ишлаб чиқилади; (ii) барча тасдиқланган сублойиҳаларни амалга ошириш ва ЭТХ фазаларида ЛАОГ ходимлари гео кодланган маъмурий маълумотларни янгилаши учун БАТ га уланган мобил илова, у лойиҳа менежерларига инфраструктураларни тўғридан-тўғри кузатишга имкон беради ва фактга асосланган техник аудитга асос яратади. БАТда очиқ портал бўлиб, фуқаролар у ерга сублойиҳаларга тегишли фото-видео материаллар ва изоҳларни юклашлари мумкин; ва (iii) ЛАОГ амалга оширишни қай даражада бораётганлигини мониторинг қилиш учун тез-тез МТГ аъзолари орасида электрон сўровномалар ўтказади. Э-сўров саволлари иштирокка асосланган эҳтиёжларни баҳолаш, қишлоқ тараққиёт режаси ва қарор қабул қилиш, сублойиҳаларни амалга ошириш ва назорати ва юзага келаётган масалаларни (муаммо) ўз ичига олади.

54. **2- компонент коммуникациялар ва жамоатчиликни хабардор қилиш кампаниясини молиялаштиради:** манфаатдорларни халқаро ОАВ, инсон ҳуқуқлари ва тараққиёт ташкилотлари; миллий, вилоят, туман ва қишлоқ ҳокимият органлари; (ижтимоий) ОАВ; ва фуқаролик жамияти, давлат дастурлари ва Лойиҳа орасидаги мақсадлар, қоидалар ва процедуралардаги фарқлар ҳақида ўқитиш ва БҚАМ ҳақида маълумот бериш учун. Кампания доирасида фуқароларга мажбурий меҳнат, мажбурий кўчириш, шикоятларни кўчириш механизми ва бузилишлар бўйича уларнинг ҳуқуқлари тўғрисида смс/бот лардан фойдаланиб хабарлар тарқатилади.

55. **Компонент лойиҳада мажбурий меҳнатдан фойдаланилмаслигини таъминлаш бўйича чора-тадбирларни қўллаб-қувватлайди.** Мажбурий меҳнатни камайтириш чоралари Фарғона водийси вилоят ва туман ҳокимликлари ва танланган қишлоқлар аҳолисининг (МФЙ раислари, аёллар, ёшлар, фаоллар) мажбурий меҳнатни қатъиян таъқиқловчи норматив хужжатларни ўз ичига олувчи миллий меҳнат қонунчилиги бўйича салоҳиятини оширишни ўз ичига олади. Шу мақсадда ЛАОГ Халқаро Меҳнат Ташкилоти (ХМТ) мутахассислари ва Бандлик ва Меҳнат Муносабатлари вазирлиги (БММВ) маҳаллий инспекторлари билан ҳамкорлик қилиб: (i) меҳнат амалиётлари бўйича ҳокимлик ва МФЙ ижроия қўмитаси аъзоларига мунтазам тренинглар ўтказади; (ii) мониторинг ва аниқланган ҳоллар бўйича хабар бериш; (iii) меҳнат ҳуқуқлари, ШМ бўйича оммавий хабардорлик кампанияларни жорий этиш. ЛАОГ ШМ орқали етиб келган мажбурий меҳнат ҳолатлари бўйича хабар бериш ва текшириш бошлаш учун БММВ билан ички алоқа каналини ўрнатади. Лойиҳа шунингдек сублойиҳаларга кўнгилли меҳнат иноъмларини маън этади. Барча сублойиҳаларни амалга ошираётган пудратчилар устувор меҳнат қоидаларига риоя қилишлари шарт.

56. Ушбу компонент бўйича шикоятлар, мулоҳазалар ва лойиҳа бўйича бошқа фикр-мулоҳазаларни ҳал қилиш учун ЛАОГ БҚАМни яратиш учун қўшимча манбалар тақдим этилади. Унинг лойиҳаси шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари ва талабларини, жумладан, кўриб чиқиш, саралаш ва қайта ишлаш, тан олиш ва кўриб чиқиш, текшириш ва чора кўриш, мониторингни ўз ичига олган ҳимоя билан боғлиқ ШКЧМни ўз ичига олади. ЛАОГ ушбу вазифани бажарадиган бўлимни яратади, у МФЙ ва фуқароларнинг шикоятлари ва фикрларини йиғади, бу маълумотларни тегишли идораларга юборади ва ЛАОГ директори ва (ИТКҚВ) жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари учун жавобгар бўлган бўлимига ҳисобот беради.

57. **2-компонент ЯМХ, ТЛҚ ва МТГ аъзолари учун вилоят ичи ва вилоятлар аро ўқув алмашинувларини молиялаштиради**. Ушбу алмашинувлар умумий муаммоларга ечимларни ва инновацион ёндошувларни бўлишиш ва қатнашувчиларни тадбирлардан сўнг бир-бири билан мулоқот ўрнатиши учун ташкиллаштирилади. Ушбу фаолиятнинг бир қисми сифатида ЛАОГ гендер тармоқларини ташкиллаштиради, мақсад МТГ ва ТЛҚ аёл аъзоларини бирлаштириб гендер тенглик ва аёлларни ўрнини кучайтириш масалаларини муҳокама қилиш.

58. 2-компонент шунингдек йиллик манфаатлорлар йиғилишини молиялаштиради. Унда вилоят ва туман миқёсидаги манфаатдорлар амалга ошириш тажрибасини бўлишиб, кейинги цикл учун лойиҳалаштириш ва амалга оширишни яхшилаш усулларини муҳокама қиладилар. Ушбу шарҳлар бошқарув ва коррупцияга қарши чоралар ва гендер масалалари бўйича ижтимоий, техник ва молиявий аудит ва топилмалар натижаларини ўз ичига олади. Ҳар бир йиллик кўриб чиқишдан сўнг, ЛАОГ зарур бўлганда ЛАҚни янгилайди.

59. **М&Б.** 2-компонент Лойиҳанинг бориши ва натижаларини кузатиш, ҳужжатлаштириш ва маълумот бериш учун МБ фаолиятини қўллаб-қувватлайди. Ушбу маълумотни йиғиш учун ИТККВ ЛАОГ таркибидаги МБ гуруҳи жавобгар бўлади. 2-компонент Бутунжаҳон банкига чораклик ва ярим йиллик текширилмаган оралиқ молиявий ҳисоботларни (ОМҲ) тайёрлаш ва тақдим этиш учун ЛАОГни молиялаштиришни таъминлайди. Ушбу компонент шунингдек, лойиҳани мониторинг қилиш, лойиҳа ҳисоботларини автоматик равишда яратиш, лойиҳанинг шаффофлиги (сублойиҳа маълумотлари хариталарда эълон қилинади) ва фуқаролар билан қайта алоқа учун фойдаланиладиган БАТни молиялаштиради. МФБМ орқали олинган мулоҳазалар ва шикоятлар ярим йиллик ҳисоботга киритилади.

60. Натижаларни ўлчаш биринчи навбатда натижалар тизимида аниқланган натижаларга ва ЛАҚда келтирилган чиқиш кўрсаткичларига қаратилади. 2-компонент лойиҳани ишлаб чиқиш мақсадлари натижалари кўрсаткичларини баҳолаш учун бошланғич, оралиқ ва якуний лойиҳаларни мониторинг сўровномаларини молиялаштиради. ЛАОГ БАТ ва сўров маълумотлари асосида умумлаштирилган ҳисоботни тайёрлаш учун жавобгардир. У шунингдек Лойиҳа ва давлат дастури да иштирок этаётган қишлоқлар бўйича натижаларда фарқ борми ва фарқнинг сабабларини баҳолаш учун жараённи кузатишни баҳолашни молиялаштиради. У шунингдек, Лойиҳа ва давлат дастурининг намуна қишлоқларида тугатилган инфраструктура лойиҳасини факт бўйича техник аудитларини молиялаштиради

61. **ҚИРЛ Фарғона водийсини, хусусан, Фарғона, Андижон ва Наманган вилоятларини ҳамда қўшимча Сирдарё ва Жиззах вилоятларини қамраб олади.** Ўзбекистон ҳукумати орқада қоладиган деб таснифланган 21 туманга қаратилган. Ушбу туманларда, туман ижроия қўмиталари таҳминан 300-310 қишлоқни танлаш учун қатнашиш жараёнидан фойдаланадилар. Қўмиталар МФЙ аъзолари билан қишлоқларнинг узоқлиги, инфратузилманинг эҳтиёжлари, сув тошқини, эрозия, шўрланиш, чўллашиш ва бошқа табиий ёки иқлимий офатларнинг таъсирига оид кўрсаткичларни ўз ичига олган шаклларни ишлаб чиқиш учун ишлайди. МФЙ аъзолари анкеталарни тўлдиргандан сўнг, туман ижро гуруҳлари берилган маълумотларга асосланиб қишлоқларни тартиблаштирадилар. Қўмита банк томонидан молиялаштириладиган лойиҳада иштирок этиш учун энг юқори даражадаги қишлоқларни танлайди. Қатнашувчи қишлоқларни танлашда қўмиталар қўллайдиган маълумотлар Лойиханинг БАТида барча учун очиқ бўлади. ҚИРЛда иштирок этиш учун қишлоқларни танлашга бўлган ёндашув бу ҳукумат томонидан молиялаштириладиган давлат дастурларидан бошланиши бўлиб, бунда вилоят ҳокимиятлари дастурда иштирок этиш учун қишлокларни танлашда шаффоф бўлмаган мезонлардан фойдаланадилар.

2.3. Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларни бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБАМ) қўлами ва вазифалари

62. Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларини бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБАМ) асосий мақсади лойиҳани амалга ошириш натижасида юзага келиши мумкин бўлган салбий экологик ва унга боғлиқ ижтимоий таъсирларнинг олдини олиш, камайтириш ёки / ёки камайтириш чоралари, усуллари ва механизмларини аниқлашдан иборат. АМИМЧБАМ фуқаролардан жамоатчиликнинг асосий хизматларга бўлган эҳтиёжини аниқлаш учун фуқаролар иштирокини талаб қиладиган Жамоага Асосланган Ривожланиш (ЖАР) усулини қўллайди. Ушбу эҳтиёжларни қондириш учун сублойиҳалар тузилади. Ушбу сублойиҳаларнинг тафсилотлари техник лойиҳалаш тайёрлангандан кейин маълум бўлади. АМИМЧБАМ аниқланган сублойиҳаларнинг экологик ва ижтимоий нуқтаи назардан тўғри баҳоланишини, ЖБнинг хавфсизлик сиёсати, Ўзбекистоннинг экологик ва ижтимоий қонунлари ва нормативлари билан мувофиқ равишда юмшатувчи қолдиқ ва муқаррар таъсирларни (агар мавжуд бўлса) мувофиқлаштиради.

63. АМИМЧБАМ лойиҳа фаолияти натижасида келиб чиқадиган зарарли таъсирни юмшатиш ва компенсация қилиш бўйича тегишли чораларни ишлаб чиқиш бўйича кўрсатмалар беради. Ушбу ҳужжатда асосий / контекст, сиёсат ва меъёрий асос, шунингдек, мумкин бўлган сублойиҳаларнинг экологик ва ижтимоий таъсири тавсифланган. Бунга Атроф-муҳит ва ижтимоий баҳолаш (АМИБ) тамойиллари ва кўрсатмалар, институционал тадбирлар, маслаҳат ва ошкор қилиш тартиблари киради. Норматив ва меъёрий-ҳуқуқий база миллий қонунлар ва ЖБ талабларига мувофиқлигини белгилаб беради. АМИБ йўриқномалари ва таомиллари суб-лойиҳани тайёрлаш, скрининг, баҳолаш, амалга ошириш ва мониторинг қилиш учун жавобгарликни аниқлашга хизмат қилади. Ушбу кўрсатмалар ёрдамида Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР) учун сублойиҳага қўйиладиган талаблар белгиланади.

64. АМИМЧБАМ шунингдек, суб лойиҳанинг экологик ва ижтимоий скрининги, сублойиҳанинг алоҳида АМИТБларини тайёрлаш, амалга ошириш ва мониторинги учун тамоиллар, мезонлар ва мажбуриятлар тўғрисида маълумот бериш учун хизмат қилади. КҲР тайёрлаш жараёнида лойиҳа тайёргарлик кўриш доирасида Кўчириш режасининг асосий модели ишлаб чиқилди (КРАМ). КРАМ нинг асосий вазифаси ерларни мажбуран ўзлаштириш ва натижада жабрланган оилаларни бошқа жойга кўчиришни ўз ичига олувчи сублойиҳаларни амалга ошириш натижасида юзага келиши мумкин бўлган салбий ижтимоий-иқтисодий таъсирларни тегишли равишда аниқлаш, бартараф этиш ва юмшатиш учун асосни таъминлашдан иборат.

3. АТРОФ-МУҲИТ ВА ИЖТИМОИЙ БАҲОЛАШ УЧУН НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ БАЗА

3.1. Миллий экологик сиёсат ва қонунчилик

65. Мамлакат мустақилликка эришгач, Ўзбекистон Республикаси миллий экологик қонунчиликни ишлаб чиқди, қайта кўриб чиқди ва такомиллаштирди, янги қонунлар ва меъёрий ҳужжатларни қабул қилди, экологик муаммоларини ҳал этиш бўйича дастурлар ва ҳаракатлар режаларини ишлаб чиқди ва табиий ресурслардан барқарор фойдаланишни таъминлади. Мамлакат экологик бошқарув бўйича бир қатор қўшимча қонунлар ва қонун ҳужжатларини қабул қилди ва қатор халқаро ва минтақавий экология бўйича келишувлар ва конвенциялар иштирокчиси. Табиатни муҳофаза қилиш сиёсати ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги тадбирларни амалга ошириш қуйидаги асосий тамоилларга асосланади:

- ✓ Аҳолининг турмуш даражасини оширишнинг зарурий шарти сифатида атроф-муҳитни муҳофаза қилишга ва қайта тиклашга қаратилган иқтисодий ва экологик сиёсатни жорий қилиш;
- ✓ Айрим табиий элементларни муҳофаза қилишдан экотизимларни умумий ва ҳар томонлама ҳимоя қилишга ўтиш;
- ✓ Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва био хилма-хилликни сақлаш учун жамиятнинг барча аъзоларининг жавобгарлиги.

3.2. Экологик қонунчилик:

66. Лойиҳа доирасида табиатни муҳофаза қилиш масалалари қуйидаги ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади:

- **Конституция**, 50, 54, 55, 93, 100-моддалар. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддасида шундай дейилган: Ер, ер ости бойликлари, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий заҳиралар умуммиллий бойликдир, улардан оқилона фойдаланиш зарур ва улар давлат муҳофазасидадир;
- 1992 йил 9 декабрда қабул қилинган **«Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида» ги қонун** (18.04.2018 йилда янгиланган) атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий, иқтисодий ва ташкилий асосларини белгилаб беради, барқарор ривожланишни ва муайян тамоилларни, шу жумладан Давлат экологик экспертизасини (ДЭЭ) таъминлайди. «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида» ги қонуннинг 12-моддасида шундай дейилган: Ўзбекистон Республикаси аҳолиси табиий ресурслардан оқилона фойдаланиши, табиат бойликларига эҳтиётлик билан муносабатда бўлиши, экология талабларига риоя этиши шарт. Қонунда таъкидланганидек, иқлимни глобал ўзгаришлардан ҳимоя қилиш учун тадбиркорлик субъектлари иссиқхона газлари чиқиндиларига қўйиладиган чекловларга риоя қилиши, шунингдек бу чиқиндиларни камайтириш чораларини кўриши керак.
- 1993 йил 6 майда қабул қилинган **«Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида»** ги қонун (2018 йил 23 июлда янгиланган) сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, сув ресурсларини муҳофаза қилиш, салбий таъсирларнинг олдини олиш ва уларни камайтириш ва миллий қонунчиликка риоя қилишни таъминлайди; қонунда барча жисмоний ва юридик шахсларнинг сув ҳавзалари, сув омборлари, қор ва муз қатламлари, музликлар, доимий қор қопламининг саноат, маиший ва бошқа чиқиндилар ва ташланмалар билан ифлосланишининг олдини олиш учун жавобгарлиги белгиланган. Ундан фойдаланиш ҳисоб-китоб, мониторинг, лицензиялаш, назорат орқали амалга оширилади, акс ҳолда сувни муҳофаза қилиш бўйича давлат идоралари бошқарувининг ишдан чиқишига олиб келиши мумкин.
- 1997 йил 26 декабрда қабул қилинган **"Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида"ги** қонун (2016 йил 21 сентябрда янгиланган) табиий муҳитда ўсувчи ўсимликларни (дарахтлар) ҳимоя қилиш ва улардан фойдаланиш, шунингдек

ёввойи ҳолда ўсувчи ўсимликларни тиклаш ва генетик концервациялаш, соҳасидаги муносабатларни тартибга солади;

- 1996 йил 27 декабрда қабул қилинган **«Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш тўғрисида» ги қонун** (2017 йил 14 сентябрда янгиланган) атмосфера ҳавосининг табиий ҳолатини сақлаш масалаларини; давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва фуқароларнинг атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш соҳасидаги фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни белгилаб беради.
- 2002 йилда қабул қилинган **"Чиқиндилар тўғрисида"ги** қонун (10.10.2018 йил янгиланган) чиқиндиларни қайта ишлашни тартибга солади ва Давлат экологик қўмитасига чиқиндилар ташланиши мумкин бўлган жойларни текшириш, мувофиқлаштириш, баҳолаш ва маълум параметрларни белгилаш ваколатини беради.
- 2001 йилда қабул қилинган **"Экологик экспертиза тўғрисида"ги** қонун (14.09.2018 йилда янгиланган) атроф-муҳит ва инсон саломатлигига таъсирни мажбурий экспертизадан ўтказишни кўзда тутади, шунингдек экспертизани ўтказиш учун ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади;
- 2013 йилда қабул қилинган **"Экологик назорат тўғрисида"ги** қонун атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солади. Экологик назоратнинг асосий вазифалари экологик қонунчилигининг бузилишини олдини олиш, аниқлаш ва унга йўл қўймаслик; атроф-муҳитнинг ифлосланишига, табиий ресурслардан нооқилона фойдаланилишига, фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғига таҳдид солишига олиб келадиган эгологик вазият ва омилларни мониторинг қилишдан иборат.
- **Миллий хавфсизлик концепцияси тўғрисидаги қонунда** (1997 й.) экологик хавфсизликка эришишнинг асосий тузилмаси келтирилган.
- **Қишлоқ хўжалик ўсимликларини зараркунандалар, касалликлар ва бегона ўтлардан ҳимоя қилиш тўғрисида Қонуни** (2000) қишлоқ хўжалиги ўсимликларини зараркунандалар, касалликлар ва бегона ўтлардан ҳимоя қилишни таъминлаш, ўсимликларни ҳимоя қилиш воситаларининг инсон саломатлиги ва атроф-муҳитга зарарли таъсирининг олдини олиш билан боғлиқ муносабатларни тартибга солади.

67. **Табиатни муҳофаза қилиш, иш жойларини ташкил қилиш, шу жумладан қурилиш майдончалари тўғрисида норматив ҳужжатлар.** Давлат бошқаруви, табиатдан фойдаланиш ва қишлоқ хўжалигидаги ўсимликларни муҳофаза қилишнинг кўплаб муҳим жиҳатлари Вазирлар Маҳкамаси томонидан турли қонуности ҳужжатлари орқали тартибга солинади:

- Ўзбекистон Республикаси аҳоли пунктларини ободонлаштришни яхшилаш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги Қарор (ПҚ-1045, 22 январь 2009)
- Замонавий архитектура-шаҳарсозлик талабларини ҳисобга олган ҳолда аҳоли пунктларини ободонлаштириш ишларини ташкил этиш қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида (59-сонли ВМҚ, 9.03.2009).
- «Сув ҳавзаларига, шу жумладан оқава сувларга ташланадиган ифлослантирувчи моддаларнинг рухсат этилган максимал чиқиндилари учун стандартлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва бажариш тартиби» (RD118.0027719.5-91);
- "Махсус сувдан фойдаланишга рухсат бериш тартиби (RD 118.0027714.6-92)
- Давлат стандарти - Сув сифати. O'z DST 951:2011 - Марказлаштирилган маиший ва ичимлик суви билан таъминлаш манбалари. Гигиеник, техник талаблар ва танлаш қоидалари;
- "Ўзбекистон Республикасида ер ости сувлари ҳимоясини бошқариш бўйича вақтинчалик тавсиялар". Ўзбекистон Республикаси Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси ва "Ўзбекгидрогеология", Тошкент, 1991
- Вазирлар Маҳкамасининг «Давлат экологик назорати тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида» қарори (49-сон, 3.04.2002);

- 0179-04 сон ЎзР СанҚваМ. Гигиена стандартлари. Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги аҳоли пунктларининг атмосфера ҳавосида ифлослантирувчи моддаларнинг максимал рухсат этилган концентрациялари рўйхати (МРЭКР), 1-Илова;
- 0267-09 сон ЎзР СанҚваМ. Тураржой, жамоат бинолари ва турар-жой биноларида рухсат этилган шовқинни таъминлаш учун санитария нормалари ва қоидалари;
- 0120-01 сон СанҚваМ. «Иш жойларида шовқиннинг рухсат этилган даражалари учун санитария стандартлари»;
- 0122-01сон СанҚваМ. «Иш станцияларида маҳаллий тебраниш тўғрисида санитария қоидалари»;
- 0088-99 сон СанҚваМ. Сув ҳавзаларига оқава сувлар билан кирадиган моддаларнинг максимал рухсат этилган чиқиндиларини (МРЭЧ) лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш учун санитария талаблари;
- 0321-15 сон СанҚваМ. Пестицидларнинг токциклиги ва хавфлилиги бўйича гигиеник таснифи;
- "Заҳарли кимёвий ва бошқа токсик моддаларни кўмиш ҳамда махсус полигонларни қўриқлаш ва сақлаш тартиби тўғрисида Низом" (Адлия вазирлиги томонидан 2013 йил 20 мартда рўйхатдан ўтказилди, рўйхат рақами 2438);
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 03.24.1995 йилдаги -сонли қарори
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-2841-сонли 16.03.2017 йилдаги қарори
- Саноат оқава сувларини қабул қилиш қоидалари ва Ўзбекистон Республикасининг шаҳарлари ва бошқа аҳоли пунктларининг шаҳар канализация тармоқларига ифлослантирувчи моддаларнинг ортиқча чиқиндилари учун товон тўловларини ҳисоблаш тартиби (ВМ 2010 йилдаги 11-сонли қарорига 1-Илова);
- ГОСТ-23941-79 "Шовқин. Ўлчаш усуллари";
- "Иш жойларида шовқинни ўлчаш ва гигиеник баҳолаш бўйича услубий кўрсатмалар" No.1844-78;
- СанПиН № 0046-95. Иш зонаси атмосфера ҳавосида ифлослантирувчи моддаларнинг максимал рухсат этилган контсентрациялари (МРЭК);
- Сув ҳавзаларида, шу жумладан дренаж сувида рухсат этилган максимал контсентрациялари учун лойиҳа стандартларини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш тартиби"(РД 118.0027719.5-91);
- Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома"(РД 118.0027714.6-92);
- Ер ости сувларининг ифлосланиши орқали халқ хўжалигига етказилган зарарни аниқлаш бўйича кўрсатма. "(118.0027719.5-91) (ПАРАС 118.0027714.47-95);
- 0289-10 сонли санитария қоидалари. Қурилиш ишлаб чиқариш ва қурилиш ишларини ташкил этишда санитария қоидалари ва гигиена талаблари;
- Ўзбекистон Республикаси шароитида турар жойларни сақлаш ва ободонлаштириш учун санитария қоидалари ва стандартлари (0289-10 сонли санитария қоидалари ва меъёрлари)
- Ўзбекистон Республикасида ер ости сувларини муҳофаза қилиш назорати бўйича вақтинчалик тавсиялар”. Ўзбекистон Республикаси Давлат табиий ресурслар қўмитаси ва "Ўзбекгидрогеология", Тошкент, 1991

68. **Халқаро ҳамкорлик ва глобал ҳамда минтақавий келишувлар.** Глобал атроф-муҳит шароитида Ўзбекистон қуйидаги халқаро конвенциялар иштирокчиси ҳисобланади:
- Иқлим ўзгариши тўғрисидаги конвенция;
- Биологик хилма-хиллик тўғрисидаги конвенция;
- Чўлланишга қарши кураш тўғрисидаги конвенция;
- Атроф-муҳитни ўзгартириш усулларидан ҳарбий ёки бошқа ҳар қандай душманона фойдаланишни тақиқлаш тўғрисидаги конвенция (26.05.1993);

- Хавфли чиқиндиларнинг трансчегаравий кўчирилишини ва уларни йўқ қилишни назорат қилиш тўғрисидаги Базел конвенцияси (22.12.1995);
- Умумжаҳон маданий ва табиий меросини муҳофаза қилиш тўғрисида конвенция (22.12.1995);
- Йўқолиб кетиш хавфи мавжуд бўлган ёввойи фауна ва флора турлари билан халқаро савдо тўғрисидаги конвенция (01.07.1995);
- Ёввойи ҳайвонларнинг кўчиб юрувчи турларини муҳофаза қилиш бўйича Бонн конвенцияси (01.05.1998);
- Асосан сувда сузувчи қушларнинг яшаш жойи сифатида халқаро аҳамиятга молик сув-ботқоқ майдонлари тўғрисида Рамзар Конвенцияси (30.08.2001).

3.3. Экологик ва ижтимоий баҳолаш бўйича миллий талаблар

69. Миллий АМИБ тартиб қоидалари 14.09.2017 йилда янгиланган Экологик экспертиза тўғрисидаги қонун (2000) ва Вазирлар Маҳкамасининг 22.11.2018 йилдаги 949-сонли «Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида» қарори билан тартибга солинади. Юқорида айтиб ўтилган қонуннинг 3-моддасига мувофиқ атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш қуйидагиларни аниқлаш мақсадида ўтказилади:
- Прогноз қилинаётган хўжалик ва бошқа фаолиятни амалга ошириш ҳақида қарор қабул қилишгача бўлган босқичда ушбу фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини;
- Атроф муҳит ҳолатига ва фуқаролар соғлиғига салбий таъсир кўрсатаётган ёки таъсир кўрсатиши мумкин бўлган мўлжалланаётган ва амалга оширилаётган хўжалик ҳамда бошқа фаолиятнинг экологик хавфлилик даражасини;
- Атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича назарда тутилаётган тадбирларнинг етарлилиги ва асослилигини.

70. Давлат экологик экспертизаси соҳасидаги махсус ваколатли давлат органи Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ҳисобланади (Давлат экология қўмитаси). Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитасининг ташкилий тузилмаси 3.1-бўлимда батафсил кўриб чиқилган. Давлат экологик экспертизаси учун масъул бўлган асосий ташкилот - Главгосэкспертиза ЭАММҚДҚ (Асосий давлат экспертизаси) (2.2.1-расм). «Давлат экологик экспертизаси маркази» ДУК атроф-муҳитга таъсир кўрсатишнинг I ва II тоифасига кирадиган фаолият турлари бўйича объектларни (юқори ва ўртача даражада хавфли) АМТБ давлат экологик экспертизасини ўтказади. Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар «Давлат экологик экспертизаси маркази» ДУК атроф-муҳитга таъсир кўрсатишнинг III ва IV тоифасига кирадиган фаолият турлари бўйича объектларни (паст даражада хавфли ва маҳаллий таъсир кўрсатиш) давлат экологик экспертизасини ўтказади. Давлат экспертизаси тўғрисидаги низомда ДЭЭни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби (16.2-Илова) батафсил баён қилинган.

71. Атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш - бу АМТБ уч босқичини ўз ичига олган таомил:

72. **1-босқич: Атроф-муҳитга таъсир ҳисоботининг лойиҳаси** (АМТҲЛ) таклиф этилаётган лойиҳани режалаштириш босқичида ривожланиш учун маблағ ажратилгунга қадар амалга оширилиши ва қуйидаги бўлимлардан иборат бўлиши керак:
- режалаштирилган фаолият бошланишидан олдинги атроф-муҳит шароитлари, ҳудуднинг аҳолиси, ерларнинг ўзлаштирилиши, атроф-муҳит хусусиятларининг таҳлили;
- мавжуд дам олиш зоналари, аҳоли пунктлари, суғориш, мелиоратив объектлар, қишлоқ хўжалик эрлари, электр узатиш линиялари, транспорт, сув таъминоти, газ қувурлари ва ушбу вилоят тўғрисидаги бошқа маълумотлар кўрсатилган вазиятли режа;
- таклиф этилаётган (режалаштирилаётган) асосий ва ёрдамчи иншоотлар, фойдаланилган техника, технологиялар, табиий ресурслар, материаллар, хом ашё, ёқилғи,

уларнинг атроф-муҳитга таъсирини таҳлил қилиш, маҳсулотларнинг атроф-муҳитга бўлган хавфлари;
- кутилаётган ташланмалар, чиқиндилар, қолдиқлар, уларнинг атроф-муҳитга зарарли таъсири ва зарарсизлантириш усуллари;
- чиқиндиларни омборлага жойлаш, сақлаш ва утилизация қилиш;
- фан, техника ва илғор тажриба ютуқларини инобатга олган ҳолда табиатни муҳофаза қилиш нуқтаи назаридан режалаштирилган ёки давом этаётган фаолиятга муқобил ва технологик ечимларни таҳлил қилиш;
- салбий экологик оқибатларни истисно этадиган ва объектнинг атроф-муҳитга таъсирини камайтирадиган ташкилий, техник, технологик эчимлар ва чоралар;
- фавқулодда вазиятлар таҳлили (уларнинг эҳтимоллиги баҳоланиши ва уларнинг салбий оқибатларини олдини олиш сценарийси билан);
- экспертиза орқали объектни амалга ошириш натижаси ўлароқ атроф-муҳитнинг ўзгариши ва атроф-муҳитнинг оқибатлари прогнози;

73. **2-босқич: Атроф-муҳитга таъсирлар тўғрисидаги ҳисоботини (АМТТҲ) тайёрлаш** - бундай қадамга эҳтиёж 1- босқичда аниқланади ва Давлат экспертиза қўмитаси қўшимча тадқиқотлар ёки таҳлилларни ўтказиш зарурлигини кўрсатиши керак. АМТТҲ лойиҳанинг техник-иқтисодий асосини тасдиқлашдан ва қурилишни бошлашдан олдин Давлат экологик экспертиза марказига топширилиши керак. Аризада қуйидагилар бўлиши керак:
- танланган майдоннинг экологик муаммоларини муҳандислик-геологик тадқиқотлар, намунавий ва бошқа зарур тадқиқотлар натижалари асосида баҳолаш;
- майдоннинг аниқланган муаммолари билан боғлиқ технологияларни экологик таҳлил қилиш;
- жамоатчилик эшитувлар натижалари (агар лозим бўлса);
- экспертиза объекти амалга оширилишининг салбий оқибатларини олдини олувчи атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чораларини асосли ўрганиш;

74. **3-босқич: Атроф-муҳитнинг оқибатлари тўғрисидаги Баёнотни** тайёрлаш (**АМОТБ**) ДЭЭ жараёнининг якуний босқичини англатади ва лойиҳа ишга тушгунга қадар ўтказилиши керак. Бундай ҳужжатлар фақат муҳим экологик ва ижтимоий таъсирга эга лойиҳалар учун керак. АМОТБнинг асосий бўлимлари қуйидагилардан иборат:
- атроф-муҳитга таъсир кўрсатувчи ЭАММҚМҚ хулосаси лойиҳасини, шунингдек жамоат муҳокамаларида билдирилган таклифларни кўриб чиққандан сўнг лойиҳавий қарорлар ва бошқа чора-тадбирларни тўғирлаш;
- экспертиза объекти фаолиятини тартибга солувчи экологик стандартлар;
- ишларни ташкил этиш ва объектни экологик жиҳатдан қўллаб-қувватлаш чораларини амалга оширишга қўйиладиган талаблар;
- тадбиркорлик фаолиятини олиб бориш имконияти тўғрисидаги асосий хулосалар.

75. **Лойиҳа тоифалари.** Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 07 сентябрдаги 541-сонли қарори билан тасдиқланган "Экологик экспертизаси тўғрисида"ги қонунига мувофиқ. Экологик фаолиятнинг барча турлари ҳар хил таъсир даражаси билан 4 тоифага бўлинади:
- 1чи тоифа - "атроф-муҳитга таъсир қилиш хавфи юқори" (ДЭЭ "Давлат экология экспертизаси маркази" ДУК томонидан 20 кун ичида ўтказилади, барча АМТБ босқичлари талаб қилинади);
- 2чи тоифа - "атроф-муҳитга таъсир қилишнинг ўртача хавфи" (ДЭЭ (ДЭЭ "Давлат экология экспертизаси маркази" ДУК томонидан 15 кун ичида ўтказилади, барча АМТБ босқичлари талаб қилинади);

- 3чи тоифа - "таъсир қилишнинг паст хавфи" (ДЭЭ "Давлат экология экспертизаси маркази" ДУК вилоят филиаллари томонидан 10 кун ичида ўтказилади, барча АМТБ босқичлари талаб қилинади);
- 4чи тоифа - "аҳамиятсиз хавф, маҳаллий" (ДЭЭ вилоят бўлимлари томонидан 5 кун ичида ўтказилади, фақат биринчи босқич талаб қилинади, АМТҲ лойиҳаси.

76. Турли тоифаларга кирмайдиган бошқа барча лойиҳалар атроф-муҳитга таъсир кўрсатмайдиган ва давлат экологик экспертизаси ва экологик лицензияларини талаб қилмайдиган лойиҳалар деб ҳисобланади.

77. ДЭЭ тўғрисидаги Низомнинг 24-бандига мувофиқ, ДЭЭнинг ижобий хулосаси давлат экологик экспертизаси объектини реализация қилишда банк ва бошқа кредит ташкилотлари томонидан молиялаштиришни очиш учун ҳамда юридик ва жисмоний шахслар томонидан бажарилиши мажбурий бўлган ҳужжат ҳисобланади. ДЭЭ хулосаси берилган кундан бошлаб уч йил давомида амал қилади. ДЭЭ хулосаси тегишли туман (шаҳар) экологик ва атроф-муҳит назорати инспекцияларига юборилади. Ушбу лойиҳа учун АМТБ тамоили ушбу ҳужжатнинг 8 бўлимида батафсилроқ тасвирланган.

1-расм. Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолашни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби

78. Турли тоифаларга киритилмаган бошқа барча лойиҳалар атроф-муҳитга таъсир кўрсатмайдиган ва Давлат атроф муҳит эксперти кўриб чиқишини ва ҳеч канақа экологик лицензия талаб этилмайдиган лойиҳалар ҳисобланади.

79. **АМИБ жараёнида жамоатчиликнинг иштироки**. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (50,55-моддалар) атроф-муҳитни бошқаришда фуқаролар ва жамоат бирлашмаларининг иштироки учун асос яратади. Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 12 сентябрда қабул қилинган (18.08.2016 й. Янгиланган) «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида» ги қонуни 12-13-моддаларда фуқароларнинг табиатни муҳофаза қилиш бўйича жамоат ташкилотларига бирлашиш, атроф табиий муҳитнинг аҳволи ҳамда уни муҳофаза қилиш юзасидан кўрилаётган чора-тадбирларга доир ахборотларни талаб қилиш ва олиш ҳуқуқларини, шунингдек ННТ ваколатларини тартибга солади. Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги қонунлар жамоатчиликнинг иштирокини белгилаб беради: а) индивидуал фуқаро ёки фуқаролар гуруҳи; б) фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари орқали ва в) нодавлат нотижорат ташкилотлари орқали.

80. Нотижорат атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ташкилотларининг бевосита иштироки, бошқарув мақсадларида янги объектларни қуриш ва мавжудларини реконструкция қилиш учун ЭЭ ҳужжатларини тайёрлашни назарда тутади. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида» ги Қонунининг 27-моддаси, шунингдек 2018 йил қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси "Давлат экологик экспертизаси тўғрисида"ги Қонунининг 23-моддаси ННТ ва фуқароларга ННТ ташаббуси ва ўз маблағлари ҳисобидан ёки ихтиёрий равишда мустақил мутахассислар гуруҳлари томонидан асосланиши зарур бўлган фаолиятнинг ҳар қандай соҳасида жамоат ЭЭсини ўтказишга имкон беради. Жамоат экспертизаси давлат экологик экспертизасидан мустақил равишда ўтказилиши мумкин. Жамоат ЭЭсини ўтказишга тўсқинлик қилиш тақиқланади. Жамоат ЭЭси хулосаси тавсия характерига эга эканлиги белгиланган.

81. Бундан ташқари, ташкилотнинг ДЭЭ давомида, агар ваколатли органлар қурилиш объектини муҳим объектлар рўйхатига киритсалар, буюртмачи ташкилотлар давлат атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш ва унинг натижалари тўғрисидаги маълумотларни оммавий ахборот воситаларида эълон қилишга мажбурдирлар. Бу фақат I ва II тоифада кирувчи лойиҳалар учун талаб қилинади.

3.4. Жаҳон банкининг хавфсизликни таъминлаш сиёсати талаблари

3.4.1. Экологик ва ижтимоий баҳолашнинг асосий талаблари

82. Жаҳон банкининг хавфсизлик сиёсатига биноан, Атроф-муҳит ва Ижтимоий Баҳолаш (АМИБ) - бу лойиҳани амалга оширишдан олдин босқич бўлиб, у лойиҳанинг экологик ва ижтимоий хавфлари ва унинг таъсир доирасига таъсирини баҳолайди; лойиҳа альтернативаларини кўриб чиқади; атроф-муҳитга салбий таъсирларнинг олдини олиш, минималлаштириш, камайтириш ёки компенсация қилиш ва ижобий таъсирларни кучайтириш орқали лойиҳаларни танлаш, ўтириш, режалаштириш, лойиҳалаштириш ва амалга оширишни такомиллаштириш йўлларини аниқлайди; лойиҳани амалга ошириш давомида атроф-муҳитга салбий таъсирларни юмшатиш ва бошқариш жараёнини ўз ичига олади. АМИБ салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган лойиҳалар учун мажбурийдир. Бундан ташқари, жараённинг барча босқичларида пухта ташкил этилган жамоатчилик иштироки мажбурийдир. Лойиҳалаштириш босқичида молиялаштирилиши лозим бўлган лойиҳалар аниқланмаган тақдирда, Банк Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув механизми (АМИМЧБАМ)ни қўллайди, унда қуйидагилар кўрсатилади: сублойиҳанинг алоҳида АМИТБларини тайёрлаш, амалга ошириш ва мониторинги учун тамоиллар, мезонлар ва мажбуриятлар тўғрисида маълумот бериш учун хизмат қилади. АМИМЧБАМ шунингдек, таклиф этилаётган сублойиҳалар учун атроф-муҳитга оид кўрсатмаларни ўз ичига олиши

керак, бунда потенциал таъсирни баҳолаш ва аниқланган сублойиҳаларни амалга ошириш учун барча босқичларда - идентификациялаш ва танлашдан тортиб, лойиҳалаш ва амалга ошириш босқичидан натижаларни мониторинг ва баҳолаш босқичигача.

3.4.2. Жаҳон банки хавфсизлик сиёсати ва уларга қўйиладиган талаблар

83. Жаҳон банки томонидан молиялаштирилаётган лойиҳаларнинг экологик ва ижтимоий таъсирини аниқлаш, минималлаштириш ва камайтиришга қаратилган 10 та асосий хавфсизлик сиёсати мавжуд. Ушбу сиёсат талаблари ва уларнинг лойиҳага таъсири қуйидаги Жадвалда келтирилган.

Жадвал -1.Жаҳон банки хавфсизлик сиёсати ва унинг лойиҳа учун долзарблиги

ХАВФСИЗЛИК СИЁСАТИ	ЖАЛБ ҚИЛИНГАН	ДОЛЗАРБЛИГИ
Атроф-муҳитни баҳолаш (ОС 4.01) Ушбу сиёсат Банк томонидан молиялаштириш учун таклиф этилаётган лойиҳаларнинг экологик ва ижтимоий жиҳатдан барқарорлигини; қарор қабул қилувчиларни экологик ва ижтимоий хавф-хатарлар хусусида хабардор қилишни; қарорлар қабул қилиш жараёнида манфаатдор томонларнинг шаффофлиги ва иштирокини оширишни таъминлашга қаратилган.	Ҳа	Ушбу ОС лойиҳанинг 1чи Компоненти сифатида қўлланилиб, турли хил экологик ва ижтимоий таъсирларни келтириб чиқариши мумкин бўлган кўчаларни тозалаш, парклар ва бошқа жамоат жойларини ободонлаштириш, шаҳар ичидаги транспорт, ижтимоий, дренаж, сув таъминоти, қаттиқ чиқиндиларни бошқариш, мактаблар, касалхоналарни модернизация қилиш бўйича қурилиш ишларини ўз ичига олади. Ушбу таъсирлар қурилиш ишлари натижасида чиқиндилар, шовқин, чанг ва ҳавонинг ифлосланиши, соғлиқ учун хавф ва меҳнат хавфсизлиги масалалари ва бошқалар билан боғлиқ бўлиши мумкин. Уларнинг барчаси кичик миқёсдаги қурилиш/қайта тиклаш ишлари учун хос бўлиб, табиатига ва жойига қараб вақтинчалик бўлиб, қурилишнинг энг яхши усуллари ва тегишли чораларини қўллаш орқали осонликча юмшатилиши мумкин. Ушбу хавф ва таъсирларни бартараф этиш учун зарарли экологик ва ижтимоий таъсирларни бартараф этиш, уларни қоплаш ёки уларни мақбул даражага тушириш учун лойиҳани амалга ошириш жараёнида кўрилиши лозим бўлган юмшатиш, мониторинг ва институционал жавобгарлик чораларини белгилашга мўлжалланган АМИМЧБАМ тайёрланди. АМИМЧБАМ шунингдек, лойиҳа томонидан қўллаб-қувватланадиган АМТБ салоҳиятини ошириш бўйича бир қатор тадбирларни таклиф қилади. ЖБ талабларига биноан ҳужжат лойиҳаси иштирокчи вилоятларда ошкор қилинди ҳамда маслаҳатлашилди.
Табиий яшаш жойлари (ОС 4.04) Ушбу сиёсат табиий яшаш жойлари ва уларнинг биохилма-хиллигини сақлашга; муҳим табиий яшаш жойларини ортиқ даражада ўзгартирилишидан ёки бузилишидан сақланиш ва табиий яшаш жойлари инсоният ҳамжамиятига тақдим этадиган хизматлар ва маҳсулотларнинг барқарорлигини таъминлашга қаратилган.	Йўқ	Лойиҳа шаҳар жойларда мавжуд инфратузилмани ривожлантиришга қаратилганлиги сабабли, табиий яшаш жойларига таъсир кўрсатилмайди.
Ўрмон хўжалиги (ОС 4.36) Ушбу Сиёсат ўрмонларнинг барқарор бошқарилишини; ўрмоннинг аҳамиятли	Йўқ	Лойиҳа ўрмонзорлар бўлмаган қишлоқ жойларида амалга оширилади ва шу сабабли ўрмонларнинг ҳолатига таъсир кўрсатилиши

ХАВФСИЗЛИК СИЁСАТИ	ЖАЛБ ҚИЛИНГАН	ДОЛЗАРБЛИГИ
жойлари бузилмаслигини; ҳамжамиятларнинг анъанавий ўрмон майдонларидан барқарор фойдаланиш ҳуқуқи бузилмаслигини таъминлайди.		кутилмайди.
Зараркунандаларга қарши кураш (ОС 4.09) Ушбу сиёсат зараркунандаларга қарши курашиш Зараркунандаларга қарши курашнинг комплекс ёндашувига мувофиқлигини, пестицидлардан фойдаланиш натижасида атроф-муҳит ва соғлиқ учун хавфларни минималлаштиришни, зараркунандаларга қарши комплекс курашда миллий салоҳиятни оширишни, пестицидларнинг тарқалиши ва фойдаланишни тартибга солиш ва назорат қилишни таъминлайди.	Йўқ	Зараркунандаларга қарши кураш билан боғлиқ муаммолар бўлмайди, чунки инвестициялар қишлоқ инфратузилмасига жўнатилади ва қишлоқ хўжалиги фаолияти билан боғлиқ инфратузилмани ўз ичига олмайди
Жисмоний маданий ресурслар (ОС 4.11) Ушбу сиёсат: Жисмоний маданий ресурслар (ЖМР) Жаҳон банки томонидан молиялаштирилган лойиҳаларда аниқланишини ва муҳофаза қилинишини; жисмоний маданий бойликларни муҳофаза қилишни тартибга солувчи миллий қонунларга риоя қилинишини; Жисмоний маданий ресурслар археологик ва тарихий жойларни, тарихий шаҳар жойларини, муқаддас қадамжоларни, қабристонларни, қўймгарчиликларни, ноёб табиий қадриятларни қамраб олишини; Атроф-муҳитни баҳолаш элементи сифатида амалга оширилишини таъминлаши керак.	Йўқ	Экологик скрининг жараёни жисмоний маданий ресурсларнинг мавжудлигини текширади ва бундай сублойиҳалар аниқланган тақдирда, улар лойиҳа томонидан молиялаштиришдан чиқарилади. АМИМЧБАМ тасодифий қидириш процедуралари бўйича кўрсатмаларни тақдим этади ва тегишли шартлар эрни кўчириш билан боғлиқ бўлган барча контрактларга киритилади.
Туб Аҳоли (ОС 4.10) ТА бу алоҳида, ҳимоясиз, ижтимоий ва маданий гуруҳ бўлиб, жуғрофий жиҳатдан турлича яшаш жойларига ёки тарихий ҳудудларга тегишли бўлиб, ўзига хос маданияти билан лойиҳа ҳудудидан ажралиб туради ва одатда бошқа тилга эга. Сиёсат инсон ҳуқуқларига, Иқтисодиётга ва ТА маданиятига тўла ҳурматни кучайтиришга ва лойиҳани ишлаб чиқишда ТАга зарарли таъсирларнинг олдини олишга қаратилган.	Йўқ	Мамлакатда ТАлар мавжуд эмас.
Мажбурий кўчириш (ОС 4.12) Ушбу сиёсат бошқа жойга кўчиришни минималлаштиришга; кўчиришни ривожланиш дастури сифатида кўриб чиқишга; зарар кўрган одамларга қатнашиш имкониятларини тақдим этишга; кўчирилган шахсларга уларнинг даромадлари ва турмуш даражасини яхшилаш бўйича ҳаракатларида ёрдам бериш ёки ҳеч бўлмаганда уларни қайта тиклашга; кўчирилган шахсларга уларнинг яшаш муддати қонунийлигидан қатъи назар ёрдам беришга; зарар етказилган активлар учун компенсацияни тиклаш қиймати билан тўлашга; ОС га қаратилган. Иловаларда Кўчириш режалари ва Кўчириш режасининг асосий модели тавсифлари	Ҳа	Ушбу сиёсат ер майдонларини (вақтинча ёки доимий) кичик миқёсда эгаллаб олишга бўлган эҳтиёж, қишлоқ инфратузилмасини модернизация қилиш ва инвестициялаш учун 1-компонент таркибидаги фаолият билан боғлиқ чекловлар ва иқтисодий қайта жойлаштириш сабабли қўлланилади. Лойиҳа ҳудудлари қишлоқ жойлардаги ижтимоий-иқтисодий фаоллик даражаси билан характерланади.

ХАВФСИЗЛИК СИЁСАТИ	ЖАЛБ ҚИЛИНГАН	ДОЛЗАРБЛИГИ
келтирилган		
Тўғонларнинг хавфсизлиги (ОС 4.37) Ушбу Сиёсат янги тўғонларни қуриш билан боғлиқ бўлган ёки мавжуд тўғон ёки тўғоннинг хавфсизлиги ёки ишлашига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган тўғонлар хавфсизлигига этарлича эътибор берилишини таъминлайди; тўғон баландлиги ва сув омборининг ҳажми муҳим аҳамиятга эга.	Йўқ	Лойиҳа фаолияти қишлоқ жойларда амалга оширилади ва тўғонларнинг ишлашига боғлиқ бўлмайди.
Халқаро сув йўллари бўйича лойиҳалар (ОС 7.50) Сиёсат лойиҳаларнинг халқаро сув йўлларидан самарали фойдаланиш ва уларни ҳимоя қилишга таъсир кўрсатмаслигини, шунингдек, Банк ва унинг Қарз олувчилари ҳамда қирғоқ бўйи мамлакатлари ўртасидаги муносабатларга салбий таъсир кўрсатмаслигини таъминлашга қаратилган.	Ҳа	ОС 7.50 лойиҳаси «халқаро сув йўллари» сувидан фойдаланиш ва Сирдарё ёки унинг ирмоқларига оқава сувларни оқизиш туфайли амалга оширилади. Шу билан бирга, молиялаштириладиган тадбирлар олинадиган сув миқдорини ошириб юбормаслиги ёки сув манбаларига ёки маҳаллий гидрологик режимга сезиларли таъсир кўрсатмаслиги учун, мавжуд схемаларни тиклаш, ўзгартириш, озгина қўшимчалар ёки ўзгартиришлар билан чекланади. Ушбу сармоялар тикланиш характерига эга ва ижобий таъсирга эга бўлганлиги сабабли, лойиҳа жамоаси «Қирғоқ бўйи мамлакатлар тўғрисида билдиришномага истисно» ни олишди ва Банкнинг Юридик департаменти ва Европа ва Урта Осие Регионал Президент Уринбосари томонидан 2019 йил 30 августда тайёрланган.
Низоли ҳудудлар (ОС 7.60) Банк, агар низоларни ҳал қилгунга қадар, битта мамлакат учун таклиф қилинган лойиҳа бошқа мамлакатнинг даъволарига зиён етказмасдан ўтиши кераклиги тўғрисида келишиб олинса, Банк низоли ҳудудда лойиҳани қўллаб-қувватлаши мумкин.	Йўқ	Лойиҳа Фарғона вилоятининг қишлоқ жойларига қаратилган. Ҳеч қандай низоли ҳудудлар бўлмайди.
Ошкор қилиш сиёсати (ОС 17.50) қарз олувчи ва Банк томонидан лойиҳаларнинг экологик ва ижтимоий жиҳатлари тўғрисида маълумот олиш имкониятини бериш орқали қарор қабул қилишни қўллаб-қувватлайди ва ошкор қилиш учун аниқ талабларга эга.	Ҳа	АМИМЧБАМ лойиҳаси 16.08.2019 эълон қилинди ҳамда 27-29.08.2019 да лойиҳани баҳолашдан олдин мамлакатда маслаҳатлашилди ва ЖБ веб-сайтида эълон қилинади.

3.4.3. ЖБ лойиҳалари тоифалари ва скрининги

84. Лойиҳаларни молиялаштириш учун танлаш босқичида энг муҳим экологик муаммоларни аниқлаш учун улар атроф-муҳит ва ижтимоий таъсир даражаси бўйича таснифланади. Таснифлашнинг мақсади таклиф этилаётган қарз ёки кредит муносабати билан амалга ошириладиган экологик ва ижтимоий баҳолаш моҳияти ва ҳажмини аниқлашдир.

85. Экологик ва ижтимоий баҳолашнинг батафсил даражаси таклиф этилаётган ишларнинг кўлами ва экологик таъсирига боғлиқ. Жаҳон банкининг Операцион сиёсатига (ОП 4.01) мувофиқ, барча лойиҳалар А, Б ва С тоифаларига бўлинади, уларнинг экологик ва ижтимоий таъсир даражаси:

- *А тоифаси*. Агар таклиф этилаётган лойиҳа атроф-муҳитга сезиларли даражада салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлса, А тоифасига киритилади (лойиҳанинг тури, жойлашуви, сезгирлиги ва кўлами ва атроф-муҳитнинг потенциал таъсирининг хусусияти ва катталигига қараб). Ушбу оқибатлар, одатда, қайтариб бўлмайдиган, сезгир, хилма-хил, умумий ёки олдиндан белгиланадиган бўлиб, лойиҳа майдончалари ёки объектлари ташқарисидаги ҳудудларга таъсир қилиши мумкин. Масалан, А тоифадаги лойиҳалар қуйидаги хусусиятлардан бирини ёки бир нечтасини ўз ичига олади: табиий яшаш жойларини кенг миқёсда ўзгартириш ёки бузиш; ўрмон, минерал ва бошқа табиий бойликларни қазиб олиш, истеъмол қилиш ёки қайта ишлаш; ҳаво, сув ёки тупроқнинг эмирилишига олиб келадиган ифлослантирувчи моддаларни тўғридан-тўғри чиқариб юбориш; зарарли материаллар ва чиқиндиларни ишлаб чиқариш, сақлаш, улардан фойдаланиш ёки уларни йўқ қилиш; гидрологик циклдаги ўлчанадиган ўзгаришлар; тавсия этилган пестицидлардан фойдаланиш билан боғлиқ хавфлар. Ушбу лойиҳа контекстидаги одатий мисоллар: кўплаб янги тозалаш иншоотларини қуриш, янги полигон қуриш ва атроф-муҳитга жиддий таъсир кўрсатадиган мавжуд полигонларни қайта қуриш.
- *Б тоифаси*, таклиф этилаётган лойиҳа атроф-муҳитга таъсири қайтарувчан бўлса ; А категориясидаги сублойиҳаларга қараганда камроқ зарар келтирса ва улар учун юмшатиш чораларини осонроқ ишлаб чиқиш мумкин бўлса Б тоифасига киради. Б тоифа лойиҳалари А тоифадаги лойиҳалардан баъзан фақат кўламидан фарқ қилади. Масалан, йирик суғориш ва дренаж лойиҳалари одатда А тоифасига киради; аммо, бир хил турдаги кичик миқёсли лойиҳалар Б. деб таснифланиши мумкин. Бу кичик миқёсли, нисбатан тоза (газ ёки энгил дизель мойи ёниши билан) иссиқлик электр станциялари, микро ГЭС ва кичик санитария полигонлари учун ҳам мумкин. Худди шундай, мавжуд инфратузилмани реабилитация қилиш ёки техник хизмат кўрсатишни молиялаштирадиган лойиҳалар салбий таъсир кўрсатиши мумкин, аммо С тоифасидаги лойиҳаларга қараганда аҳамиятсиз бўлиши мумкин ва Б тоифасига киради. Оддий мисоллар қуйидагилардан иборат: сув таъминотини тиклаш ва / ёки қуриш канализация иншоотлари, оқава сувларни тозалаш иншоотлари, оқава сувларни тозалаш иншоотлари, улар кенгайтириш ёки янги қуришни ўз ичига олмайди, кичик ҳажмли оқава сув тозалаш иншоотларини қуриш, йўлларни тиклаш ва ҳ.к.
- *С тоифаси*. Агар лойиҳа атроф-муҳитга минимал таъсир кўрсатадиган ёки зарарли таъсир кўрсатмаса, С тоифасига киради. Масалан, институционал ривожланиш, компьютерлаштириш ва ўқитиш бўйича техник ёрдам лойиҳалари С тоифага киради.

86. Банк АМБнинг хулосалари ва тавсияларини, улар банкни молиялаштириш учун етарли лойиҳа асосини тақдим этадими ёки йўқлигини аниқлаш учун кўриб чиқади. Агар қарз олувчи Банкнинг лойиҳада иштирок этишидан олдин АМБни тугатган ёки қисман тугатган бўлса, унда Банк ушбу сиёсатга мувофиқлигини таъминлаш учун АМБнинг натижаларини кўриб чиқади. Агар зарур бўлса, Банк қўшимча атроф-муҳитни баҳолашни, шу жумладан жамоатчилик муҳокамасини ва ошкор қилишни талаб қилиши мумкин.

3.5. Атроф-муҳитни баҳолаш бўйича миллий ва жаҳон банки талабларини таққослаш

87. Миллий АМИБ қоидалари ва процедураларининг асосий қоидалари умуман олганда Жаҳон банки талабларига ўхшаш, аммо бир қатор муҳим фарқлар мавжуд. Ушбу фарқлар қуйидаги масалаларга тегишли:
- Лойиҳанинг экологик тоифаланиши;
- Лойиҳанинг Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР) тузилишига қўйиладиган талаблар;
- Экологик ва ижтимоий баҳолаш ҳужжатларини ошкор қилиш ва уларни жамоат муҳокамасига қўйишда талаблар.

3.5.1. Лойиҳанинг экологик тоифаларига нисбатан фарқлар

88. Мамлакатда атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш тизими бундан 20 йил олдин ишлаб чиқилган бўлиб ДЭЭ талабларига асосланади. ДЭЭ 25.05.2000 йилда қабул қилинган 73-II-сонли "Экологик экспертизаси тўғрисида"ги қонун ва Вазирлар Маҳкамасининг "Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида"ги қарори (2018) билан тартибга солинади. Юқорида айтиб ўтилганидек, ушбу ҳужжатларга мувофиқ 4 та лойиҳа тоифалари мавжуд:

- I тоифа (юқори хавфли),
- II тоифа (ўрта хавфли),
- III тоифа (паст хавфли),
- IV тоифа (маҳаллий таъсир).

89. Лойиҳаларнинг турли тоифаларини ҳисобга олган ҳолда, ЖБ юқори талаблари қўлланилиши керак. Бу асосан С тоифадаги лойиҳаларни ҳал қилиш учун амалга оширилади - турли хил биноларни қуриш ва реконструкция қилишни ўз ичига олган сублойиҳалар учун АМТБ тўғрисидаги миллий қонунчилик қўлланилмайди. Бундай ҳолларда Жаҳон банкининг мезонлари қўлланилади:

- А тоифа (Жаҳон Банки) - I тоифа (Ўзбекистон)
- Б тоифа (Жаҳон Банки) - II тоифа (Ўзбекистон)
- Б тоифа (Жаҳон Банки) - III тоифа (Ўзбекистон)
- С тоифа (Жаҳон Банки) - III тоифа (Ўзбекистон)
- С тоифа (Жаҳон Банки) - IV тоифа (Ўзбекистон).

3.5.2. АМИБРнинг атамаларидаги фарқлар

90. Миллий қонунчиликка биноан, ҳар бир лойиҳа учун АМИТБни ишлаб чиқишда пасайтириш/юмшатиш чораларига риоя қилиш зарур, аммо махсус Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР)ни ишлаб чиқиш/амалга ошириш мажбурияти йўқ. Ушбу лойиҳада қўлланиладиган ЖБ талабларига биноан, мазкур режага олдини олиш ва юмшатиш чоралари, мониторинг режаси ва ҳисобот, АМИБРни амалга ошириш учун ташкилий тузилма, шунингдек салоҳиятни кучайтириш чоралари ва тегишли зарур харажатлар киритилади.

3.5.3. АМТБ маълумотларини ошкор қилиш ва жамоатчилик маслаҳатлашуви бўйича фарқлар

91. Миллий қонунчиликка кўра, АМТБ ва жамоат маслаҳатлари тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилиш фақат I ва II тоифалар учун мажбурийдир. Бундан ташқари, ДЭЭ тўғрисидаги қонунга мувофиқ, ННТ ва ҳар қандай ҳудудда яшовчилар ташаббуси билан ва лойиҳанинг барча тоифалари учун жамоат экологик экспертизасини ўтказиш мумкин. Жамоат экологик экспертизаси давлат экологик экспертизасидан мустақил равишда ўтказилиши мумкин. Жамоат экологик экспертизасининг хулосаси тавсия характерига эга. Жаҳон банкининг АМТБ бўйича хавфсизлик сиёсатига биноан, қарз олувчи ҳар қандай «Б» тоифадаги лойиҳалар учун АМИБРда ҳал қилиниши ёки АМИБР лойиҳасини муҳокама қилиш учун камида битта жамоатчилик муҳокамасини ўтказиш учун жавобгардир. Ушбу талабларга мазкур лойиҳани амалга ошириш даврида риоя қилинади.

3.6. Амалдаги экологик стандартлар.

92. АМИТБ талаб қиладиган сублойиҳалар атроф-муҳитнинг ишлаш стандартларига мувофиқлигини таъминлаш учун юмшатиш чораларини ўз ичига олиши керак. Агар таъсирни юмшатиш чораси бўйича ҳам Ўзбекистон, ҳам Жаҳон Банки стандартлари мавжуд бўлса, унда ушбу стандартларнинг энг қатъийлари қўлланилади. Масалан, агар экологик

муаммо шовқин даражаси юқори бўлса ва Жаҳон банкининг шовқин стандарти Ўзбекистонникига нисбатан қаттиқроқ бўлса, танланган юмшатиш чораси Жаҳон банкининг янада қатъий талабларига жавоб бериши керак.

93. 2-жадвалда ЖБ ва миллий АМИБ талабларининг таққослама таҳлил хулосаси ва миллий талабни ЖБ ОС лари билан уйғунлаштириш йўллари келтирилган.

Жадвал -2. ЖБ хавфсизлик чоралари талаблари ва Ўзбекистоннинг миллий экологик қонунчилиги ўртасидаги таққослама жадвал

ЖИҲАТ	ЖАҲОН БАНКИ	ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ТАРТИБ-ҚОИДАЛАРИ	УЙҒУНЛАШГАН АСОСЛАР
ЭКОЛОГИК ҲИМОЯ ТАЛАБЛАРИ			
Экологик сиёсат ва қоидалар	Жаҳон банкининг атроф-муҳит ва ижтимоий хавфсизлик бўйича 10 та асосий сиёсати ва атроф-муҳит, соғлиқ ва хавфсизлик бўйича Жаҳон банки гуруҳининг умумий кўрсатмалари (ЭСХ) мавжуд.	Ўзбекистонда атроф-муҳитни баҳолаш ва рухсат бериш тартиби қуйидаги қонун ва қоидаларда белгиланган: Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун (1992); Экологик экспертиза тўғрисидаги қонун (2000 й.) Ва Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йилдаги 491-сонли қарори (ВМҚ)(2001 йилдаги «Экологик экспертиза тўғрисидаги низом» га 2005 йил 152-сонли ўзгартиришлар билан) Атроф-муҳит тўғрисидаги қонунчилик базаси санитария меъёрлари ва қоидалари, стандартлари ва бошқалар каби 100 дан ортиқ қонунлар, қонун ҳужжатлари ва бошқа норматив ҳужжатлардан иборат.	Кўпгина ҳолатларда атроф-муҳит сифатининг миллий талаблари ва стандартлари ЖБ ЭСҲ стандартларига мос келади. Бироқ, миллий ва ЖБ талаблари ва стандартлари бир-биридан фарқ қиладиган баъзи параметрлар мавжуд. Бундай ҳолларда лойиҳага янада қатъий бўлганлари қўлланилади.
Скрининг ва Тоифалаш	ЖБ лойиҳани тайёрлашнинг дастлабки босқичида, ушбу мақсадда етарли маълумот мавжуд бўлганда скрининг ва тоифалашни амалга оширади. Жаҳон банки ва миллий тоифалаш талаблари бир-биридан фарқ қиладиган ҳолатларда, қатъий талаблар қўлланилади. Бу, асосан, С тоифага кирувчи сублойиҳалар тўғрисида қарор қабул қилишга тегишли бўлса - АМТБ миллий қонунчилиги турли хил биноларни қуриш ва қайта тиклашни ўз ичига олган кичик миқёсдаги фаолиятга тааллуқли эмас. Бундай	Ўзбекистонда АМТБ тизими 73-II-сонли (25.05.2000) «Экологик экспертиза тўғрисида»ги Қонуни ва ВМҚ 541-сонли «Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори (2020) билан тартибга солинадиган Давлат экологик экспертизасига асосланади. Лойиҳанинг тоифаси ВМҚ 541 сонли қарорига 1-иловага мувофиқ белгиланади. Низом ишлаб чиқиш учун 4 тоифани назарда тутади:	Жаҳон банки ва Ўзбекистон лойиҳаларини тоифалаштириш қуйидаги принципни ҳисобга олган ҳолда уйғунлаштирилиши мумкин: **ЖБ (A, B, C)** — **Ўзбекистон (I-IV)** A тоифа; — I тоифа A тоифа — Худди шу ҳолатларда II тоифа[7] B тоифа — II тоифа (асосан) B — III-IV тоифа

[7] II тоифага кирадиган баъзи лойиҳалар Жаҳон банки тоифалаши бўйича аҳамиятли таъсирга эга бўлиши мумкин. Бундай лойиҳалар қаторига - 100-300 МВт қувватга эга иссиқлик электр станциясини қуриш, сиғими 200 млн м^3 гача бўлган сув омбори, кон ишлаб чиқариш ва бошқалар киради.

ЖИҲАТ	ЖАҲОН БАНКИ	ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ТАРТИБ-ҚОИДАЛАРИ	УЙҒУНЛАШГАН АСОСЛАР
	ҳолларда мижоз ЖБ мезонларига амал қилади. A, B, C, FI тоифаларига тоифалаш Лойиҳани тоифалаш унинг жойлашувга боғлиқ. Лойиҳани «А» тоифаси сифатида танлашга қарор қилишда эътиборга олиш керак бўлган бир нечта жойлар мавжуд, булар қаторига муҳофаза қилинадиган экотизимлар, археологик меросларни, зич жойлашган жойлар ва бошқалар киради.	I тоифа (юқори хавфли), II тоифа (ўрта хавфли), III тоифа (паст хавфли), IV тоифа (маҳаллий таъсир). Агар фаолият тури ушбу Низомнинг 1-иловасига киритилмаган бўлса, АМТБ ўтказилмайди. Тоифалаш пайтида потенциал лойиҳанинг жойлашуви ҳисобга олинмайди	тоифа С тоифа — 1-иловага киритилмаган. Барча потенциал суб-лойиҳалар муҳофазаланадиган ҳудудлар бўйича жойлашган жойда кўриб чиқилади. Бу ҳолда Жаҳон банкининг тоифалари қўлланилади ва бундай сублойиҳалар дастурга киритилмайди
Атроф-муҳитга Таъсирни Баҳолаш Ҳисоботи	ОС 4.01 га мувофиқ А тоифадаги лойиҳалар учун АМТБ жараёни тўғрисидаги ҳисобот қуйидаги бўлимларни ўз ичига олади: (i) Қисқа мазмун, (ii) Норматив, ҳуқуқий ва маъмурий база (iii) Лойиҳанинг тавсифи, (iv) Асосий маълумотлар, (v) Атроф-муҳитга таъсир, муқобил вариантларни таҳлил қилиш ва (vi) Атроф-муҳитни бошқариш режаси. Жамоат маслаҳатлари тўғрисида маълумотлар Иловада келтирилган. Б тоифаси лойиҳаси учун А тоифаси лойиҳаларига қараганда АМТБ ва ҳисоботнинг ҳажми камроқ бўлиши керак.	I-III тоифаларга кирувчи лойиҳа учун АМТБ ҳисоботининг мазмуни 2020 йилдаги 541- сон ВМҚ билан белгиланади. Ҳисоботда қуйидагилар бўлиши керак: (i) асосий маълумотлар, (ii) лойиҳа тавсифи, (iii) атроф-муҳитга кутилаётган таъсири, (iv) чиқиндиларни қайта ишлаш, (v) фавқулодда вазият таҳлили, ва (vi) лойиҳани амалга ошириш билан боғлиқ кутилаётган ўзгаришлар. Амалдаги қонунлар ва қоидалар бўйича маълумотлар одатда «Кириш» қисмида келтирилади. IV тоифага кирувчи лойиҳалар учун АМТБ ҳисоботи соддалаштирилган.	Ушбу лойиҳа доирасида Б тоифага кирувчи суб-лойиҳалар учун тайёрланадиган АМИТБ миллий конунчилик талабларга, ушбу АМИМЧБАМ ҳужжатида кўрсатилган Жаҳон банки талабларига мувофиқ ва ЖБ оммага ошкор этиш талаблари тўғрисидаги маълумотлари билан ишлаб чиқилиши керак.
АМИБР	АМИБР таклиф этилаётган юмшатиш тадбирлари билан бир қаторда, мониторинг режаси ва ҳисобот талаблари, АМИБРни амалга оширишда институционал чоралари кўрсатилган ҳолда ишлаб чиқилиши керак. Кам таъсирга эга бўлган Б тоифага кирувчи лойиҳалар учун АМИБР назорат варақасини тўлдириш керак.	Атроф муҳитни баҳолаш тўғрисидаги миллий қонунчилик мумкин бўлган таъсирларни аниқлашни талаб қилади, аммо у алоҳида режани ёки бошқа атроф-муҳит бўйича ҳужжатлар/режалар/назорат варақасини тайёрлашни талаб қилмайди. Атроф-муҳит мониторинги бўйича мониторингнинг параметрлари ва жойлашишини кўрсатиш учун талаблар мавжуд эмас.	Сублойиҳаларни скрининг АМИБР натижаларига асосан ушбу ҳужжатнинг 5-жадвалига мувофиқ АМИБР назорат варақаси ишлаб чиқилади
Жамоатчилик маслаҳатлашуви ва ошкор қилиш	Суб-қарз олувчи камида Б тоифасидаги барча лойиҳалар учун АМБР да кўриб чиқилиши керак бўлган муаммоларни муҳокама қилиш ёки АМБР лойиҳасининг ўзини	Жамоатчилик маслаҳатлашувини ўтказиш мажбурий эмас. Агар АМТБ (АМТБ иккинчи босқичи) вақтида талаб қилинса, у ўтказилиши	Жамоатчилик маслаҳатлашувлар манфаатдор томонлар, дахлдор одамлар, барча сублойиҳаларнинг Б тоифасига кирувчи ННТ

ЖИҲАТ	ЖАҲОН БАНКИ	ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ТАРТИБ-ҚОИДАЛАРИ	УЙҒУНЛАШГАН АСОСЛАР
	муҳокама қилиш учун камида битта жамоатчилик маслаҳатлашувини ўтказиш учун жавобгардир.	мумкин. Жамоатчилик маслаҳатлашувларини ўтказиш тўғрисидаги эълонлар оммавий ахборот воситаларида эълон қилиниши керак.	лар билан ўтказилади. Жамоатчилик маслаҳатлашувлар давомида кўтарилган саволлар ва хавотирлар АМИБР ҳужжатларида акс эттирилади. Маҳаллий тилда Атроф-муҳит бўйича маълумотларнинг қисқача мазмуни ЖМ ўтказилишидан олдин эълон қилинади.
Маданий меросга қўйиладиган талаблар	Жаҳон банкининг ОС 4.11си, юмшатирш чоралари, тасодифий қидирув учун шароитлар, салоҳиятни ошириш дастури, мониторинг ва ҳисобот тизимини ўз ичига олган АМТБ қисми сифатида Маданий меросни бошқариш режасини ишлаб чиқишни талаб қилади.	ЎзРнинг «Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида» ги қонунда маданий меросни тиклаш бўйича лойиҳанинг дизайни Маданият ва спорт вазирлиги томонидан тасдиқланиши зарурлиги таъкидланган. Аммо маданий мерос яқинида олиб бориладиган ишларга алоҳида талаблар/чоралар мавжуд эмас.	Ушбу лойиҳани амалга ошириш жараёнида маданий мерос яқинида амалга ошириладиган суб-лойиҳаларнинг бенефициарлари Маданий жисмоний меросни бошқариш режасини ишлаб чиқишлари керак. Қайта тиклаш ишларининг дизайни Маданий меросни тиклаш билан боғлиқ бўлган суб-лойиҳани ишга туширишдан олдин Маданият ва спорт вазирлиги томонидан тасдиқланиши керак

4. АМИБ МИЛЛИЙ ИНСТИТУЦИОНАЛ НОРМАТИВ БАЗАСИ

94. Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси (ЭАММҚДҚ) экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва кўпайиш соҳасидаги асосий тартибга солувчи орган ҳисобланади (2.2.1-расм). У тўғридан-тўғри Вазирлар Маҳкамасига ҳисобот беради ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслар соҳасидаги бошқа миллий ҳокимият органларининг марказий, вилоят ва туман даражасида фаолиятини мувофиқлаштириш учун жавобгардир. Қўмита фаолияти Вазирлар Маҳкамасининг 07.09.2020 йилдаги 541-сон «Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида» ги Қарори билан тартибга солинади.

2-расм. Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитасининг ташкилий тузилмаси

95. ЭАММҚДҚ атроф-муҳит ва табиий тизимларни ҳимоя қилиш учун жавобгардир. У миллий қўриқланадиган табиий ҳудудлар тизимини назорат қилади, жавобгарлик/зарарни қоплаш бўйича ҳаракатларни бошлаши мумкин, ва ифлослаш учун тўловлар ва жарималарни оладиган ва юмшатиш чораларини қўллаб-қувватлайдиган экологик жамғармани бошқаради. ЭАММҚДҚ шунингдек ифлослантирувчи чиқиндиларни чиқариш учун рухсатномалар

беради ва қонун ҳужжатларига зид бўлган лойиҳалар ва қурилиш ишларини тақиқлаши мумкин.

96. Давлат экологик экспертизаси (ДЭЭ) «Экологик экспертиза тўғрисида»ги (2000 й.), 2017 йил 14 сентябрда янгиланган Қонун ва Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 07 сентябрдаги 541-сон «Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида»ги Қарори билан тартибга солинади. Юқорида айтиб ўтилган қонуннинг 3-моддасига мувофиқ атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш қуйидагиларни аниқлаш мақсадида ўтказилади:

- Прогноз қилинаётган хўжалик ва бошқа фаолиятни амалга ошириш ҳақида қарор қабул қилишгача бўлган босқичда ушбу фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини;
- Атроф муҳит ҳолатига ва фуқаролар соғлиғига салбий таъсир кўрсатаётган ёки таъсир кўрсатиши мумкин бўлган мўлжалланаётган ва амалга оширилаётган хўжалик ҳамда бошқа фаолиятнинг экологик хавфлилик даражасини;
- Атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича назарда тутилаётган тадбирларнинг етарлилиги ва асослилигини.

97. ЭАММҚДҚ тузилмаси Тошкент шаҳрида марказий органга эга бўлиб, унинг таркибига вилоят ва маҳаллий (туман) филиаллари ва илмий-техник таъминот муассасалари киради. Вилоят даражасидаги ташкилотлар миллий даражадаги каби тузилмага эга. ДЭЭ Давлат экологик қўмитасининг қуйидаги ихтисослашган эксперт бўлинмалари томонидан амалга оширилади:

- Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитасининг «Давлат экологик экспертиза маркази» Давлат унитар корхонаси, бундан кейин «Давлат экологик экспертиза маркази» ДУК деб юритилади;
- Қорақалпоғистон Республикаси «Давлат экологик экспертиза маркази» Давлат унитар корхонаси;
- Вилоатлар ва Тошкент шаҳри «Давлат экологик экспертиза маркази» Давлат унитар корхоналари.
- Ўзбекистоннинг маъмурий таркибига кирувчи тегишли экологик мажбуриятларга эга бошқа давлат органлари:
- Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги (ҚСХВ) қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун масъул бўлган республика миқёсидаги асосий ташкилотидир. Қишлоқ ва сув хўжалиги секторида, ҚСХВ битта ташкилот раҳбарлигида иккита асосий суб-секторга эга: қишлоқ ва сув хўжалиги. Сув сектори сувни бошқариш идоралари даражасида ва вилоят даражасида ташкил этилган. Иккита вилоят сув тақсимлаш институти мавжуд: Сирдарё ҳавзаси ва Амударё ҳавзаси учун сув бирлашмаси (СБ).
- Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитаси (ёки Давергеодезкадастр)
- Ўзбекистон Республикаси Давлат геология ва минерал ресурслар қўмитаси кон ва қайта ишлаш саноатининг минерал-хом ашё базасини мустаҳкамлаш ва кенгайтириш мақсадида ер ости бойликларини геологик жиҳатдан ўрганишни амалга оширади ва Ўзбекистонда ер ости бойликларини геологик жиҳатдан ўрганиш билан боғлиқ фаолиятни тармоқлараро мувофиқлаштиришни таъминлайди. Қўмита мулк шаклидан қатъий назар барча корхона ва ташкилотлар томонидан ер ости бойликларини геологик жиҳатдан ўрганиши устидан давлат назоратини амалга оширади, республиканинг ер ости бойликлари ва минерал-хом ашё геологик тузилиши тўғрисидаги маълумотлар банкини яратади ва уларнинг ишлашини таъминлайди; фойдали қазилмалар ва бошқа ресурслар бўйича, улардан оқилона фойдаланиш шартларини аниқлаш мақсадида давлат балансини юритади.
- Гидрометеорология хизмати маркази (ёки Ўзгидромет) ҳаво, тупроқ ва ер усти сувларини мунтазам равишда кузатиб боради, шунингдек, катастрофик гидрометеорологик ҳодисаларнинг шаклланиши ва ривожланишини назорат қилади, давлат ва хўжалик

бошқаруви органларини ахборот билан таъминлайди. Шунингдек, у фуқароларга амалдаги ва кутилаётган гидрометеорологик шароитлар, иқлим ўзгариши, атроф-муҳитнинг ифлосланиш даражаси ва хавфли ва табиий гидрометеорологик ҳодисалар ҳақида фавқулодда вазиятлар тўғрисида маълумот беради; гидрометеорология, иқлим ўзгариши ва атроф-муҳитнинг ифлосланиши соҳасида фундаментал ва амалий тадқиқотларни олиб боради.

- Соғлиқни сақлаш вазирлиги (ёки ССВ) санитария қоидалари ва гигиена нормаларини ишлаб чиқади ва тасдиқлайди, уларга риоя этилиши устидан давлат санитария назоратини, шунингдек идоравий бўйсунишидан қатъи назар санитария-эпидемиология хизматларининг ишини услубий назоратини амалга оширади.
- Ер қаърини геологик ўрганиш, саноатда, кончиликда ва коммунал-маиший секторда ишларнинг бехатар олиб борилишини назорат қилиш давлат инспекцияси (ёки Саноатгеоконтехназорат).
- Саноатгеоконтехназорат (Ер қаърини геологик ўрганиш, саноатда, кончиликда ва коммунал-маиший секторда ишларнинг бехатар олиб борилишини назорат қилиш давлат инспекцияси) Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси билан биргаликда ишлайди ва минерал ресурсларни геологик жиҳатдан ўрганиш, улардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасида назоратни амалга оширади.

5. АСОСИЙ МАЪЛУМОТЛАР

98. Лойиҳа Фарғона водийсининг қуйидаги 14 туманида ва Сирдарё ва Жиззах вилоятларида қолоқ туманларда қишлоқ инфратузилмасини ривожлантиришга ёрдам беради.

1. Андижон вилоятида: Бўз, Булоқбоши, Марҳамат, Улуғнар ва Пахтаобод туманлари;
2. Наманган вилоятида: Чортоқ, Чуст, Мингбулоқ, Янгиқўрғон ва Поп туманларида;
3. Фарғона вилоятида: Ёзёвон, Фурқат, Қуштепа, Сўх туманларида;
4. Сирдарё вилояти: Боёвут, Сардоба ва Новос туманларида;
5. Жиззах вилояти: Бахмал, Зомин, Фориж ва Янгиобод туманлари.

99. Фарғона водийсининг ўзига хос хусусияти қишлоқ хўжалиги ва шаҳарсозлик учун ерларнинг камлиги. Қишлоқ аҳолисининг асосий қисми деҳқончилик билан шуғулланади ва у жойда ер катта аҳамиятга эга. Сўров натижаларига кўра (2019 йил 24-28 июнь) танланган маҳаллаларда аҳоли «ер учун ер» вариантни афзал кўришмоқда. Техник лойиҳани ишлаб чиқиш ва кўчириш режаларини тайёрлашда эътиборга олиниши керак бўлган мавзулар.

100. Фарғона водийси Ўрта Осиёда аҳоли зичлиги энг юқори бўлиб Андижон ва Наманган вилоятларининг айрим қисмларида ҳар квадрат км.га 600 кишидан ортиқ аҳоли истиқомат қилади. Қишлоқ аҳоли манзилгоҳларининг тақсимланиши қишлоқ хўжалиги учун сув ресурсларига боғлиқ бўлиб, қишлоқ хўжалиги лойиҳа участкаларида қишлоқ аҳолисининг асосий фаолияти ҳисобланади. Далаларда бирламчи экинлар пахта, буғдой, сабзавот ва мевалар бўлиб, улар интенсив суғоришни талаб қилади. Тоғ олди ва тоғли жойларда аҳоли чорвачилик билан машғул. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари лойиҳа доирасидаги қишлоқларда қайта ишланмайди. Бизнес ва хизматлар соҳаси яхши ривожланмаган. Ижтимоий инфратузилма тез ўсаётган қишлоқ аҳолисининг талабларига жавоб бермайди. 1970-ларда қурилган сув таъминоти тизими туфайли асосий муаммо ичимлик сувининг етишмаслиги. Танланган лойиҳа ҳудуди аҳолиси ва ижтимоий ва иқтисодий кўрсаткичлар ҳақида батафсил маълумот 1 ва 2 иловаларда келтирилган, ташриф буюрилган махаллалар (24-28.06.2019) фуқаролари томонидан таклиф этилган сублойиҳалар, шунингдек, асосий атроф муҳит муаммолар ҳақида батафсил маълумотлар 3 ва 4-иловаларда келтирилган.

101. Қуйида лойиҳа ҳудудларининг табиий, иқлимий ва ижтимоий-иқтисодий ҳолати, шунингдек аниқланган ижтимоий-иқтисодий эҳтиёжлар ва экологик устувор муаммоларнинг қисқача тавсифи келтирилган.

5.1. Андижон вилояти

102. Андижон вилояти 14 туманга бўлинган, шундан 3 туман тадқиқот объекти ҳисобланади (3-жадвал).

Харита рақами	Туман	Марказ	Таркиби[1]
1	Олтинкўл тумани	Олтинкўл	11 шаҳар аҳоли пунктлари (шап), 8 қишлоқ фуқаролар йиғинлари (қфй)
2	Андижон тумани	Қуйиганяр	18 шап, 9 қфй
3	Асака тумани	Асака	Асака шаҳри, 4 шап, 8 қфй
4	Асака тумани	Асака	3 шап, 9 қфй
5	Асака тумани	Асака	3 шап, 3 қфй
6	Булоқбоши тумани	Булоқбоши	4 шап, 5 қфй
7	Жалақудуқ тумани	Жалақудуқ	Жалақудуқ шаҳри, 7 шап, 8 қфй
8	Избосган тумани	Избосган	Пайтиуғ шаҳри, 4 шап, 9 қфй
9	Қўрғонтепа тумани	Қўрғонтепа	Қорасу шаҳри, Қўрғонтепа, 1 шап, 5 қфй
10	Мархамат тумани	Мархамат	Мархамат шаҳри, 10 шап, 5 қфй
11	Пахтаобод тумани	Пахтаобод	Пахтаобод шаҳри, 3 шап, 5 қфй
12	Улуғнор тумани	Оқолтин	1 шап, 4 қфй

13 14	Хўжабод тумани Шахрихон тумани	Хўжабод Шахрихон	Хўжабод шаҳри, 5 шап, 4 қфй Шахрихон шаҳри, 3 шап, 12 қфй
	Андижон шаҳри Хонабод шаҳри		1 шап 1 қфй

Жадвал -3. Андижон вилоятининг қуйи маъмурий-ҳудудий бирликлари

3-расм. Андижон вилоятининг ўрганилган туманлари жойлашуви: 5 - Бўз тумани (Сарбон МФЙ), 11 – Пахтаобод тумани (Андижон МФЙ), 12 - Улуғнар тумани (Оқтом МФЙ).

103. Ҳудудий жиҳатдан, Андижон вилояти Ўзбекистон Республикасининг энг шарқий ҳудуди ҳисобланади, шимолий-шарқий, шарқий ва жануби-шарқий чегаралари Қирғизистон билан давлат чегараси ҳисобланади, расмда сариқ ранг билан белгиланган (3.2. расм). Шимолий-ғарбий, ғарбий ва жануби-ғарбий чегаралари Наманган ва Фарғона вилоятлари билан ҳудудий чегаралари ва расмда қизил ранг билан белгиланган.

104. ***Рельеф.*** Ҳудуд хилма-хил майдонга эга. Ғарбий қисми текислик ва тепаликдан иборат бўлиб, денгиз сатҳидан 395-400 метр баландликда жойлашган. Ҳудуднинг ўрта қисмида Тешикташ Адир жойлашган бўлиб, у суб меридионал йўналишга эга. Бу ерда мутлоқ баландлик даражаси 610 метрдан 800 матргача. Минтақанинг шарқий қисми энг баланд бўлиб, Қирғизистон тоғ тизмаларига туташган. Баландлиги денгиз сатҳидан 730 м дан 1200 м гача. Тоғ тизмаларидан чиқадиган бир қанча сойлар ўзига хос рельефларга эга. Уларнинг энг йириги - Маилис, Акбура, Аравансай (4-расм).

4-расм. Андижон вилоятининг ташқи(қизил) ва ички(сариқ) чегаралари ва тадқиқот ҳудуднинг ландшафти.

105. ***Иқлими.*** Фарғона водийсининг ёпиқ ҳолати унга катта иқлимий ўзига хослик бағишлайди. Тоғ тизмалари Фарғона водийсини ҳаво массаларининг кириб келишидан ҳимоя қилади, намлик ва салқинликни таъминлайди, шунинг учун Андижон вилоятида ёғингарчилик Тошкент шаҳрига қараганда деярли 1,5 баравар кам, бу об-ҳавонинг барқарорлигини ва қишда мутлақ минимал ҳароратнинг пасайиб кетишидан сақлайди. Ҳудуднинг иқлим шароити кескин континентал деб тавсифланади. Қиш нисбатан юмшоқ, ўртача ойлик ҳарорат -1 дан + 6 ° С гача. Қиш даврининг энг совуқ ойлари - январь ва февраль. Қишнинг мутлақ минимал ҳарорати 29 ° С. Ўртача йиллик ҳарорат 14,5 ° С.

106. Ёғингарчилик ёмғир ва қор шаклида бўлади. Ноябрдан мартгача ёғингарчиликлар кўпайиб, улар циклон бузилишлари ривожланиши ва совуқчилик кириб келиши билан боғлиқ. Апрелдан августгача ёзда ёмғир ёғиши мумкин, бу жуда кучли момақалдироқ пайтида кучли ривожланган конвенция билан боғлиқ. Ёғингарчилик ўртача йиллик миқдори 220 мм. Шамол ўзгарувчан йўналишларда кузатилади, шарқий ва шимолий-шарқий йўналишларга устунлик берилади. Атмосфера ҳавосининг ҳолати кўчма ва стационар манбаларнинг эмиссияси ва уларнинг тарқалиш шартлари билан белгиланади. Андижон вилояти бир томондан саноат вилояти, иккинчи томондан - ўсимликчилик ва чорвачилик кенг ривожланган вилоят , шунинг учун бу ерда зарарли моддалар чиқиндиларида қаттиқ моддалар, олтингугурт диоксиди, углерод оксиди, азот диоксиди, аммиак ва бошқалар мавжуд. Аммо ҳавонинг ифлосланиш даражаси рухсат этилган меъёрлардан ошмайди.

107. ***Ер усти сувлари.*** Андижон вилоятидаги асосий дарё Қирғизистон тоғларидан бошланадиган Қорадарё дарёсидир. Дарёда Андижон сув омбори қурилган. Бундан ташқари, Кек-Арт, Тентяксой, Маилису, Аравансой, Акбура, Шаҳрихонсой, Андижонсой ва кўплаб мавсумий Сойлар сингари йирик Сой сувларини тоғлардан олиб чиқмоқда. 3 та сув омбори ва бир нечта кўл мавжуд. Вилоятда зич суғориш-дренаж тармоғи яратилди. Бу ерда катта каналлар ётқизилган: Жанубий Фарғона канали, Буюк Фарғона канали, Буюк Андижон канали, Мазгилсой канали, Савай канали, Карагунан канали ва кўплаб кичик каналлар ва коллекторлар. Вилоятнинг гидрографик тармоғининг кимёвий таркиби Андижон шаҳридаги саноат корхоналари ва қишлоқ хўжалик оқава сувлари таъсирида шаклланади. Визуал кўрсаткичларга кўра, дарёлар тез оқиши ва табиий ва антропоген келиб чиқишининг гилли

сўспансиёнлари туфайли шаффофлик билан ажралиб туради, пастки қисми кўк-яшил ёсун плёнкалари ва жигарранг-кулранг қобиқ шаклида тошбўронли субстратларни қоплаган ҳолда қайта ўсади.

108. Андижон вилояти ўзининг булоқлари билан машҳур. Жами 26 булоқ рўйхатга олинган, уларнинг сувлари жуда мазали ва фойдали. Уларнинг асосий қисми, хусусан Сариқ Сув, Кўл, Уч Булоқ ва Тузлоқ Буви каби булоқлар жойлашган Балиқчи туманида қўриқланадиган табиий ҳудудлардир. Найман, Бута қори, Олим, Дўстлик, Имом Ота ҳудудларида Кора Бош Буллоск, Олим Буллоск, Кирк Буллоск, Камбарота ва Имомота булоқлари мавжуд. Барча булоқлар ҳозирги кунда мавжуд ва электр таъминоти мавжуд.

109. ***Гидрогеологик шароитлар.*** Кўриб чиқилаётган ҳудуднинг гидрогеологик шароити геологик тузилиши ва иқлими билан белгиланади. Кучли тоғ жинсларининг портлаши, бир қатор тектоник ёриқлар ва юза таъсирининг таъсири атмосфера озиқланишнинг нисбатан катта ер ости сувлари захираларининг тўпланишига ёрдам беради. Кўриб чиқилаётган ер ости, ер усти сувлари паст босим жойларида жойлашган. Юқори ва қуйи тоғ тизмалари яқин гидравлик ўзаро таъсирга эга. Улар юза сув оқимлари орқали фильтрация, суғориш майдонларидан инфильтрация ва гипометрик жиҳатдан юқоридан юқори қисмга оқиб ўтиш орқали озиқланади. Туманнинг ер ости сувлари учламчи давр чўкиндиларнинг қатламли сувлари ва тўртламчи давр шаклли ер ости сувларига бўлинади. Неоген чўкинди жинсларининг қалинлиги конгломерат қисми билан чегараланган ва 1000 м дан ошиқ чуқурликда жойлашган.

5-расм: Андижон вилоятининг гидрогеологик ҳолати, вужудга келиш чуқурлиги ва ер ости сувларининг шўрланиши

110. Тўртламчи давр ер ости сувлари асосан шағал ва тошлар қатлами билан чегараланган, тош ўрмонлар эса гидроизоляция элементи ҳисобланади. Андижонсой дарёси ва шаҳар каналлари яқинида ер ости сувлари сатҳининг тахминий максимал даражаси 0,5-3,0 м га тенг, ер ости сувлари сатҳининг тебраниш амплитудаси паст - 0,4 м. Фильтрлаш коэффициенти 54 м/кун. Умуман олганда, ер ости сувлари сатҳининг чуқурлиги ғарбдан

шарққа кўтарилади, ер ости сувларининг максимал даражаси июль-августгача, минимал - қиш ойларигача, амплитудаси 1,5 м ва ундан ортиқ метрга етади. Туманнинг ер ости сувлари етарли даражада минераллашмаган. Сувда эрийдиган тузларнинг қуруқ қолдиғи - 340 мг / л, умумий қаттиқлиги - 8 мг-экв / л. Сувнинг гидрокимёвий таркибида гидрокарбонат-сульфат-магний, озгина гидроксид мавжуд. Кўрсатчиклар юқори бўлган даврида ер ости сувларининг шўрланиши ошади.

111. ***Тупроқлар ва ерлар.*** Бутун Андижон вилояти ҳудуди иккинчи Марказий тупроқ ва иқлим зонасида жойлашган бўлиб, қоронғу, типик ва енгил сиероземаларни қамраб олади. Андижон вилояти тупроқлари қадимги суғориладиган тупроқларга хос маданий қатламга эга. Енгил сиероземлар устунлик қилади, улар таркиби юқори даражада углерод ва нисбатан паст чиринди билан ажралиб туради. Тупроқларнинг минералогик таркиби тоғ жинсларининг ёмон музлаши туфайли бирламчи минералларга бойлиги билан ажралиб туради. Тупроқни ташкил этувчи тупроқлар (оч кулранг тупроқлар) пролувиал, делувиал ва аллювиал генезиснинг бўшашган ва бўшашган ботқоқларидан иборат. Аксарият ҳолларда, улар тошлар билан қопланган. Ушбу тупроқлар ярим чўллар ёки чўл даштлари, паст ўтлоқли ярим саванналар зонасида ривожланади. Серозема фаунаси ҳам жуда хилма-хил. Кўпгина қисқичбақасимонлар, ҳашаротлар, ўргимчаклар, термитлар, қуртлар мавжуд. Бу ерда умуртқали ҳайвонларнинг кўплаб синфлари мавжуд.

112. Сиероземалардаги карбонатлар таркибида калций карбонат устунлик қилади. Тупроқ горизонтида кунлик юза қатламида яқинлашганда сўрилган калий ва калқийнинг кўпайиши кузатилмоқда. Калий ва фосфорнинг таркиби ҳар хил жойда бир-биридан фарқ қилади, калқий миқдори доимийдир.

113. Умуман олганда, магний ва калий етишмаслиги мавжуд. Сероземаларнинг умумий азот таркиби ҳам паст. Нитрит, нитрат ва аммиакли азот контсентрациялари мос равишда 0,004, 0,006 ва 0,043 г / кг ни ташкил этди. Ўртача сульфат миқдори 0,322 г/кг. Микронутриент контсентрацияси бир оз фарқ қилади ва маҳаллий фон қийматидан сезиларли даражада ошиб кетмайди. Тупроқнинг ҳолатини қониқарли деб ҳисоблаш керак.

114. Геоморфологик нуқтаи назардан, кўриб чиқилаётган ҳудуд Қорадарё дарёсининг учинчи сув тошқини билан чегараланган. Вилоят ҳудуди Сирдарё, Голодностепск ва Тошкент комплексларининг аллювиал-пролувиал-поливиал қатламларидан иборат. Чўкинди тоғ жинслари турли хил қалинликдаги қумли ва қумтошлар билан қопланган. Юзадан 0,8-1,5 м ҳажмдаги қурилиш чиқиндилари билан қумли қумоқ, қумоқ, шағалнинг механик аралашмасининг қуйма қатлами очилади.

115. ***Ўсимлик ва ёввойи ҳаёт.*** Андижон воҳаси табиий ландшафтни деярли бутунлай маданий муҳитга ўзгартирди. Вилоятнинг асосий қишлоқ хўжалиги экинлари - пахта. Пахта билан бир қаторда вилоятда дон, узум, анор, анжир, хурмо, шафтоли, ўрик, қовун, қовоқ ва турли хил сабзавот экинлари ҳам этиштирилмоқда. Дарахтлар ўсимликлари бошқа вилоятларнинг иқлимлаштирилган ўсимлик турлари билан бир қаторда.

116. Ўсимликнинг ўзига хос хусусияти бу ҳудуднинг ўзига хос контрастли намлик режимига мослашган эфемероидлар ва эфемероидларнинг доминантлиги ёки аҳамиятли иштирокидир. Эфемераллар орасида доминант турлар - блуграсс, чўкинди ва пиёз арпа. Тераклар, карагачлар, чинор дарахтлари маҳаллий шароитларга жуда хосдир ва шаҳарларда гледика, аянтус, софора ва тужа каби турлари тобора кенг тарқалмоқда. Йўллар бўйлаб турли хил дарахтлар - терак, чинор, кул, софора, камроқ туя - экиш кенг тарқалган. Дарахт ўсимликлари асосан қониқарли ҳолатда. Ўсимликларнинг одатий ҳолати, баландлиги, тож шакли уларнинг нормаларига мос келади. Ўсимликларни суғориш бунга ҳисса қўшади.

117. Коллекторлар ва даланинг чеккасида сунъий дарахтлар, асосан тут ва терак экилган. Йўл бўйи ва дала ҳимояси қаторига ямоқ, карагач, аянтус, кул, акация каби баргли турлари киради. Коллекторлар қаторида бутазорли майсазорли дарахтлар, амбер, қизилмия, қамиш, атиргуллар, тўйинганлик, қамиш, одампарварлик мавжуд. Йўлларнинг қирғоқлари ва йўлакларда кўкатларнинг яланғоч қопламаси, олов, пиёз сепилган жўхори гуллари, кусиния, пирзорлар пайдо бўлди.

118. Ширкат хўжаликлари ҳудудидаги ўсимликлар дарахтлар, буталар, сабзавотлар ва мевали дарахтларнинг сунъий кўчатлари билан таъминланган. Дарахтлар соясида, бўшлиқларда, йўлларнинг ёнбағирларида, ариқлар бўйида бегона ўтлардан сенозалар ҳосил бўлади. Кўкаламзорлаштирилган тожли эски баланд бўйли дарахтлар қадимги турар-жой қурилишида устунлик қилади.

119. Бу ерда игнабаргли дарахтлар ва арча дарахтлари, айниқса қорақарағай ва кўк, арча, арча, қарағай, қарағай, сидр жуда машҳур бўлди. Шунингдек, бугунги кунда каштан ва ёнғоқ экилган, ҳовлиларда бодом, писта, хурмо, жидда, унаби, анор дарахтлари, шароб дарахтлари (сариқ ва қора анжир), дафна ва турли хил мевали дарахтлар мавжуд. Сўнгги йилларда вилоятда кўплаб лимонарияларнинг пайдо бўлиши ва киви этиштириш кузатилмоқда. Тоғ етаклари вилоят шарқидаги арча ва арча ўрмонлари, чаканда дарахтлари ва ёнғоқ ўрмонларига бой. Вилоят ҳудудининг катта қисми ишлов берилиши ва ҳайдалиши сабабли бу ерда ҳайвонларнинг биологик хилма-хиллиги кам ва фаунани асосан кемирувчилар (дала сичқони, уй сичқони, кулранг каламуш), қушлар (қарағай, тош, кулранг қарға, чумчиқ, турли хил чумчуқлар, майна, кабутарлар ва бошқалар), қишлоқ ҳайвонлари (чорва ва кичик моллар, қушлар).

120. ***Аҳоли сонини таҳлил қилиш ва мавжуд экологик муаммоларни аниқлаш.*** Лойиҳанинг маслаҳатчилари гуруҳи Фарғона водийсининг танланган қишлоқларида атроф-муҳитнинг ҳозирги ҳолатини ва асосий экологик муаммоларни, шунингдек аҳолининг лойиха дастурини амалга оширишда иштирок этишга тайёрлик даражасини аниқлаш мақсадида танланган туман ва қишлоқларга ташриф буюришди. Маҳаллий ҳамжамиятлар билан учрашувлар ва ҳар бир ҳудудда ташкил этилган бошқарув ва дастурни амалга ошириш штаблари билан интервью, шунингдек қурилиш майдониларга ташрифлар ва визуал сўровлар орқали ўтказилган йиғилишлар асосида турли потенциал суб-лойиҳалар билан боғлиқ бўлиши мумкин бўлган таъсир турлари аниқланди. Андижон вилоятида учта қишлоқда: Улуғнар, Буз ва Пахтаободда маҳаллий аҳолининг сўрови ўтказилди. Уй хўжаликларини ичимлик суви билан таъминлаш масаласида аҳолининг жавоблари ноаниқ. Энг ёмон аҳвол Пахтаободда бўлиб, у ерда аҳолининг 72 фоизи етарли ичимлик суви билан таъминланмаган. Бўз шаҳри аҳолисининг ярмидан кўпи (51,7%) ва Улугнар аҳолисининг 40,7% хонадон учун зарур миқдорда сув олишмайди. Шунинг учун биринчи муаммо - аҳоли пунктларини ичимлик суви билан таъминлашнинг етарли эмаслиги.

121. Аҳоли пунктларининг барча аҳолисини суғориладиган сув билан таъминлаш масаласида сув ресурсларининг этарлича таъминланмаганлиги тўғрисида аниқ жавоб олинди. Бундан ташқари, суғориш сувининг етишмаслиги барча 3 та қишлоқ аҳолиси томонидан тасдиқланган - сўралганларнинг 72,5% дан 81,4% гача. Ушбу сонда Андижон вилоятининг ҳар уч туманида ҳам долзарб муаммо мавжуд. Тупроқ унумдорлиги масаласида Пахтаобод туманида респондентларнинг 94 фоизи ва Улуғнар туманида 88 фоизи бу масалани муаммоли деб ҳисобламаган. Бўз туманининг аҳолиси учун тупроқ унумдорлиги масаласи долзарб бўлиб қолди, чунки респондентларнинг атиги 50 фоизи ер унумдорлигини таъкидлаган.

122. Тупроқ унумдорлиги муаммоси Бўз тумани учун белгиланган. Барча учта тумандаги уйларни иситиш кўмир ёки газ ёрдамида амалга оширилади. Электр иситгичлар деярли

ишлатилмаяпти ва ёқилғи сифатида гўзапоя ва тезакдан фойдаланиш ўтмишга айланди. Пахтаобод, респондентларнинг 83 фоизи ёқилғи сифатида газдан фойдаланиш билан ажралиб туради, Бўз тумани учун кўмир (89,6%) биринчи ўринда туради, сўровда қатнашганларнинг 1/3 қисми кўмир, 2/3 қисми эса газдан фойдаланади.

123. Шундай қилиб, ҳавонинг ҳолати Бўз туманида кўпроқ ва Улуғнор туманида камроқ ифлосланади. Газ таъминотининг етишмаслиги Бўз туманида энг жиддий ҳисобланади. Ёқилғи танқислиги тўғрисида сўралганда, барча суҳбатдошлар иситишнинг бошқа манбалари ҳам борлигини таъкидлашди. Масалан, Улуғнар туманида дарахтларни кесиш (29,5%). Бошқа респондентлар ёқилғининг бошқа манбаларидан 25,9 фоиздан 36 фоизгача фойдаланадилар.

124. Шундай қилиб, вилоятдаги муаммолардан бири ёқилғи этишмаслиги ва атроф-муҳитга зарар. Ўрганилган барча аҳоли пунктлари учун марказлаштирилган канализация тизимининг йўқлиги муаммоси аниқланган. Респондентлар, уқурлик кўринишидаги ҳожатхоналарни қандай ташкил қилиш кераклигини билишади, аммо ҳамма жойда шароит имкон бермаслигини таъкидлашади. Респондентларнинг кам сони (тахминан 5%) чуқурлик кўринишидаги ҳожатхоналарини тўғри ташкил этиш тўғрисида билишмайди.

125. Чиқиндилар (қайта ишланадиган ва қайта тикланмайдиган) турлари бўйича респондентлар бир хил жавоб беришди. Инвервью олинган Пахтаобод тумани аҳолиси (28,2%), чиқиндилар кўпроқ чиқишини билади, аммо уларнинг ярмидан кўпи саволга жавоб бера олишмади. Бўз ва Улуғнор туманлари респондентлари қайта ишланадиган чиқиндилар тегишли равишда 62,9 ва 41 фоизни қайта ишлашини аниқладилар.

126. Пахтаобод (94%) ва Улуғнор туманлари (82%) чиқиндиларни ташиш тўғрисида савол берганда, чиқинди ташийдиган машиналарга марказлаштирилган етказиб бериш, яъни аҳоли пунктларидан чиқиндиларни олиб чиқиб кетиш ташкил этилган. Бўз туманида респондентларнинг 75 фоизи чиқиндиларни ўз жойларига кўмиб ташлаган. Чиқиндиларни ҳосил қилиш ва утилизация қилиш муаммолари аҳолининг чиқиндиларни бошқариш, уларни қайта ишлаш ва хизматларни ташкил этиш даражаси пастлиги, моддий ресурсларнинг етишмаслиги.

127. Ҳар бир оила асосан ўз-ўзидан аҳоли пунктларини ободонлаштириш учун жавобгардир. Муҳим саналарга (Наврўз, Мустақиллик ва бошқалар) тўғри келадиган баҳор фаслида жамоат ишлари ташкил қилиниши мумкин. Одатда, бу саналар билан Хашар эълон қилинади. Ҳар бир оила, жамоа ва ташкилот бир вақтнинг ўзида ободонлаштириш ишларини амалга оширадилар. Бу халқнинг урф-одати. Ушбу масаланинг муаммоси хизматларнинг етарли даражада ташкил этилмаганлиги, жиҳозлар ва воситаларнинг етишмаслиги билан боғлиқ. Йўллардаги чанг учала туман учун ҳам муаммо ҳисобланади. Кўпинча бунинг сабаби хизматларнинг пастлиги, йўл қопламаларининг сифати ва техник сув, ускуналар ва иншоотларнинг етишмаслиги. Сўнгги савол фавқулодда вазиятлар (сув тошқини, сел, зилзилалар) билан боғлиқ. Аксарият респондентлар бу ҳодисалар камдан-кам ҳолларда рўй беришини таъкидладилар. Боз туманидаги Сарбон МФЙ визуал текшируви бир қатор муаммоларни аниқлади (4-илова).

5.2. Наманган вилояти

128. Наманган вилояти Фарғона водийсининг шимолий қисмини эгаллайди. Вилоят ғарбдан Тошкент вилояти (Қамчиқ довони билан боғланган), жануби-ғарбда Тожикистон Республикасининг Сўғд вилояти, шарқда Андижон вилояти, жанубда Фарғона вилояти ва шимолда Жалолобод вилояти билан чегарадош.

129. Маъмурий жиҳатдан Наманган вилояти 11 туманга бўлинган. Тадқиқотни учта туманда: Чортоқ, Мингбулоқ ва Поп туманларида ўтказишга қарор қилинди. (4-жадвал)

Жадвал -4. Наманган вилоятининг асосий маъмурий-ҳудудий бирликлари

Харита рақами	Туман	Марказ	Таркиби
3	Косонсой тумани	Косонсой	Косонсой шахри, 10 шаҳар аҳоли пунктлари (шап), 7 қишлоқ фуқаролар йиғинлари (қфй)
4	Мингбулоқ тумани	Жумашуи	7 шап, 7 қфй
5	Наманган тумани	Ташбулак	10 шап, 12 қфй
6	Норин тумани	Ҳаккулабад	Hakkulabad city, 8 шап, 8 қфй
7	Поп тумани	Дадди ...	city of Dad, 15 шап, 10 қфй
8	Тўрақўрғон тумани	Туракурган	the city of Turakurgan, 13 шап, 8 қфй
10	Уйчи тумани	Уичи.	13 шап, 8 қфй
9	Учқўрғон тумани	Учкурган	Uchkurgan city, 4 шап, 8 қфй
1	Чортоқ тумани	Чартак	Chartak city, 10 шап, 9 қфй
2	Чуст тумани	Чуст	Chust city, 11 шап, 11 қфй
11	Янгиқўрғон тумани	Янгикурган	19 шап, 11 қфй
	Наманган шаҳар		

Наманган вилоятининг маъмурий бирлиги

6-расм. Наманган вилоятининг тадқиқот олиб борилган туманлари: 1-Чортоқ тумани (Ҳазратишох қишлоғи), 4-Мингбулоқ тумани (Баланд Гуртепа МФЙ), 7-Поп тумани (Чиғанок МФЙ).

130. ***Рельеф.*** Ҳудуднинг рельефи хилма-хил. Вилоятнинг шимоли-ғарбий қисмини Чотқол ва Курамин тоғ тизмалари ва Сатартау тоғлари каби кўплаб қирлар билан згалланиб олинган. Шимолий чегара бўйлаб мутлақ баландликлар 1800 дан 3000 м гача. Вилоят ҳудудининг катта қисмини денгиз сатҳидан 650-1200 метр баландликдаги адирлар билан эгалланган.

Тоғларнинг асосий релефи тоғлардан оқиб тушаётган Сойлар билан мураккаблашади. Уларнинг асосийлари: Намангансой, Гирвансой ва Ирвадансой, Косансой, Сумсарсой, Чадаксой, Резаксой, Гавасой ва бошқалар. Вилоятнинг 1/3 қисмини эгаллаб турган жанубий қисмида денгиз сатҳидан 380-550 метр баландликда текисликлар ва Сирдарё дарёсининг умумий қияликлари жойлашган.

7-расм. Наманган вилоятининг ташқи(қизил) ва ички(сариқ) чегаралари ва тадқиқот ҳудудининг релеф шакллари.

131. ***Иқлими.*** Вилоятнинг иқлими кескин континентал. Шаҳардаги ўртача йиллик ҳарорат 15.23С. Йиллик ҳарорат январда -20,50 дан июлда +42,50 С гача. Ўртача минимал ҳарорат -4.64, ўртача максимал ҳарорат 35.74 С. Бу узоқ, иссиқ ва қуруқ ёз дегани. Йилнинг энг иссиқ ойи - июль, ўртача ойлик ҳаво ҳарорати 28,56С. Қиш фасли қисқа бўлиб ҳарорат кескин ўзгармайди. Қишнинг ўртача давомийлиги 1,5-2 ой. Энг совуқ ой - январь, ўртача ойлик ҳаво ҳарорати -0,41С. Биринчи совуқ октябрь-ноябрь ойларида, охири март ойида келади

132. Ёғингарчилик миқдори унчалик катта эмас, ўртача 182,4 мм. Ўртача ойлик ёғингарчилик август-сентябрь ойларида 2-4 мм дан январь-мартда 24-30 мм гача. Шамол режими шимолий (20,03%) ва шимоли-ғарбий (14,88%) шамолларнинг устунлиги билан тавсифланади (1.1-расм). 8,31% ҳолатларда тошлар ёки шамолсизлик содир бўлади, бу атмосферанинг замин қатламида ифлослантирувчи моддаларнинг тўпланишига ёрдам беради.

133. Вилоятнинг иқлим шароити ҳудуднинг экологик ҳолатига таъсир қилувчи бир қатор ижобий ва салбий фазилатларга эга. Атроф-муҳитнинг термал ҳолати қулай факторлар билан ажралиб туради, йилнинг иссиқ даври - саккиз ойни ташкил этади. Ноқулай омиллар атроф-муҳитнинг ҳаддан ташқари қизишини аниқлайдиган шароитларнинг мавжудлигини ўз ичига олади. Ушбу шароитлар май ойининг бошидан сентябрь ойининг охиригача июнь-август ойларида энг қаттиқ иссиқлик режими билан ўрнатилади. Очиқ жойларда ёзги об-ҳаво ноқулай деб баҳоланмоқда. Юқори ҳароратли фоннинг салбий таъсири барча турдаги чиқиндиларнинг чириши ва бактериал флоранинг тез кўпайиши жараёнларида намоён бўлади.

134. Қуруқлик ва шамол фаоллиги чанг бўронлари пайтида кескин кўтариладиган табиий чанг туфайли ҳаво ифлосланишини оширади. Ушбу ҳодисаларнинг энг кўп сони апрель ва июнь ўртасида содир бўлади. Кейинги даврда - июль-сентябрь ойларида чанг бўронлари камдан-кам учрайди. Наманган вилояти шаҳарларида атмосфера ҳавосининг ҳолатини кузатиш Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятлар вазирлиги (Ўзгидромет) қошидаги Гидрометеорология хизмати маркази Давлат экологик мониторинги хизматининг стационар постларида амалга оширилади. Ўзгидромет кузатувларига кўра, ўртача йиллик чанг концентрацияси 0,1 мг / м3 оралиғида ўзгариб туради ва МАКдан ошмайди. Шаҳар ҳудудларида чангнинг максимал ягона концентрацияси МАКдан ошмади ва 0,4 мг / м3 (0,8 МАК) ни ташкил этди. Вилоятнинг йирик саноат шаҳри - Наманганда олтингугурт диоксидининг йиллик контсентрацияси МАК дан ошмади ва МАК мос равишда 0,003 ва 0,005 мг / м3 ни ташкил этди. Углерод оксидининг ўртача йиллик концентрацияси 2 мг / м3 (0,7 МАК), максимал ягона қиймати 4 мг / м3 (0,8 МАК) дан ошмади. Азот диоксидининг ўртача йиллик концентрацияси 0,03 мг / м3 (0,8 МАК), кузатишлар бўйича максимал максимал контсентрация 0,06 мг / м3 (0,7 МАК).

135. ***Ер усти сувлари.*** Вилоятдаги асосий дарё - Сирдарё. Сирдарёнинг энг катта ирмоқлари Вилоятнинг тоғли ва тоғолди ҳудудларидан олинади. Катта ўнг ирмоқлардан бири Подшо ота (Намангансой). Дарёнинг ўртача йиллик оқими 193 миллион м3, ўзгарувчанлиги 108 дан 271 миллион м3 гача. Сувнинг сатҳи юқори йилларида сув тошқини 25 м3 / с га етади. Заркент ҳудудидаги Подшо ота дарёси чуқур тоғ дарасидан келади ва бир қатор новдаларга бўлинади, улардан бири Намангансойдир. Гирвансой дарёси Косонсой дарёсининг чуқур жойидан бошланади ва Наманган шаҳридан оқиб ўтади. Булоқ-сай дарёси (Ирвадан-сой) шаҳарнинг ғарбий чеккасида оқади. Чадаксой, Резаксой, Гавасой каби йирик Сойлар ҳам сел тошқинидир. Рўйхатда келтирилган барча дарёларнинг апрель-май ойларида оқими максимал даражада бўлади, қор ёғиши ва кучли ёғингарчилик даврида тошқинларга олиб келади. Катта ҳалокатли селлар камдан-кам ҳолларда такрорланиб туради ва ҳар йили нисбатан кичик сув тошқини юз беради. Сел оқимларининг умумий оқими унчалик катта эмас, лекин сув тўпланадиган ҳудуднинг юқори градиентларида тез оқади ва нормал оқимдан бир неча баравар ошади. Дарё водийлари бўйлаб тошқинларнинг олдини олиш учун сел тўсувчи объектлар қурилди. Табиий сув оқимларидан ташқари вилоят ҳудудини қатор йирик каналлар кесиб ўтади: вилоятдаги энг катта - Адир дарёси этагида жойлашган Фарғона канали; Адир дарёси зонасида жойлашган Катта Наманган канали (КНК); Охунбобоев канали; Андижон канали; Янгиариқ канали; ва бир қатор майда каналлар

136. Барча каналлардан олинган сув бутун Наманган вилоятини суғоришда ишлатилади. Сумсар-Наманган Адирда пайдо бўлган сел тошқини олдини олиш учун «Янги Челикхона» ва «Силхона» иккита каналдан иборат селни бошқариш тузилмаси қурилди. Ушбу каналлар Косонсойга қуйилади. Кўплаб кўллар ва сув оқимларини кесиб ўтадиган Буюк Наманган каналининг йўналиши ҳам шаҳарни сельдан ҳимоя қилади. Бундан ташқари, Адир сув омборида бўронли сувларни тўкиш учун дренаж каналлари ишлатилади ва магистраль каналларга қуйилади.

137. ***Гидрогеологик шароитлар.*** Наманган вилоятининг гидрогеологик шароити жуда хилма-хил. Бу ерда тоғли ҳудудлар, адирлар ҳудудлари, Сирдарё дарёсининг паст текисликлари ажралиб туради. Сирдарё терасларининг юзаси текис аллювиал текисликдан иборат бўлиб, Сирдарёнинг жануби-ғарбий томонига бир оз ёнбағир бўлиб, Сирдарё томон бироз қиялик билан текисланган ва қалинлиги 1 дан 10 м гача бўлган қумли қумоқ, шағал билан қопланган. Иккинчи тераста ер ости сувларининг чуқурлиги жануби-шарқий қисмдан 1 - 5 м гача, марказий ва шимолий-ғарбий қисмида 5 - 20 м гача ўзгариб туради. Сув жуда минераллашган.

8-расм: Наманган вилоятининг гидрогеологик шароити, вужудга келиш чуқурлиги ва ер ости сувларининг шўрланиши.

138. Учинчи пасттекислик терасни пролувиал чўкмалардан ташкил топган тоғ тизмасида бирлаштирилган сайғоқларни олиб ташлаш конуслари билан мураккаблаштиради. Мутлақ сирт белгилари 420 дан 490 м гача ўзгариб туради. Муҳандислик-геологик шароитларга кўра, иккинчи ва учинчи сув тошқини тераслари майдони қумли ва қумлоқ тупроқлардан иборат бўлиб, сиғими 1 - 3 м, тошлоқлар остида ётқизилган. Ер ости сувларининг чуқурлиги 2 - 5 м. Айрим жойларда ушбу майдон қумтош қумли қумлоқ ва қумли балчиқ конлари билан қопланган қалин шағалдан иборат. Юпқа донадор қатламларнинг қалинлиги 3-5 метрга этиши мумкин. Ер ости сувларининг шўрланиши ўртача даражада. Адир ҳудуди қалинлиги 1 м гача, баъзи жойларда 5 - 10 м гача бўлган қумоқ ва қумоқ тупроқлардан иборат. Қуйида тошларнинг кучли қатлами ётади. Чўкиндилар жойларда тўлдирилмоқда. Тупроқ оғир гипс билан қопланган. Адир қисмининг мутлақ сирт белгилари денгиз сатҳидан 600 дан 1200 м гача ўзгариб туради. Юза қияликлар 0,010 дан 0,070 гача ўзгариб туради. Ер ости сувларининг пайдо бўлиш чуқурлиги 100 м дан ошади.

139. Саёзларнинг паст текислик қатлами қалинлиги 0,7 - 3,0 м бўлган қумоқ ва қумоқлардан иборат, қалинлиги 5 м гача бўлган тошлар билан қопланган. Замонавий дарё водийларининг ер ости сувлари худди шу номдаги конусларнинг ер ости сувлари билан чамбарчас боғлиқ. Улар олиб ташланган конуснинг тепалари ёнида 10 дан 20 м гача, уларнинг периферик қисмида 0,5 - 2,0 м гача турли хил чуқурликда ётадилар.

140. ***Ер қопламининг ҳолати.*** Тупроқ қопламининг шаклланишига иқлим шароитлари сезиларли таъсир кўрсатди, улар ярим чўл тупроқларини шакллантириш омиллари билан ажралиб туради. Тупроқ қоплами ҳар хил турдаги ёруғлик ва суғориладиган сероземалар билан ифодаланади. Улар нозикдонали қатламнинг қалинлиги, скелетлари, литологик

таркиби ва шўрланишининг мавжудлиги, шунингдек ривожланиш даражаси ва агро-мелиоратив ўзгаришларда фарқланади. Адир ҳудудидаги ёрқин сиероземалар озуқавий моддалар ва кучли гипс билан ажралиб туради. Тупроқлар тузилмалаштирилмаган, эрозияланган. Ер ости сувлари тупроқ ҳосил бўлиш жараёнларида қатнашмайди.

141. Олиб ташланган конус зонасининг енгил сиероземалари аллювиал-пролувиал ва қумоқ-тошли тошлоқларда ҳосил бўлган ва эски суғориш туфайли эски суғориладиганларга тегишли бўлган. Тупроқ тузилиши шиллиқ ва шаклланган. Жойларда шўрланиш қайд этилган. Карбонат миқдори 6 дан 9% гача CO2 ошади.

142. Дарёларнинг ёрқин сероземалари ҳам олдин суғорилган. Тупроқ ҳосил бўлиши жараёнлари ер ости сувларининг даврий иштирокида содир бўлди. Тупроқнинг механик таркиби шағал ва лойли-шағал чўкиндиларда ўртача ва оғир. Тупроқлар баъзан шўрланган. Шўрланиш даражаси паст. Ер ости сувларининг доимий чиқиб кетишини таъминлайдиган дренаж ҳолатида, шўрланиш хавф туғдирмайди. Карбонат таркиби 6 дан 9% гача CO2. Шаҳар ҳудудида тупроқнинг барча турдаги сув ва шамол эрозияси ривожланган. Суғориш эрозияси каналлар ва дарёлар бўйларида кузатилади, нам фасллар ва тошқин тошқини пайтида дарёлар ва дарёлар бўйларида кучайиб боради. Қиялик оқим эрозияси суғориш эрозиясининг яна бир ривожланишидир ва асосан адир зонаси чегараларида ривожланади. Жарликларнинг ривожланишига асосан балчиқлар, қияликлар ва ялонғоч ерлар туртки бўлади. Қиялик эрозияси асосан шаҳарнинг шимолий қисмида ривожланмоқда.

143. Тупроқларнинг механик таркиби ва табиий жинсларининг табиати ўғитлар ва ариқлардан суғориш суви билан тушадиган заҳарли моддаларнинг тўпланишига ёрдам бермайди. Бунинг натижасида элементар таҳлил натижалари бўйича тупроқларнинг геокимёвий ҳолати хавфсиздир ва заҳарли элементларнинг таркиби рухсат этилган қийматдан ошмайди. Аҳоли пунктларида ўсимлик қоплами эфемероид-эфемер гуруҳлар бўлиб, уларда ўт ўсимликларининг турлари кўпчиликни ташкил қилади: қомишлар, молколлар, тригонелла, йиллик астрагаллар ва ёзги мавсумда қопламда устун бўлган тиканли ўтларнинг мажбурий иштирокида - гомалоценхрус, туя тикан (кеҳрибар), ажерек, мамак ва шўр тупрокда ўсадиган бошқа ўсимликлар.

144. Вилоятнинг қишлоқ хўжалиги ерлари, жумладан, боғлар, узумзорлар ва турли хил экинлари кенг ривожланган, шунинг учун кўпгина ҳудудларда турларнинг тўлиқ спектрига эга типик эфемер-эфемероид гуруҳлари йўқ. Асосан ўсимлик - бу арпахоналар ва ва маккажўхори гуллари устун бўлган бегона ўтлар. Аҳоли яшаш жойлари ҳудудида ипак, терак, чинор ва мевали дарахтзорлар барпо этилди. Далалар ва йўллар бўйлаб суғориш ариқлари бўйлаб азерек, лактоза, изотоп, мелилотнинг зич қоплами, шунингдек тиканли каперция ва кеҳрибар мавжуд. Сўнгги йилларда иссиқхоналар тармоғи жадал ривожланмоқда, бу эрда нафақат сабзавот экинлари, балки цитрус мевалар ҳам этиштирилади.

145. ***Ҳайвонлар олами.*** Ҳайвонлар турларининг рўйхати антропоген шароитларда ҳаётга мослаша олган турлар билан чекланган. Кадам етмаган жойларга хос бўлган йирик сутэмизувчилар йўқ. Кўпинча кемирувчиларнинг ҳар хил вакиллари - кулранг каламуш, уй сичқони ва баъзан қулоқли кирпилар мавжуд. Қушлар одатда Ўзбекистоннинг қишлоқ жойларида учрайди. Бу жуда кўп миқдордаги кулранг чумчуқлар, майна, каптарлар, жарқалдирғоч ва қалдирғочлар. Кузга яқин учиб келадиган Врана оиласига мансуб қушлар. Судралиб юрувчиларнинг хилма-хиллиги жуда чекланган. Уларнинг энг порлоқлари энг тезкор йиртқич ва кулранг гекко. Ҳашаротлар орасида ўтларда яшайдиган турлари мавжуд: қора чигирткалар, чигирткалар ва бошқалар, буталар ва узумзорлар орасида - бешиктевратар, ари, асал ари.

146. ***Аҳоли сонини таҳлил қилиш ва мавжуд экологик муаммоларни аниқлаш.*** Наманган вилоятида учта аҳолида визуал сўров ва сўровнома учта туманда ўтказилди: Мингбулоқ (Баланд Гуртепа МФЙ), Поп (Чиғаноқ МФЙ), Чортоқ тумани (Ҳазратишох МФЙ). Уй хўжаликларини ичимлик суви билан таъминлаш масаласида, аҳолининг жавоблари иккита туман - Мингбулоқ ва Попда кескин муаммо бўлиб, бу ерда респондентларнинг 85% ва 96% ичимлик суви билан таъминланмаган. Чортоқ туманида респондентларнинг 57 фоизи ичимлик суви етишмаслигини тасдиқлашди. Бунинг сабаби насосларни таъмирлаш ва алмаштиришни талаб қиладиган артезиан қудуқларининг яроқсиз ҳолати. Аҳоли пунктларини ерларни суғорадиган сувлар билан таъминлаш тўлиқ ҳал этилмаган. Энг ёмон аҳвол Чортоқ туманида бўлиб, бу ерда респондентларнинг 87 фоизи сув етишмаслигини таъкидлашган. Мингбулоқ ва Поп туманларида аҳолининг ярми ерларни суғорадиган суви етишмаслигидан шикоят қилмоқдалар. Бунинг сабаби, аҳолининг фикрига кўра, суғориш тармоғининг ҳолати ва фермер хўжаликларида сув тақсимлаш тизимидир.

147. Тупроқ унумдорлиги масаласи бўйича Мингбулоқ туманида респондентларнинг 88 фоизи ва Понтик туманида респондентларнинг 78 фоизи унумдор тупроқларнинг тарқалишини аниқладилар. Чортоқ туманида респондентларнинг деярли ярми тупроқ унумдор эмаслигини таъкидладилар ва респондентларнинг 31 фоизи тупроқ унумдор деб ҳисоблашади. Тупроқ унумдорлиги муаммоси Чортоқ тумани учун белгиланган. Бу, авваламбор, ернинг ўзига хос хусусиятларига боғлиқ (қишлоқнинг юқори жойлашганлиги, суғориш тармоғининг ёмонлиги ва суғориш сувининг етишмаслиги). Учала туманлардаги уйларни иситиш асосан қадимий (анъанавий) усулда, ёқилғи сифатида гўнг, гузапоя, ўтиндан фойдаланадилар. Ушбу турдаги ёқилғидан Поп туманидаги респондентларнинг 70%, Мингбулоқ ва Чортоқ туманларида мос равишда 52% ва 50% фойдаланадилар. Маҳаллий аҳоли ушбу вазиятнинг сабабини туманнинг газлаштирилмаганлигидан, яъни яъни марказлаштирилган газ таъминоти йўқлигидан кўридилар. Эскирган подстанция ускуналари ва доимий электр таъминоти билан электр таъминоти эҳтиёжлари қопланмайди. Ёқилғи тақчиллиги муаммоси барча суҳбатдошлар томонидан иситишнинг манбаи ўтин эканлиги таъкидланди. Шунинг учун, 59% дан 68% гача бўлганлар кесилган дарахтларни кўшимча манба сифатида таъкидлади.

148. Ўрганилаётган барча соҳаларда муаммо ўтин ўсимликларининг камайиши ва атмосферага зарарли эмиссия кўринишидаги ёқилғи ва атроф-муҳитга зарар етказилишида. Ўрганилган барча аҳоли пунктлари учун марказлаштирилган канализация тизимининг йўқлиги муаммоси аниқланган. Сўровда қатнашганларнинг 38-63 фоизи чуқур кўринишидаги хожатхоналарни қандай ташкил қилишни билади. Аммо қайд этилишича, ушбу объектларни тўғри қуриш учун ҳамма шароитлар ҳам имкон бермайди. Бетон асосли гидроизоляция қурилиши инвестицияларни талаб қилади. Чиқиндилар (қайта ишланган ва қайта ишланмаган) турлари бўйича респондентларнинг таъкидлашича, чиқиндиларнинг аксарияти қайта ишланмайди (респондентларнинг 33% дан 67% гача). Қайта ишланган чиқиндилар миқдори камроқ, бу респондентларнинг 29% дан 43% гача фикри.

149. Чиқиндиларни йўқ қилиш масаласи жуда кескин. Аҳолининг сўзларига кўра, ҳар уч туманда марказлашган чиқинди йиғиш мавжуд эмас. Мингбулоқ, Поп ва Чортоқ туманларида ҳосил бўлган чиқиндиларни, мос равишда 19%, 40,6% ва 56,2% ёқишади. Респондентларнинг кўп қисми, чиқиндилар Мингбулоқ туманида 81% гача, Поп туманида 50% ва Чортоқ туманида 25% чиқиндилар кўмилишини таъкидладилар. Сўровда қатнашган Поп (9,4%) ва Чортоқ (18,7%) туманларининг айримлари чиқиндиларини чиқиндихоналарга ташлашини таъкидлади.

150. Наманган вилоятининг учта туманида чиқиндиларни йиғиш муаммоси ҳал этилмаяпти. Жиҳозланган полигонларнинг йўқлиги ёки уларнинг узоқлиги, хизматларни ташкил этишнинг паст даражаси, логистика йўқлиги бу муаммонинг сабабидир. Сўровда

қатнашганларнинг 50% дан 79% фикрига кўра, аҳоли пунктларини ободонлаштириш ишлари асосан ҳар бир оила томонидан амалга оширилади. Жамият ишларини баҳор фаслида, муҳим саналарга (Наврўз, Мустақиллик ва ҳоказо) тўғри келганда, хашар эълон қилиниб, ҳар бир оила, жамоа, ташкилот бир вақтнинг ўзида ободанлаштиришни амалга оширадилар. Бу халқнинг урф-одати. Фуқаролар сўровига кўра, жамоат ташкилотлари баҳорги ободонлаштириш ишларига камроқ жалб қилинган: Мингбулоқ туманида - 21%, Поп туманида - 27%, Чортоқ туманида - 47%.

151. Ушбу масаланинг муаммоси хизматларнинг етарли даражада ташкил этилмаганлиги, жиҳозлар ва воситаларнинг етишмаслиги билан боғлиқ.

152. Йўллардаги чанг барча учта туман учун муаммо ҳисобланади, буни респондентларнинг 72 фоиздан 93 фоизигача таъкидлаган. Кўпинча бунинг сабаби қаттиқ қопламаларнинг йўқлиги ёки уларнинг ёмон ҳолати, хизматларнинг ёмон сифати, техник сув, ускуналар ва иншоотларнинг этишмаслиги. Фавқулодда вазиятлар (сув тошқини, сел, зилзилалар) билан боғлиқ савол сел тошқини бўлган Чотқол туманининг респондентлари учун долзарб бўлиб қолди, аҳолининг 68 фоизи бу ҳодиса тез-тез такрорланишини таъкидладилар. Мингбулоқ ва Поп туманларидаги респондентларнинг аксарияти - мос равишда 30% ва 81%, бу ҳодисалар тез-тез рўй бермаслиги таъкидладилар. Атроф-муҳитни ўрганиш билан бир қаторда, фуқаролар билан бўлган учрашувларда улар учун алоҳида ташвиш туғдирадиган муаммолар ҳам кўрсатилди (4-илова).

5.3. Фарғона вилояти

Фарғона вилояти Фарғона водийсининг жанубий қисмини эгаллайди. Вилоят ғарбда Тожикистон Республикасининг Суғд вилояти, шимолда Наманган ва Андижон вилоятлари, жануб ва жануби-шарқда Қирғизистон билан чегарадош. Маъмурий жиҳатдан Фарғона вилояти 15 туманга бўлинган. Тадқиқотни учта туманда: Фурқат, Қуштепа ва Ёзёвонда ўтказишга қарор қилинди (5-жадвал).

Жадвал -5. Фарғона вилоятининг асосий маъмурий-ҳудудий бирликлари

Харита рақами	Туман	Марказ	Таркиби
1	Олтиариқ тумани	Олтиариқ	Тинчлик шаҳри, 14 шаҳар аҳоли пунктлари (шап), 15 қишлоқ фуқаролар йиғинлари (қфй)
2	Боғдод тумани	Боғдод	21 шап, 10 қфй
3	Бешариқ тумани	Бешариқ	Бешариқ шаҳри, 10 шап, 9 қфй
4	Бувайда тумани	Ибрат	10 шап, 11 қфй
5	Данғара тумани	Данғара	9 шап, 8 қфй
9	Қува тумани	Қува	Қува шаҳри, 15 шап, 11 қфй
8	Қўштепа тумани	Лангар	14 шап, 15 қфй
10	Риштон тумани	Риштон	Риштон шаҳри, 13 шап, 11 қфй
11	Сўх тумани	Равон	7 шап, 4 қфй
12	Ташлоқ тумани	Ташлоқ	10 шап, 10 қфй
14	Ўзбекистон тумани	Яйпан	Яйпан шаҳри, 22 шап, 10 қфй
13	Учкўприк тумани	Учкўприк	11 шап, 9 қфй
6	Фарғона тумани	Водил	21 шап, 16 қфй
7	Фурқат тумани	Навбаҳор	8 шап, 6 қфй
15	Язван тумани	Язван	9 шап, 10 қфй

Фарғона вилоятининг тадқиқот ўтказилган туманларининг жойлашган ўрни: 7 - Фурқат тумани (Ҳайит МФЙ), 8 - Қуштепа тумани (Оқтепа МФЙ), 12 - Ёзёвон тумани (Суварик МФЙ).

153. ***Рельеф.*** Фарғона вилояти ҳудудининг катта қисми релефи асосан текисликлардан иборат. Ғарбдан шарққа қараб ҳаракатланаётганда текисликнинг мутлақ баландлик белгилари кўтарилади. Вилоятнинг ғарбий чегараси яқинида улар 360-365 м, шарқий чегара яқинида денгиз сатҳидан 477 м баландликда жойлашган. Вилоятнинг жануби-ғарбий қисми баландроқ ва Адир (тоғ етаклари) билан эгалланган. Мутлақ баландлик денгиз сатҳидан 600 м дан 1200 м гача. Фарғона вилоятининг шимолий қисмини асосан қумлардан ташкил топган қорақалпоқ ва Ёзёвон чўллари эгаллайди. Вилоятнинг жанубий қисми - Олой тизмасидан дарёлар оқимининг катта конусидир. Исфаирамсай, Сўх, Исфара каби Рейлар Адирлар релефида ифодаланган кучли конусларни ҳосил қилди. Вилоятнинг жанубий чегарасига яқинроқ, рельеф ажратилган, тоғ етаклари жарлик ва мавсумий саёзларнинг водийлари билан кесилган.

9-расм. Фарғона вилоятининг ташқи (қизил) ва ички(сариқ) чегаралари ва тадқиқот ҳудудининг топографияси шакллари

154. ***Иқлим.*** Фарғона водийси ёпиқ жойлашганлиги сабабли, унинг иқлими атрофдаги туманлардан фарқ қилади. Тян-Шан ва Помир-Олой тоғ тизмалари Фарғона водийсини ҳаво массаларининг кириб келишидан ҳимоя қилади, бу эса намлик ва салқинликни олиб келади. Шунинг учун бу ерда Ғарбий Тян-Шан тоғ етаклари ва тоғларига қараганда ёмғир камроқ бўлади. Фарғона водийси билан чегарадош тоғ тизмалари атмосфера ҳавоси айланишига таъсир қилади ва тоғ водийлари айланишининг ривожланишига олиб келади. Унинг хусусиятлари кун давомида даврий шамол йўналишларининг ўзгариши билан намоён бўлади. Фарғона вилояти иқлимининг асосий хусусиятлари қуруқлик ва континенталликдир. Шаҳардаги ўртача йиллик ҳарорат 14,6С. Йиллик ҳарорат январда -15,5 С дан июлда + 41,4С гача. Энг совуқ ойнинг (январь) ўртача ойлик ҳарорати 1,00 С, энг иссиқ ойнинг (июль) ўртача ҳарорати 27,34 С ни ташкил қилади.

155. Фарғона вилоятининг текис қисмида ўртача йиллик ёғингарчилик 176 мм ни ташкил қилади. Энг кўп ёғингарчилик қишда - баҳорда ёғади. Уларнинг ҳажми йиллик ёғингарчилик миқдорининг 90% ташкил этади. Очиқ сув юзасидан буғланиш даражаси 1340-1584 мм ни ташкил қилади, бу ёғингарчилик миқдоридан 6 баравар кўп. Бу ер ости сувлари сатҳи яқин

бўлган суғориладиган майдонларга зарарли таъсир кўрсатади ва тупроқнинг иккиламчи шўрланиш жараёнига сабаб бўлади. Чанг бўронлари жуда кам (йилига 1-4 кун) ва асосан ёз ойларида содир бўлади. Атмосферада ифлослантирувчи моддаларнинг тарқалиш шартларини белгилайдиган метеорологик омиллардан бири шамолнинг йўналиши ва тезлиги. Йил давомида кўриб чиқилаётган ҳудуд учун шимолий (21,66%), жануби-жануби-шарқий (11,38%) ва ғарбий (8,61%) шамоллар хосдир (1.1-расм). 27.08% ҳолатларда силлиқ ёки шамолсиз ҳолатлар содир бўлади, бу атмосферанинг ер қатламида ифлослантирувчи моддаларнинг тўпланишига олиб келади. Сўнгги 5 йил давомида кузатилган шамолнинг ўртача тезлиги 0,96 м / с ни, максимал тезлиги 34,0 м / с ни ташкил этди.

156. Атмосферада ифлослантирувчи шамолларнинг тарқалиши шартларини белгилайдиган метеорологик омиллардан бири шамол тезлигидир. 0 - 1 м / с тезликда шамолнинг қайтарилиши 83,0% ни ташкил этади, бу атмосферанинг ер қатламида ифлослантирувчи моддаларнинг тўпланишига олиб келади. Тозалаш омили сифатида хизмат қиладиган шамол тезлиги (2 - 3 м / с, содир бўлиш частотаси 15,39%) март-июль ойларида кузатилади. Кучли шамоллар (8-9 м / с) кам учрайди (частотаси 0,06%). Вилоятнинг жанубий қисмидаги тоғ релефи маҳаллий тоғ шамоллари билан ажралиб туради. Ёзда, баъзида «афғон одами» эсади - кучли (15 - 25 м / с) иссиқ шамол, жуда кўп қум ва чанг кўтаради. Атмосфера ҳавосининг ҳолати кўплаб омилларга боғлиқ: «ифлос» ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги, атмосферанинг айланиши, ер ости сиртининг сифати ва бошқалар. Фарғона вилоятининг энг ривожланган шаҳри Фарғона водийсининг бир қисми бўлган Қоқон шаҳри. Фарғона. Фарғона шаҳридаги 4 та стационар станцияларда Ўзбекистон Республикаси Гидгидромет томонидан ўтказилган стационар кузатувларнинг маълумотларига кўра, чанг, олтингугурт диоксиди, углерод оксиди ва азот диоксидининг максимал бир марталик контсентрацияси 1,0; 0,4; 1.0; 1,5 МАК м.р. Шундай қилиб, атмосфера ифлосланишининг даражаси «Ўзбекистон Республикаси ҳудудларини аҳоли саломатлиги учун хавфлилик даражаси бўйича экологик ва гигиеник зоналарга ажратиш бўйича услубий кўрсатмалар» га мувофиқ қабул қилинади.

157. ***Ер усти сувлари.*** Сирдарё дарёси вилоят ҳудудидан оқиб ўтади ва Олой тизмасидан бошланадиган ва музликлар билан тўлдириладиган бир нечта кичик дарёлар мавжуд: Сўх, Исфара, Исфарамсой, Шохимардансой ва Марғилонсой. Сирдарё - трансчегаравий дарё**.** Ўрганилаётган ҳудуддаги гидрографик тармоқ юқорида айтиб ўтилган Исфарамсай дарёлари билан ифодаланади, аммо сунъий суғориш ва дренаж иншоотлари тармоғи асосий ҳал қилувчи омил ҳисобланади; умуман, уларни канал ва коллектор сувларига бўлиш мумкин, уларнинг энг каттаси Жанубий Фарғона канали. Исфарамсай дарёси Сирдарё ҳавзасига тегишли, аммо унга етиб бормайди, суғориш учун ажратилган. Исфарамсой дарёси Олой тизмасининг шимолий ён бағридаги музликлардан бошланади. Исфарамсой - музли қор билан суғориладиган дарё. Максимал оқим тезлиги июль-август ойларида, минимал эса март-апрелда кузатилади. Ер ости сувлари (юқори оқим) қишда озиқланишнинг асосий манбаи ҳисобланади.

158. Исфарамсой дарёси танланади. Сел оқимининг узоқ муддатли кузатувлари асосида (1881 йилдан 1993 йилгача) Исфарамсой дарёси ва унинг ўнг қўли Кувасой бўйлаб селларнинг тарқалиши таҳлили ўтказилди. Кузатувлар даврида Исфарамсойда 55 дан тошқин кузатилган, оқим 20 дан 250 м3 / с гача бўлган. Кувасой дарёсида кузатувлар 1886 йилдан 1992 йилгача ўтказилган бўлиб, бу даврда сув оқими 6 дан 65 м3 / с гача оралиғида 16 та сел кузатилган.

159. Сўх дарёсидан ташқари барча дарёлар, иккита максимал оқиим билан музлик-қор билан тўлдирилади. Сўх - асосан музликлар билан тўлдириладиган дарё. Ушбу дарёлар сувнинг катта қисмини июль ва август ойларида музликлар эриши пайтида ўтказади. Катта сув оқимининг даражаси мартдан сентябргача - йилига 59%. Ер усти сувлари шўрланиш

жиҳатидан сезиларли даражада фарқ қилади. Шундай қилиб, масалан, канал сувлари коллектор сувларига қараганда кам шўрланган (мос равишда 0,46 ва 1,16 г / л). Коллектор ва канал сувларининг кимёвий таркиби деярли бир хил. Исфарамсой бўйлаб коллектор-дренаж тармоқлари мавжуд. Коллектор сувининг қаттиқлиги 5,1 мг-экв / л га нисбатан 15,2 мг-экв / л га тенг.

160. ***Гидрогеологик шароитлар.*** Фарғона вилояти ҳудудининг катта қисми ер ости сувлари транзит зонасида жойлашган. Вилоят ҳудуди Сирдарё, Голодностепск ва Тошкент комплексларининг аллювиал-пролувиал-поливиал қатламларидан иборат. Голодностепск, Тошкент ва Сўх сувли комплексларининг аллювиал-пролувиал қатламларининг сувли комплексни тўлдириш Олой тоғ тизмаси этакларида букланган пойдевор ва атмосфера сувларининг кристалли жинсларининг цинган сувлари оқиб чиқиши натижасида ва транзит соҳасида - табиий ва сунъий сув оқимлари ва сув омборларидан фильтрлаш йўқотишлари туфайли, суғориш ва шўр ювиш пайтида далалардан суғориш суви инфилтрацияси, шунингдек қуйи сув қатламларидан юқори фильтрлаш натижасида амалга оширилади. Ўрганилаётган ҳудудда ер ости сувлари оқими Марғилонсой, Исфарамсой, Шахимардансой ва бошқа суғориш тизимларининг ер ости оқимига кириб бориши натижасида ҳосил бўлган.

Сирдаринский
1.Дангаринский
2.Кувасайский
3.Булайдинский
4.Ялъинский
5.Алтыарыкский
6.Ахунбабаевский
7.Ахунбабаевский
8.Кувинский
9.Багдадский
10.Фуркатский
11.Бешарыкский
12.Ташлакский
13.Ташлакский
14.Ферганский
15.Сохский
Сохский (р.)
Исфарамский (р.)
Ферганский
Ташлакский
Ферганский
Ферганский
Ферган

жинсларининг сизиб чиққан сувларини тушириш орқали тўлдирилади. Чимион-Аувал ва Ярмазар чўкиндиларида, шунингдек, адир тизмаларида қуруқ чўкиндилар сувлари фильтрлаш хусусиятларига эга бўлган конгломератлар билан чегараланган ва уларнинг табиий равишда пастдан пастга тушиши кузатилган.

162. Адир тоғ тизмаларидаги Тошкент сув ўтказувчи мажмуаси фақат Оққиёлнинг шимолий-шарқий қисмида ва Пальмазар тизмасининг шимоли-ғарбий қисмида, шунингдек Қува ва Капчугай тизмаларида жойлашган. Чўкиндилар кам цементланган йирик тошли конгломератлар билан ифодаланади; адир тоғлари ва пасттекисликларда ва тош конуслари ичида катта тошлар. Сув билан тўлдириш дарё ва каналнинг оқиб тушиши натижасида чўкинди юза тубига етиб борадиган ва Чимион-Овал чўкмасида ҳудудида ҳосил бўлади. Сувларни чиқиб кетиши, асосан, горизонтларда юқорига қараб фильтрлаш ва минтақадан чиқиб кетиш туфайли содир бўлади.

163. Оч-дашт сув ўтказмайдиган комплекси деярли ҳамма жойда кенг тарқалган ва олиб ташланган конуснинг бош қисмидаги яхши ажратилган катта тошли материалдан ва унинг атрофидаги балиқлар билан қопланган. Сув чиқармаслик салоҳияти 100 м. Сувнинг мўллиги ва фильтрлаш хусусиятлари жиҳатидан у Тошкент сув ўтказадиган комплексига ўхшайди. Тоғ етакларида сув сақловчи мажмуа палеозой сувлари ва атмосфера ёғинлари билан, қолган ҳудудларда - табиий ва сунъий сув оқимлари ва сув ҳавзаларидан фильтрация йўқотишлари, суғориш ва шўр ювиш пайтида далалардан суғориш суви кириб келиши, шунингдек, сув ости сувларидан фильтрлаш орқали тўлдирилади.

164. Ер ости сувлари қисман коллектор-дренаж тармоғига тушиш, буғланиш, суғориш ва маиший ичимлик суви эҳтиёжлари учун ишлатилади. Юқорида тавсифланган сув ўтказмайдиган комплекслар мавсумий ва кўп йиллик режимларнинг умумий қонуниятлари билан ажралиб туради. Ер ости сувлари транзит зонасида (Ярмазар пастлиги) даражанинг энг юқори позицияси декабрь-январь ойларида, минимал - апрелда қайд этилган. Сатҳ тебранишининг амплитудаси 0,9-2,5 м. Шуни таъкидлаш керакки, барча сувли қатламлар гидравлик равишда бир-бири билан чамбарчас боғланган бўлиб, сиғими 350 м дан ошадиган ягона сув ўтказувчи комплексни ташкил қилади. Сув ўтказмайдиган жинсларнинг фильтрлаш хусусиятлари бир хил эмас ва томдан пастгача, шунингдек конуснинг тепасидан то периферияга ёмонлашади. Юқори зона энг ўтказувчан, ҳамжи 120 м гача етиб боради. Мазкур зона ушбу ҳудудда сув таъминотининг асосий манбаи бўлган.

165. Юқори (Голодностеп) сув қатламининг гидрогеокимёвий хусусиятлари энг батафсил ўрганилган, чунки у ерда гидрогеологик қудуқларнинг аксарияти бурғуланган. Минераллашуви 1-3 г / л ва умумий қаттиқлиги 5 дан 20 мг-экв / л гача бўлган сульфат, калций, гидрокарбонат ва магнийли сувлар энг кенг тарқалган. Улардан кейин сульфат-гидрокарбонат-магний сувлари минераллашуви 1 г / л гача ва умумий қаттиқлиги 14 мг-экв / л гача. Ушбу сувлар Қоратепа ва Зеркент қишлоқларининг шимолида кичик доғлар шаклида учрайди. Умуман олганда, Голодностепск сув омборининг сувлари шўрлиги (1-3 мг / л) ва ичимлик суви учун ичимлик суви билан таъминлаш учун ноқулайдир, бу кўп ҳолларда белгиланган меъёрлардан икки баравар кўп. Сульфатларнинг миқдори МАК дан (500 мг / л) ошиб, баъзи ҳолларда 1000 мг / л га етади. Ер ости сувлари сифатининг нисбий яхшиланиши вилоятнинг шимолий қисмида кузатилмоқда, бу ерда шўрланиш даражаси 1 г / л дан ошмайди ва қаттиқлиги бироз пасаяди. Интенсив антропоген ифлосланиш туфайли Бешалиш конларининг ер ости сувлари сувдан фойдаланишдан чиқарилади ва 80-90 йилларда ёқилғи мойлари тўкилган Голодностепск сув ўтказувчи комплексининг ер ости сувлари айниқса кучли ифлосланган. Фарғона нефтни қайта ишлаш заводи ер ости сувларининг нефть билан ифлосланишига катта ҳисса қўшди.

166. Шундай қилиб, мавжуд антропоген ифлосланишни ҳисобга олган ҳолда, янги лойиҳа ечимларини амалга оширишда туман ер ости сувларига қўшимча юкларни олиб ташлаш керак.

167. ***Ер қопламининг ҳолати.*** Ҳудуднинг тупроқ қоплами турли-туман геоморфология ва иқлим шароитлари билан ажралиб туради. Туманнинг асосий ҳудуди Марғилон ва Куво-Исфарамсой кўчкили конусларда, жануби-шарқда жойлашган Адир тизмаларида жойлашган. Тупроқ қоплами оч кулранг тупроқлар, ўтлоқли эрлар, ўртача ва оғир қумлоқ, баъзи жойларда саёз тошлоқ, 35-85 см чуқурликдан тошлоқлар билан қопланган. Енгил сиероземлар камарида Кува-Исфайрамсай конусининг катта қисми жойлашган. Кўчкили конусининг атрофини ўтлоқли тупроқлар эгаллайди. Бу ер ости сувлари кун юзасига яқин жойлашган ва тупроқ ҳосил бўлиш жараёнларида фаол иштирок этадилар.

168. Ўтлоқли-такир тупроқлари шўрланмаган, ва ўтлоқли тупроқлар орасида шўрланишнинг турли хил вариантлари мавжуд. Бироқ, улар орасида тузсиз ва озгина шўрланган фарқлар устунлик қилади. Бу вилоятдаги вазиятнинг ечилиши билан изоҳланади.

169. Сиерозем-ўтлоқли тупроқлар релеф ҳолатида ривожланади, бу ерда ер ости сувлари 2-3 м чуқурликда жойлашган бўлиб, қисман тупроқ шаклланиш жараёнларида қатнашади ва тупроқ профилининг ўрта қисми қотиб қолади. Ер ости сувлари чучук ва барқарор оқимга эга, шунинг учун кулранг-серсув тупроқлар жуда қулайдир. Суғориш ва ўғитлаш кам харажатлари билан улар юқори ва барқарор ҳосил бериши мумкин. Сиерозем-ўтлоқли тупроқлар механик таркиби бўйича ўртача шўрланган бўлиб, қадимги ўрта ва суғориладиган деҳқончиликда ишлатилган. Фарғона вилоятининг марказий қисми адир тизмасидаги чўл зонасида, кам сиероземалар ва кулранг-жигарранг тупроқлар устувор бўлиб, қалин даштли ва кам гумусли Мирзачўл чўққиларида жойлашган.

170. Фарғона водийсининг флораси ранг-баранг бўлиб, мингдан ортиқ ўсимлик турларини ўз ичига олади. Қумли тупроқларда саксовул мажвуд, водийнинг текис қисмларида энг характерли ўсимликлар - бу оққуш ва шувоқ. Одамларнинг иқтисодий фаолияти натижасида қишлоқ хўжалик экинлари учун янги ерларни ўзлаштириш туфайли табиий ўсимликларни камайиб бормоқда. Водийнинг марказий қисмини ўраб турган адирларда, шу жумладан, Фарғона яқинида, шувоқ, кўкатлар, шишган чўкинди, фесқу, чизиқли фесу, буғдой ўтлари кенг тарқалган. Тоғлар ва тоғ ён бағирлари эфемер ўсимликлар билан қопланган. Шунингдек, атиргул, дўлана, ёввойи бодом, писта ва турли хил мевали дарахтлар мавжуд. Фарғона тизмасининг ғарбий ён бағирлари ёнғоқзор билан қопланган, Олой ва Туркистон тоғ тизмалари эса арча билан қопланган. Суғориладиган майдонларда бодом, ҳалқа, гилос, нок, шафтоли, анжир ва анор етиштириладиган кўплаб боғлар мавжуд. Пахта далалари, шунингдек, сабзавот ва полиз экинлари учун катта майдонлар ажратилган. Фарғона шаҳрида кўчалар бетакрор кўкаламлаштирилган. Шаҳарнинг эски қисмида (1867 йил лойиҳаси бўйича қурилган Скобелевский шаҳри) шаҳарнинг иқлимини яхшилайдиган ва унинг безак безаклари бўлган асрлик чинор дарахтлари ўсади.

171. Аҳоли пунктлари ҳудудида тез-тез учрайдиган чакалакзорлар (Platanus orientalis) ва оддий ўрик (Armeniaca vulgaris), машҳур экиш, оқ тутута, чакана ўти, дала чинор, ёнғоқ кўп учрайди, гул экинлари - Дамашқ атир гуллари устунлик қилади. Ариқлар бўйлаб энг кенг тарқалган ялпиз - Осиё (Mentaha asiatica), қарағай панжара (Calystegia sepium), қирғий (Aeliopus litoralis),чингил (Halimoodendron halodendron), қизил (Chenopodium rubum), оққуш (Atriplex heterosperma). Дача участкаларининг асосий экинлари мевали ҳисобланади: маҳаллий олма дарахти (Malus domestica), оқ олма дарахти (Morus alba), оддий олча дарахти ((Cerasus vulgaris), ўрик дарахти (Armeniaca vulgaris). Гул экинларидан - Дамашқ атиргул гуллари. Сабзавот ва озуқа помидорлари (Lycopercicon esculentum) ва жўхори техник помидорлари (Sorghum technicum). Ёзги участкалари ортида маккажўхори экинлари бор.

172. Ёввойи ўсимликлар орасида кенг тарқалган: пармачак ((Rubus caesius), пармачак (Artemisia vulgaris), катта бошоқли (Plantago major), оққуш, қора итузум (Solanum higrum), портулак сабзавот боғи (Portulaca oleraciae), қизил магиз.

173. ***Ҳайвонлар олами.*** Фарғона водийсининг фаунаси, иқлими ва тупроқ аста-секин текисликдан тоғларга ўзгариб бормоқда. Қумли ва гилли чўлларнинг, тоғ камарларининг ҳайвонлари бир-биридан кескин фарқ қилади. Бу ерда дашт ҳайвонларидан тошбақа, юмронқозиқларни кўришингиз мумкин. Адирларда тошбақалар, илонлар, (кулранг гекко, тез калтакесак, дашт агама), толай қуён, турли хил қушлар (снегирь, яшил калтакесак, эчки) мавжуд. Тоғларда тулкилар, бўрилар, ёввойи мушуклар, тўрғай, бедана, бойқуш, булбул, бургут ва бошқалар яшайди. Кам жойларда йиртқичлар, қирғовуллар бор. Дарёларда ва сув ҳавзаларида сазанлар, лаққа балиқлар, чўртан, тоғ дарёларида гулмоҳи ва ой балиқлари бор.

174. Ёввойи (тустовиқ) ва тўқай ўсимликларини (тол, терак, печакгул) ҳимоя қилиш учун 1978 йилда Сирдарё дарёси бўйида 2518 гектар майдонда Абдусамат ёввойи табиат қўриқхонаси ташкил этилди. Сўнгги 30-50 йил ичида Фарғона водийсида юз берган ўзгаришлар ёввойи табиатга салбий таъсир кўрсатди. Фарғона вилоятининг текис қисмида катта ўзгаришлар кузатилади, у ерда антропоген ландшафтлар бошқаларга нисбатан устунлик қилади, бу сутэмизувчилар фаунаси таркибининг деярли ярмининг ҳаёти билан боғлиқ. Фарғона водийси биотсенозларида инсон фаолияти натижасида юзага келадиган ўзгаришлар, бўш экологик бўшлиқлар кўпроқ пластмасса ва синантроп турлари билан тўлдирилишига олиб келади.

175. Синантроп турлар - уй сичқони (Mus musculus), кулранг каламуш (Rathis norvegicus) одамларнинг доимий ҳамроҳидир ва кўриб чиқилаётган ҳудудга хосдир. Ушбу турлар бир вақтнинг ўзида бошқа антропоген ландшафтларда ва ёввойи табиатда учрайди. Баъзи турлари ер каламуш (Nesokia indica), ондатра (Ondatra zhibetica), бир қатор кўр шапалаклар (Chiroptera), ва бошқалар - антропоген ландшафтлар ва инсон тузилмаларига тезда мослашади. Фарғона вилоятида чорвачилик гўшт-сут саноатига эга ва асосан пахта фермаларида маккажўхори, беда ва импорт қилинадиган озуқа базасида ривожланган. Тоғ етакларида табиий яйловларда қўй ва эчки етиштириш ривожланган.

176. ***Аҳоли сонини таҳлил қилиш ва мавжуд экологик муаммоларни аниқлаш.*** Фарғона вилоятида учта туманда: Фурқат (Ҳайит МФЙ), Қуштепа (Оқтепа МФЙ) ва Ёзёвон (Суварик МФЙ) да визуал сўровлар ва маҳаллий аҳоли билан суҳбатлар ўтказилди. Уй хўжаликларини ичимлик суви билан таъминлаш масаласида, аҳолининг жавоблари иккита - Ёзёвон ва Қуштепа туманлари аҳолисининг 93% ва 94% ичимлик суви билан таъминланмаганлигини кўрсатди. Фурқат туманида респондентларнинг 55 фоизи ичимлик суви етишмаслигини тасдиқлаган. Бунинг сабаби насосларни таъмирлаш ва алмаштиришни талаб қиладиган артезиан қудуқларининг яроқсиз ҳолати.

177. Қишлоқларни суғориш суви билан таъминлаш бошқа ҳудудларга қараганда яхшироқ, аммо муаммолар мавжуд. Ёзёвон туманидаги респондентларнинг 55% дан кўпроғи суғориш учун сув етишмаётганини таъкидлашди. Қуштепа ва Фурқат туманлари аҳолиси суғориш сувининг етишмаслигини 18-23 фоизга аниқлади. Бунинг сабаби, аҳолининг фикрига кўра, фермер хўжаликларида сув тақсимлаш тизими. Тупроқ унумдорлиги масаласи бўйича Фурқат туманида сўралганларнинг 87 фоизи ва Ёзёвон туманида сўралганларнинг 82 фоизи унумдор тупроқларнинг тарқалганлигини аниқлаган. Қуштепада респондентларнинг 75 фоизи тупроқ унумдорлигини ва 23 фоиз респондентларнинг унумдор тупроқлари етарли эмаслигини таъкидлаган. Қуштепа туманида тупроқ унумдорлиги муаммоси мавжуд. Бу биринчи навбатда ернинг ўзига хос хусусиятларига боғлиқ.

178. Учала туманлардаги уйларни иситиш асосан кўмир ва қадимий (анъанавий) усулда, ёқилғи гўнг, ғўзапоя, ўтин билан амалга оширилади. Кўмир барча вилоятларда қўлланилади: респондентларнинг жавоби бўйича Ёзёвонда - 51%, Қуштепада - 34%, Фурқатда - 24% ни ташкил этади. Фурқат туманида респондентларнинг 69 фоизи ёқилғининг эски туридан, Қуштепа ва Ёзёвон туманларида 59 ва 37 фоиз мос равишда фойдаланадилар. Ўрганилган туманларнинг фақат иккитаси - Ёзёвон ва Фурқат - электр энергиясидан иситиш учун фойдаланадилар (мос равишда 6% ва 5%). Маҳаллий аҳоли ушбу вазиятнинг сабабини туманнинг газлаштирилмаганлигидан, яъни яъни марказлаштирилган газ таъминоти йўқлигидан кўридилар. Эскирган подстанция ускуналари ва доимий электр таъминоти билан электр таъминоти эҳтиёжлари қопланмайди. Ёқилғи етишмаслиги тўғрисида сўралганда, барча суҳбатдошлар иситиш манбаи ўтин эканлигини таъкидладилар. Шунинг учун 30% дан 64% гача бўлган аҳоли қўшимча манбаи сифатида дарахтларни кесиб фойдаланадилар. Ўрганилаётган барча соҳаларда муаммо ўтин ўсимликларининг камайиши ва атмосферага зарарли эмиссия кўринишидаги ёқилғи ва атроф-муҳитга зарар етказилишида. Ўрганилган барча аҳоли пунктлари учун марказлаштирилган канализация тизимининг йўқлиги муаммоси аниқланган. Респондентларнинг умумий сонидан 35-67% чуқур ҳожатхоналарни қандай ташкил қилишни билади. Аммо қайд этилишича, ушбу объектларни тўғри қуриш учун ҳамма шароитлар ҳам имкон бермайди. Бетон асосли гидроизоляция қурилиши инвестицияларни талаб қилади.

179. Чиқиндилар (қайта ишланган ва қайта ишланмаган) турлари бўйича респондентларнинг таъкидлашича, чиқиндиларнинг аксарияти қайта ишланмайди (респондентларнинг 33% дан 63% гача). Қайта ишланган чиқиндилар миқдори камроқ, бу респондентларнинг 21% дан 28% гача фикри. Чиқиндиларни йўқ қилиш масаласи жуда кескин. Ёзёвон тумани аҳолисининг сўзларига кўра, чиқиндилар марказлаштирилган ҳолда йиғилмайди. Қўштепа ва Фурқат туманларида мос равишда 22% ва 23% қичинди ташувчи машиналардан фойдаланади. Ёзёвон, Қуштепа ва Фурқат туманларида мос равишда 41%, 31,6% ва 38% чиқиндиларни ёқмоқда. Респондентларнинг аксарият қисми чиқиндилар ҳовлиларга кўмилганлигини таъкидладилар - Ёзёвон туманида 52% гача, Қуштепа туманида 44% ва Фурқат туманида 37%. Фарғона вилоятининг учта туманида чиқиндиларни йиғиш муаммоси ҳал этилмаяпти. Жиҳозланган полигонларнинг йўқлиги ёки уларнинг узоқлиги, хизматларни ташкил этишнинг паст даражаси, логистика йўқлиги бу муаммонинг сабабидир.

180. Сўралган аҳолининг сўзларига кўра, аҳоли пунктларини ободонлаштириш ишлари асосан ҳар бир оила томонидан амалга оширилади, бу фикр 40% дан 55% гача. Жамият ишларини баҳор фаслида, муҳим саналарга (Наврўз, Мустақиллик ва ҳоказо) тўғри келганда, хашар эълон қилиниб, ҳар бир оила, жамоа, ташкилот бир вақтнинг ўзида ободанлаштиришни амалга оширадилар. Бу халқнинг урф-одати. Ушбу масаланинг муаммоси хизматларнинг етарли даражада ташкил этилмаганлиги, жиҳозлар ва воситаларнинг етишмаслиги билан боғлиқ.

181. Йўллардаги чанг барча учта туман учун муаммо ҳисобланади, бу респондентларнинг 58% дан 84% гача таъкидлаган. Кўпинча бунинг сабаби қаттиқ қопламаларнинг йўқлиги ёки уларнинг ёмон ҳолати, хизматларнинг ёмон сифати, техник сув, ускуналар ва иншоотларнинг этишмаслиги. Фавқулодда вазиятлар (сув тошқини, сел, зилзилалар) ҳақидаги саволга, аҳолининг айтишича, улар жуда тез-тез содир бўлмайди - 23% дан 58% гача ёки умуман бундай бўлмайди - 42% дан 73% гача. Атроф-муҳитни ўрганиш билан бир қаторда, фуқаролар билан учрашувлар улар учун алоҳида ташвиш туғдирадиган муаммоларни аниқлади (4-илова).

5.4 Жиззах вилояти

182. Жиззах вилояти мамлакатнинг марказий қисмида, Сирдарё ва Зарафшон дарёлари орасида жойлашган. 1973 йилда ташкил этилган. Шимолда у Қозоғистон Республикаси ва Сирдарё вилояти, жануби-шарқда Тожикистон Республикаси, ғарбда Навоий ва Самарқанд вилоятлари билан чегарадош. Жиззах вилояти Ўзбекистоннинг марказий қисмида Сирдарё ва Зарафшон дарёлари ўртасида жойлашган.

Маъмурий маркази - Жиззах шаҳри.
Вилоят майдони - 20 500 км².
Иқлими одатда континентал иқлими, қишда юмшоқ ва ёзи қуруқ об ҳаво кузатилади.
Вилоят аҳолиси - 1,166,700 киши (2011)
Вилоят таркибига 12 туман ва 1 вилоятга бўйсунувчи шаҳар киради.
Тошкент, Самарқанд, Бухоро ва Ўзбекистоннинг бошқа шаҳарлари билан автомобиль йўл алоқаси мавжуд.

11-расм: Жиззах вилоятининг маъмурий бўлиниши

183. Вилоят 12 маъмурий туманга бўлинган

1. Арнасой тумани - 43,2 минг киши - (маркази Ғолиблар шаҳарчаси)
2. Бахмал тумани - 143,7 минг киши (маркази Усмат)
3. Дўстлик тумани - 61,3 минг киши - (маркази Дўстлик)
4. Фориш тумани - 87,0 минг киши - (маркази Янгиқишлок)
5. Ғаллаорол тумани - 159,3 минг киши - (маркази Ғаллаорол)
6. Жиззах тумани - 199,1 минг киши - (маркази Учтепа)
7. Мирзачўл тумани - 47,3 минг киши - (маркази Гагарин)
8. Пахтакор тумани - 69,5 минг киши - (маркази Пахтакор)
9. Янгиобод тумани - 26,5 минг киши - (маркази Баландчакирда жойлашган)

10. Зомин тумани - 165,6 минг киши - (маркази Зомин шаҳри)
11. Зафаробод тумани - 46,5 минг киши - (маркази Зафаробод посёлоки)
12. Зарбдар тумани - 83,6 минг киши (маркази Зарбдар)
ва 1 вилоятга бўйсунадиган шаҳар: Жиззах - 168,2 минг киши.

184. **Рельеф**. Жиззах вилоятининг катта қисмини Мирзачўл эгаллайди, жанубдан шимолдан 400 метрдан 200 м гача камайиб борадиган текис бўлмаган текислик. Унинг ясси рельефи шимоли-ғарбий томон йўналтирилган бир қатор чуқурчалар билан бўлиниб кетади. Улардан энг йириги Жетисой, Сардоба ва Арнасой. Ғарбда, Мирзачўл Жиззах чўллари билан бирлашади, бу Санзор дрифт конусининг бўшашган, пасттекисликлардан ташкил топган текисликидир. Вилоятнинг шимолини Қизилқумнинг шарқий чеккасидаги тепалик қумлар эгаллайди. Вилоятнинг жанубий қисми релефи Туркистон тог ътизмаси ва унинг ғарбий тизмалари - Малгузар ва Чумкартау тоғлари ва Нурота тоғларининг шимолий қисмининг шарқий қисмида жойлашган. Туркистон тизмаси ва Малгузар ва Чумкартау тоғлари сланец, оҳактош, қумтош, конгломератлардан иборат 2500-3000 м баландликка этади. Жиззах вилояти Нурота тоғлари 2000 м дан ошмайдиган сланец ва гранитлардан ташкил топган. Туркистон тизмаси ва Малгузарнинг шимолий етаклари сузиб ўтувчи пасттекисликларни ташкил этади. Ўрта зонада Малгузар ва Чумкартау тоғлари юмшоқ, аммо асосан ажратилган релефга эга. Тоғ тизмаларинг шимолий ёнбағирлари майин, жануби тик ва тошлоқдир. Юқори тоғларда, Чумкартау тоғ тизмаси, Малгузар эса платонинг кўринишига эга. Тог ътизмаларини ажратиб турадиган Санзар дарёси шимолий ғарбга қараб скамейкаларга тушиб, плато шаклидаги текисликдан оқиб ўтади. Нурота тоғлари ва шимолдан чегарадош тог ъетаклари кучли пürзлülük ва қирғийлик билан ажралиб туради, чўл хусусиятига эга.

185. **Иқлим.** Жиззах вилоятининг иқлими жуда континентал, чўл қисмида - кескин континентал, бу метеорологик элементларнинг кунлик ва йиллик ўзгаришлари, шунингдек йилдан-йилга ўзгариб туриши билан намоён бўлади. Ҳаво ҳароратининг ўртача йиллик амплитудаси (энг совуқ ва иссиқ ойларнинг ўртача ҳарорати ўртасидаги фарқ) 26 ° -30 ° С дир. Ҳаво ҳароратининг мутлақ амплитудаси (мутлақ максимал ва мутлақ минимал ўртасидаги фарқ) 77- дир. 80 ° С.

Қиш даври об-ҳавонинг ҳаддан ташқари беқарорлиги, булутлиликнинг ривожланиши, ёғингарчилик ва ҳаво ҳарорати ва намлигининг тез ўзгариши билан тавсифланади. Йилнинг энг совуқ ойи - январь. Январь ойида ўртача ойлик ҳарорат 0 дан -5,4 ° С гача. Вилоятнинг шимолий қисмида паст ҳароратлар кузатилмоқда, бу эса шимолий совуқ босқинларига нисбатан очиқ позицияси билан таъминланади. Ҳавонинг энг паст ҳарорати совуқ ҳаво оқадиган пасттекисликларда (Ғаллаорол учун ўртача ойлик ҳаво ҳарорати -1,49 ° С), тоғларда эса баландликнинг ошиши (Кулсай -5,4 ° С) туфайли кузатилади. Қулсой туманида ҳаво ҳарорати -5 ° С даражасида барқарор равишда ўтмоқда, қолган қисмида у йўқ

Ҳавонинг мутлақ минимал ҳарорати -29 дан -34 ° С гача, мутлоқ минималларнинг ўртача даражаси -18 дан -26 ° С гача. Мутлақ минималлар ва мутлақ минималлар ўртача ҳудуднинг совуқ хавфини аниқлашга имкон беради. Шу нуқтаи назардан, Жиззах вилояти ҳудудининг катта қисми тоғлардаги ўртача совуқ ва ўртача совуқнинг кучлилиги билан ажралиб туради. Вилоятнинг текис ҳудудининг кўп қисмида қиш юмшоқ, шимолий ва тоғларда эса ўртача совуқ.

Ҳудуднинг текис қисмида қор ёғиши беқарор. Қор қоплами билан қопланган кунлар кўп эмас: қишда ўртача 30-34 кун. Тоғларда 1000 м баландликдан турғун қор қоплами ҳосил бўлади. Барқарор қор қопламининг давомийлиги икки ойдан ортиқ. Вилоятнинг текис қисмида қор қопламининг баландлиги паст. Ўртача, ўн кунлик ўртача кунлик ўртача кўрсаткичлар 4 дан 8 см гача, аммо баъзи совуқ қишда у анча юқори бўлиши мумкин (1969 йилда Жиззахда қор қопламининг қалинлиги 48 см бўлган).

Қор қоплами паст бўлганида ҳаво ҳароратининг сезиларли даражада пасайиши тупроқнинг музлашига олиб келади. Энг катта музлаш чуқурлиги 57 см га этади (Ғаллаорол).

Ҳавонинг ҳарорати ўртача 0 ° С дан юқори бўлган давр 319 (Ломакино) - 345 (Фориш) кунларни ташкил қилади. Ҳавзаларда (Ғаллаорол) бу давр 296 кунга, тоғларда (Кулсаи) 237 кунгача қисқартирилади. Кўпгина ҳудудларда совуқ давр узоқ вақтни ташкил қилади: 210-223 кун, энг қисқа совуқ вақти тоғларда (Кулсай - 148 кун) ва музлатиш даври бўлган Ғаллаорол туманида кузатилади - 170 кун.

Ёзги об-ҳавонинг шаклланишида ҳаво массаларининг ўзгариши ва чўл ҳудудлари устида маҳаллий тропик массаларнинг шаклланиши муҳим роль ўйнайди. Ёз иссиқ ва қуруқ. Июлнинг ўртача ойлик ҳарорати, энг иссиқ ой, пасттекислик ҳудудида 26,8-31,2 ° С, тоғли ҳудудларда 16,2 ° С. Ҳавонинг мутлақ максимал ҳарорати бутун вилоятдада 45-47 ° С га этади. Мутлақ максимал даражага келсак, Мирзачўл жанубий қисми нафақат Жиззах вилоятида, балки Ўзбекистоннинг энг иссиқ ҳудуди бўлиб, баъзи ҳудудларда иккинчи ўринни эгаллайди. жанубий минтақалар.

Бутун ёз даври ва кузнинг кўп қисми кичик майдон қамраб олиши ва кўп очиқ ҳаволи кунлар билан ажралиб туради. Очиқ кунларнинг энг кўп сони август ойида кузатилади ва ўртача 27-28 кунга этади. Булутли кунлар асосан қиш-баҳор даврида кузатилади. Ойига ўртача булутли кунлар сони 10-15 ташкил қилади.

Вилоятнинг кўп қисмида йиллик ёғингарчилик кам: 316-357 мм. Вилоятнинг энг қурғоқ шимолий қисми. Тоғли ҳудудларда ёмғир 428 мм гача кўтарилади (Кулсай).

Ёғингарчиликнинг йил давомида ўзгарувчанлиги катта. 1995 йилдан 2016 йилгача бўлган маълумотларга кўра Ғаллаоролда ўртача ёғингарчилик миқдори йилига 316,83 мм ташкил қилган. Богарнда ўртача ёғингарчиликнинг ўртача миқдори 386,24 мм. Йиллик даврда ёғингарчиликнинг катта қисми куз-қиш-баҳор даврига тўғри келади. Ёзда ёғингарчиликнинг текис қисмида, қоида тариқасида, улар тушмайди. Тоғларда ёзда ёғингарчилик ҳам ёғади.

Вилоятда йил давомида шимолий-шарқий шамоллар устунлик қилади. Ёзда шимолий йўналишда шамоллар устунлик қилади (3.1.3.1-расм). Кўриб чиқилаётган ҳудудда паст тезликда шамоллар (0-1 м / с ва 2-3 м / с) устунлик қилади - бу ҳолатларнинг 87,08%. Секундига 4-5 м / секундаги шамоллар йиллик тақсимотда 9,08% ни ташкил қилади.

12-расм. Ҳар йилги шамол Ғаллаоролни кўтаради.

Шамол режимига релефнинг ўзига хос хусусиятлари ҳам таъсир кўрсатмоқда. Шундай қилиб, Нурота тизмасининг шимолий ён бағирлари яқинидаги тоғ баландликларига яқинлашганда, шамол жануби-ғарб томон йўналишни ўзгартиради.

Қуруқ шамол ва чанг бўронлари вилоят ҳудудидаги ноқулай об-ҳаво ҳодисаларидан биридир. Ёмғирли ерларда ва суғориш суви этишмаётган йилларда ва суғориладиган ерларда қуруқ шамоллар ўсимликларнинг ривожланишининг турли босқичларида зарар етказади, бу эса ҳосилнинг сезиларли даражада йўқотилишига олиб келади. Ҳар йили паст интенсив қуруқ иссиқ шамоллар бутун вилоят бўйлаб кузатилади ва чўл ҳудудлари яқинида кучаяди. Уларнинг энг кўп учрайдиган ҳолати Ғаллаорол ва Жиззах туманларида кузатилади. Чанг

бўронлари вилоятнинг бутун ҳудудида кузатилади, лекин кўпроқ текис қисмида содир бўлади. Ғаллаорол ҳудудида чанг бўронлари энг кўп тарқалган.

Иқлимнинг қуруқлиги ва шамол фаоллиги чанг бўронлари ва қуруқ шамоллар пайтида сезиларли даражада ошадиган, табиий чанг туфайли ҳавонинг ифлосланишини оширади,

186. **Ер усти сувлари.** Жиззах вилоятининг гидрографик тармоғи Туркистон тизмаси ва Нурота тизмасининг шимолий ён бағридан оқиб келадиган оз миқдордаги дарёлар, оқимлар ва сойлардан[8] иборат. Ушбу дарёлар (оқимлар ва сойлар) мавсумий қор билан ва асосан ер ости сувларининг тўкилиши сабабли тўлдирилади. Улардаги сув сарфи кичик бўлиб секундига ўнлаб литрларда ҳисобланади. Фақатгина эрта баҳорда ва тошқин пайтида бу дарёлар катта миқдордаги сувни олади. Тоғлардан чиқишда ушбу дарёларнинг барчаси суғориш учун ажратилади (3.1.3.1-расм).

12-расм. Жиззах вилояти харитаси туманларнинг маъмурий чегаралари ва мавжуд суғориш тармоғи

Жиззах вилоятининг энг муҳим дарёлари Заминсу ва Санзар дарёлари бўлиб, улар тўлиқ суғоришга ажратилган. Санзар дарёси Бахмал, Ғаллаорол ва Жиззах туманлари ҳудудидан оқиб ўтади. Пастки оқимида (Жиззах шаҳридан чиқиб кетганидан кейин) Санзар Кли дарёси деб номланади ва Фориш тумани ҳудудидан ўтиб, Тузкан кўлига қуйилади. Ёзда сув етишмайди ва қўшимча сув Заравшон дарёсидан Эски Туятартар канали бўйлаб воҳага йўналтирилади. Заминсу дарёси Туркистон тоғ тизмаси этагидан бошланади ва Зомин тумани ҳудудидан оқиб ўтади.

Жиззах вилоятининг шимоли-ғарбий қисмида Арнасой, Айдаркўл ва Тузкан кўлларидан иборат Айдар-Арнасай кўллар тизими жойлашган. Бу Ўзбекистондаги кўлларнинг энг катта тизимидир (13-расм).

[8] Тоғ дарёси / оқими

13-расм. Айдар-Арнасай кўлларнинг жойлашиш тизими

Ушбу кўллар Мирзачўлдан коллектор-дренаж оқими ва Чардара сув омборининг тошқин сувларининг бир қисми оқиб чиқиши натижасида шаклланган (1969-1970). Кўл табиий Арнасай чуқурлигида маълум йилларда давомида пайдо бўлган. Сув Притузкан пасттекислигини босиб, Тузкан кўлидаги сатҳни кўтарди. Шунингдек, тузли ботқоқли Айдар ҳавзаси сув билан тўлдирила бошлади. 1969 йилда Сирдарё дарёси ҳавзасида юз берган сел тошқини пайтида Арнасой пастлиги батарея сифатида ишлатилган. Чардара сув омборидан умумий сум оқими 21,8 км3 сувни ташкил қилди. Арнасай кўллар тизими пайдо бўлди. Тузкан кўлининг сатҳи 10 м га, Айдар шўрланган тупроқларда эса энг паст сатҳига нисбатан 22 м га кўтарилди. Айдар тузли ботқоқларга сувнинг кириб келиши натижасида Юқори Арнасой кўлларида сув сатҳи 2-3 м га пасайди. Н.Э.Горелкин ва А.М. Никитин (1976) маълумотларига кўра узунлиги 155 км максимал кенглиги 33 км, ҳажми 20 км3 гача ва сув юзаси майдони 2300 км2 ташкил қилувчи кўл тизими шакллантирилган. Арнасай кўл тизимида қиш-баҳор тўлдириш, ёзги куз ва куз-қиш мувозанатининг фазаларини ўзгартиришнинг йиллик ички режими мавжуд.

Айдаркўл - Ўзбекистоннинг шимоли-шарқий қисмида жойлашган катта кўл, Арнасой кўллар тизимидаги сунъий сув омбори. 2005 йилда Айдаркўлда 44,3 км3 сув бор эди. Бугунги кунда кўл майдони 3000 к^2 ни ташкил қилади. Унинг узунлиги деярли 250 км, кенглиги эса 15 км гача. Айдаркўлда сувнинг минераллашуви бир литрда атиги 2 грамм (2 ‰).

Кўлга балиқнинг кўплаб турлари, шу жумладан сазан, судак, леш балиқ, лаққа балиқ, тараша балиқ, илон бошлилар келтирилди - энди бу балиқлар балиқ овининг асоси ҳисобланади. Кўллар тизими йилига 760 тоннадан 2000 тоннагача балиқ ишлаб чиқаради (1994-2001 йиллар статистикасига кўра).

Тузкан - Арнасой кўл тизимининг бир қисми бўлган, Ўзбекистоннинг тўйинмаган шўрланган кўли, Айдаркўлдан кейин тизимдаги иккинчи йирик кўл.

Тўлиқ чиқинди сувдан ҳосил бўлган Арнасойнинг бошқа сув ҳавзаларидан фарқли ўлароқ, Тузкан кўли қадимги табиий келиб чиқиши билан ажралиб туради, аммо инсон фаолияти давомида сезиларли даражада ўзгарган. Тузкан кўли Жиззах вилояти Фориш туманида, Жиззах шаҳридан 56 км шимоли-шарқда жойлашган. У Қизилқум чўлининг ўта шарқий қисмида жойлашган. Арнасай тизимида Тузкан шимоли-ғарбда Айдаркўл билан боғлайдиган энг жанубий позицияни эгаллайди. Кўл шимоли-ғарбий-жануби-шарқда чўзилиб, тахминан учбурчак шаклда. Кўлнинг ҳозирги узунлиги - 35 километр, кенглиги - 22-25 км, шу жумладан шарқий соҳилидаги новлар - 35 км гача. Тизондаги бошқа кўллар сингари, Тузкан ҳам доимий шаклга эга эмас. Сув юзасининг 15-20 фоизи ўсимлик билан қопланган. Шимоли-шарқдаги қирғоқ чизиғи жуда тор ва узун саёзлар ҳосил қилади. Улардан баъзилари алоҳида сув омборларида ажратилади. Сув бўшлиқлари кўпинча тузли

ботқоқ билан ўралган. Кўлнинг бу қисми ороллардан иборат. Унга чўл текислиги, саксовул ўсган жойларда, қамиш тоғлари учрайди.

Жанубда қирғоқ чизиғи текисланади. Жанубнинг охирида, Кли дарёси (пастки оқимдаги Санзар номи), Оқбулоқ ва Марказий-Оч-Чўл коллекторлари Тузканга қуйилади. Катта сув ҳавзасидан унча узоқ бўлмаган жойда Тоғай ва Тузчиқудуққул тузли кўллар бор. Атрофи ботқоқ.

Жануби-ғарбий соҳил паст Писталитау тизмасига (Нурота тизмасининг тизмаси) туташган. Ғарбдан Тузканга қум ва тепаликлар яқинлашади.

Вилоятда Жиззах ва Зомин сув омборлари мавжуд.

Жиззах сув омбори. Сув таъминоти манбаи Санзар дарёсидир. Сув омбори тури: ажратилган дарё сув ҳавзаси. Ишга туширилган йили: 1973 йил. Нормал сув юзаси (НСЮ) 372,5 м. Умумий ҳажми: 100,0 миллион м3. Фойдали ҳажми: 96,0 миллион м3. Фойдаланилмайдиган ҳажми: 4.0 миллион м3. (14-расм).

14-расм. Жиззах сув омбори

Кўзгу майдони: 13,75 км2. Узунлиги: 3,3 км. Кенглиги: 5,6 км. Максимал чуқурлиги: 24.0 м. Сув омборининг тупроқ тўғонининг баландлиги 20,0 м, узунлиги 5500 м.

Зомин сув омбори. Сув манбаи Заминсу дарёсидир. Турига кўра, бу дарё сув ҳавзасининг оқимини англатади. 1987 йилда фойдаланишга топширилган. Нормал сув юзаси (НСЮ) 917,0 м. Умумий ҳажми: 51,0 миллион м3. Фойдали ҳажми: 30,0 миллион м3. Фойдаланилмайдиган ҳажми: 20,0 миллион м3. (15-расм).

15-расм. Зомин сув омбори

Кўзгу майдони: 14,0 км2. Узунлиги: 3,24 км. Кенглиги: 0,78 км. Максимал чуқурлиги: 73,0 м. Қалқон ва ядро билан сув омбори. Унинг баландлиги 73,5 м, узунлиги 408 м.

Караултепа сув омбори. Сув омборидаги сув манбаи Эскитуятартар канали. Сув омбори тури: ажратилган дарё сув ҳавзаси 1983 йилда фойдаланишга топширилган. Нормал сув юзаси(НСЮ) 818,0 м. Умумий ҳажми: 53,0 миллион м3. Фойдали ҳажми: 50,0 миллион м3. Фойдаланилмайдиган ҳажми: 3,0 миллион м3. (16-расм).

16 - расм. Қоровултепа сув омбори

Кўзгу майдони: 8,5 км2. Узунлиги: 2,0 км. Кенглиги: 4,7 км. Максимал чуқурлиги: 43.0 м. Тўғон тури: тупроқ тўғони. Баландлиги 51,0 м. Узунлиги 265 м.

Шунингдек, вилоят ҳудудида Мирзачўлни янги суғориш зонасига тегишли суғориш канали - В.И. Ломоносов номли жанубий очлик дашт канали мавжуд. Саркисов канали (вилоятнинг шарқий қисми) ва унинг тармоқлари. В.В.Ломоносов номидаги жанубий Мирзачўл канали (вилоятнинг шарқий қисми) ва унинг тармоқлари. Саркисов канали Зомин туманининг шимолида, туманнинг Сирдарё вилояти билан чегарасида жойлашган. Кейин Канал ўз тармоқлари ва Жиззах тумани ҳудудидан ўтади. Канал мамлакатда янги суғориш зонасининг учта массивини сув билан таъминлайди (майдони 301,9 минг гектар). Фарҳод

гидроэлектростанциясидан бошлаб канал шарқдан ғарбга қараб тахминан Ҳаваст-Жиззах йўлига параллель равишда аста-секин ғарбдан узоқлашади. Каналнинг умумий узунлиги 127 км. Оқим тезлиги 300 м3 / с. 103 км гача канал лой ётоқда ётқизилган, сўнгра охиригача - бетон қопламада.

Эски зонанинг Жиззах вилояти суғориладиган эрлари Санзар дарёсидан суғорилади, юқорида айтиб ўтилганидек, Эски Туятартар канали орқали боқилади. Санзар дарёсининг оқими Жиззах сув омбори томонидан бошқарилади.

Жиззах вилояти эрларидаги суғориш тармоғи асосан бетон қопламали, темир-бетон товоқлар ва ёпиқ қувурлардан иборат. Дренаж тармоғи горизонтал ёпиқ ва вертикал дренаж билан ифодаланади.

Сувнинг ифлосланиши индексига (СИИ) мувофиқ, Жиззах вилоятининг юза сув сифати икки тоифага бўлинади (1.3.3.6-расм):

- қониқарли (1.1-3.0) - оқава сув аралашмаси билан тавсифланади. Ушбу сувлар замонавий тозалаш усулларидан фойдаланилганида балиқчиликда шунингдек, маиший ва ичимлик сувлар сифатида фойдаланилиши мумкин;

- сифатсиз (3.0-5.0) - саноат ва маиший оқова сувлар, коллектор-дренаж сувлари ва суғориладиган ердан қайтариладиган сув қўшилиши натижасида ифлосланган сувлар. Бундай сув коммунал хизматлар учун тўғри келмайди. У суғоришда ишлатилиши мумкин.

17- расм. Сувнинг ифлосланиш индекси (СИИ) бўйича ер усти сувларининг комплекс тавсифлари харитаси

187. **Гидрогеологик шароитлар.** Жиззах вилоятида текисликдаги ер ости сувлари юзасига яқин бўлиб ер ости сувларининг чуқурлиги 3-4 м дан ошмайди. Ер ости сувлари минераллашади, улар ер юзасига чиқиб тупроқ шўрланишига олиб келади. Рельеф баландлигининг ошиши билан ер ости сувларининг пайдо бўлиши чуқурлиги ошади, тоғ етаклари ва текисликларда у 10-25 м га етади, шу билан бирга шўрланиш даражаси пасаяди. Тоғли ҳудудларда ер ости сувлари дарё водийлари билан боғлиқ ва саёз (4-5 м), ёқимли таъм хусусиятларига эга.

Жиззах вилоятининг тоғли ва тог олди ҳудудларида 209 булоқ суви қайд этилган, улар Нурота-Туркистон гидрогеологик массивлари гуруҳига киритилган.

Туркистон тизмасининг шимолий шпатлари асосан Силурианнинг сланетс, оҳактош ва қумтошларида булоқларни ташкил этувчи ёриқ, ёриқ-карст ва ёриқ-томирли ер ости сувларининг тарқалиши билан ажралиб туради. Сайғоқларда тўртинчи даражали чўкинди жинслар билан чегараланган баҳорги дарахтлар пайдо бўлди.

Баланд тог ъзонасида (абс. Баландлиги 2500-3360 м), булоқларнинг оқими 1,2 дан 10 л / с гача, асосан 1,5-2,5 л / с. Калций гидрокарбонат сувлари минераллашуви 0,1-0,28 г / л ва жами қаттиқлиги 1,5-3,0 мЕқ / л. Булоқлар қисман ичимлик суви сифатида ва чорва молларини суғоришда ишлатилади; булоқлардан табиий ҳолда чиқади.

Ўрта тоғ ҳудудда (абс. кўтарилиши 1500–2500 м) ва паст тоғ ҳудудда (абс. кўтарилиши 785–1500 м), булоқларнинг оқими 6–8 л / с ни ташкил қилади. Тузланиши 0,14-0,41 г / л ва умумий қаттиқлиги 1,75-5,8 мЕқ / л гидрокарбонат-калций ва натрий-калций сувлари. Булоқларнинг умумий сонининг 30-40% чичимлик суви сифатида ва чорва молларини суғоришда ишлатилади; аксарият ҳолларда баҳорда ёпиб қўйиш кузатилмайди.

Сланеқ, силур оҳактоши, девон ва тўртламчи чўкиндилар билан боғлиқ бўлган отилиб чиқадиган булоқа ва қудуқ сувлари Малгусар тоғларида тенг тарқалган.

Баҳор оқими тезлиги 1-10 л / с (асосан 1,2-3,5 л / с); сув таркибида гидрокарбонат-калций мавжуд, унинг минераллашуви 0,22-0,54 г / л ва умумий қаттиқлиги 3,1-5,8 мг-экв / л. Сойларнинг тўртламчи чўкинди жинслари билан боғлиқ манбалар оқими 1,8-20 л / с гача, шўрланиш даражаси 0,64-0,88 г / л гача, жами қаттиқлиги 7,4-9,3 мЕқ / л га тенг (18-расм)

18- расм. Жиззах вилояти булоқлари харитаси

Малгузар тоғларининг булоқлари маиший ва ичимлик суви, чорва молларини суғориш, ерларни суғориш учун ишлатилади; булоқларнинг кичик қисми валун ва майда тошлари билан қопланган. Қойтош тоғларининг барча мавжуд булоқларидан маҳаллий аҳоли уй-рўзғор ва чорвачиликни суғориш, суғориш учун фойдаланади, аксарият ҳолларда булоқ сувлари тўпланиб турмайди. Нурота тоғ тизмасида Малгузар ва Қойтош тоғларидаги каби гидрогеологик шароитлар қайд этилган: оқими 1,2-5 л / с, булоқли гидрокарбонат-калтсий сувлари билан 0,2-0,44 г / л бўлган сувлар. умумий қаттиқлиги 3,1-6,5 мЕқ / Л ни ташкил қилади. Умуман олганда, вилоятнинг текис қисмида жойлашган ер ости сувлари етарли ва жуда минераллашган бўлиб, бу шўрланган тупроқларнинг ривожланишига олиб келади. Ер

ости сувларининг чуқурлиги кўтарилган сари ошиб боради ва бу бир вақтнинг ўзида тупроқларнинг шўрланиш даражасини пасайтиради.

188. **Тупроқлар ва тупроқ остидаги ер қатлами.** Жиззах вилоятида паст текисликнинг катта қисми оч кулранг тупроқлар билан қопланган. Мирзачўлда бу тупроқлар механик таркиби жиҳатидан шўр, шағал ва лойли тупроқдир, Нурота тизмасининг шимолий этагида улар скелет ёки кемирчак ва тошлоқ тупроқли тупроқлардан иборат. Мирзачўлнинг шарқида ўтлоқли сиерозем тупроқлари, шўрланган ва озгина шўрланган тупроқлар ривожланган.

Енгил сиероземаларнинг ўзига хос хусусияти шундаки, чиринди (11,8%) ва шунга мос равишда азот захираларининг мавжудлиги. Юқори углерод миқдори ва ишғор реакцияси фосфорнинг қийин эрийдиган шаклларга ўтишига ёрдам беради. Бундан ташқари, енгил сиероземалар суғориш пайтида иккиламчи шўрланишга учрайди. Тупроқнинг шўрланишининг асосий сабаблари мақбул коллектор-дренаж тармоғининг, шўр ювиш ва агротехник тадбирларнинг йўқлиги, фильтрланган сувнинг гипс горизонтига етиб бориши туфайли қониқарсиз дренаж билан боғлиқ.

Вилоят текислигининг шимолий қисмида шимолий қумли тупроқлари бўлган ярим собит қумлар кенг тарқалган. Вилоят жанубида, Туркистон тоғ тизмаси ва унинг етакларида тупроқ қоплами вертикал зоналликка эга. Оддий сиероземалар, лой ва қумлоқ, баъзида бузилиб кетган тупроқлар тоғ этакларида ва тепалик этакларида 1000-1200 м баландликка этади. Баланд тоғ етакларида 1200-1400 м баландликда қуюқ лой ва қумлоқ кулранг тупроқлар ривожланган. Тоғларнинг ўрта зонасида 1400-2500 м баландликда жигарранг лой ва қумлоқ ерлар, баъзи жойларда шағал тупроқлар ва жигарранг тоғ қумли ёки шағал тупроқлар тарқалган. 2500 м дан ошиқроқ жигарранг эрозияланган шағал тупроқлар тог ъжинслари ва шағаллар орасида кенг тарқалган бўлиб, майда доғлар - оч жигарранг баланд тоғ тупроқлари, шағал билан, тоғ жинслари билан қопланган. Жиззах вилояти таркибига кирувчи Нурота тизмасининг шарқий қисмида вертикал зоналаш чекланган ривожланишга эга, чунки тоғларнинг баландлиги 2000 м дан ошмайди. Тоғ этаклари ва Нурота тоғларининг пастки камари типик ва тўқ кулранг тупроқлар, тоғларнинг ўрта зонасида ва сув ҳавзаларида - жигарранг тупроқлар. Ушбу тоғ тизмасининг чўл иқлими туфайли, бу ерлар скелет, юпқа, тоғ жинслари тез эрувчан. Вилоятнинг шимоли-ғарбий қисмида қумлар ва шўр ботқоқликлар ва улар орасида жойлашган тақирлар[9] катта жойни эгаллайди. Айдарқул, Тузкан, Арнасой кўллари атрофида тупроқлар шўрланган ва ботқоқланган. Тоғ етаклари ва тоғларда типик, қуюқ сиероземалар, жигарранг тупроқлар кенг тарқалган.

Оддий сиероземалар тоғ олди текисликлари ва тоғ етакларининг юқори зоналарида жойлашган бўлиб, улар ўрта минтақавий ўралган жойни ташкил қилади. Гумус профили янада аниқроқ, кулранг ва оч кулранг; унинг юқори қисмида чиринди миқдори 1,5-2,5%, ҳайдаладиган тупроқларда 1,0-1,5%. Профиль 1,5 м гача ёғингарчилик билан намланади. Енгил сиероземаларга орасида озгина шўрланган насллар камроқ тарқалган. Жигарранг тупроқлар буталар, донли ўсимликлар ва лой, сариқ-жигарранг, элувиум ва зич ётқизиқлардаги турли хил ўт ўсимликлари билан қопланган. Жигарранг тупроқларнинг гумус таркиби ўртача 5-8% ни ташкил қилади. Туркистон тизмаси ва Малгузар ва Чумкартау тоғлари баландлиги 2500-3000 м етади, сланец, оҳактош, қумтош ва конгломератлардан иборат. Жиззах вилояти Нурота тоғлари 2000 м дан ошмайди, улар сланец ва гранитлардан иборат.

Вилоятнинг табиий бойликлари орасида мармар, оҳактош ва гипс конлари мавжуд. Рангли металлар тоғли ҳудудларда учрайди.Туркистон тизмаси ва Малгузарнинг шимолий етаклари сузиб ўтувчи пасттекисликларни ташкил этади. Жиззах вилоятида енгил ва типик сиероземалар ва текисликларнинг ўтлоқ-сиерозем тупроқлари, дарё водийларининг ўтлоқ ва ўтлоқ-ботқоқ тупроқлари суғориладиган деҳқончилик учун ишлатилади ёки истиқболли ривожланиш жойлари ҳисобланади. Тоғ ва тоғларнинг типик ва қоронғи эриган сиероземалари яйлов ва ёмғирлаш учун ишлатилади. Ўрта тоғ камарининг жигарранг

[9] қуруқ типдаги чўл кўли

тупроқлари яйлов ерлари сифатида ишлатилади. Кўриб чиқилаётган ҳудуд қишлоқ хўжалигининг ривожланган вилояти бўлгани учун суғориладиган ерларнинг пестицидлар билан ифлосланишини ҳисобга олиш керак. 2000 йилдан 2006 йилгача ўртача маълумотларга кўра Жиззах вилоятида тупроқнинг пестицидлар билан ифлосланиши 0,04 мг / кг (озгина ифлосланган) эди. Бу вилоятда қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш учун қулай омил.

189. **Ўсимлик ва ёввойи ҳайвонлар.** Жиззах вилоятининг табиий ўсимликлари шудгорлашга яроқсиз майдонни эгаллайди. Жиззах вилоятининг шимолида собит ва ярим собит қумларда эфемер жузгунниклар ва оқ саксовуллар аралашган, шағал ва шўрланган майдонларда шувоқ ва шўрвалар учрайди.

Нурота тоғ тизмасининг шимолий қисмида шағал оч кулранг тупроқларда эфемер шувоқлари учрайди. Малгузар тоғларининг шимолий этакларида ва Туркистон тог ътизмасида, оч кулранг тупроқларда эфемер-эфемероид ўсимликлар кенг тарқалган бўлиб, улар қурғоқчиликка чидамли кўп йиллик мотли ўтлар - кўпикли нўхат, кусиния ва фламислар билан тўлдирилади. тоғлар яқинлашмоқда. Туркистон тоғ тизмасининг етакларида ва Нуратаунинг паст тоғларида, типик сиероземаларда, эфемероидлар ва эфемероидларга нисбатан кўп йиллик қурғоқчиликка чидамли ҳар хил рангли ўтлар устунлик қилади.

Туркистон тизмасининг баланд тоғ етаклари ва ўрта камарларида, Малгузар ва Чумкартау, Ўрта камар ва Нуратау сув ҳавзаларида 1200-2200 м баландликларда типик ва қуюқ сиероземларда ва қисман жигарранг тупроқларда эфемероид ўтлоқлари бор. Ушбу тоғли ҳудудларнинг қуруқлиги сабабли, бу ерда мезофитли рангбаранг ўтлар ва катта ўтлар кенг тарқалмаган.

Туркистон тоғ тизмаси ва унинг тизмаларида, Санзар ва Заминсув дарёларининг юқори оқимлари баландлиги 2000 м дан ошади, ўсимликнинг типик тури арча ҳисобланади. Санзар ва Зоминнинг юқори оқимидаги арча ўрмонлари ҳимояланган. Тоғ ўсимликлари жуда кам ривожланган ва Туркистон тоғ тизмаси, Малгузар ва Чумкартау тоғ тизмаларида 2500 м дан баланд бўлган алп-яйловли доғлар билан қопланган. Вилоятнинг кўп қисмида антропоген шароитга мослашган ҳайвонлар яшайди. Кемирувчилар қўшоёқ, юмронқозиқ, тошбақалар, калтакесак ва илонларни ўз ичига олади. Кам аҳоли яшайдиган жойларда йиртқич ҳайвонлар - бўри, тулки, бўрсиқни учратиш мумкин. Вилоятнинг жанубий қисмидаги тоғ ва тоғ етакларида йирик сутэмизувчилар яшайди: тоғ эчкиси, ёввойи қўй, сайғоқ, бўри ва тулки, қушлардан - бедана, булбул, каклик, сайр, шайтон, қирғий, бургут. Вилоятнинг тоғли ҳудудида жойлашган Зомин ва Нурота қўриқхоналари ҳудудида ноёб фауна сақланиб қолган.

Зомин қўриқхонаси 1960 йилда ноёб табиий арча ўрмонларини флора ва фаунасини. сақлаб қолиш мақсадида ташкил этилган. Унинг майдони 26,8 минг га, шундан 4161 га ўрмон билан қопланган. Қўриқхона Ўзбекистоннинг Жиззах вилоятида жойлашган. Бу ҳудуд аниқ белгиланган тоғ тизмаси бўлиб, шарқдан ғарбга бир оз пасайиб, тизманинг ўрта ва юқори тоғ зоналарини денгиз сатҳидан 1760-3500 м баландликда жойлашган. Ҳудуднинг жанубий қисми - чуқур тор жарликлар билан ажратилган Туркистон тизмасининг тик қияликлари. Шимолий қисми юмшоқроқ релефга эга бўлиб, тераслари қалин мармар ва юмшоқ лойлар билан қопланган . Қўриқхона тупроқлари қуюқ кулранг, жигарранг, ўтлоқли ва яйловли-аллювиал тупроқлардан иборат.

Зомин қўриқхонасининг иқлими кескин континентал, ўртача йиллик ёғингарчилик 405 мм ни ташкил қилади. Кўп ёғингарчилик октябрь, январь ва апрель ойларига тўғри келади. Ҳавонинг энг юқори ҳарорати июль ва август ойларида, мутлақ максимал + 33о бўлса, декабрь-январь ойларида -34о гача пасаяди. Барча тоғлар кун ва тун ҳароратининг кескин ўзгариши ва баҳор исинишидан кейин совуқ об-ҳавонинг қайтиши билан ажралиб туради. Бундай оғир иқлим шароити бу ерда фақат қурғоқчиликка ва совуққа чидамли дарахт ва буталар ўсишига имкон беради.

Қўриқхонада ўсимликларнинг юзлаб турлари ўсади, улар орасида ўнлаб энг иқтисодий жиҳатдан аҳамиятли: доривор, қатронли, танинли, тинкториал, эфир мойи, мева ва реза

мевалари мавжуд бўлиб озуқа қимматли генетик фондни ташкил қилади. Тоғли дашт зонасида Туркистон агами, Паллас колубери, чўл гологлази, кўр илон, арча титули, Ҳимолой треепри, кўк бошли қизилқум чумчуғи, бўри, толай қуёни, оддий слепушонка мавжуд.

Ўрмон камарида сиз яшил қурбақа, кўл қурбақаси, Ўрта Осиё илонларини топишингиз мумкин. Арча зонаси, айниқса қушларга бой. Қўриқхона ўрмонларида сули, завирушка, қора бўйинли олашақшақ, қизилқум чумчуғи, арча болтатумшиқ, қумри, говкаптар, Туркистон уккиси, бойўғли, Туркистон чуғурчиғи кенг тарқалган. Шаршарали даралар ичида мовий қушлар ва кўк читтак, қумлоқларда - жигарранг ва оддий молюскалар, лойхҳрак ва жиблажибон яшайди. Йирик йиртқич қушлар қояларга жойлашадилар - умой, қора умой, болтаютар. Ўрмонда жигарранг айиқ, Туркистон силсиласи, ўрмон ётоқхонаси, Карутерс воле, ўрмон сичқони ва кулранг ҳамстер паноҳ топадилар. Тош сувсари тоғ жинслари ҳудудида яшайди. Субалпин камар ҳайвонларнинг энг камбағалидир. Бу ерда қушлар кенг тарқалган Сутэмизувчиларнинг баланд тоғларнинг доимий яшовчилари - бу Ўрта Осиё тоғ эчкиси, оддий слепушонка ва тош сувсари.

Қўриқхонанинг диққатга сазовор жойларидан бири бу Қизил-Отақсойда ўтказилган сфенксга ўхшаб ғалати шакллардаги улкан, узун бўйли қизил тошлардир. Маҳаллий аҳоли бу жойни «қирқ қиз» деб атайди. Шакллар конгломератлар ва қумтошлардан иборат. Бир ҳил жойларда улар жуда сайқалланади, бошқа жойларда турли хил буталар ўсадиган катта ва кичик ёриқлари мавжуд. Қўриқхонада 1978 йилда тахминан 120 та Ўрта Осиё соқолли эчкиси, 10 та жигарранг айиқлар, 6 та Туркистон силовсини ва бир жуфт қора лайлак яшаган.

190. **Нурота қўриқхонаси.** Ўзбекистон Республикаси Жиззах вилояти Фориш туманидаги Нурота тизмасининг марказий қисмида 530 дан 2169 метргача баландликда жойлашган қўриқхона. Марказий қўриқхона ва қўриқхонанинг бош офиси Янгиқишлоқ ҳудуди марказига яқин жойлашган. Совет Иттифоқи қулашидан олдин қўриқхона маъмурий равишда Ўзбекистон ССР Ўрмон хўжалиги вазирлигига бўйсунган.

Қўриқхона ҳудудида қўриқланадиган объектлар: Северцов кўйи (Ovis severtzovi), кулранг ечкамар, дурадгор ари, умой, қалдирғоч, шимолий бўри илони, Ўрта Осиё кобраси, қора лайлак, кал жўрчи, сакер лочин, бургут, илон бургути, митти бургути, болтаютар ва бошқалар. Қўрихона 1975 йил 4 декабрдаги 530-сонли «Ўзбекистон ССРда давлат қўриқхоналари ва ёввойи табиат қўриқхоналарини ташкил этиш тўғрисида» ги қарорига биноан ташкил этилган [4]. Қўриқхонани ташкил этишдан асосий мақсад ёнғоқ дарахтининг генетик сақланиши ва Ўзбекистон Республикасининг Халқаро Қизил китоби ва Қизил китобига киритилган Северцов қўйининг (Ovis ammon severtzovi) эндемик кенжа тури ҳайвонларини тиклашдан иборат бўлган. Қўриқхонанинг умумий майдони 22 537 га ни ташкил этди. 1979 йилда ерларни тақсимлаш тўғрисидаги актга мувофиқ қўриқхона ҳудуди 21 137,5 гектарга қисқартирилди, аммо кейинчалик қўриқхонага иккита участка қўшилди: Размас трактида (900 гектардан ортиқ) ва Ҳаят трактида (6 000 га). Қўриқхонадаги иқлим континентал қуруқ ва иссиқ. Нурота тоғлари Қизилқум чўлига туташган ва ушбу тизманинг иқлимига катта таъсир кўрсатган ва унинг қуриб боришига ҳисса қўшган. Нурота тоғ тизмасининг паст баландлиги нам ҳаво массалари учун Ўрта Осиёга ёғингарчилик олиб келадиган тўсиқлар яратмайди. Бироқ тоғларнинг нам булоқлари ва дарёлари тоғ этакларидан чўзилган қуруқ чўл билан кескин фарқ қилади. Бу ерда энг иссиқ ёзда ва у нам ва салқин бўлади. Қишда, бошқа томондан, совуқ ҳаво кўпинча тоғларнинг пастки этагига, тоғ етаклари ва чўлларга тушади, тоғларда эса очиқ қуёшли об-ҳаво мавжуд. Қўриқхонанинг тоғли қисмида ўртача йиллик ҳарорат 15 - 20оС, январдаги ўртача ҳарорат 1 - 8оС. Бу ерда қишлар жуда совуқ, қор ёғиши ва совуқ тушиши билан ёмғирли ва шамолли даврлар бўлади. Рухсат этилган минимал ҳарорат 32 ° С. Ёғингарчилик асосан қиш ва баҳорда бўлади. Йиллик ёғин миқдори 400 мм ташкил қилади. Баҳор қисқа, иссиқ ва ёмғирли, баъзида совуқ ва ҳатто қор ёғиши мумкин. Ёзи узоқ, қуруқ ва иссиқ, июлнинг ўртача ҳарорати 29,4 ° С ва қуёшнинг умумий радиацияси 130-140 ккал / см^2.

Қўриқхона ҳудудини ўнта катта ва кичик оқимлар кесиб ўтади, тоза ва тиниқ сувларини Айдар кўлига олиб боради. Нуротаунинг паст тоғ тизмаларидан баҳорда оқиб чиқадиган кичик дарёлар, асосан, вақтинча оқимларга эга. Тоғ тизмаларининг жануби-ғарбий ён бағирларидан оқиб тушаётган сувли сувли сувлар Зарафшон тармоқларидан бири бўлган Оқдарёга сув олишлари мумкин. Нуратау тизмасининг марказий қисмида фақат баҳорда оқадиган кўплаб булоқлар мавжуд. Қўриқхонадаги флорадан 29 тури Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига киритилган, улардан 3 тури эремурус, 3 тури пиёз, 5 тури лолалар, 5 турдаги астрагалус ва бошқалар. Аммо чуқур дараларнинг қадимий дарахтзорлари ва бутазорлари жуда бой. Бу ерда боғдорчилик билан шуғулланадиган одамларнинг кўп асрлик фаолияти натижасида ноёб маданий ландшафт - ўрмон боғлари шаклланди. Ўрмон боғларида ёнғоқ дарахтлари ўрмон ҳосил қилувчи асосий тур ҳисобланади. Одатда, унга ёввойи Сиверснинг ёввойи олма, оқ ва қора тут, ўрик, олча, олхўри, узум, нок, терак, тол, қарағай, чинара шарқий ва ниҳоят Ўрта Осиёда жуда кам учрайдиган шарқий биоталари киради. Қўриқхонанинг минг йиллик энг катта дарахти Шарқий биота узунлиги бўйича энг катта сой - Межерумда ўсади. Айланаси бўйича унинг танаси 8,5 м га этади. Нурота қўриқхонасининг фаунаси бой ва ранг-барангдир. Сутэмизувчиларнинг 34 тури мавжуд (3 турдаги ҳашаротлар билан озиқланувчи, 8 турдаги кўршапалак, 1 турдаги қуёнлар, 13 турдаги кемирувчилар, 7 турдаги йиртқичлар ва 2 турдаги артиодактиллар). Қўриқхонадаги тоғ турлари орасида Туркистон каламуши, тош сувсари ва Северцов қўйи бор. Ҳашаротлар билан озиқланувчилар орасида қулоқли типратикан (пастки тоғ минтақасида) ва Брандт типратикан (ўрта тоғ камари) мавжуд. Тулки ва тош сувсари йиртқичлар орасида кенг тарқалган. Тоғ даралари юқори қисмида бўри бор, ва сайғоқларда вақти-вақти билан дашт мушуклари чиқади. Тоғларнинг пастки қисмида бўрсиқ ва дашт сассиққузанлари яшайди ва бу ерда бандаж ҳам мавжуд. Туёқлилар орасида ёввойи чўчқа кенг тарқалган бўлиб, уларни тоғ этакларидан тоғларнинг юқори қисмигача топиш мумкин. Ўсимликка бой ҳудуд бу турнинг яшаши учун қулай шароит яратади.

Сут эмизувчиларнинг энг қизиқарлилари бу Северцов қўйи ёки Қизилқум қўйи. Ҳозирги кунда қўриқхонада Северцов қўйининг 1700-1800 зотлари яшайди. Қўриқхонадан ташқарида бу қўй деярли кузатилмайди. Балиқнинг фақат битта тури мавжуд: у Ўзбекистон тоғларида кенг тарқалган - оддий маринка. Фозилман кўлида яшил чўлбақа ва кўл қурбақалари яшайди.

Судралиб юрувчилар орасида 21 тури қайд этилган. Улар орасида учта тур - кулранг ечкамар, шимолий бўри илони ва Ўрта Осиё кобралари Ўзбекистон Қизил китобига киритилган (2003). Тоғларнинг пастки зонасида судралиб юрувчилар орасида Ўрта Осиё тошбақаси, дашт агамиси ва тез юрувчи калтакесаги яшайди. Кўр илон, дашт пойга, тоғ пойгачи ва жарлик пойгачи, узун оёқли ечкамар, тўрсимон илонлар ҳамма жойда учрайди, Туркистон гекко ва Туркистон агамаси қояларда кенг тарқалган. Нурота тоғ тизмасининг тепасида Ўрта Осиёдаги илонлардан ва Паллас колуберидан учрамайди. Бу ерда вақти-вақти билан шимолий бўри илони ва Ўрта Осиё кобрасини топишингиз мумкин. Қушларнинг кўчиш йўлларидан бири Нурота қўриқхонаси орқали ўтади. Кузда ва баҳорда қўриқхона ҳудуди уларнинг кўп овозли қушиқларидан том маънода жаранглайди. Қўриқхонада қушларнинг 196 тури қайд этилган, улардан 103 тури қўриқхонада жойлашган. Қўриқхонада жойлашган қушларнинг 9 тури Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига киритилган. Булар қора лайлак, қора умой, умой, сакер лочин, бургут, илон бургути, бургут, митти бургут, болтаюрар, ҳувара.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, ёввойи ҳайвонлар асосан юқорида тавсифланган қўриқланадиган ҳудудда жойлашган. Юқори тоғли қўриқланадиган ҳудудлардан ташқари, Жиззах вилояти ҳудуди кучли ривожланган ва қишлоқ хўжалигида кенг фойдаланилмоқда. Шунга кўра, фауна асосан одамлар орасида яшашга мослашган кам сонли ҳайвонлар турларини қамраб олади. Вилоят флораси қишлоқ хўжалигининг ривожланиши натижасида кучли ўзгариб, асосан эфемеро-эфемероид жамоалари томонидан намоён бўлади. Вилоятнинг ўсимлик қопламининг антропоген бузилиш даражаси кучли деб баҳоланмоқда.

Вилоятнинг ўзига хос табиий ўсимлик қопламини қўриқланадиган ҳудудларда ва вилоятнинг жанубидаги баланд тоғларда топиш мумкин.

5.5 Сирдарё вилояти

191. **Рельеф.** Сирдарё вилояти Ўзбекистоннинг марказий қисмида, Сирдарё дарёсининг чап томонида жойлашган. Шимолдан жанубда Қозоғистоннинг Жанубий Қозоғистон вилоятининг Мактаарал ва Сарягаш туманлари, жанубдан Тожикистоннинг Суғд вилоятининг Истаравшан ва Зафаробод туманлари, ғарбда Жиззах вилояти, шарқда Тошкент вилояти билан чегарадош. Мирзачўл Вилоятнинг муҳим қисмини эгаллайди.

Маъмурий маркази - Гулистон шаҳри.

Умумий майдони - 5 100 км²

Иқлими одатда континентал ва қуруқ. Мирзачўл Вилоятнинг муҳим қисмини эгаллайди. Ёғингарчилик миқдори текисликларда йилига 130-360 мм, тоғолди ҳудудларида 440-620 мм гача ўзгариб туради. Вилоятнинг жануби-шарқида қуруқ бўронлар ва чанг бўронлари экинларга зарар етказади, ёзда бир неча кун давомида эсади. Иссиқ давр 247 кун, йиллик мусбат ҳарорати 5000-5900 ° С.

Аҳолиси - 727 200 (2011)

Темир йўл узунлиги - 400 км.

Автомобиль йўллар узунлиги - 2000 км.

19-расм. Сирдарё вилоятининг маъмурий бўлиниши

Умумий майдони 5100 км².

Ҳудуд 8 туманга бўлинади (туманлар):

Оқ олтин (1) - Сардоба шаҳарчаси

Боёвут (2) - Боёвут шаҳарчаси

Гулистон (3) - Деҳқонобод шаҳарчаси

Мирзаобод (5) - Наврўз шаҳарчаси

Сайхунобод (7) - Сайхун шаҳарчаси

Сардоба (6) - Пахтаобод шаҳарчаси

Сирдарё (8) - Сирдарё шаҳарчаси

Хавас (4) - Хавас шаҳарчаси ва вилоят миқёсидаги 3 шаҳар: Гулистон, Янгиер, Ширин.

Сирдарё вилояти Тошкент - Мирзачўл пасттекислигида жойлашган бўлиб, у Сирдарё дарёси орқали шимолий ва жануб томонидан иккига бўлинган. Пасттекислик шимолий қисми Тошкент вилоятига (Чирчиқ ва Оҳангарон дарёлари ирмоғи), жанубий қисми эса

Сирдарё вилоятига (Мирзачўл) тегишли. Мирзачўл - пасттекислигининг жанубий қисми ва Сирдарёнинг терасларидан ҳосил бўлади. Учинчи, Сирдарёнинг энг баланд терассаси - Мирзачўл платоси аста-секин жанубга кўтарилиб, Туркистон тизмаси этаклари билан бирлашади.

Туркистон тизмасининг шимолий ёнбағирлари кучли ажратилган. Тоғларни ажратиб турадиган кўплаб саёзлар текисликка чиқиб, кенг силжувчи конусларни ҳосил қилади, бунинг натижасида Тошкент-Мирзачўл жанубий қисми чўкади. Текисликнинг мутлақ баландлиги 200 дан 500 м гача.

192. **Иқлими.** Сирдарё вилоятидаги иқлимнинг энг кенг тарқалган ва ўзига хос хусусиятлари шундаки, унинг кескин континентал ва қуруқлиги, шунингдек бутун вегетация даврида иссиқлик ва ёруғликнинг кўплиги.

Текисликда кам ёғингарчилик қуруқлиги билан ажралиб туради. Йил давомида бу ерда ўртача 261-316 мм ёғин тушади. Ҳудуднинг ғарбий чўл қисми энг кам ёғингарчиликдир. Ёғингарчилик асосан куз-қиш-баҳор даврида содир бўлади. Максимал ёғингарчилик миқдори март ойига тўғри келади. Ёзда вақти-вақти билан ёмғир ёғади.

Қиш фавқулодда беқарорлик билан ажралиб туради. Қиш даврида сезиларли булутли ёмғир, тез-тез ёғингарчилик, кучли исиниш билан ўзгариб туради. Энг совуқ ой - январь. Январнинг ўртача ҳарорати вилоятда 0,1 дан -2,9 ° С гача ўзгариб туради. Ҳавонинг мутлақ минимал ҳароратининг энг паст кўрсаткичлари Сирдарё вилоятининг шимолий қисмида (-18, -20 ° С) кузатилади. Ҳавонинг мутлақ минимал ҳарорати -29 дан -35 ° гача, Янгиер станцияси ҳудудида -28 ° ни ташкил қилади, бу тез-тез такрорланадиган илиқ шамол шамоллари билан боғлиқ.

Қор қоплами барқарор эмас, қишда у қайта-қайта ҳосил бўлади ва эрийди. Фақат баъзи йилларда барқарор қор қопламини кузатиш мумкин, бу кетма-кет бир ойдан кам бўлмайди. Қишда қор билан қопланган кунларнинг ўртача сони 30-34 кунни ташкил қилади. Қорнинг ўртача қалинлиги 8-12 см.

Ҳаво ҳароратининг сезиларли даражада пасайиши ва қор қопламининг камлиги билан совуқ тупроқлар кузатилмоқда. Музлашнинг энг катта чуқурлиги 30-40 см га етади.

Сирдарё вилояти ҳудудида ҳаво ҳарорати 0 ° дан юқори бўлган иссиқ даврнинг давомийлиги ўртача 330 кунни ташкил этади. Совуқсиз давр ўртача март ойининг охирида ва декабрда тугайди, унинг давомийлиги 190-210 кунни ташкил қилади. Совуқ бўлмаган даврнинг энг узоқ давомийлиги 232 кунга тенг, бу Янгиер станцияси ҳудудида кузатилган.

Ёз иссиқ ва қуруқ. Энг иссиқ ой - июль. Июль ойидаги ўртача ойлик ҳарорат 25,8 дан 30,0 ° С гача ўзгариб туради. Мутлақ максимал даража 44-47 ° С га етиши мумкин.

Йил давомида вилоят ҳудудида тоза, булутсиз об-ҳаво кузатилади. Очиқ кунларнинг энг кўп сони август ойида кузатилади ва ўртача 27-29 кунга этади. Октябрь ойида аниқ кунлар сони 24 дан 26 кунгача ўзгариб туради. Қиш-баҳор даврлари энг булутли пайт. Бу даврда булутли кунларнинг максимал сони 12-16 ташкил қилади. Ёзда булутли кунлар кузатилмайди.

Йилнинг кўп қисмида вилоятда шимоли-шарқий шамоллар устунлик қилади. Ёзда шимолий шамоллар устунлик қилади.

Атмосфера ҳавосининг ҳолати кўчма ва стационар манбаларнинг эмиссияси ва уларнинг тарқалиш шартлари билан белгиланади. Сирдарё вилояти қишлоқ хўжалиги вилояти бўлиб, унда пахтачилик ва деҳқончилик ривожланган. Чиқиндиларнинг кўчма манбалари асосан маҳаллий (ер ости) ва туман ва вилоят аҳамиятидаги йўллардан келадиган (асфальтланган) чиқиндиларни ўз ичига олади, шунинг учун зарарли моддалар чиқиндилари такркибида қаттиқ моддалар, олтингугурт диоксиди, углерод оксиди, азот диоксиди, аммиак ва бошқалар мавжуд. Аммо вилоятдаги атмосфера ифлосланиш даражаси рухсат этилган меъёрлардан ошмайди.

193. **Ер усти сувлари.** Сирдарё дарёси - Сирдарё вилоятининг асосий ва йирик сув манбаи. Вилоятнинг шимолий-шарқий чегараси бўйлаб оқади. Вилоятдаги Сирдарё дарёсининг кенглиги 15 км. Дарё бўйлари жарлик билан қопланган. Водийда кўпгина ташландиқ жойлар мавжуд. Уларнинг баъзилари кўлларга, бошқалари ботқоққа айланади. Қишда вилоят ҳудудида дарё муз билан қопланиши мумкин. Сирдарё вилоятини сув билан таъминлайдиган кўплаб каналлар Сирдарёдан оқиб ўтади (19-расм)

19-расм. Сирдарё вилояти туманларнинг маъмурий чегаралари ва мавжуд суғориш тармоғи харитаси

Сирдарё дарёсидан ташқари, вилоятда доимий равишда оқадиган табиий сув йўллари мавжуд эмас. Сирдарёнинг оқими режими қор-музли дарёларга хос бўлган хусусиятлар билан тавсифланади. Оқимнинг йиллик тақсимоти қуйидагича: пастлик сентябрнинг иккинчи ярмидан мартгача бўлган даврни ўз ичига олади. Бу вақтда сувни чиқишининг минимал қиймати кузатилади. Энг паст кўрсаткичлар октябрь ойида кузатилди. Оқимнинг сезиларли ўсиши апрель ойида бошланади, июнь ойи энг иссиқ ой бўлади, бу даврда йиллик оқимнинг тахминан 28 фоизи бўлади. Тошқинларнинг ўртача давомийлиги 180 кун. Шуни ҳисобга олиш керакки, Сирдарёнинг кўриб чиқилаётган қисмидаги оқими, юқорида фойдаланишга топширилган сув омборлари томонидан кучли тартибга солиниши сабабли жуда бузилган. Сирдарё сувининг кимёвий таркиби жиҳатидан у юмшоқ (тошқин даврида) ва ўртача қаттиқ (кам сув даврида) сувлари бўлган дарёларга киради. Йил давомида шўрланиш 50 дан 200 мг / л гача. Дарё суви шартли кўрсаткичлар бўйича ичимлик учун мос келади. Аммо ичимлик суви сифати органик моддалар миқдори кўпайиши, саноат ва маиший чиқиндилар ва қишлоқ хўжалигида ишлатиладиган заҳарли кимёвий моддалар ифлосланиши сабабли пасаймоқда.

Фарҳод ГЕСи қурилиши тугаллангандан сўнг (Ўзбекистоннинг Сирдарё вилояти ва Тожикистоннинг Сўғд вилояти чегарасида жойлашган Ширин шаҳри яқинида), Мирзачўл Фарход ГЕС томонидан таъминланган. Вилоят ҳудудидан қуйидаги суғориш каналлари оқиб ўтади: 1. Саркисов номидаги жанубий Мирзачўл канали (вилоятнинг жанубида), тармоқлари бўлган марказий Мирзачўл канали (вилоятнинг марказий қисми), Жетисой коллектори (вилоятнинг жануби-шарқий қисми), Дўстлик канали (вилоятнинг шарқий ва марказий қисми).

Вилоятнинг шимоли-шарқий қисмида Дўстлик канали Гулистон ва Сайхунобод туманлари ҳудудидан оқиб ўтади. У Сирдарёдаги Фарход ГЕСининг сув оқизиш каналидан бошланади. Узунлиги 113 км, шундан 49 км Қозоғистон ҳудудидан ўтади. Оқим тезлиги 230 м³ / с. Канал тортиш канали сифатида, тупроқли каналда қурилган. 1992 йилдан бери Сирдарёдан Дўстлик каналига сув олиш ҳар бир иштирокчи давлат учун йиллик сув истеъмолини чеклайдиган ҳукуматлараро битимлар билан тартибга солинади. Бироқ, эришилган келишувлар тўлиқ бажарилмайди. Бу Қозоғистон деҳқонларига энг катта зарар етказади, чунки сув олиш иншоотларидан энг узоқда жойлашган.

Саркисов номли жанубий Мирзачўл канали республикадаги учта суғориш зонасининг учта массивини (майдони 301,9 минг га) сув билан таъминлайди. Фарҳод ГЕСидан бошлаб. Канал шарқдан ғарбга йўналишда, Боёвут, Ховос, Сардоба туманлари бўйлаб, тахминан Ҳаваст-Жиззах йўлига параллель равишда аста-секин ғарбдан оқиб келади. Каналнинг умумий узунлиги 127 км. Оқим тезлиги 300 м3 / с. 103 км гача канал лой ётоқда ётқизилган, сўнгра охиригача - бетон қопламада.

Вилоятнинг жануби-ғарбий ва ғарбий қисмларини суғориш жанубий Мирзачўл каналининг тармоқлари - Марказий тармоғи ва унинг иккита тармоғи - Чап ва Ўнг томонидан амалга оширилади. Канал бир вақтнинг ўзида жанубий очлик-дашт каналидан ҳалокатли вазиятларда сув чиқариш сифатида хизмат қилади. Чап тармоқ канали вилоятнинг ғарбий қисмида Оқолтин ва Сардоба вилоятлари чегараси бўйлаб оқади. Чап тармоқ каналининг суғориш майдони 68,6 минг га. Ўнг тармоқ канали Сирдарё вилоятининг Оқолтин тумани ҳудудидан оқиб ўтади. Канал суғориш майдони 68,4 минг га.

Вилоятдаги энг катта дренаж артерияси - бу табиий пастликдан ўтиб, очлик даштини шимолий-ғарбий йўналишда икки қисмга ажратадиган Марказий Мирзачўл коллекторидир. Мирзачўл даштининг марказий коллектори вилоятнинг Мирзаобод ва Хавас туманлари чегараси бўйлаб, шунингдек ғарбда Оқолтин ва Мирзаобод туманлари чегараси бўйлаб оқиб ўтади. Марказий тармоқнинг йиллик оқими 164,0 м3 / с ни ташкил қилади. Марказий Мирзачўл коллектори Оқолтин туманининг шарқий қисмини кесиб ўтиб, Хавас тумани ҳудудининг шарқий қисмини суғорадиган Марказий тармоқ канали шаклида тармоқга эга. Ушбу коллектор эски ва янги суғориш зоналари орасидаги чегара бўлиб хизмат қилади. Унинг узунлиги 85 км, чуқурлиги 3-7 м. Сув йиғиш майдони 335 минг гектарга, дренаж оқими 42 м3 / с га, дарё этаги орқали ўтиш қуввати 90 м3 / с га тенг. Коллектор сувни Арнасай пастлигига туширади. Эски суғориш зонасидан Ўрта Мирзачўл коллектори Жетисой, Боёвут коллекторлари (Боёв тумани) сувларини ва машина насос ёрдамида Сардоба коллекторининг сувларини олади.

Шунингдек, вилоятнинг жанубида Жиззах машинасозлик канали Ховос тумани ҳудудидан ўтади, унинг бир нечта тармоқлари - 1чи машина ва 2-машина канали мавжуд.

Сувнинг ифлосланиши индексига (СИИ) кўра, Сирдарё вилоятида юзаки сувнинг сифати паст (3.0-5.0) - саноат ва маиший оқова сувлар, коллектор-дренаж сувлари ва қайтадиган сувларнинг қўшилиши натижасида ифлосланган сув. суғориладиган майдон. Бундай сув коммунал хизматларда аҳолини сув билан таъминлаш учун мос эмас. У суғоришда ишлатилиши мумкин (20-расм).

20-расм. Сувнинг ифлосланиш индекси (СФИ) бўйича юза сув сифатининг комплекс тавсифлари харитаси

Умуман олганда, табиий сув ҳавзаларининг етишмаслигига қарамай, Сирдарё вилоятида ривожланган суғориш тармоғи мавжуд бўлиб, у бутун ҳудудга тарқалган ва бу ерда экинларни етиштиришга имкон беради.

194. **Гидрогеологик шароитлар.** Сирдарё вилоятининг пасттекислик ҳудудларида ер ости сувлари 0,5-1,0 м дан 3-4 м гача чуқурликда учрайди. 8,0 дан 10,0 м гача ер юзидан ер ости сувлари пайдо бўлган ҳудудлар мавжуд. Баҳорда ер ости сувлари ер юзига энг яқин, баъзан эса юзасига етиб боради. Улар кузда ва қишда энг чуқур бўлади Баъзи жойларда ер ости сувлари жуда минераллашган ва юзасига тушиши тупроқ шўрланишига олиб келади. Вилоятни ер ости суви билан таъминлашнинг асосий манбаи дарёдир. Сирдарё дарёси ва жанубий Мирзачўл канали. Уларнинг ер ости оқими катта, ёғингарчилик аҳамиятсиз роль ўйнайди ва ер ости сувларини тўлдиришда иштирок этиш даври декабрь-январь ойларига тўғри келади. Сирдарё дарёси табиий дренаж тизимидир.Сирдарёнинг барча аллювиал водийси маҳаллий шароитга қараб беқарор чуқурлик ва режимга эга бўлган ер ости сувларининг оқиб тушиши ва оқиши тўсиқ бўлган ҳудудга тегишли. Дренажланмайдиган ер ости сувлари ҳавзаси шароитига яқинлашадиган ер ости сувларининг энг қийин шароитлари Сардоба ва Шурузяк пастликлари билан тавсифланади, бу ерда ер ости сувлари ер юзига яқин жойлашган ва жуда шўр.

Вилоятдаги ботқоқланиш ва ортиқча намлик жараёнлари энг паст ҳудудларда ривожланган ва Дўстлик канали яқинида сезиларли даражада тарқалишга эга. Сирдарё вилояти ҳудудида Силурия шистлари билан чегараланган совуқ сувли 9 та қуйи булоқ, шунингдек, Плиосен-тўртламчи шағал, конгломератлар, қумтошлар ва шағал-тошлар, шағаллар қайд этилган (21-расм). Булоқларнинг чиқиш томонлари ва Хожамушкент, Саганак, Сармич ва Ура-Тубе саёҳатлари Тожикистон Республикаси билан жанубий чегара яқинида жойлашган (абс. 580-1030 м баландликлар, паст тоғ зонаси). Булоқларнинг оқим

тезлиги 2-10 л / с, суви - гидрокарбонат-калций ва натрий-калций, шўрлиги 0,36-0,7 г / л, жами қаттиқлиги 4,5-8,15 мЕқ / л, ҳарорат эса 14- 15 ° С.

21-расм. Сирдарё вилояти булоқлари харитаси

Ҳозирги вақтда булоқ суви маиший ва ичимлик эҳтиёжлари, чорва молларини суғориш ва суғориш учун тўлиқ фойдаланилмоқда. Тўсиқлар ва бетон ариқлар билан ўраб олинган. Умуман олганда, вилоятда ер ости сувлари анча юқори ва минтақанинг марказий қисмида баъзи минераллашган бўлиб, бу тупроқ қопламининг шўрланишига ва шўрланган тупроқларнинг ривожланишига олиб келади. Ичиш учун ярокли булоқ сувлари асосан вилоят билан чегарадош вилоятнинг жануби-шарқида жойлашган. Агар зарур инфратузилма мавжуд бўлса, бу булоқларни идишларни қуйиш учун ишлатиш мумкин.

195. **Тупроқлар ва тупроқ остидаги ер қатлами.** Сирдарё вилояти ҳудудини ташкил этадиган тупроқ турлари шимолдан жанубга қараб ўзгаради. Сирдарё дарёси этак қисми билан чегараланган вилоятнинг шимолий-шарқий қисми серозем белбоғининг ўтлоқ-кўкаламзор тупроқларидан иборат. Улар аниқ белгиланган тузилишга эга. Тупроқ шўрланиши кенг тарқалган эмас. Ушбу тупроқлар дарё терасларида ривожланган тупроқ-капилляр намлаш учун суғориладиган деҳқончиликда узоқ вақтдан бери қўлланилиб келинмоқда. Ушбу тупроқларнинг ҳайдаладиган горизонтида гумус миқдори 1,5-2,0% ни ташкил қилади.

Вилоятнинг марказий қисмида асосан аллозий ва пролувия ётадиган серозем-воҳали шўрланган балчиқлар мавжуд. Шу билан бирга, шўрланган ерлар ривожланадиган ҳудуд ҳам мавжуд. Сиерозем-воҳали тупроқлар таркибига суғориладиган деҳқончилик томонидан сезиларли даражада ўзгарган ва ривожланган сиерозем профилининг тузилишини бутунлай йўқотган тупроқлар киради. Улар юқори сиғим ва монотон жигарранг-кул ранг билан ажралиб туради. Ривожланиш жараёнида олинган ушбу турдаги тупроқнинг характерли хусусиятлари аниқ ифодаланган аргиллизация ҳисобланади. Шўрланган ерлар яқин атрофда, асосан шўрланган ер ости сувларидан доимий капилляр туз чиқиши мумкин бўлган ҳудудда кенг тарқалган бўлиб, бу ювишга қаршилик кўрсатмайди. Бу ерда, айниқса тупроқнинг юқори уфқида, тузларнинг катта тўпланиши мавжуд. Шўрланган тупроқ юзасида 3 дан 20% гача тузлар бўлган «шиш» ёки қобиқ ҳосил бўлади. Тупроқнинг ушбу туридаги чиринди 1% дан кам, иккиламчи шўрланган тупроқлар бундан мустасно, бунда тупроқнинг аввалги давридаги чиринди сақланиб қолиши мумкин.

Сирдарё вилоятининг ғарбий ва жанубий қисмида серозем белбоғининг ўтлоқли тупроқлари (шўрланган лой ва аллувий ва пролувия тупроқлари) жойлашган. Тупроқнинг бу тури саёз ер ости сувларидан капилляр намланиши туфайли ривожланади (кўпинча 1-3 м). Юқори горизонтда чиринди миқдори паст (1,5 дан 2,5% гача). Суғоришнинг ривожланиши билан илгари яхши дренажланган баъзи майдонларда тупроқ сатҳи кўтарилиб, тупроқ шўрланишига олиб келди. Шуни ҳам инобатга олиш керакки, Сирдарё вилояти республиканинг ривожланган қишлоқ хўжалиги тумани ҳисобланади. Шунинг учун суғориладиган тупроқларнинг пестицидлар билан ифлосланишини ҳисобга олиш керак. 2000 йилдан 2006 йилгача ўртача маълумотларга кўра Сирдарё вилоятида тупроқнинг пестицидлар билан ифлосланиши 0,10-0,12 мг / кг ни ташкил қилган. Тупроқларда пестицид концентрацияси жуда кучли, бу вилоятда тупроқ қопламига салбий таъсир кўрсатмоқда.

196. **Ўсимлик ва ёввойи ҳайвонлар**. Сирдарё вилоятининг кўпгина текисликлари воҳалар билан банд бўлиб, уларда табиий ўсимликлар қадимги маданий ўсимликлар билан алмаштирилган. Бу ерда табиий ўсимликлар фақат яроқсиз ёки фойдаланишга яроқсиз жойларда сақланиб қолган. Табиий ўсимликлари шунингдек, шўрланган тупроқлар (турли хил шўрланганлар), Сирдарё дарёси ботқоқликларида (қамиш, чўкинди ва бошқалар) ботқоқларда ҳам сақланиб қолган. Озуқа қиймати эфемерал-эфемероидли дон ва баъзи тузли жўхори билан ифодаланади. Шундай қилиб, Сирдарё вилоятининг табиий флораси қисқа вақт ичида тез ва қисқа вақтда ўсадиган эфемерис - *Carex pachystylis*, доғли гемоклазма, кўкнор, ёввойи ўт (йиллик шувоқ) билан ажралиб туради. Май ойида иссиқлик бошланади ва ўсимликлар қурийди. Фақат қурғоқчиликка чидамли ўсимликлар қолади - шувоқ, тукли ўт, туя тикони.

Сирдарё вилоятида қишлоқ хўжалиги муҳим аҳамиятга эга. Қишлоқ хўжалиги ерлари барча ҳайдаладиган ерларнинг ярмидан кўпини эгаллайди. Экин майдонлари (32%) катта майдонни эгаллайди. Экин майдонининг ярмидан кўпи суғорилади. Сирдарё вилоятида ҳайдаладиган ерларнинг қарийб 40 фоизи ёмғир билан тўйинади. Шунингдек, вилоятда қишлоқ хўжалиги ерларининг учдан икки қисми яйловлардир. Сирдарё вилоятида чўл ҳудудларида қўйчилик ривожланган. Қишлоқ хўжалигининг етакчи тармоғи суғориладиган ерларда пахтачиликдир. Шаҳар атрофи ҳудудида сабзавотчилик, полизчилик, боғдорчилик, узумчилик муҳим ўрин тутади. Ёмғирли жойларда асосий экинлар буғдой, арпа, тарикдир.Бу ҳудуддаги сутэмизувчилар: уй сичқони, кулранг каламуш, қизил думли қумсичқон, соепушонка, оддий сичқон, қулоқли типратикан, кичик оқ тишли ерқазар, Орол сариқ-юмронқозиқ, сассиққузан, чиябўри, тулки. Қушлар: чумчуқ, ҳинд чумчуқи, қумри, Европа қалдирғочи, қора қалдирғоч, мўйна, вьюрок қуши, Идуна рама, кичкина яшил кўркинак, Миср тентакқуши, тўрғай, кўккарға, сассиқ попишак, қарқуноқ, кичкина. бойқуш. Судралиб юрувчилар асосан кул ранг гекко, чўл гологлаз, тез юрувчи калтакесак, дашт агама, тоғ пойгачи, жарлик пойгаси, Паллас колубери. Сирдарё бўйидаги қирғоқ ўрмонларида сулол, ёввойи чўчқа, чакалак, қирғий, ўрдак, ғоз ва ондатра учрайди.

Ҳудуднинг катта қисми узоқ вақт давомида юқори даражада ривожланган ва ўстирилганлиги сабабли, ушбу вилоятдаги умуртқали ҳайвонлар фаунаси жуда камбағал бўлиб, улар одамлар билан ёнма-ён яшашга мослашган оз сонли ҳайвонлар турларини ўз ичига олади. Сирдарё вилоятининг ўсимлик қоплами инсон фаолияти натижасида кучли ўзгаришларга учради ва асосан антропоген ландшафтлар (қишлоқ хўжалиги ерлари) ва иккиламчи ўт-эфемер жамоалари, шартли равишда туб аҳолиси бўлган эфемер-эфемероид ва тузли ботқоқликлар билан қопланган. Вилоятнинг ўсимлик қопламининг антропоген бузилиш даражаси кучли деб баҳоланмоқда. Ушбу вилоятга хос табиий ўсимлик қопламини вилоятнинг шарқий қисмида, Сирдарё (тўқай) соҳилида ва кейин қисман топиш мумкин.

6. ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ ТАВСИФЛАР

197. Ўзбекистон Республикаси, Ўрта Осиёдаги денгизга чиқиш йўли йўқ бўлган давлатдир. Бу унитар, конституциявий, президент республикаси бўлиб, 12 вилоят, 1 автоном республика ва 1 мустақил шаҳарни ўз ичига олади. Ўзбекистон беш мамлакат билан чегарадош: шимолда Қозоғистон ва Орол денгизи; Тожикистон жануби-шарқида; Қирғизистон шимоли-шарқида; Жанубда Афғонистон; жануби-ғарбий қисмида Туркманистон. Бир вақтлар Турк хоқонлиги ва кейинчалик Темурийлар империяларининг таркибига кирган ушбу минтақа XVI асрнинг бошларида Шарқий туркийзабон кўчманчилар томонидан босиб олинган. Бу ҳудуд XIX аср давомида аста-секин Россия империяси таркибига қўшилди ва 1924 йилда Ўзбекистон Совет Иттифоқининг чегарадош таркибий республикасига айланди. Совет Иттифоқи парчаланиб кетганидан сўнг, 1991 йил 31 августда Ўзбекистон Республикаси мустақиллигини эълон қилди (кейинги куни расмий равишда нишонланди). Ўзбекистон расмий равишда демократик, дунёвий, унитар, конституциявий республика бўлиб, турли маданий меросга эга. Мамлакатнинг расмий тили ўзбек тили ҳисобланади, аҳолининг 85 фоизи она тилида сўзлашади. Рус тили кенг қўлланилмоқда. Ўзбеклар аҳолининг 81 фоизини ташкил этади, ундан кейин руслар (5,4%), тожиклар (4,0%), қозоқлар (3,0%) ва бошқалар (6,5%). Ўзбекларнинг аксарияти ҳанафий мазҳабидаги сунний мусулмонлардир. Ўзбекистон МДҲ, ЕХҲТ, БМТ ва ШҲТнинг аъзоси. Ўзбекистон иқтисодиёти асосан ҳом ашё ишлаб чиқариш, жумладан пахта, олтин, уран ва табиий газга таянади. Бозор иқтисодиётига ўтиш мақсади эълон қилинганига қарамай, ҳукумат ички «импорт ўрнини босиш» фойдасига чет эл инвестициялари ва импортини тўхтатадиган иқтисодий бошқарувни давом эттирмоқда.[5]

22-расм. Ўзбекистон харитаси

198. **<u>Маъмурий ҳудудлар</u>.** Ўзбекистон - Марказий Осиёнинг энг зич жойлашган давлати ва аҳолиси 31 миллион киши, уларнинг учдан бир қисми 14 ёшгача бўлганлар вилоят аҳолисининг қарийб ярмини ташкил қилади. Ер майдони 447,000 км2, Калифорния ёки Испания катталигига эга, Ўзбекистон Ўрта Осиёнинг бошқа тўртта давлати билан чегарадош бўлган ягона Ўрто Осиё давлат бўлиб, денгизга чиқиш имкони йўқ. Шунингдек, у жанубда

Афғонистон ва жануби-ғарбда Туркманистон билан чегарадош. Бу дунёдаги катталиги бўйича 56 чи мамлакат, аҳолиси сони бўйича 42чи ўринда.

199. Ўзбекистон 14 вилоят, битта автоном республика, Тошкент шаҳри ва 170 туманлардан иборат. Республика пойтахти - Тошкент шаҳри.

Жадвал -6. Ўзбекистоннинг маъмурий-ҳудудий бўлиниши, 2018 йил 1 январь

Индикатор	Батафсил
Умумий ҳудуд, минг км^2	448.97
Туманлар сони, ўлчов бирлиги	170
Шаҳар аҳоли пунктлари сони, ўлчов бирлиги	1085
Қишлоқ аҳоли пунктлари сони, ўлчов бирлиги	11013
Қишлоқ фуқаролар йиғини сони (ҚФЙ), ўлчов бирлиги	1470
Шаҳарлар сони, ўлчов бирлиги	119
Аҳоли сони, минг киши, Январь 1, 2018	32 653.9
Урбанизация даражаси	50.6% (49.4% - қишлоқ)
Аҳоли зичлиги, 1 km^2 бир киши, Январь 1, 2018	72.7
Аҳолининг ўртача ёши, йиллар	28.6

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси

23-расм. Ўзбекистон харитаси

Жадвал -7. Маъмурий тузилиши

Бўлинма	Пойтахт Шаҳари	Ҳудуд (km²)	Аҳоли (2017)[65]	белги
Андижон Вилояти Ўзбек: *Андижон вилояти/Andijon Viloyati*	*Андижон* *Андижан*	4,303	2,965,500	2

Бўлинма	Пойтахт Шаҳари	Худуд (km²)	Аҳоли (2017)[65]	белги
Русский: *Андижанская область (Andizhanskaya oblast')*				
Бухоро вилояти Ўзбек: *Бухоро вилояти/Buxoro Viloyati* Русский: *Бухарская область (Bukharskaya oblast')*	Бухоро Бухара	41,937	1,843,500	3
Fergana Region Ўзбек: *Фарғона вилояти/Farg'ona Viloyati* Русский: *Ферганская область (Ferganskaya oblast')*	Фарғона Фергана	7,005	3,564,800	4
Жиззах вилояти Ўзбек: *Жиззах вилояти/Jizzax Viloyati* Русский: *Джизакская область (Dzhizakskaya oblast')*	Жиззах *Жиззах*	21,179	1,301,000	5
Қорақалпоқистон Республикаси Қоракалпак: *Қарақалпақстан Республикасы/Qaraqalpaqstan Respublikasi'* Ўзбек: *Қорақалпоғистон Республикаси/Qoraqalpog'iston Respublikasi* Русский: *Республика Каракалпакстан (Respublika Karakalpakstan')*	Нукус Нукус Нукус	161,358	1,817,500	14
Қашқадарё вилояти *Қашқадарё вилояти/Qashqadaryo Viloyati* Русский: *Кашкадарьинская область (Kashkadar'inskaya oblast')*	Қарши Қарши	28,568	3,088,800	8
Хоразм вилояти *Хоразм вилояти/Xorazm Viloyati* Русский: *Хорезмская область (Khorezmskaya oblast')*	Ургенч Ургенч	6,464	1,776,700	13
Наманган вилояти Ўзбек: *Наманган вилояти/Namangan Viloyati* Русский: *Наманганская область (Namanganskaya oblast')*	Наманган Наманган	7,181	2,652,400	6
Новои вилояти Ўзбек: *Навоий вилояти/Navoiy Viloyati* Русский: *Навоийская область (Navoijskaya oblast')*	Навои Навои	109,375	942,800	7
Самарқанд вилояти Ўзбек: *Самарқанд вилояти/Samarqand Viloyati* Русский: *Самаркандская область (Samarkandskaya oblast')*	Самарқанд Самарканд	16,773	3,651,700	9
Сурхандарё вилояти Ўзбек: *Сурхондарё вилояти/Surxondaryo Viloyati* Русский: *Сурхандарьинская область (Surkhandar'inskaya oblast')*	Термиз Термез	20,099	2,462,300	11
Сирдарё вилояти Ўзбек: *Сирдарё вилояти/Sirdaryo Viloyati* Русский: *Сырдарьинская область (Syrdar'inskaya oblast')*	Гулистон Гулистан	4,276	803,100	10
Т**ошкент шаҳри** Русский*: Ташкент (Tashkent)* Ўзбек:*Тошкент/Toshkent Shahri*	Тошкент *Ташкент*	327	2,424,100	1
Тошкент вилояти Русский: *Ташкентская область (Tashkentskaya oblast')* Ўзбек: *Тошкент вилояти/Toshkent Viloyati*	Тошкент *Ташкент*	15,258	2,829,300	12

200. **Лойиҳа ҳудудлари**. ҚИРЛ қуйидаги ҳудудларни қамраб олади: Фарғона вилояти, Сирдарё ва Жиззах.

201. **Фарғона водийси.** Уч ҳудуднинг умумий аҳолиси 14 миллион бўлиб, аҳолининг энг катта қисми, яъни 9,3 миллион киши Фарғона водийсида истиқомат қилади, бу Ўзбекистон аҳолисининг 28 фоизини ташкил қилади. У маъмурий туманларга эга. Ушбу ҳудудда Ўзбекистоннинг кам таъминланган аҳолисининг чорак қисми истиқомат қилади ва ўртача даромад даромадларнинг пастки диапозонига тўғри келади. Ўзбекистоннинг энг унумдор қишлоқ хўжалиги ерларининг бир қисми Фарғона водийсида жойлашган, шу билан бирга, Ўзбекистоннинг бошқа вилоятларга нисбатан бу ерда саноат ривожланиши нисбатан юқори. Яхши имкониятларга қарамай, биофизик (об-ҳавонинг ўзгарувчанлигини келтириб чиқарадиган иқлим ўзгариши, сув танқислиги, электр энергиясини ишлаб чиқаришнинг чекланган ҳажми); ижтимоий (ишчи кучи захираларининг ошиши); иқтисодий (бозорга йўналтирилган иқтисодий моделга таркибий ўтиш, ҳудудлар ўртасидаги ривожланиш фарқига олиб келадиган нотекис ўсиш) масалалари ривожланишга тўсқинлик қилади.

202. **Сирдарё вилояти** (Сирдарё) мамлакатнинг марказида Сирдарё дарёсининг чап қирғоғида жойлашган. Қозоғистон, Тожикистон, Тошкент вилояти ва Жиззах вилояти билан чегарадош. У 4 276 квадрат километр майдонни (1,651 квадрат миль)[1] эгаллайди ва асосан чўл бўлиб, вилоятнинг катта қисмини оч дашти эгаллайди. У тўққиз маъмурий туманга эга. Аҳолининг сони таҳминан 803,100 кишини ташкил қилади. Вилоят аҳолиси магистраль бўйлаб тақсимланади, бу бутун минтақани икки қисмга ажратади: ғарбий ва шарқий. Аҳолиси асосан ўзбеклар, жанубда Тожикистон билан чегарада тожик озчиликлари (асосан Хаваст тумани). Иқтисодиёт пахта ва донли экинларга асосланган бўлиб, суғориш ва чорвачиликка кучли боғлидир. Кичик экинлари қаторига озуқа ўсимликлари, сабзавотлар, қовун тарвуз, полиз экинлари, картошка, маккажўхори, турли хил мева ва узум киради. Саноат қурилиш материаллари, суғориш ускуналари ва пахтани қайта ишлашдан иборат. Сирдарёда Ўзбекистоннинг энг катта гидроэлектростанциялари мавжуд бўлиб, улар мамлакатнинг учдан бир қисмини ишлаб чиқаради.

203. **Жиззах вилояти** (ўзбекча: Жиззах вилояти) мамлакатнинг марказида / шарқида жойлашган. Жануб ва жануби-шарқда Тожикистон, ғарбда Самарқанд вилояти, шимолий-ғарбда Навоий вилояти, шимолдан Қозоғистон ва шарқдан Сирдарё вилояти билан чегарадош. У 20,500 км² майдонни эгаллайди. У 12 маъмурий туманга эга. Аҳолининг сони 910,500 атрофида бўлиб, уларнинг 80% қишлоқ жойларида истиқомат қилади. Вилоят маркази - Жиззах (аҳолиси - 127,500). Дўстлик, Гагарин, Ғаллаорол (Ғаллаорол), Пахтакор ва Марджанбулоқ бошқа йирик шаҳарларни ўз ичига олади. Жиззах вилояти илгари Сирдарё вилоятининг бир қисми бўлган, аммо 1973 йилда алоҳида вилоят мақомига эга бўлган. Иқлими одатда континентал иқлим бўлиб, қиши юмшоқ ва ёзи иссиқ ва қуруқ. Жиззах вилояти иқтисодиёти асосан қишлоқ хўжалигига асосланган. Пахта ва буғдой асосий экинлар бўлиб, кенг суғориш қўлланилади. Табиий ресурсларига қўрғошин, рух, темир ва оҳактош киради. Ўзбекистон ва Хитой биргаликда вилоятда Махсус иқтисодий зонани барпо этиш учун биргаликда ишламоқда.

204. **Аҳолиси.** 2018 йил 1 январь ҳолатига Ўзбекистоннинг умумий аҳолиси 32 653,9 минг кишини ташкил этади. Эркакларнинг улуши 50,6% ни, аёллар сони эса 49,4% ни ташкил қилади. Ўзбекистон аҳолиси асосан шаҳарда истиқомат қилади. Урбанизация даражаси 50,6%. Қишлоқ аҳолисининг улуши 49,4%. Шаҳар аҳолиси сони қишлоқ аҳолисидан 413,9 минг кишига кўпдир. 2018 йил 1 январь ҳолатига кўра, аҳолининг энг катта қисми Самарқанд вилоятида - Ўзбекистон умумий аҳолисининг 11,4%, Фарғона вилоятида - 11%, Қашқадарё вилоятида - 10%, Андижон вилоятида - 9% ва Тошкент вилоятида - 9%. Кам таъминланган деб ҳисобланган одамлар сони тахминан 12% ни ташкил қилади.

Жадвал -8. Ўзбекистон аҳолиси

Йил	Аҳоли	Йиллик ўзгариш %	Йиллик ўзгариш	Мигрантлар (net)	Ўртача ёш	Унумдорлик Даражаси	Зичлик (P/Km²)	Шаҳарлик аҳоли %	Шаҳарлик аҳоли
2019	32,807,368	1.37 %	442,372	-8,863	26.7	2.35	77	35.1 %	11,522,815
2018	32,364,996	1.42 %	454,355	-8,863	26.7	2.35	76	35.0 %	11,334,708
2017	31,910,641	1.48 %	463,846	-8,863	26.7	2.35	75	34.9 %	11,152,328
2016	31,446,795	1.52 %	470,774	-8,863	26.7	2.35	74	34.9 %	10,975,466
2015	30,976,021	1.60 %	473,945	-13,294	26.3	2.38	73	34.9 %	10,804,131
2010	28,606,294	1.53 %	418,822	-28,026	24.5	2.49	67	35.1 %	10,049,933

205. Ўзбекистон аҳолиси жуда ёш: аҳолисининг 34,1% 14 ёшдан кичик. Расмий манбаларга кўра, ўзбеклар умумий аҳолининг кўп қисмини (80%) ташкил этади. Бошқа этник гуруҳларга руслар 5,5%, тожиклар 5%, қозоқлар 3%, қорақалпоқлар 2,5% ва татарлар 1,5% киради (1996 йил ҳисоб-китоблари). Ўзбекистонда 1937-1938 йилларда Совет Узоқ Шарқидан вилоятга мажбуран кўчирилган этник корейслар яшайди. Шунингдек, Ўзбекистонда арманларнинг кичик гуруҳлари бор, асосан Тошкент ва Самарқандда. Аҳолининг 88% мусулмон (асосан сунний, 5% шиа озчилигига эга), 9% православ ва 3% бошқа динлар (корейс христианларининг кичик жамоалари, бошқа насроний мазҳаблари, буддистлар, баҳоийлар ва бошқалар)

206. **Иқтисодиёт**. Ўзбекистон катта нефть, газ, олтин ва уран захираларига эга бўлган аграр мамлакатдир. Ўзбекистон иқтисодиёти пахта ва хом ашё ишлаб чиқаришга таянади. Совет Иттифоқи даврида мамлакатнинг асосан инфратузилмаси ва саноати - йўллар, суғориш тармоқлари, кимёвий заводлар, машинасозлик заводлари асосан пахтачилик саноатини қўллаб-қувватлаш учун ташкил этилган. Ўзбекистонда ҳар ким истаган даражада кўп тайёр маҳсулот ишлаб чиқарилмайди. Ўзбекистон иқтисодиёти босқичма-босқич бозор иқтисодиётига ўтмоқда, ташқи савдо сиёсати импорт ўрнини босишга асосланган. 2017 йил сентябрь ойида мамлакат валютаси бозор курсларида тўлиқ конвертация қилинди. Ўзбекистон пахтанинг йирик ишлаб чиқарувчиси ва экспортчиси ҳисобланади. Шунингдек, мамлакат дунёдаги энг йирик очиқ олтин конини бошқаради. Совет давридаги улкан энергия ишлаб чиқариш объектлари ва табиий газ билан таъминланган Ўзбекистон Марказий Осиёдаги энг йирик электр энергиясини ишлаб чиқарувчига айланди. Қайта тикланадиган энергия мамлакат энергетика секторининг 23 фоизидан ортиғини ташкил этади, бунда гидроэнергетика ва қуёш энергияси мос равишда 21,4 ва 2 фоизни ташкил қилади.

207. Ўзбекистон олтин конлари бўйича дунёда тўртинчи ўринда туради. Мамлакат ҳар йили 80 тонна олтин қазиб олади, дунёда еттинчи ўринда туради. Ўзбекистоннинг мис заҳираси бўйича дунёда ўнинчи, уран заҳираси бўйича эса ўн иккинчи ўринда туради. Мамлакатдаги уран қазиб олиш ҳажми бўйича дунё миқёсида еттинчи ўринда туради. «Ўзбекнефтегаз» миллий компанияси йилига 60-70 миллиард кубометр (2,1-2,5 трлн фут) табиий газ қазиб олади ва дунёда 11-ўринда туради. Мамлакатда фойдаланилмаган нефть ва газнинг катта заҳиралари мавжуд: Ўзбекистонда 194 та углеводород кони, шу жумладан 98 та конденсат ва табиий газ конлари ва 96 та газ конденсати конлари мавжуд. 2011 йилда Ўзбекистон пахта етиштириш бўйича дунёда еттинчи ва бешинчи йирик экспортчи бўлган,

шунингдек олтин ишлаб чиқариш бўйича дунёда еттинчи ўринни эгаллади. Шунингдек, у минтақада муҳим табиий газ, кўмир, мис, нефть, кумуш ва уран ишлаб чиқарувчиси ҳисобланади.

208. Умумий ишсизлик қарийб 7,5% ни ва қисман банд бўлганлар сони 20% ни ташкил қилади. Нисбий юқори ишсизлик ва паст даромад даражаси оммавий равишда Россия ва Қозоғистонда меҳнат миграциясига олиб келди ва 2010 ва 2013 йиллар орасида хориждан пул ўтказмалари мамлакат ЯИМсини 10-12 фоизни ташкил қилди. 2013 йилдан бери пул ўтказмалари доимий равишда камайиб бормоқда ва уларнинг ЯИМдаги улуши икки баравар камайди.

209. Мустақилликка эришганимиздан кейин кўплаб иқтисодий муаммоларга дуч келганда, ҳукумат давлат томонидан назорат қилиш, импортни қисқартириш ва энергия билан таъминланишга алоҳида эътибор қаратган ҳолда эволюцион ислоҳотлар стратегиясини қабул қилди. 1994 йилдан бери давлат томонидан бошқариладиган оммавий ахборот воситалари ушбу «Ўзбекистон иқтисодий модели» муваффақиятини бир неча бор эълон қилишди ва бу зарба, қашшоқлик ва турғунликлардан қутулиб, бозор иқтисодиётига пухта ўтишнинг ноёб намунаси эканлигини таклиф қилишди.

6.1. Иқтисодий ўсиш ва шароитлар

210. **Сўнгги ўн йилликда Ўзбекистон иқтисодиёти тез суръатлар билан ўсди, силкинишларга бардош берди ва аҳолининг кўп қисмини қашшоқликдан озод қилди**. Расмий статистик маълумотларга кўра, сўнгги ўн йилликда Ўзбекистоннинг ялпи ички маҳсулотининг 8,2 фоиз ўсиши Европа ва Марказий Осиё минтақасида (ЭҲМ) энг юқори ва дунёдаги саккизталикка кирди.1 Аҳоли жон бошига Ялпи миллий даромад 2001 йилда 220 АҚШ долларидан АҚШга кўтарилди. Расмий статистик маълумотларга кўра, 2003 йилдан 2012 йилгача камбағаллик 27 фоиздан 15 фоизга, 2017 йилда эса тахминан% га пасайди.

211. Статистик маълумотларга кўра, 2017 йилда Ўзбекистон Республикасининг ялпи ички маҳсулоти жорий нархларда 249 136,4 миллиард сўмни ташкил этди ва 2016 йилнинг мос даврига нисбатан + 5,3 фоизга ўсди. Ялпи ҳудудий маҳсулотнинг ўртача ўсиш суръати йилига + 30 241,4 миллиард сўмни ташкил этади. Сўнгги 5 йил давомида вилоятнинг ЯҲМ ҳажми 2,6 баравар ошди. ЯИМнинг 89,8 фоизи иқтисодиёт тармоқлари қийматига тўғри келади. 10,2% маҳсулотга соф солиқлардир. 2017 йил якунлари бўйича аҳоли жон бошига ЯИМ 7692,4 минг сўмни ташкил этди.

212. Ялпи қийматнинг энг катта улуши хизмат кўрсатиш соҳасига тўғри келади - 47,3%. Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг улуши 33,5% ни ташкил этади. Қишлоқ хўжалиги ва балиқ маҳсулотларини ишлаб чиқариш мос равишда 19,3% ни ташкил этади. Ўзбекистон ҳудудларида ЯҲМнинг катта қисми Тошкент шаҳри (19%), Тошкент вилояти (12%), Самарқанд ва Қашқадарё вилоятларига тўғри келади (9%).

213. ЯИМнинг 33,5 фоизи саноат ишлаб чиқаришига тўғри келади. Сўнгги олти йил ичида саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 1,9 баравар ошди. Хом ашё турларининг кенгайиши ва тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни рағбатлантириш истеъмол товарлари ишлаб чиқаришнинг ўсишига таъсир қилди. Шу даврда истеъмол товарлари ишлаб чиқариш охирги 6 йил ичида 3,2 мартага кўпайди. Саноат ишлаб чиқариши умумий ҳажмининг ўсишидаги асосий омил қайта ишлаш саноатида 6,4% га ўсиши (саноат ишлаб чиқариш ҳажмининг 5,2 фоиз даражага ўсишига ҳисса қўшиши), тоғ-кон саноатининг 12,9% га ўсиши бўлди. электр энергияси, газ, буг ъва ҳавони тозалаш 4,9% га (0,4 пункт ўсишига ҳисса) ва сув таъминоти, канализация, чиқиндиларни йиғиш ва йиғиш бўйича 13,5% (0,1 пункт ўсишига ҳисса) .

6.2. Бандлик ва меҳнат бозори

214. 2017 йилда меҳнат ресурсларининг улуши вилоят умумий аҳолисининг 58,1 фоизини ташкил этади. Сўнгги 6 йил ичида меҳнат ресурсларининг ўртача ўсиш суръати йилига + 1,2% (+221,6 минг киши) ни ташкил этади. Вилоятдаги меҳнат ресурсларининг 76,9 фоизи иқтисодий фаол аҳоли; 23,1% меҳнат ресурслари мос равишда иқтисодий фаол эмас. 2017 йилда иқтисодий фаол аҳолининг 94,1 фоизи иш билан таъминланди. Ишсизлик даражаси 5,9% ни ташкил қилади. 2012-2017 йилларда ишсизликнинг ўртача йиллик ўсиш суръати йилига + 4,3% ни ташкил этади (йилига 27,7 минг киши). Сўнгги 6 йилда иш билан банд аҳоли сони ҳар йили ўртача 2,0% га ўсди ва +259,3 минг кишини ташкил қилди. Иқтисодий фаолият нуқтаи назаридан иш билан бандлар сонининг энг катта улуши қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик (27,3%), саноат (13,5%), савдо (11,0%), қурилиш (9,5%) ва таълим (8,2%) соҳаларига тўғри келади.

24-расм: Ишчи кучини тақсимлаш: 2017 йил январь - декабрь

215. 2017 йилда иқтисодий фаол аҳолининг 94,1 фоизи иш билан таъминланди. Ишсизлик даражаси 5,9% ни ташкил қилади. 2012-2017 йилларда ишсизликнинг ўртача йиллик ўсиш суръати йилига + 4,3% ни ташкил этади (йилига 27,7 минг киши). Сўнгги 6 йилда иш билан банд аҳоли сони ҳар йили ўртача 2,0% га ўсди ва +259,3 минг кишини ташкил қилди. Иқтисодий фаол аҳоли умумий сонидаги улуши 44,3 фоизни ташкил этди. Бироқ, бу вилоятлар бўйича сезиларли даражада фарқ қилади.

25-расм: Аҳолининг вилоятлар бўйича тақсимланиши

216. Иқтисодий фаолият нуқтаи назаридан иш билан бандлар сонининг энг катта улуши қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик (27,3%), саноат (13,5%), савдо (11,0%), қурилиш (9,5%) ва таълим (8,2%) соҳаларига тўғри келади.

217. Вилоят шароитда банд бўлганлар сони ва иқтисодий фаолият турларини таҳлил қилиш шуни кўрсатмоқдаки, хизмат кўрсатиш Ўзбекистонда бандликнинг асосий тармоғидир.

218. Қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик тармоғида бандликнинг энг юқори даражаси Жиззах (жами банд бўлганларнинг 41,8%) ва Сирдарё (48,0%) вилоятларида; саноат соҳасида - Навоий (26,9%), Тошкент (19,9%) вилоятлари ва Тошкент шаҳрида (19,1%); қурилишда - Бухоро (15,2%) ва Қашқадарё вилоятларида (13,9%); шунингдек, хизматлар - Тошкент шаҳрида (68,8%), Наманган (53,6%), Самарқанд (52,2%), Андижон (52,0%) вилоятларида кузатилмоқда.

6.3. Қашшоқлик

219. Аҳолининг ялпи даромадларига, одатда, қайтарилиш хусусиятига эга бўлган ва уй хўжалиги ёки унинг алоҳида аъзолари томонидан мунтазам равишда, ҳар йили ёки қисқароқ даврда олинадиган пул даромадлари ва табиий шаклда олинган даромадлар киради.

220. Ўзбекистон аҳолисининг даромадлари уй шароитларини яхшилашга йўналтирилган давлат дастурлари, турмуш даражаси ва ижтимоий манзилли сиёсат туфайли ўсмоқда. Натижада даромадлар ва ижтимоий нафақалар кўпаймоқда.

221. Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг турмуш даражаси ва фаровонлигини ўрганиш мақсадида [10]ҳар йили танлаб олиш усули билан уй хўжаликларини сўров ўтказиш[11] амалга оширилади.

[10] 2016 йилда ўтказилган уй хўжаликлари сўрови 50 000 дан ортиқ кишини қамраб олди, сўров натижаларига кўра уй хўжаликларининг ўртача ҳажми 5,1 кишини ташкил этди. Сўров ўтказилган аҳолининг 48,7% эркаклар ва 51,3% аёллардир. Шу билан бирга, 16 ёшгача бўлган болаларнинг улуши 30,8 фоизни, 16 ёшдан ошган аҳолининг улуши 69,2 фоизни, республикада меҳнатга лаёқатли аҳоли улуши 58,8 фоизни ташкил этди.

[11] Уй хўжаликларини текшириш методологияси Жаҳон банки ва Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Европа иқтисодий комиссиясининг тавсияларига асосланиб, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида (йилига 10 000 дона) ўтказилади. Ушбу танлаб олинган тадқиқот ҳажми республикадаги барча уй хўжаликларининг 0,2% ини ташкил этади.

222. 2012-2017 йилларда аҳолининг ўртача даромади 2,2 бараварга ёки +3195,0 минг сўмга ошди. 2012-2017 йилларда аҳоли даромадларининг ўртача ўсиш суръати йилига + 17,5% ёки йилига +639,0 минг сўмни ташкил этади.

223. Даромаднинг энг катта улуши меҳнат фаолиятидан олинадиган даромадларга тўғри келади (68,8%). Пул ўтказмасидан тушган даромад 24,8% ни ташкил этади. Ўз истеъмоли учун хизматлар ва ишлаб чиқаришдан келадиган даромадлар, мулкдан[12] олинган даромадлар мос равишда 2,2% ва 4,2% ни ташкил қилади. Шундай қилиб, 2017 йилда ўртача ялпи даромад 5796,9 минг сўмни ташкил этди.

224. 2017 йил учун дастлабки маълумотларга кўра, Ўзбекистон Республикасида ўртача ойлик номинал иш ҳақи 1453,2 минг сўмни ташкил этди (иш ҳақи, иш ҳақи, рағбатлантириш тўловлари, компенсация тўловлари ва ишламаган вақт учун тўловлар, шунингдек жисмоний шахслардан олинадиган солиқ, даромад солиғи) , ижтимоий суғурта бадаллари ва касаба уюшмалари фондлари).

225. Жадвалдаги маълумотларга кўра, аҳоли жон бошига ҳисобланган 2000-2016 йилларда даромадлар, иш ҳақи ва пенсиялар ўсиши тенденциясини кузатиш мумкин. Аммо сўнгги йилларда даромадлар таркибидаги асосий манбалардан бири ҳисобланадиган иш ҳақи ва пенсияларнинг ўсиш суръатлари пасаймоқда. Ушбу ҳодиса аҳолининг умумий даромадларини камайтиришга таъсир кўрсатди.

Жадвал-9. Аҳолининг ялпи даромадлари, иш ҳақи ва пенсияларнинг тенденцияси, 2000-2016 йиллар

Кўрсаткич	2000	2005	2010	2016
Аҳолининг жами даромадлари, минг узб сумм	96.4	371.8	1668.1	4565.2
Аввалги даврга ўсиш, %	124.7	117.4	120.1	110.0
Ўртача йиллик номинал иш ҳақи, минг узб сумм	13.5	81.5	504.8	1293.8
Аввалги даврга ўсиш, %	146.0	138.7	129.4	110.4
Пенсиянинг ўртача ставкаси, минг узб сумм	7.4	31.7	171.9	494.2
Аввалги даврга ўсиш, %	152.0	143.5	125.9	112.8

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси

226. Бутун давр мобайнида аҳоли жон бошига даромадлар аста-секин ўсиб борди. Аҳоли жон бошига даромадлар 2016 йилда 2000 йилга нисбатан 11,7 баравар кўпайди. Шунингдек, ушбу даврда ўртача иш ҳақи ва пенсиялар миқдори мос равишда 23,6 ва 18,1 мартага ошди.

227. Шунингдек, аҳолининг истеъмол харажатлари таркиби ҳам оптималлаштирилди. Озиқ-овқат маҳсулотларига сарфланадиган харажатлар янада барқарор бўлиб, ноозиқ-овқат товарлари ва хизматларга сарфланадиган харажатлар ўсмоқда. Аҳоли энг кўп пулни озиқ-

[12] Мулкдан олинадиган даромадлар фоизлар, дивидендлар, роялти ва бошқа мулк даромадларидан иборатдир

овқат (44,3%), бошқа ноозиқ-овқат товарлари (22%), кийим-кечак ва пойафзал (10,3%), коммунал хизматларга (7,7%) сарфлашди.

228. Умуман олганда, пенсия ва ижтимоий нафақа оладиган ногиронлар сони Ўзбекистон аҳолисининг умумий сонининг 2% ташкил этади.

229. Пенсия ва ижтимоий нафақа оладиган барча ногиронларнинг тахминан 30 фоизи яна ногирон деб эътироф этилган шахсларга (такрорий тан олиниши) тўғри келади. Тахминан 5% одамлар биринчи марта ўқиш йилида ногирон деб тан олинади. 65 фоизга яқини касаллик ёки бошқа ҳолатлар бўйича ижтимоий нафақа ва пенсияларни қайта кўриб чиқиш муддатини кўрсатмасдан ногиронлар учун пенсиялар ва ижтимоий нафақалар тайинланадиган одамлардир.

230. Нафақахўрлар ва ижтимоий нафақа олувчиларнинг умумий сони аҳоли умумий сонининг қарийб 10% ни ташкил қилади. Пенсияларнинг энг катта улуши кекса ёшдаги пенсияларга тўғри келади (72%). Ногиронлик учун пенсиялар 12 фоизни ташкил этади. 8,0% мос равишда боқувчисини йўқотган пенсия ва ижтимоий нафақа олувчилар ҳисобланади.

6.4. Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси аҳамияти ва даражаси

231. Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси бўйича 2017 йилдаги кўрсаткичи 0,710 га тенг, бу мамлакатни инсон ривожланиши бўйича юқори даражага олиб чиқади ва 189 мамлакат ва ҳудудларнинг 105-ига жойлашади. 2000 йилдан 2017 йилгача Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси кўрсаткичи 19,9 фоизга ўсиб, 0,595 дан 0,710 гача кўтарилди. А жадвалда Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси кўрсаткичларининг ҳар бири бўйича ривожланиши қайд этилган. 1990 йилдан 2017 йилгача Ўзбекистонда туғилишда кутилаётган умр кўриш давомийлиги 4,9 йилга ошди, ўртача ўқиш йили 2,4 йилга, кутилган таълим йиллари эса 0,7 йилга ошди. 1990 йилдан 2017 йилгача Ўзбекистонда жон бошига ялпи миллий даромад 233,5 фоизга ўсди.

Жадвал -10. Ўзбекистон Инсон тараққиёти индекси ва унинг таркибий қисмлари

Йил	Туғилгандаги умр	Ўқишнинг кутилган йиллари	Ўртача ўқувчилик йиллари	аҳоли жон бошига) (2011 PPP$)	ИТИ қиймати
1990	66.5		11.3		1,940
1995	66.4		10.7		2,227
2000	67.2	10.7	9.1	2,453	0.595
2005	68.4	11.5	9.8	3,051	0.628
2010	70.0	11.4	10.7	4,360	0.666
2015	71.2	11.7	11.4	5,811	0.698
2016	71.3	11.8	11.4	6,135	0.703
2017	71.4	12.0	11.5	6,470	0.710

26-расм: 2000-2017 йиллардаги Ўзбекистондаги Инсон тараққиёти индекси компонентларининг тенденциялари

6.5. Гендер тенгсизлиги индекси (ГТИ)

232. Гендер тенгсизлигини уч йўналишда акс этади - Репродуктив саломатлик, имконият ва иқтисодий фаолият. Репродуктив саломатлик оналар ўлими ва ўсмирларнинг туғиш даражаси билан ўлчанади; Имкониятларнинг кенгайиши ҳар бир жинс бўйича аёллар эгаллаб олган парламент ўрни ва ўрта ва олий маълумотга эга бўлиш даражаси билан ўлчанади; иқтисодий фаоллик меҳнат бозорида аёллар ва эркаклар иштирок этиш даражаси билан ўлчанади. ГТИ учта йўналиши бўйича аёллар ва эркаклар ўртасидаги тенгсизлик туфайли инсон ривожланишидаги йўқотиш сифатида изоҳланади.

233. Ўзбекистон 0,274 ГТИ кўрсаткичига эга, бу эса 2017 йилги индексда 160 мамлакат орасида 59-ўринни эгаллаб турибди. Ўзбекистонда парламентдаги ўринларнинг 16,4 фоизини аёллар эгаллайди, ва катта ёшли аёлларнинг 99,9 фоизи, эркакларнинг 99,9 фоизига нисбатан, камида камида ўрта маълумотга эга. Ҳар 100000 тирик туғилишда 36 аёл ҳомиладорлик билан боғлиқ сабабларга кўра вафот этади; ёш аёллар туғиши даражаси 15-19 ёшдаги 1000 аёлга 16,5 туғишни ташкил этади. Аёлларнинг меҳнат бозорида иштироки 53,8 фоизни ташкил этади, (бу кўрсаткич эркакларда 77,9 фоиз). Таққослаш учун Қирғизистон ва Тожикистон ушбу индекс бўйича 91 ва 69 ўринларни эгаллаб туришибди.

Жадвал -11. Танланган мамлакатлар ва гуруҳларга нисбатан Ўзбекистоннинг 2017 йилги ГТИ

	GII қиймати	GII даража	Оналар ўлими нисбати	Баркамол туғилиш даражаси	Парламентдаги аёл ўринлар (%)	Камида бир неча ўрта маълумотга эга бўлган аҳоли (%)		Ишчи кучининг иштирок этиш даражаси (%)	
						Аёл	Эркак	Аёл	Эркак
Ўзбекистон	0.274	59	36	16.5	16.4	99.9	99.9	53.8	77.9
Қирғизистон	0.392	91	76	38.1	19.2	98.6	98.3	48.2	75.7
Тожикистон	0.317	69	32	36.4	20.0	98.9	87.0	45.5	73.3
Европа ва Марказий	0.270	—	24	25.5	20.7	78.4	85.9	45.5	70.3

Осиё									
Юқори ҲДИ	0.289	—	38	26.6	22.3	69.5	75.7	55.0	75.5

234. Оналар ўлими коэффициенти 100000 тирик туғилганларга вафот этганлар сонига, ўсмирлар сони эса 15-19 ёшдаги 1000 нафар аёлларга туғилиш сонида акс этади.

6.6. Бошқарув ва инсон ҳуқуқлари.

235. Ўзбекистоннинг бошқарув тизими юқори даражада марказлаштирилган: Тошкент шаҳридаги марказий ҳукумат бюджетлар ва маъмурий лавозимларга оид энг муҳим қарорларни қабул қилади.[13] Маъмурий бўлинмалар таркибига қуйидагилар киради: (i) республика; (ii) 12 вилоят, битта автоном республика (Қорақалпоғистон Республикаси) ва битта мустақил шаҳар (Тошкент шаҳри); ва (iii) 40 шаҳар / шаҳар округи ва 162 қишлоқ туманлари, улар кейинчалик шаҳар ва *қишлоқларга* бўлинади. Президент тўғридан-тўғри вилоят ҳокимларини тайинлайди ва улар ўз навбатида туман раҳбарларини тайинлайди. Вилоят ва туман *ҳокимлари*вилоятдаги марказий ҳукуматнинг вакиллари бўлиб хизмат қилади ва Тошкентга ҳисобот беради. Вилоят ва туманлар *ҳокимликлари* давлат маблағларини бошқаришда чекланган ваколатга эга. Марказий ҳукумат ресурсларни вилоят ва туман ҳокимликларига ўтказади ва уларга қарор қабул қилишда озгина автономия ёки ихтиёрийлик беради. Трансферлар - асосан солиқ тушумлари - вилоят ва туман ҳокимликлари учун энг муҳим даромад манбаи ҳисобланади. Булар миллий даромадларнинг қарийб 70 фоизини ташкил этади.[14]

236. Мамлакатнинг юқори даражада марказлашган маъмурий тузилмасига эга бўлишига қарамасдан, давлат хизматларини кўрсатишда маҳаллий ҳокимликлар муҳим роль ўйнайди. 2013 ва 2019 йиллар оралиғида маҳаллий ҳукумат харажатларининг қарийб 34 фоизи (бюджетдан ташқари ҳисоб-китоблардан ташқари давлат харажатларининг 56 фоизи) учун ЯИМнинг қарийб ялпи ички маҳсулотининг қарийб 11 фоизи жавобгар бўлган. Маҳаллий харажатлар таълим (43 фоиз), соғлиқни сақлаш (21 фоиз) ва умумий коммунал хизматлар (15 фоиз) га сарфланади. Ўртача, ушбу даврда харажатларнинг катта қисми (53 фоиз) иш ҳақи ва нафақаларга йўналтирилган, ундан кейин коммунал хизматлар, мавжуд капитал капитални таъмирлаш ва таъмирлаш, касалхоналар учун овқатланиш ва бошқа харажатлар (28 фоиз). мактаблар. Капитал қўйилмалар умумий миллий харажатларнинг атиги 7 фоизини ташкил этди.[15]

237. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари ёки маҳалла фуқаролар йиғинлари (МФЙ) ижтимоий тўловларни тақсимлаш, жамоат билан ишлаш ва қишлоқларнинг тозалигини таъминлаш каби давлат вазифаларини бажаришда ҳам муҳим роль ўйнайди. Бир вақтлар норасмий бўлишига қарамай, *маҳалла* қўмиталари ҳозирда Ўзбекистон Конституциясининг 105-моддасида ҳудудий ўзини ўзи бошқариш органлари сифатида мустаҳкамлаб қўйилган. МФЙлар ўз-ўзини бошқариш органлари бўлиб, улар тегишли маҳаллаларнинг расмий юридик шахслари ҳисобланади. 100 дан ортиқ қонун ва меъёрий ҳужжатлар уларнинг жамоат ҳаётининг муайян соҳаларида иштирок этишини тартибга солади. Яқинда ҳукумат маҳалла тузилмасини расмийлаштиришга киришди, масалан, раис, маслаҳатчилар ва МФЙнинг харажатларини текшириш учун масъул бўлган тафтиш комиссиясидан иборат ижроия қўмитасини тузилди. Ушбу МФЙнинг ходимлари ҳокимиятлар томонидан тўланадиган маошни оладилар. Қолган МФЙ Ижроия қўмитаси таркибига маҳалла раиси томонидан тайинланган масъул котиб, Хотин-қизлар қўмитаси томонидан тайинланган хотин-қизлар масалалари бўйича ходим ва маҳаллий соғлиқни сақлаш ва таълим

[13] Жаҳон банки. 2016а. *Ўзбекистон учун тизимли мамлакат диагностикаси*. Вашингтон.: Жахон Банки.
[14] Жаҳон банки 2019б. *Ҳукуматлараро муносабатлар*. Вашингтон.: Жахон Банки.
[15] Ушбу нашр.

муассасалари раҳбарлари киради. МФЙ ларда ижтимоий қўллаб-қувватлаш, аёллар билан ишлаш, тадбиркорлик ва оилавий бизнесни ривожлантириш каби махсус масалалар бўйича қўмиталар мавжуд. 2018 йил сентябрь ойида Президент Шавкат Мирзиёев янги МФЙ раислари ва маслаҳатчиларини уч йил муддатга расмий сайлашга чақирувчи янги қонунни имзолади; бу биринчи бўлиб 2019 йил май ойида амалга оширилди. Ушбу лавозмларга барча номзодлар МФЙ томонидан кўрсатилиши керак. Амалда, МФЙларнинг раҳбарлигига асосан еркаклар ва ёши катталар сайланади. 2018 йил июль ҳолатига кўра аёллар МФЙ раиси лавозимларининг атиги 12,8 фоизини эгаллаган (Фарғона водийсида 16,3 фоиз). 2018 йил июль ҳолатига кўра бир раиснинг ўртача ёши бутун мамлакат учун 50 ёшни ташкил этди. МФЙ бюджетлари хайрия маблағлари, «Маҳалла» жамғармаси ва энг аввало ҳокимликлар ҳисобидан молиялаштирилади. МФЙ банк ҳисобларидаги молиявий активларни мустақил равишда бошқаради ва ижроия қўмиталари ҳар чоракда фуқаролар йиғинига ушбу маблағларнинг ишлатилиши тўғрисида ҳисобот беришади.[16] Бироқ, МФЙларнинг ўз-ўзини молиялаштириш механизмларидан фойдаланиш имконияти йўқ ва улар ўз даромадларини кўпайтира олмайдилар.

238. **Фуқаролик жамияти ташкилотларининг Ўзбекистонда фаолияти чекланган.** 2018 йил апрель ойида президент давлат фаолиятини фуқаролар томонидан назорат қилишнинг ҳуқуқий асосини таъминлайдиган «Жамоат назорати тўғрисида» ги қонунга имзо чекди. Маҳалла қўмиталари, нодавлат ташкилотлари (ННТ) ва оммавий ахборот воситалари давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг фаолиятини назорат қилиш ҳуқуқига эга. Ушбу қонунга биноан 2018 йил май ва июнь ойларида мамлакатда «демократик янгиланиш» да фуқаролик жамиятининг ролини кучайтиришга ва ижро этувчи нормаларни ўрнатишга қаратилган фармонлар ижро этилди. Шу билан бирга, ушбу қоидалар мустақил фуқаролик жамияти ташкилотларининг ривожланишига тўсқинлик қилиши мумкин. Қоидаларда рўйхатга олиш ҳужжатларига талаблар ва тўловлар жуда катта бўлиши мумкин; рўйхатга олишни рад этиш учун ноаниқ асослар; рад этилган аризаларни кўриб чиқиш ёки қайта топшириш бўйича чекловлар; ҳукуматнинг бошқа қисмларидан экспертиза сўралганда кечикиш хавфи; қонунларни бузганлик учун қаттиқ санкциялар; ва хорижий молиялаштиришга қўйиладиган чекловлар (ва ҳисоботга доир кенг қамровли талаблар).[17]

239. **Мамлакатни бошқариш тизимига алоқадор учта омил Ўзбекистон ҳукуматининг юқори сифатли товарлар ва хизматларни тақдим этиш қобилиятини чеклайди.** Биринчидан, кўпчилик вазирликлар хизмат кўрсатадиган ва бюджетларни бевосита бошқарадиган туманлар даражасидаги бошқарув тузилиши, режалаштириш, ижро этиш ва фуқароларга ҳисобот беришни чеклайди. Туман ҳокимларига қонун бўйича икки томонлама бўйсуниш тўсқинлик қилади, чунки улар ҳам вилоят ҳокимлари, ҳам вилоят вазирларининг қарорларига бўйсунадилар. Бу қарорларни қабул қилишнинг кечикишига ва фуқароларнинг талабларига жавоб бермасликка олиб келиши мумкин. Иккинчидан, функционал вазифалар ва давлат даражалари ўртасида маъмурий алмашинув қонун билан тартибга солинмайди. Бинобарин, давлатнинг турли даражаларида хизмат кўрсатишга нисбатан ноаниқ ва / ёки бир-бирига зид бўлган ваколатларга эга бўлиб, бу ҳисобдорликни қийинлаштиради. Масалан, ўрта мактаб хизматларини кўрсатишда давлатнинг кўп даражалари (республика, вилоят ва туман / шаҳар) жалб қилинган. Учинчидан, ҳукуматлараро молиявий келишувларнинг амалдаги тизими субкрут ҳукуматлар учун ноаниқликларни келтириб чиқарадиган жуда ихтиёрийдир. Самарали режалаштириш ва бюджет тузиш учун, миллий давлатлар ҳукуматлари ҳар йили оладиган манбалар тўғрисида олдиндан айтиб беришлари керак.

[16] ЎРҚ-350 сонли «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги қарори.
[17] http://www.icnl.org/research/monitor/uzbekistan.html

Ўтказиб юборилган ва очиқ-ошкора пул ўтказмалари тизимининг мавжуд эмаслиги миллий даражада самарали ва шаффоф давлат молиявий бошқарувига тўсқинлик қилади.[18]

240. **Натижада, Ўзбекистонда инфратузилма қамрови ва сифати бўйича вилоятлар орасида сезиларли тафовутлар мавжуд.** ЎФТ сўрови респондентлардан қуйидаги инфратузилманинг мавжудлиги ёки йўқлиги ва сифатини баҳолашни сўради: кўприклар, бозорлар, умумтаълим мактаблари, касалхоналар, Интернет, уяли алоқа хизмати, сув, электр, қувурли газ, суғориш ва иситиш тизими. Бирорта ҳам қишлоқ аҳолиси марказлаштирилган иситиш имкониятига эга эмаслигини айтмади, аммо деярли барча респондентларнинг таъкидлашича, уларнинг ҳудудида давлат мактаблари, электр энергияси ва уяли телефон тармоғи мавжуд. Бундан ташқари, мамлакат бўйлаб респондентларнинг 42,8 фоизи бозор, 42,5 фоизи Интернет, 36,7 фоизи газ ва 37,7 фоизи суғориш имкониятларига эга эмаслар. Ушбу статистика Фарғона водийсида (яъни, Наманган, Андижон ва Фарғона вилоятлари) ўхшаш (Газ қувуридан ташқари). Фарғона водийси ҳудудида респондентларнинг 52,3 фоизи газ билан таъминланмаган, 8,7 фоизи эса асфальтланган йўлларга эга эмас (республика бўйича ўртача кўрсаткич 12,8 фоизга нисбатан); Водийдан сўралганларнинг 7,5 фоизи уларнинг хонадонларида марказлаштирилган сув алоқаси йўқлигини айтдилар (республика бўйича ўртача = 26,1 фоиз).

241. **Ўзбекистоннинг қишлоқ жойларида сифатсиз инфратузилмаси таназзулга юз тутишда давом этмоқда.** Нотўғри тақсимланган тармоқлар, етарлича ишлаб чиқилмаган бюджетлар, деярли мавжуд бўлмаган ички капитал буджетлари ва истеъмолчиларнинг коммунал хизматлар учун тўловларни тўлашга тайёрлиги қишлоқ жойлардаги коммунал хизматларнинг беқарор таъминланишига олиб келади. Мамлакат бўйича, респондентларнинг 29,9 фоизи қишлоқ ёки шаҳар атрофидаги уй хўжаликларида суғориш сифатини паст деб баҳолаган (Фарғона водийси учун 31,6 фоиз); тадқиқот иштирокчилари бошқа хизматларни ҳам ёмон деб баҳоладилар: 34,4 фоиз (Фарғона водийси учун 32,8 фоиз), марказлаштирилган сув таъминоти учун - 52,6 фоиз (Фарғона водийси учун - 42,7 фоиз) ва Интернет - 25,3 фоиз (17,2 фоиз). Фарғона водийсидаги марказлаштирилган сув тармоқларига уланган уй хўжаликларининг 88,7 фоизи кунига 24 соат суткалик фойдаланиш ҳуқуқига эга, бу кўрсаткич 90 фоизга тенг.[19] Қишлоқ жойларда марказлаштирилган сув уланишига эга бўлмаган уй хўжаликлари ичимлик суви ёки ифлосланган суғориш суви ёки қимматбаҳо транспорт воситаларидан фойдаланадиган сув манбаларига мурожаат қилишади. Қишлоқ жойларда марказлаштирилган канализация тармоғига уланиш имконияти йўқлиги сабабли, оқава сувлар тозаланмасдан атроф муҳитга тўғридан-тўғри ташланади.[20] Марказлаштирилган электр таъминоти кенг қамровли бўлишига қарамай, қишлоқ аҳолиси кўпинча узилишлар ва узилишларга дуч келишади. Фарғона водийсидаги респондентларнинг атиги 58,3 фоизи уларнинг уй хўжаликларида сўнгги 24 соат ичида электр таъминотида узилишлар кузатилмаганлигини айтдилар, бу кўрсаткич республика бўйича ўртача 70,1 фоизни ташкил этади.[21] Бундан ташқари, йўл тармоқларнинг иккинчи даражали тармоқларга кам уланиши қишлоқ хўжалигининг рентабеллигига халақит бериши мумкин.[22] Фарғона водийси ҳудудида респондентларнинг атиги 10 фоизи асфальтланган йўлларнинг сифатини ёмон деб баҳолаган, бу бутун мамлакат бўйича ўртача 44,4 фоизни ташкил этади.[23] OpenStreetMap сайтидан[24] олинган маълумотларга кўра, Фарғона водийсининг учта

[18] Ушбу нашр.
[19] Жаҳон банки. 2018а. *Ўзбекистон фуқароларини тинглаш. Тез-тез ўтказиладиган сўровнамалар*. Тошкент, Ўзбекистон: Жаҳон банки гуруҳи.
[20] Жаҳон банки 2016а.
[21] 2018 йил сентябрдан 2019 йил мартигача бўлган юқори частотали ЎФТ маълумотлари асосида муаллифларнинг ҳисоб-китоблари. Жаҳон банки 2018/2019.
[22] Ушбу нашр.
[23] Жаҳон банки. 2018б. Ўзбекистон фуқароларини дастлабки сўровини тинглаш. Тошкент, Ўзбекистон: Жаҳон банки гуруҳи.
[24] OpenStreetMap бутун дунё бўйлаб йўллар тўғрисида батафсил маълумот тўплаш учун масофадан туриб картографиялаш, сунъий йўлдошни тасвирлаш, очиқ лицензияли ҳукумат ва хусусий хариталар комбинациясидан фойдаланади.

вилоятитда йўлларнинг зичлиги жуда кўп ўзгаради. **Барча вилоят лар ва даромад гуруҳлари бўйича ўзбекистонлик респондентларнинг юқори фоизи асфальтланган кириш йўлларини, сув таъминоти ва газ қувурларини яхшилашни бошқа инфратузилма ва хизматларга қараганда устувор вазифа деб билади.**

242. Инсон ҳуқуқлари. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида «Ўзбекистон Республикасида демократия умумий инсоний тамойилларга асосланиши керак. Унга кўра инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади», дейилган.

243. Расмий позиция «Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан инсон ҳуқуқларини таъминлаш ва илгари суриш бўйича кўрилаётган чора-тадбирлар тўғрисида» ги [45] меморандумда баён этилган ва қуйидагиларга асосланади: ҳукумат Ўзбекистон фуқароларининг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва кафолатлаш учун қўлидан келганича ҳаракат қилмоқда. Ўзбекистон янада инсонпарвар жамиятни яратиш учун ўз қонунлари ва институтларини доимий равишда такомиллаштириб боради. Халқнинг ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини тартибга солувчи 300 дан ортиқ қонунлар парламент томонидан қабул қилинди. Масалан, Омбудсман1996 йилда ташкил этилган. [46] 2005 йил 2 августда Президент Ислом Каримов Ўзбекистонда ўлим жазосини 2008 йил 1 январда бекор қилган фармонга имзо чекди. [47]

244. БирокИҲФ, Human Rights Watch, Amnesty International каби нодавлат инсон ҳуқуқлари ташкилотлари, шунингдек, АҚШ Давлат департаменти ва Европа Иттифоқи Кенгаши Ўзбекистонни «фуқаролик ҳуқуқлари чекланган авторитар давлат» деб таърифлашади [16] ва «кўплаб инсон ҳуқуқларининг кенг кўламда бузилиши» юзасидан чуқур хавотир билдириш. Мажбурий меҳнат ва ноаниқ равишда бошқа жойга кўчириш ҳолатлари мисол сифатида келтирилган - қуйидаги жадвалга қаранг:

Сана	Манзил	Таъсир	Манба
30/04/2019	Сурхондарё вилояти, Жарқўрғон тумани	Тижорат ва турар-жой биноларини бузиш	https://kun.uz/uz/news/2019/04/30/jarqorgonda-obod-qishloq-dasturi-amalga-oshirilgach-tadbirkorlar-nimadan-norozi-bolisИТИ
30/07/2019	Фарғона вилояти, Риштон тумани	Тижорат ва турар-жой биноларини бузиш	https://www.gazeta.uz/oz/2019/07/30/hashar/
26/07/2019	Қашқадарё вилояти, Яккабоғ тумани	Тижорат ва турар-жой биноларини бузиш	https://www.gazeta.uz/ru/2019/07/26/yakkabog/
24/05/2019	Хоразм вилояти, Урганч тумани	400 га яқин хонадон бузилган	https://kun.uz/en/news/2019/07/27/demolition-of-houses-in-urgench-prime-minister-arrives-at-the-scene-ensures-payment-of-compensation-to-people
31/07/2018	Наманган вилояти, Уйчи тумани	Уй-жойлар ва иншоотлар	http://xs.uz/uz/post/obod-qishloq-uychi
19/09/2018	Ташкент шаҳри	"Обод маҳалла" Уй-жойлар бузилиши	https://m.kun.uz/uz/news/2018/09/19/obod-maalla-dasturiga-am-kiritilmagan-toskentdagi-tamirtalab-ujlar-takdiri-kimni-kiziktiradi

12-жадвал: Мажбурий меҳнат ва бошқа жойга кўчириш ҳолатлари

6.7. Хулоса

245. Сўнгги йилларда Ўзбекистон очиқлик ва ислоҳотлар йўлида қатъий, дадил қадамларни ташламоқда 2016 йилдан бери мамлакат кенг қамровли ва -чуқур ўзгаришларнинг гувоҳи бўлди. Ислоҳотлар жараёнига умумий ижобий муносабат жамиятнинг туб ўзгаришларга бўлган эҳтиёжини кенг қабул қилганлигидан далолат беради. Ўтиш жараёнида кўплаб мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики, давлат томонидан бошқариладиган иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига ўтиш оғриқли ўзгаришларни келтириб чиқаради ва, ҳеч бўлмаганда, вақтинча йўқотиш билан 2017–2021 йилларга мўлжалланган стратегик ҳаракатлар режаси сиёсат, маъмурият, суд қонунчилиги, иқтисодиёт ва ташқи алоқалар соҳаларида муҳим ислоҳотларни ўз ичига олган. Ислоҳотлар ҳар доим катта бир жараён, аммо қабул қилинган кенг қамровли ёндашув илҳомлантиради. Инсон ҳуқуқлари ва оммавий ахборот воситалари эркинлиги соҳасида баъзи ютуқларга эришилди.

Кўп қадамлар қўйилди, хусусан иқтисодиёт соҳасида. 2016 йилдаги мамлакат валютаси, *сўм*, курсини либераллаштириш бунга мисолдир. Ушбу чора энди компанияларга ўзларининг банклари орқали халқаро операциялар учун тўловни ўзбек *сўмида* ҳеч қандай чекловларсиз олиш имконини беради. Асосий савдо ҳамкорлар учун божхона тўловлари ва солиқлари мувофиқлаштирилди, чунки эркинлаштириш чоралари савдони фаоллаштирди.

246. Энергетикани ислоҳ қилиш ва энг қийин йўналиш ҳисобланадиган - давлат компанияларини таркибий қайта қуриш билан боғлиқ иккита муҳим масала тегишли равишда кўриб чиқилмоқда. Иккала соҳа ҳам аҳолига бевосита таъсир қилади. Ушбу соҳаларни ислоҳ қилиш йўлидаги биринчи муҳим қадам бу давлатнинг таъсирини кучайтиришга ва ушбу компанияларда қарорлар қабул қилиш жараёнининг шаффофлигини оширишга қаратилган иккита қарор эълон қилинди.

247. Юқоридаги барча ўзгаришлар мамлакат иқтисодиётини ва турмуш шароитини яхшилаш учун янги имкониятларни яратди. Ўзбекистон умумий Инсон тараққиёти индекси бўйича етакчи ўринни эгаллайди. Бироқ, гендер параметрларига мослаштирилганда у пастга тушади. Ишсизлик ва бандлик, айниқса ёшлар ва аёллар орасида катта фоизни ташкил этди. Яқин кунларда мамлакатда ижтимоий ҳимоя чоралари, шу жумладан ишсизликдан халос бўлиш чоралари жуда катта эътиборга эга бўлади. Шу билан бирга, иш билан таъминлаш имкониятлари катта бўлишига қарамай, ер шароитида турмуш шароитини ва инфратузилмани яхшилаш зарурати юзага келади. Мавжуд ҳолат бошқарув ва инсон ҳуқуқлари масалаларига устувор аҳамият бериш зарурлигини таъкидлайди. Ушбу ишланишларнинг барчаси мамлакатнинг ҳар қандай вилоятига хосдир. Кейинги бўлимлар ҚИРЛ ни ишлаб чиқишда ушбу муаммоларни ҳал қилишга бағишланган ва шунинг учун турли манфаатдор томонлар билан самарали равишда боғланиш учун қилинган ҳаракатлар.

7. МАНФААТДОР ТОМОНЛАР, ТАЪСИРЛАР ВА ТАЪСИРЛАРНИ ЮМШАТИШ

248. **Манфаатдор томонлар**. Лойиҳада манфаатдор томонларнинг иккита кенг тоифаси белгиланади: **«Лойиҳа таъсир қилувчи томонлар»**, лойиҳа уларнинг жисмоний муҳитига, соғлигига, хавфсизлигига, маданиятига, фаровонликка ёки ҳаёт тарзига ҳақиқий ёки потенциал таъсир кўрсатиши мумкин бўлганлар. Ушбу манфаатдор томонларга шахслар ёки гуруҳлар, шу жумладан маҳаллий ҳамжамият кириши мумкин." Улар, эҳтимол, лойиҳанинг атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирларидаги ўзгаришларни кузатишлари мумкин бўлган шахслар ёки уй хўжаликлари.

249. Иккинчиси, «**Бошқа манфаатдор томонлар**» (БМТ) лойиҳанинг жойлашган жойи, хусусиятлари, таъсири ёки жамоат манфаати билан боғлиқ бўлган нарсалар сабабли бўлиши мумкин бўлган "лойиҳага қизиқиши бўлган шахслар, гуруҳлар ёки ташкилотлар. Масалан, бу томонларга регуляторлар, ҳукумат амалдорлари, хусусий сектор, илмий ҳамжамият, олимлар, касаба уюшмалари, аёллар ташкилотлари, фуқаролик жамиятининг бошқа ташкилотлари ва маданий гуруҳлар кириши мумкин.” Ушбу гуруҳлар асосан лойиҳа натижаларига таъсир кўрсатиши мумкин.

7.1. Манфаатдор томонларнинг сегментацияси / устуворлиги

250. Аслида, кўплаб манфаатдор томонлар бўлиши мумкин, аммо лойиҳани бошқариш учун асосий манфаатдор томонлар ва уларнинг таъсир доиралари муҳимдир. Шундай қилиб, юқори ва муҳим аҳамиятга эга бўлган томонлар қуйидаги жадвалда келтирилган.

13-жадвал. Манфаатдор томонлар

Йўқ	Даражаси - маъмурий бўшлиқ	Манфаатдор томонлар	Таъсир майдони
1	**Миллий / Мамлакат даражаси**	Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги	Юқори Молия вазирлиги бюджет, солиқ ва божхона-тариф соҳаларида, шунингдек молия бозори, суғурта, фуқароларга пенсия таъминоти, бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисобот, монополист корхоналар товарлари ва хизматларига нарх белгилаш ва давлат ташкилотларини молиялаштириш, Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг стратегик макроиқтисодий кўрсаткичлари ва параметрларига эришишни таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатини ишлаб чиқувчи давлат органи ҳисобланади.
		Республика комиссияси	(i) муаммоларни ҳал қилиш, дастурда иштирок этаётган вазирликлар, идоралар, хўжалик бирлашмалари ва маҳаллий ҳокимликлар билан мувофиқлаштириш ва ўзаро ишлаш; (ii) қурилиш ва реконструкция лойиҳаларини амалга оширишнинг мунтазам мониторингини олиб бориш; ва (iii) ҚИРЛ келгуси йилларга режалаштириш ва тайёрлаш, шу жумладан қурилиш ва реконструкция

			қилиш лойиҳалари режалаштирилаётган қишлоқ аҳоли пунктлари рўйхатини тузиш.
		Иқтисодиёт ва Саноат вазирлиги	Лойиҳани бошқариш учун умумий жавобгарлик
		Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги	Юқори Меҳнат билан боғлиқ барча масалалар, хусусан, мажбурий меҳнат масалалари.
			Вилоятлардаги ривожланишни, шу жумладан маҳаллий инфратузилма инвестициялари мувофиқлаштириш.
			ХМИ учун инвестицияларни мувофиқлаштириш
		Ахборот воситалари	Ўрта Миллий даражада жамиятни қўллаб-кувватлаш ва тарғибот ишлари, лойиҳанинг аниқ кўринишини таъминлаш
		ЖБ / АИИБ	Назорат, эътирозларсиз, амалга оширишни қўллаб-қувватлаш
2	**Вилоят даражаси**	Вилоят ҳокимлиги	Юқори Вилоятда амалга оширилаётган ишларни назорат қилиш ва мувофиқлаштириш учун жавобгардир
		Вилоят мувофиқлаштириш бўлинмалари	Иккала компонентнинг бажарилишини назорат қиладиган, субгрант томонидан молиялаштириладиган инфратузилма лойиҳаларини ва бошқаларни сотиб олишда иштирок этадиган вилоят миқёсдаги ходимлар билан амалга оширувчи агентлик, ШКЧМ маълумотлар базасини бошқариш ва ҳисобот бериш
		Тармоқ бўлимлари	Лойиҳанинг бориши ва фаолияти ҳақида маълумот ва янгиланишларни талаб қилиш.
		Сув ва энергия таъминоти	Лойиҳанинг бориши ва фаолияти ҳақида маълумот ва янгиланишларни талаб қилиш.
		ННТ Кўмакдош ҳамкорлар	КЕНГ КЎЛАМЛИ Вилоят даражада мувофиқлаштириш, ҳисобот бериш, лойиҳа фаолиятини бошқариш ва амалга ошириш
		Ахборот воситалари	Ўрта лойиҳа билан боғлиқ маълумотларни тарқатиш, жамиятни хабардор қилиш, тушучалар бериш

3	**Туман даражаси**	Туман ҳокимликлари (ҳокимликлар, шу жумладан ёшлар, аёллар, ерларни бошқариш, иқтисодий тармоқ бўлимлари, давлат экологик бошқармаси)	Юқори Маҳаллий ривожланиш инвестициялари туманларни ривожлантириш режаларига мос келишини таъминлашга қизиқиш билдириш. Туман миқёсидаги идоралар ва коммунал хизматлар ўзларининг тармоқларига субгрант инвестицияларни бошқариш ва таъминлаш учун жавобгардирлар. ЭТХ тадбирлари ЛАҚ, ШКЧМ, КҲга киритилган сублойиҳа ва топшириш ҳужжатларига киритилган.
		Маҳаллий ННТ лар, Вилоят ННТ Кўмакдош ҳамкорларга субпудрат	КЕНГ КЎЛАМЛИ Маҳаллий даражада логистика масалаларини ҳал қилиш, лойиҳа фаолиятини бошқариш ва амалга ошириш
		Маҳаллий ОАВ	ЎРТА лойиҳа билан боғлиқ маълумотларни тарқатиш, жамиятни хабардор қилиш, тушучалар бериш
		Пудратчилар	Юқори ЭССга мувофиқ қурилиш ишларини бажариш
5	**Қишлоқ**	Қишлоқ лойиҳа комиссиялари	қишлоқни ривожлантиришни режалаштириш ва жамоат даражасида устуворлик бериш жараёнини осонлаштириш; суб-лойиҳани ишлаб чиқишда техник ёрдам ва субгрантни амалга ошириш, ШКЧМ КҲ жараёнида ижтимоий жавобгарликни ошириш
		Ишчилар	Қишлоқ даражасидаги қурилиш ишларида ёрдам бериш
6	**Маҳалла**	Эркаклар / аёллар	Юқори Гендер мувозанати, қарорлар қабул қилиш ва бошқарувдаги аёлларнинг иштироки
		Ёшлар (15-30)	тўғридан-тўғри фойда олувчилар, тенгдош мотиваторлар
		Ишдан бўшатилган ишчилар	тўғридан-тўғри фойда олувчилар, тенгдош мотиваторлар
		Қайтиб келган муҳожирлар	тўғридан-тўғри фойда олувчилар, тенгдош мотиваторлар
		Оилалар	тўғридан-тўғри фойда олувчилар, тенгдош мотиваторлар
		Жамият фаоллари	ЖАР лойиҳасида иштирок этиш, устуворликларни белгилаш, жамоавий мониторинг
		Маҳалла раҳбарлари ва кенгашлари	Юқори Жамоа аъзолари ва лойиҳа ходимлари ўртасида боғловчи сифатида хизмат қилиш,

			самарали икки томонлама алоқа канали ўрнатиш

7.2. Асосий муаммолар, таъсирлар ва таъсирларни юмшатиш

251. Ўзбекистон ва ҚИРЛ турли ҳудудларида ижтимоий ва яшаш шароитлари, шунингдек, қишлоқ ва шаҳар шароитларида аҳолининг бандлик имкониятлари турлича. Булар инфратузилма объекти табиати ва ҳолатида акс этади. Ушбу хилма-хиллик факти хизматни самарали тақдим этишни қийинлаштиради. Фойдали профиль сифатида турли хил эҳтиёжларга мослашувчан жавоб берадиган тизим бир хил эмас, аксинча, уларнинг дифференциаллашуви, жинси, этник келиб чиқиши, турли иқтисодий гуруҳлар ва бошқа вилоят гуруҳлари асосида аниқланадиган бир қатор кичик гуруҳларни ўз ичига олган тизим кафолатланади. Шундай қилиб, вазифа барча ижтимоий гуруҳларнинг эҳтиёжларини қондириш, кам таъминланган ва ижтимоий ажратилган гуруҳларга алоҳида эътибор беришдан иборат. Ушбу вазиятни ҳисобга олган ҳолда, лойиҳани ишлаб чиқишда муҳим аҳамиятга эга бўлган ижтимоий ривожланишнинг асосий муаммолари сифатида белгиланган Улар: (i) киритиш / чиқариб ташлаш; (ii) иштирок этиш; (iii) тенглик, ошкоралик ва жавобгарлик; (iv) марказлаштирилмаган бошқарув; (v) маҳаллий даражадаги инсон ва институционал ривожланиш Ижтимоий ҳимоя масаласи лойиҳа фаолияти учун зарур бўлган tрларни таъминлаш усулларига тегишли. Лойиҳалаштиришда ижтимоий ривожланиш масалаларига эътибор қаратилади, ижтимоий ҳимоя масалалари эса Жаҳон банкининг мажбурий кўчириш бўйича операцион сиёсати - ОС 4.12 ва миллий қонунчиликка асосланади. Лойиҳада ушбу муаммоларни ҳал қилиш учун кўрилаётган чоралар қуйидаги бўлимларда муҳокама қилинади. Яна таъкидлаш учун, ижтимоий ривожланиш масалалари ушбу лойиҳа учун махсус ишлаб чиқилган институционал ва амалга ошириш механизмлари орқали ҳал қилинади.

252. Лойиҳа бошқариш соҳасида турли даражадаги тегишли институтларни белгилайди, иштирокчиларни аниқлайди ва уларнинг ҳар бири учун аниқ вазифа ва мажбуриятларни ажратиб беради.

253. **Қишлоқ миқёсида.** Маҳалла Фуқаролар йиғинлари: Лойиҳада иштирок этиш учун танланган ҳар бир қишлоқ МФЙ лойиҳа қўмитасини, бошқарувнинг бошланғич бўлинмасини ташкил қилади ва қуйидаги вазифаларга жавоб беради: (i) Лойиҳанинг мақсадлари, субгрант вариантлари, лойиҳанинг иштирокчилари ва БҚАМ ҳақида жамоаларга маълумот бериш. (ii) КҲ кўмагида эҳтиёжларни баҳолашни қўллаб-қувватлаш ва эҳтиёжларни баҳолашда аёллар, ёшлар, ногиронлар ва ҳимояга муҳтож гуруҳларнинг этарли даражада иштирок этишини таъминлаш; (iii) қишлоқларни ривожлантириш режасини тайёрлаш; (iv) ҚИРЛни молиялаштириш учун инвестицияларга устуворлик бериш ва ушбу инвестициялар учун ЭТХ режаларини ишлаб чиқиш ва ушбу таклифни туман ижро жамоаларига тасдиқлашга юбориш; (v) иштирок этишни назорат қилиш жараёнини қўллаб-қувватлаш; ва (vi) Лойиҳага оид шикоятларни ЛАОГга юбориш.

254. **Туман миқёсида.** Туман ҳокими Лойиҳани амалга ошириш қўмитасига раислик қилади. Туман амалга ошириш гуруҳи қуйидаги вазифалар учун жавобгардир. (i) маълумот бериш ва дастур параметрларини, шу жумладан қишлоқларни танлаш мезонлари, мувофиқ инвестициялар, иштирок этиш жараёнлари ва МФЙларга вақт белгилаш. (ii) ЛАҚд абатафсил кўрсатилган жараён ва танлов мезонлари асосида ҚИРЛда қатнашиш учун қишлоқларни танлаш. (iii) ҚИРЛни молиялаштириш бўйича барча субгрант таклифларни кўриб чиқиш ва текшириш, улар қишлоқ аҳолисининг эҳтиёжларини қондиришларини, техник жиҳатдан

имкони борлигини, уларда ЭТХ режалари мавжудлигини ва бошқа ЎҲ ва донорларни ривожлантириш режалари билан яхши мувофиқлаштирилганлигини ва бошқа инвестицияларни такрорламасликларини текшириш.

255. **Вилоят миқёсида.** Вилоят хокимиятлари қошидаги ишчи гуруҳи қуйидагилар учун жавобгар бўлади. (i) ҚИРЛ сублойиҳаларини сотиб олиш; (ii) туман ижро гуруҳлари томонидан танлаб олинган қишлоқлар лойиҳа мезонларига кўра ҚИРЛда қатнашиш ҳуқуқига эгалигини ва улар ҳали давлат томонидан молиялаштирилган давлат дастурида қатнашмаганлигини текшириш; ва (iii) қишлоқнинг таклиф этилаётган субгрант инвестицион таклифларининг техник имкониятларини текшириш. Вилоят ҳокимиятида жойлашган ЛАОГ ходимлари, шу жумладан камида иккита Техник назорат нозири, муҳандис ва битта хавфсизликни таъминлаш бўйича мутахассис, сублойиҳани лойиҳалаштириш, харид қилиш, қуриш ва ЛАҚ да белгиланган ижтимоий ва экологик хавфсизлик жараёнларини амалга оширишда салоҳиятни ошириш ва назорат қилишни таъминлайди. Ишчи гуруҳ ёки вилоят ҳокимиятлари вакиллари ҳар бир қишлоқда ишлаб чиқилган ривожланиш режаларини текшириш ва мунтазам шаффоф ижтимоий аудитни ўтказишда миллий ва вилоят ЛАОГ ходимлари, МФЙ лойиҳа қўмиталари, туман ижроия қўмиталари билан ҳамкорлик қилади.

256. **Республика миқёсида**. Лойихани республика даражасида Республика комиссияси деб номланувчи комиссия бошқаради. Комиссия ваколати давлат дастурини назорат қилиш ва ўз вақтида бажарилишини таъминлашдан иборат. Республика комиссиясининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат: (i) дастурда иштирок этаётган вазирликлар, идоралар, хўжалик бирлашмалари ва маҳаллий ҳокимликлар билан муаммоларни ҳал қилиш, мувофиқлаштириш ва ўзаро ишлаш; (ii) қурилиш ва реконструкция лойиҳаларини амалга оширишнинг мунтазам мониторингини олиб бориш; ва (iii) келгуси йилларга мўлжалланган ҚИРЛ режалаштириш ва тайёрлаш, шу жумладан қурилиш ва реконструкция қилиш режалаштирилаётган қишлоқ аҳоли пунктларининг рўйхатини тузиш. ҚИРЛни режалаштириш ва назорат қилиш учун умумий жавобгарлик Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги (ИТККВ) зиммасига юкланади. Шундай қилиб, ИТККВ таклиф этилган лойиҳани амалга ошириш учун тўлиқ жавобгар бўлади Иқтисодиёт вазирининг ўринбосари Лойиҳанинг кундалик фаолиятини назорат қилиш учун жавобгардир.

257. **Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи (ЛАОГ).** 2019 йил май ойида ЎҲ Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги қошида ҚИРЛ ЛАОГ ташкил этиш тўғрисида буйруқ чиқарди. Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи умумий амалга ошириш, шу жумладан фидузиар назорат, кўмакдоши ҳамкорлар шартномаларини харид қилиш ва назорат қилиш, МБ, алоқа ва молиявий бошқарув учун жавобгардир. Лойиҳанинг амалдаги ҳукумат ва донорлар томонидан молиялаштирилган дастур ва лойиҳалари билан алоқасини таъминлаш учун жавобгардир. ИТККВ лойиҳаларни амалга ошириш, шу жумладан ҳудудий мақсадли дастурлар мониторинги бўлими орқали ЛАОГ ташкил этиш ва ходимлар билан таъминлаш устидан умумий назоратни таъминлайди. ЛАОГ ходимларининг қаторига, лойиҳа директори, харидлар бўйича мутахассиси, МБ мутахассиси, қурилиш муҳандиси / инфратузилма мутахассиси, атроф-муҳит ва ижтимоий ҳимоя мутахассислари, жамоаларни жалб қилиш бўйича мутахасси, ҳамда БАТ; ва МвБ мутахассиси киради. Лойиха шунингдек учта вилоятдаги вилоят даражасидаги ишчи гуруҳларини амалга оширишни қўллаб-қувватлашга масъул бўлган битта МБ мутахассиси ва харидлар бўйича битта мутахассисни жалб қилади.

258. ЛАОГ хавфсизлик, харид қилиш ва назоратнинг барча жиҳатларини бошқаради; барча фидицуар вазифаларни бажариш ва институционал ёрдамни вилоят ва туманлар билан мувофиқлаштириш; ва ЛАҚда белгиланганидек, жамлама ҳисобот ва лойиҳаларни бошқариш вазифаларини бажариш. ЛАОГ М ва Б ; Бенефициарлар билан алоқа механизми, шу жумладан ШКЧМ; ва лойиҳа билан боғлиқ алоқа ва тарқатиш учун жавобгар бўлади. ЛАОГ

ўзининг махсус ҳисоб рақамини очади ва қўшимча қиймат солиғи ва божхона тўловларидан ташқари барча солиқларни молиялаштиради.

259. **Ижтимоий воситачилик - Кўмакдош ҳамкорлар.** Кўмакдош Ҳамкорлар (КҲ) лойиҳаларни амалга ошириш жараёнида фуқароларнинг иштирокини, ошкоралигини ва назоратини ошириш учун туман ҳокимиятлари ва МФЙларга ўқитиш ва салоҳиятли ёрдам беради. КҲ вазифаларига қуйидагилар киради: (i) туманларни бошқариш жамоаларига қишлоқларни биргаликда танлаш жараёнини амалга оширишда ёрдам бериш, шу жумладан туманлар аҳолиси билан танлов методологиясини этказиш ва селекция натижалари бўйича маслаҳатлар бериш; (ii) МФЙларга МФЙ лойиҳасини яратишда ёрдам бериш қўмиталар; (iii) қўшни қишлоқлар бўйлаб потенциал сармоявий ҳамкорликни аниқлашни ўз ичига олган МФЙ лойиҳа қўмиталарига қишлоқларнинг эҳтиёжларини баҳолаб бориш учун ўқитиш ва салоҳиятни оширишга кўмаклашиш; (iv) МФЙ лойиҳа қўмиталарига лойиҳа орқали молиялаштириладиган сублойиҳаларни аниқлайдиган қишлоқларни ривожлантириш режаларини ишлаб чиқишда ёрдам бериш; (v) МФЙ лойиҳаси қўмитаси аъзоларини харидлар, молиявий менежмент ва қурилиш назорати услубларига ўргатиш; (vi) қўшимча лойиҳаларни амалга оширишда ЭТХга ҳисса қўшиши учун зарур бўлган маҳаллий даражадаги ташкилотларни яратиш учун МФЙ лойиҳа қўмиталарига салоҳиятли ёрдам кўрсатиш; (vii) Лойиҳа доирасида молиялаштириш учун устувор деб белгиланган автоном сув таъминоти ва канализация тизимларини белгилайдиган МФЙ лойиҳа қўмиталарига техник ёрдам кўрсатиш.

7.3. Лойиҳа цикли ва жараёнлари

260. Барча инвестициялар МҚ орқали маҳаллий жамоатчилик томонидан аниқланади. Ижтимоий воситачилик хизматлари ташқи профессионал ННТ лар орқали амалга оширилади (Кўмакдош ҳамкорлар), маҳаллий жамоаларга уйларнинг қурилиши ва таъмирланиши ёки одамларнинг бошқа жойга кўчирилиши ёки бошқа жойга кўчирилишини талаб қиладиган ҳар қандай инвестицияларни ўз ичига олган салбий рўйхат мавжуд бўлган тақдирда, маҳаллий аҳолига зарур бўлган инвестицияларни аниқлаш имкониятини бериш учун жалб қилинади. Кўмакдош ҳамкорлар (КҲ) лойиҳани тасдиқлаш учун зарур шарт сифатида ишлаб чиқилган ва молиялаштирилган ЭТХ режаларини қандай тайёрлаш бўйича маҳалла лойиҳа қўмиталарининг ЭТХ субқўмиталарига ва туманлардаги ижро гуруҳларига салоҳиятни ошириш бўйича тренинг ўтказади.

261. **Сублойиҳаларни танлаш ва амалга ошириш.** Лойиҳа томонидан молиялаштириш ҳуқуқига эга бўлиш учун ҳар бир Маҳалла Лойиҳа Қўмитаси Қишлоқ Тараққиёти Режасини тайёрлайди ва у қишлоқ аҳолисини жалб этган ҳолда ўтказилган баҳолов машқларидан келиб чиққан ҳолда намойиш этади, ёшлар ва гендер тенглик мақсадларини ҳисобга олади ва турмушни яхшилашга ёрдам берадиган сублойиҳаларни устуворлаштиради. стандартлар Таклиф этилаётган қуйи лойиҳалар, шу жумладан ЭТХ режалари, техник жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлиши, Ўзбекистон ҳукуматининг инвестиция режалари билан мувофиқлаштирилишини ва мувофиқлигини таъминлаши ва барқарорлигини намойиш қилиши керак. ЛАҚ сублойиҳалар учун танлов мезонлари, шу жумладан ёшлар ва аёлларнинг эҳтиёжларини ҳисобга олинганлиги бўйича батафсил маълумот беради.

262. 3. Лойиҳада нодавлат ташкилотлари ёки хусусий сектор субъектлари танлаб олинган КҲлар вилоят ва туман ҳокимиятлари ва МФЙ билан ҳамкорликда лойиҳавий тциклни амалга оширишда ёрдам беради. Уларнинг жавобгарлиги қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) лойиҳа мақсадлари, қоидалари ва шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари, шу жумладан аёллар ва ҳимоясиз гуруҳлар учун ижтимоийлаштириш ва тушунтириш; (ii) барча маҳаллалар / овулларда иштирок этиш эҳтиёжларини баҳолаш; (iii) ҳамкорликни ривожлантиришни режалаштириш, устувор йўналишларни белгилаш ва субгрант

инвестицияларни танлаш; ва (iv) иштирокка асосланган М ва Б. Иштирокка асосланган мониторинг ва назорат тадбирлари қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) лойиҳа қарорларининг қамраб олиниши ва ошкоралигини таъминлаш учун маҳалла лойиҳа қўмиталарининг малакали аъзолари томонидан амалга оширилган сублойиҳалар мониторинги ва (ii) жамоатчиликнинг кўрсаткичларини қўллашга асосланган ижтимоий аудит. Бундан ташқари, лойиҳа туман ва вилоят ҳокимиятларига фуқароларни жалб қилиш тизимини институционализация қилиш ва автоном сув таъминоти ва канализация тизимини жорий қилиш бўйича МФЙларга техник ёрдам ва салоҳиятни оширишда ёрдам беради.

263. **Амалга ошириш даври.** (i) КҲ кўмаги билан туман ҳокимияти 14 та мақсадли туманларнинг ҳар бирида туман миқёсида ижроия қўмиталарини тузади. Туман ҳокими ижроия қўмитасига раислик қилади ва қўмитанинг бошқа аъзоларини, шу жумладан: туманда Лойиҳа томонидан молиялаштириладиган ҳар бир МФЙ вакилларини, капитал инфратузилмаси каби туман ҳокимиятининг бўлимлари вакилларини, аёллар ва ёшлар қўмиталари ва маҳаллий фуқаролик жамияти ташкилотлари вакилларини тайинлайди. (ii) Туман ижроия гуруҳлари ҚИРЛнинг мақсадлари ва параметрларини мувофиқ бўлган МФЙларга - қишлоқ МФЙ ҳали қатнашмаган ёки кейинги уч йил давомида дастурда қатнашиш учун танланмаган қишлоқ МФЙларига етказадилар. Туман ижроия қўмитаси лойиҳада иштирок этиш учун қишлоқларни танлашда иштирок этиш усулидан фойдаланади (Лойиҳанинг бенефициарлари бўлимига қаранг). (iii) КҲлар МФЙларга аёллар ва ёшларнинг камида 50 фоиз ваколатига эга бўлган МФЙ лойиҳавий қўмиталарини ва ЭТХ[25] бўйича қуйи қўмитани яратишда ёрдам беради. (iv) МФЙ лойиҳаси қўмиталари лойиҳани қишлоқ аҳолиси учун ижтимоийлаштирадилар. (v) КҲ кўмагида, МФЙ лойиҳаси қўмиталари қўшма эҳтиёжларни баҳолаш ва режалаштиришни, шу жумладан қўшни қишлоқлар бўйлаб потенциал сармоявий ҳамкорликларни аниқлашни ва аёллар, ёшлар, ногиронлар ва бошқа кишилар билан аниқ қамровли инвестицияларга устуворлик қилишни ўз ичига олади. Жамият томонидан аниқланган устувор инвестициялар рўйхатидан, МФЙ лойиҳаси қўмиталари қишлоқни ҚИРЛ доирасида молиялаштириши учун таклиф этилаётган инфратузилма лойиҳаларини киритган ҳолда қишлоқларни ривожлантиришнинг ўртача уч йиллик режасини ишлаб чиқадилар. Маҳаллий ижрочилар гуруҳи вакиллари МФЙ лойиҳа қўмитасининг ЭТХ субқўмитаси билан ҚИРЛ молиялаштириш учун устувор бўлган инфратузилма лойиҳалари учун ЭТХ режаларини ишлаб чиқиш учун ишлайди. Молиялаштириш учун субгрант таклифларни танлашда, МФЙ лойиҳаси қўмиталари мезонларни, шу қаторда бенефициарлар (аёллар ва ёшларни), инвестицияларнинг ЭТХ режалари, маҳаллий ҳисса ва қўшма молиялаш даражасини ҳисобга олади. (vi) МФЙ таклиф қилинган лойиҳанинг субгрант инвестициялари билан қишлоқларни ривожлантириш режаларини туманнинг ижро этувчи гуруҳига, таклифларнинг Лойиҳанинг техник талабларига жавоб беришини, ЭТХ бўйича тегишли чоралар мавжудлигини ва ҳукуматнинг бошқа қисмлари молиялаштирмаётганлигини текшириш учун юборади. Туман ижроия гуруҳи текширилган режани тасдиқлаш учун туман ҳокимига тақдим этади. Туман ҳокимлиги тасдиқланган қишлоқларни ривожлантириш режаларини, шу жумладан ҚИРЛ субгрант таклифларини вилоят ҳокимиятига текшириш учун юборади, сўнгра уни якуний тасдиқлаш учун Лойиҳани амалга ошириш марказий бўлимига юборади.

264. **Иштирокка асосланган мониторинги ва назорат циклини амалга ошириш**. КҲ лойиҳаларни амалга оширишни мониторинг қилишда роль ўйнаш учун маҳаллий номзодларни (камида 50 фоиз йигит-қизларни) ўргатади. Вилоят ҳокимлиги сублойиҳаларни молиялаштириш учун жавобгар бўлсада, лойиҳа МФЙ ижроия қўмитаси ташқарисидаги

[25] Қишлоқни ривожлантириш режаларининг ҳуқуқий асослари Ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги қонун ва Президентнинг 2018-2020 йилларда аҳоли пунктларини бош режалар билан таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисидаги фармони, лойиҳалаш ташкилотлари фаолиятини такомиллаштириш ва шаҳарсозлик бўйича мутахассисларни тайёрлаш сифатини оширишдир. -3502, 2-феврал, 2018-йил.

қишлоқ вакилидан лойиҳалаштириш ва қурилиш бўйича тендер комиссиясига ўтиришни талаб қилади ва қўмитанинг келишилган лойиҳаларни сотиб олиш бўйича қўлланмаларига риоя қилинишини назорат қилади. ва процедуралар. Маҳалла лойиҳа қўмитаси ушбу ролни бажариш учун малакали жамият аъзосини аниқлаш ва тайинлаш учун жавобгардир ва КҲ эса ушбу вакилни ўқитишга ёрдам беради. Бундан ташқари, тавсия этилган маҳаллий ҳамжамиятлар суб-лойиҳаларни лойиҳалаш жараёнида лойиҳалаштириш агентликлари билан доимий равишда маслаҳатлашиб, маҳаллий аҳолининг таклифлари инобатга олинишини таъминлайдилар ва сублойиҳаларнинг қурилиши, шу жумладан улар ўз вақтида тугатилганми ёки келишилган техник ишларни бажарилишини назорат қиладилар. ва ижтимоий стандартлар ва бюджет. ЛАОГ пудратчига якуний тўловни тўлашдан олдин, лойиҳа мониторинг қўмитаси ва КҲ вакилидан қурилиш ишларига розилигини талаб қилади. ЛАОГ инфратузилмаси бўйича катта мутахассиси ва вилоят техник назорат бўйича мутахассислар МФЙ лойиҳалари қўмиталари ва қишлоқ аҳолиси билан фаол равишда жалб этилади, улар сублойиҳаларнинг дизайни пудратчилар ва МФЙлар ўртасида келишилганлигига ишонч ҳосил қилишади, қишлоқ аҳолисини дизайн ва қурилиш жараёнини кузатишга ўргатиш; ва керак бўлганда умумий техник ёрдам ва кўрсатмалар бериш.

265. **Ижтимоий аудит** жамоат йиғилишлари кўринишида ўтказилади, унда туман ижро ҳокимияти ва маҳалла лойиҳавий қўмиталари вакили бўлган туман ҳокимиятлари ҳар йили амалга ошириш даврида камида икки маротаба тараққиёт, қийинчиликлар ва фидусиар маълумотлари тўғрисида ҳисобот беришади. Пудратчилар ҳамда бенефициарлар ижтимоий аудит жараёнида иштирок этишади. КҲлар МФЙ ва туман ижро этувчи гуруҳларга қарорларни қамраб олишини таъминлаш учун ушбу учрашувларни ўтказишга ёрдам беради; улар пастдан юқорига кўтарилганлиги; фокус-гуруҳлар (масалан, аёллар) томонидан қабул қилинадиган қарорлар кетма-кетлигида доимийлик мавжудлиги; ва улар маҳалла лойиҳа қўмиталарига, округни ижро этиш гуруҳларига ва пудратчиларга лойиҳанинг субгрантларининг харажатлари тўғрисида тушунтиришга имкон беришади. Шаффофлик асосий параметр бўлади. КҲ жамият аъзолари ва МФЙлари вакиллари ҳамда туман ижроия жамоаси, шу жумладан 50 фоиз аёллар иштирокини таъминлашни ташкил қилади. КҲ кўмагида ушбу учрашувларни тайёрлаш, ташкил этиш ва ҳужжатларни расмийлаштириш учун зарур бўлган техник ёрдам Субкомпонент томонидан молиялаштирилади.

266. **Лойиҳани амалга ошириш жараёнида иштирок этишни, инклюзивликни ва шаффофликни ошириш учун рақамли технологиялардан фойдаланишни қўллаб-қувватлаш.** Иловалар қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) объектив, далилларга асосланган қишлоқлар рейтингини тузишда ва қишлоқ даражасида эҳтиёжларни баҳолаш тадбирларини ўтказишда фойдаланиш учун уяли телефон ёки планшет асосида маълумот йиғиш воситаларидан фойдаланиш; (ii) ижтимоий медиа ва тезкор хабар алмашиш платформалари / ботлари (масалан, Телеграм) (а) Лойиҳа тадбирлари, қоидалар, протседуралар, маълумотларни таҳлил қилиш, хариталар ва шикоятларни ҳал қилиш манбалари тўғрисидаги маълумотларни тарқатиш учун фойдаланиш; ва (б) аҳолининг қишлоқ жойларини ривожлантириш устуворликлари тўғрисидаги маълумотларнинг манбалари; ва (iii) амалга ошириш жараёнини мониторинг қилиш учун фойдаланиш учун МФЙ лойиҳа қўмиталарида тез-тез ўтказиладиган электрон сўровларни олиб бориш. Саволлар иштирокчиларнинг эҳтиёжларини баҳолаш, қишлоқни ривожлантиришни режалаштириш ва қарорлар қабул қилиш, сублойиҳаларни амалга ошириш ва назорат қилиш ва дуч келадиган муаммолар бўйича ютуқларни қамраб олади.

267. **Имкониятларни ривожлантириш. Лойиҳа вилоят ҳокимиятларининг маҳаллий бошқарув инфратузилмаси ва хизматларини бошқариш, шу жумладан рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда яхши бошқариш тажрибасидан фойдаланган ҳолда этказиб бериш имкониятини оширади.** Ушбу кичик компонент вилоят маъмурияти

ва МХКЯТ ходимларининг харидлар ва фуқароларни жалб қилиш амалиёти бўйича салоҳиятини ошириш ва ТКни молиялаштиради. Субпонент, шунингдек, лойиҳа доирасида бажарилаётган ишларни, шу жумладан фуқаролар томонидан, мустақил равишда сифатни назорат қилиш масалаларига алоҳида эътибор қаратган ҳолда, Мижозларга хизмат кўрсатишнинг ягона тизимини (МХКЯТ), вилоят ва туман ҳокимиятларининг мониторинг ва назорат салоҳиятини кучайтириш учун салоҳиятни ошириш ва ТК фаолиятини молиялаштиради. шикоятларни кўриб чиқиш. Бунга қўшимча равишда, ЛАОГнинг муҳандислик ходимлари ва консалтинг хизматлари вилоят ҳокимиятлари ва маҳаллий лойиҳалаш институтлари қошидаги МХКЯТ идоралари билан мувофиқ лойиҳалар учун муҳандислик дизайнини ва маҳаллий инфратузилмани иқлимга чидамли дизайнларни яратиш имкониятларини кучайтириш учун ишлайди. Ушбу таркибий қисм янада сифатли маҳаллий инфратузилма учун имкониятларни яратиш учун рақамли технологиялардан фойдаланишни қуйидаги йўллар билан қўллаб-қувватлайди: (и) вилоят ҳокимлиги, МХКЯТ, дизайн институти, КҲ ва МФЙ лойиҳа қўмитаси ходимларига мўлжалланган онлайн ўқув ва таълим модуллари ишлаб чиқилади. инфратузилмани лойиҳалаштириш ва қурилиш усуллари (масалан, темир-бетон амалиётлар, эрозияни бошқариш усуллари, нишаб ва қирғоқларни тозалаш усуллари); (ии) БАТ билан боғланган мобил илова ишлаб чиқилади (қуйида кўриб чиқинг), бу ЛАОГ ходимларига барча тасдиқланган сублойиҳалар бўйича геодезик маъмурий маълумотларни киритиш ва лойиҳани амалга ошириш жараёнида ва ЭТХ босқичларида маълумотларни янгилаш имконини беради, бу эса лойиҳани амалга оширишга имкон беради. реал вақт режимида инфратузилмани кузатиб бориш ва собиқ техник аудит учун асос яратадиган менежерлар. БАТ фуқароларга қуйи лойиҳаларга фотосуратлар, видеолар ва шарҳларни юклаш имконини берадиган очиқ кириш порталини ўз ичига олади.

268. **Ахборот, таълим ва коммуникация кампанияси.** Таклиф этилаётган Лойиҳа бўйича миллий, минтақавий, туман ва қишлоқ давлатлари, (ижтимоий) оммавий ахборот воситалари ва фуқаролик жамияти манфаатдор томонларини ўқитиш ва шикоятларни кўриб чиқиш механизмлари тўғрисида маълумот бериш бўйича жамоатчилик билан тушунтириш ишлари. Харакат СМС / ботлардан фойдаланиб, фуқароларга мажбурий меҳнат, кўчириш, ШКЧМ ва бузиш бўйича ҳуқуқларини еслатиб туради.

269. **Мажбурий меҳнат. Лойиҳа Лойиҳада фойдаланиладиган мажбурий меҳнатнинг олдини олиш чоралари қўллаб-қувватланади.** Мажбурий меҳнатни юмшатиш чораларига Фарғона водийси, Сирдарё ва Жиззах вилоятлари ва туманлар ҳокимликларининг салоҳиятини ошириш ва танланган қишлоқларнинг аҳолиси (МФЙ раислари, хотин-қизлар, ёшлар, фаоллар) миллий меҳнат қонунчилигига, шу қаторда мажбурий меҳнатдан фойдаланишни қатъиян тақиқловчи жамоат ишларини тартибга солувчи нормалар киради. Шу мақсадда, ЛАОГ Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) мутахассислари ва Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги (БММВ) меҳнат инспекторлари билан (i) ҳокимиятлар ва МФЙ аъзоларига меҳнат амалиёти бўйича мунтазам равишда машғулотлар ўтказиш; (ii) аниқланган ҳолатларни кузатиб бориш ва ҳисобот бериш; ва (iii) меҳнат ҳуқуқлари, амалиётлар ва шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари тўғрисида аҳолини хабардор қилиш кампаниясини ўтказиш бўйича ҳамкорлик қилади. ЛАОГ ШКЧМ орқали юборилган мажбурий меҳнат ҳолатлари тўғрисида хабар бериш ва тергов жараёнларини осонлаштириш учун БММВ Меҳнат инспекцияси билан ички алоқа каналини ўрнатади. Лойиҳа, шунингдек давлат хизматчиларини жамоат ишларига мажбурлаш ҳолатларини камайтириш учун БММВ қошидаги жамоат ишлари жамғармасининг маблағларидан самарали фойдаланиш механизмини яратиш бўйича БММВ билан мувофиқлаштиради.

270. **Кузатув ташрифлари орқали ўрганиш. Лойиҳа маҳалла ва вилоят миқёсида маҳалла лойиҳа қўмиталари аъзоларининг билим алмашинувига ёрдам беради.** Ушбу алмашувларнинг мақсади янгиликларни алмашиш, кенг тарқалган муаммоларни ҳал қилиш

ва иштирокчиларга ташрифлардан сўнг суҳбатларни давом эттиришга имкон берадиган тармоқларни яратиш.

271. **Энг муҳими, лойиҳа бўйича шикоятлар, мулоҳазалар ва бошқа фикр-мулоҳазаларни ҳал қилиш учун ЛАОГ салоҳиятини ошириш учун етарли ресурслар тақдим этилади**. Унинг лойиҳаси шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари ва талабларини, жумладан, кўриб чиқиш, саралаш ва қайта ишлаш, тан олиш ва кўриб чиқиш, текшириш ва чора кўриш, мониторингни ўз ичига олган ҳимоя билан боғлиқ ШКЧМни ўз ичига олади. ЛАОГ ушбу вазифани бажарадиган бўлимни яратади, у МФЙ ва фуқароларнинг шикоятлари ва фикрларини йиғади, бу маълумотларни тегишли идораларга юборади ва ЛАОГ директори ва ИТКҚВ жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари учун жавобгар бўлган бўлимига ҳисобот беради.

8. ЕРГА (МАЖБУРИЙ) ЭГАЛИК ҚИЛИШ ВА МАЖБУРИЙ КЎЧИРИШ

272. Ижтимоий жабҳада асосий таъсирлардан бири баъзи фаолиятлар вақтинча ёки доимий жисмоний ва иқтисодий кўчишга, шунингдек кириш имкониятини чеклашга олиб келадиган «Ерларни» талаб қилишига боғлиқ.

273. Ерга (мажбурий) эгалик қилиш зарур бўлганда, Лойиҳа ерни қўлга киритиш учун стратегия ва ҳаракатлар режасини ишлаб чиқишни талаб этади. Лойиҳада ерларни расмийлаштиришнинг иккита кенг қўлланиладиган усули назарда тутилган: (i) ихтиёрий хайрия; ва (ii) мажбурий бўлган ерга эгалик қилиш. Биринчиси, анъанавий равишда жамоатчилик томонидан олиб бориладиган ташаббусларда яхши қабул қилинган амалиётдир, чунки Лойиҳалар доирасида амалга ошириладиган тадбирлар бўйича жамоатчилик қарор қилади. Шу билан бирга, лойиҳада хайрия чиндан ҳам «ихтиёрий» эканлиги ва ер эгаси ернинг хайрия қилинишидан зарар кўрмаслигини таъминлаш учун «мумкин ва мумкин бўлмаган» бир қатор масалалар белгиланган. Бироқ, Ерга (мажбурий) эгалик қилиш кўпроқ диққат-этибор талаб қилади, чунки бу иқтисодий ва/ёки жисмоний кўчириш ва шунга мос равишда бир қатор салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. **Бироқ, таъсир ва хавфлар анча паст бўлиши кутилмоқда, чунки Ўзбекистон ҚИРЛ доимий жисмоний кўчиришни талаб қиладиган ҳар қандай тадбирларни молиялаштирмайди. Шу сабабли, КРАМ қуйидаги ҳаракатлар учун тартиб-қоидаларни белгилайди: (i) ер сотиб олиш (барча техник альтернативалар кўриб чиқилгандан кейин ихтиёрий ва мажбурий равишда), (ii) ерни (мажбурий) эгаллашдан келиб чиқадиган ҳар қандай оқибатларни ҳал қилиш (масалан, иқтисодий йўқотишлар ёки хусусий мулкни йўқотган одамларни аниқлаш ва уларга компенсация бериш) (iii) қоида ва процедураларга риоя қилинишини мониторинг қилиш ва тасдиқлаш, ва (iv) шикоятларни кўриб чиқиш.**

274. Юқоридагилардан келиб чиқиб, ҳар бир сублойиҳа учун атроф-муҳит ва ижтимоий текширувдан сўнг Ижтимоий таъсирни баҳолаш (ИТБ) ва Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР), шунингдек, жой алмашиш ва тахмин қилинадиган йўқотишларнинг ҳажмини аниқлаш, мақсадли ҳимояга муҳтож гуруҳларни аниқлаш, бошқа жойга кўчириш ва амалга ошириш учун кўчириш ҳаракатлар режасини (КҲР) тайёрланади.

275. Бироқ, КҲРларни баҳолаш даврида тайёрлашнинг тайёрлашнинг имкони бўлмайди, чунки сублойиҳалар фақат амалга ошириш босқичида маълум бўлади. Фаолиятлар ва таъсирларнинг кенг тоифаси кўзда тутилган бўлсада, аниқ лойиҳалар батафсил лойиҳалар ишлаб чиқилганидан кейингина маълум бўлиши мумкин. Шу боис КҲР тайёрлашда Лойиҳани тайёрлаш Кўчириш режасининг асосий модели (КРАМ) ишлаб чиқишни ўз ичига олади. КРАМ нинг асосий вазифаси ерларни мажбуран ўзлаштириш ва натижада жабрланган оилаларни бошқа жойга кўчиришни ўз ичига олувчи сублойиҳаларни амалга ошириш натижасида юзага келиши мумкин бўлган салбий ижтимоий-иқтисодий таъсирларни тегишли равишда аниқлаш, бартараф этиш ва юмшатиш учун асосни таъминлашдан иборат.

276. КРАМ қуйидаги мақсадларга эришиш учун ҳам хизмат қилади:

- Миллий ҳуқуқий ҳужжатларни ўрганиш, ЖБ Мажбурий кўчириш амалий сиёсати (ОР 4.12) билан камчиликларни (агар бўлса) аниқлаш учун қиёслаш ва уларни баратараф этиш чораларини кўрсатиш;
- Хусусий ер, активлар ва бошқа умумий мулк ресурсларини олишга бўлган ёндашувни таснифлаш;
- Аниқ истиснолар рўйхати орқали Лойиҳанинг кўламини белгилаш;

- Таъсирга учраган мулкни баҳолаш тартибини белгилаш;
- ИТБ ва КҲР тайёрлаш ва уларни кўриб чиқиш тартибини белгилаш
- Ҳақли ва Ҳақли бўлмаган мулк эгаларини аниқлашнинг энг сўнгги кунини белгилаш;
- КҲРни тайёрлаш ва уни амалга ошириш, шу жумладан жамоатчиликка ошкор қилиш асосида қабул қилинадиган консультация механизми/ёндашувларни белгилаш;
- Мониторинг ва Баҳолаш чора-тадбирлари, шу жумладан Шикоятларни кўриб чиқиш механизми (ШКЧМ) белгилаш; ва
- Амалга оширишнинг муассасавий ва ижроий тартибини, яъни турли манфаатдор томонларнинг роли/мажбуриятларини белгилаш.

277. Сублойиҳага ҳос КҲРлар КРАМ га мувофиқ тузилади. Экологик ва Ижтимоий Бошқарув Асослари - бу ерни олиш ва чекловларга алоқадор бўлмаган бошқа ижтимоий ва экологик оқибатларга нисбатан тегишли ижтимоий ҳимоя ҳужжатидир.

278. КРАМ тегишли миллий қонун ва қарорлар ҳамда Жаҳон Банкининг ОП-4.12.-сон қўлланмасига асосланган. КРАМ қўлланмалари ҚИРЛ томонидан молиялаштириладиган барча инвестицияларга тааллуқлидир. КРАМ таъсирнинг жиддийлигидан ва ерга қонуний ҳуқуқи бор-йўқлигидан қатъи назар, барча иқтисодий ва/ёки жисмонан кўчирилган шахсларга нисбатан қўлланилади. Аёл бошчилигидаги оила, кам даромадли оила, ёрдамсиз кекса бошчилигидаги оила, жимсоний имконияти чекланган шахс бошчилигидаги оилалар каби ижтимоий заиф гуруҳлар эҳтиёжларига алоҳида эътибор қаратилади. КРАМ кенг жамоатчилик иштироки билан турли манфаатдор томонлар билан маслаҳатлашувлар асосида тузилган ва лойиҳавий ҳужжат сифатида ИТКҚВнинг веб-саҳифасида 2019 йил 16 август куни фикрлар тўплаш учун эълон қилинган. Кейинчалик, худди шу нарсани очиб бериш учун учта семинар (Тошкент шаҳар, Наманган ва Сирдарё вилоятларида 27-29 август, 2019 йил) бўлиб ўтди.

279. Ихтиёрий бўлмаган кўчириш борасида Мажбурий Амалий Сиёсати ва Ўзбекистан қонунчилиги ўртасида фарқлар мавжуд. Асосий тафовутлар қуйидагилардан иборат: (i) лойиҳа таъсирига учраган уй хўжаликларига берилган ҳуқуқлар тўғрисида батафсил тушунтириш бериш; (ii) тўлиқ кўчириш харажатлари ўрнига фақатгина компенсация бериш (iii) якуний санани белгилаш ва (iv) ижтимоий-иқтисодий тадқиқотлар ўтказиш. КРАМ шу икки сиёсатни имкон қадар уйғунлаштириш орқали тузилди. Шу билан бирга, Жаҳон банки ва Ўзбекистон қонунчилиги ўртасида моҳиятдан фарқлар ва/ёки тушунмовчиликлар юзага келиши ҳолатида Жаҳон банки ОР-4.12. -сон қўлланмаси устунлик эга бўлади.

280. Ҳар бир сублойиҳанинг ижтимоий таъсири уларни такомиллаштириш бўйича берилган таклифлар асосида Лойиҳадан жабр кўрган шахсларга (ЛЖШ) кўчириш боис ёрдам олиш ҳуқуқини берувчи КҲР тузишни талаб қиладиган таъсир мавжудлиги ёки йўқлигини аниқлаш учун тадқиқ қилиниши керак. Уйғунлашлган саъй-ҳаракатлар ва юзага келиши мумкин бўлган эҳтимолий таъсирларга асослани, "Ҳақ-ҳуқуқлар матрицаси" (ҲМ) тузилди. Унда кўрилган зиён турлари ва мос равишдаги ҳақ-ҳуқуқларнинг табиати ва кўлами жамланган. Унда таъсирнинг давомийлиги ва катталигига қараб турли тоифадаги зиёнлар учун компенсация ва реабилитация ёрдами кўрсатилган. Ижтимоий ҳимояга муҳтож одамларга қўшимча ёрдам, ерни компенсацияси сифатида ер олганларга расмийлаштириш харажатларини қоплаш, компенсация билан ер/мулкни сотиб олиш ва аёллар номидан ёрдам бериш, жисмоний кўчирилган скваттерларни уй-жой билан таъминлаш учун пул ёрдами ИМга киритилган баъзи қоидалардир.

281. Ҳақли бўлмаган шахслар ҳақ талаб қила олмасликлари учун якуний сана белгилаб қўйилади. Якуний сана хатловнинг энг охирги куни ҳисобланади. Бу санаки, ундан сўнг

хатлов жараёнида тузилган Лойиҳадан жабрланган шахслар (ЛЖШ)[26] рўйхатига киритилмаган одамлар компенсация олиш ҳуқуқига эга бўлмайдилар. Уй-жой, бинолар ва бошқа кўчмас мулкнинг алмаштириш қиймати, аммортизациясиз санадаги бозор қиймати асосида аниқланади. Дарахтлар учун компенсация уларнинг бозор қийматига асосланади ва йўқотилган ҳосил, мевали дарахтлар учун компенсация тегишли туман Қишлоқ хўжалик бошқармаси томонидан қарор қилинади. Ер ва мулк олиб қўйилишидан аввал қўплама тўла тўлаб берилади ва ЛЖШлар ҳосилни/дарахтларни компенсация тўланган кундан бошлаб 30 кунлик ичида йиғиб олиш имконига эга бўладилар.

282. Кўчишдан аввал ЛЖШларни режалаштириш ишига жалб қилиш муҳимдир. ЛАОГ ҳар бир сублойиҳа таъсирига учраган аҳоли гуруҳлари билан шу жойга оид КҲРларни тугаллашдан аввал жамоатчилик муҳокамасини ташкил қилиш ва ўтказиш учун масъулдирлар. Жамоатчилик муҳокамалари ҳар бир сублойиҳа доирасида учрашув шаклида уюштирилади. Жамоатчилик муҳокамасида кўтарилган ҳар қандай қонуний масала КҲРга киритилиши керак. ЛЖШларнинг хавотирлантирадиган масалалар сублойиҳани амалга оширишда ҳисобга олинади ва унда киритилади.

283. Кўчириш Сиёсатига оид ҳужжатлар, шу жумладан КРАМ /КҚҲР/КҲР (агар бирон-бир мажбурий кўчириш ҳолати мавжуд бўлса), ҳамдаа комплекс текширув ҳисоботи барча мавжуд каналлар, шу жумладан ОАВ, вебсайтлар, маҳалла ва хокимиятларда эълонлар орқали жамоатчиликка ошкор қилинади. Умумий доменга жойлаштириладиган ҳужжатлар: ҳақ-ҳуқуқлар Матрицаси, КҲШикоятларни кўриб чиқиш механизми, муассасавий тузилмалар ва соғлиқни тиклаш ва хордиқ учун турли тўловлар ҳақли ЛЖШ тоифлари

[26] Лойиҳа фаолияти натижасида ўз ерларини ва бошқа мол-мулкларини мажбурий равишда жалб қилиш ёки ихтиёрий равишда жалб қилиш сабаблари ва унвони бўлмаган шахслар, тўғридан-тўғри иқтисодий ва ижтимоий салбий таъсирларга олиб келадиган шахслар, ЛЖШ-лар талаб қилинишидан қатъий назар. жисмонан кўчиб ўтиш

9. ГЕНДЕР, ФУҚАРОЛАР ИШТИРОКИ ВА ИШЧИ КУЧИ

9.1. Гендер

284. Лойиҳа иккита гендер камчиликни тугатишга қаратилади: (i) овозлардаги гендер тафовут ва маҳаллий даражада ва маҳаллий бошқарув қарорларини қабул қилишда қатнашиш; ва (ii) хизматлардан фойдаланишдаги гендер тафовут.

285. Биринчи камчиликка келсак, хотин-қизларнинг парламент ва маҳаллий қарорлар қабул қилиш қўмиталарида вакиллик даражаси пастлиги уларнинг овози бериши ва ҳаракатларининг етишмаслигидан далолат беради. 2017 йил ҳолатига кўра, парламент аъзоларининг 16 фоизи аёллардан иборат, аммо квотага бўйича сиёсий партияларнинг номзодлар рўйхатидан 30 фоиз аёллар ташкил этилишини талаб қилинади. Шунингдек, аёллар бошқа юқори даражадаги қарорлар қабул қилиш лавозимларида кам тайинланади. 2017 йилда 14 вилоят ва Тошкент шаҳридаги барча ҳокимлар лавозимларини эркаклар эгаллаган. 84 та вилоят ҳокимлари ўринбосарлари орасида фақат 14 нафарини (16,67 фоиз) аёллар ташкил этган. 2019 йил май ҳолатига кўра, лойиҳанинг ҳар учала вилоятда аёллар вилоят ҳокимиятларининг 10 фоиздан камроғини - Фарғонадаги 60 та лавозимнинг 8,3 фоизи, Андижонда 58 та лавозимнинг 8,6 фоизи ва Намангандаги 58 та лавозимнинг 5,2 фоизи ташкил этдилар. Туман миқёсида аёллар яхшироқ иштирок этдилар, бу 2017 йилдаги 1772 туман ҳокимининг ўринбосарларидан 193 таси ташкил қилган (25 фоиз). Маҳаллий даражада кекса ёшдаги эркаклар анъанавий равишда МФЙ қарорлар қабул лавозимларида устунлик қилишади 2018 йил июль ҳолатига кўра, Фарғона водийси ҳудудида МФЙ раиси лавозимларининг 19,5 фоизи ва республика бўйича 16,3 фоиз аёллар эгаллаган. [27] Ўзбекистон ҳукумати томонидан 2019 йил май ойида бўлиб ўтган маҳалла раислари учун яширин овоз бериш орқали сайловлар ўтказилгандан сўнг, ҳозирги вақтда лойиҳанинг Фарғона водийсидаги 14 та мақсадли туманлардаги аёллар лавозимларининг 15,7 фоизи ва республика миқёсида раҳбарлик лавозимларининг 12,3 фоизи аёллардир.[28] Ҳар бир МФЙ маҳаллий аёллар қўмитаси вакили учун жой белгилайди, у маҳаллий аёллар билан бевосита ишлаш ва «оилаларнинг маънавий ва ахлоқий қадриятларини мустаҳкамлаш» учун жавоб беради.[29] Шундай бўлсада, вакил аёлларга ўзларининг овозини МФЙларга таъсир қилишини ёки иқтисодий ва бошқа имкониятлардан фойдаланишларини тасдиқлаш учун ваколат беришга қаратмайди. МФЙ даги Хотин-қизлар қўмитаси вакилининг маҳаллий ҳокимият маблағларини тақсимлашдаги таъсири қанчалик катта эканлиги ҳақида сўралганда, эркакларнинг атиги 11,1 фоизи ва аёлларнинг 12,1 фоизи, улар таъсир ўтказиш доираси катта эканлигини айтишди.

286. Кўплаб далиллар тўплами аёллар ва озчилик гуруҳлари вакилларининг сайланган лавозимларда обрўсини оширишдан далолат беради. Давлат хизмати жамоат товарларини этказиб бериш сифатига, тақдим этилаётган жамоат товарлари турларига, шу қаторда аҳолининг энг заиф қатламлари эҳтиёжларини қондирадиган товарлар ва хизматлар, давлат

[27] Ушбу рақам 2018 йил июнь-июль ойларида ЎФТ тадқиқотлари доирасида ўтказилган МФЙларнинг вилоят вакиллик намунасига асосланган. Жаҳон Банки 2018 б.

[28] 2019 йил май ойидан олдин ва 2019 йил майидан кейин бошқарув лавозимларини эгаллаган аёлларнинг ўртасидаги фоизлари таққослаш мумкин эмас. Ишчи гуруҳда 2019 йил майигача 14 та мақсадли туманларда аёллар эгаллаган раҳбар лавозимлар фоизи тўғрисида маълумотлар йўқ.

[29] Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. 2018. Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида № ПФ-5325, 2 февраль 2018 йил (https://lex.uz/ru/docs/3546742); Ўзбекистон Республикаси Хотин-қизлар қўмитаси. 2018а. Президент Фармонини ижро этиш жараёнида қандай ўзгаришлар рўй бермоқда? 3 март. [2018 йил 17 августда келтирилган]. http://wcu.uz/o-skripte/128-kakie-izmeneniya-proishodyat-v-processe-ispolneniya-ukaza-prezidenta.html#sel=6:1,30:34.

хизмати ташкилотлари ўз мижозларининг эҳтиёжларини тушунишга қодир.[30] Овоз беришда ва иштирок этишда гендер тафовутни бартараф этиш учун, лойиҳа аёлларнинг туманлардаги жамоаларида, МФЙ лойиҳалари қўмиталарида, сувдан фойдаланувчилар уюшмаларида ва ижтимоий жавобгарлик ролларида, яъни мониторинг ва назоратда аёлларнинг вакиллиги учун 50 фоизлик мақсадларни белгилади. Туман ҳокимликларида, МФЙ ижро қўмиталарида ва лойиҳалар қишлоқларидаги ичимлик суви билан шуғулланувчи ташкилотлардаги аёлларнинг ҳозирги вақтдаги вакиллиги учун бошланғич даражалари йиғилиб ЛАҚга[31] киритилади. ЖАР лойиҳаси циклидаги иштироки лойиҳани ишлаб чиқишнинг мақсадли кўрсаткичи орқали ўлчанади: лойиҳаларни режалаштириш, қарорлар қабул қилиш ёки мониторинг жараёнида қатнашганликлари ҳақида хабар берган бенефициарларнинг (эркак / аёл) фоизи кщрсаткичи.

287. Иккинчи фарқ келсак, Ўзбекистондаги аёллар учун хизмат кўрсатишдаги камчиликлардан бири бу мактабгача тарбия муассасаларига киришдир. ЎФТ бутун мамлакат бўйлаб 3-6 ёшли болаларнинг атиги тўртдан бир қисми мактабгача тарбия муассасаларига боришини аниқлади. Энг паст квинтилда 17 фоиз фоиз мактабгача тарбия муассасаларига қатнайдилар, энг яхши квинтилдаги болалар орасида 33 фоиз. 2018 йилда ўтказилган иккита алоҳида тадқиқотлар бўйича сифатли далиллар қишлоқ жойларида мактабгача таълим муассасаларининг йўқлиги аёлларнинг иш киришига тўсқинлик қилувчи асосий тўсиқ эканлигидан далолат беради.[32] ЎФТ тадқиқоти маълумотларига кўра, аёлларнинг меҳнатдаги иштироки эркакларникига қараганда анча паст. Ўзбекистон меҳнат бозори аёлларнинг ишчи кучи иштирокининг пастлиги (атиги 26,1 фоиз) билан ажралиб туради, бу кўрсаткич эркакларда (52,5 фоиз), ишсизлик даражаси юқори (11,4 фоиз), бу эркакларга нисбатан икки баравар кўпдир (5,1 фоиз). 15–24 ёшдаги аёллар орасида 24,5 фоизи ишсизларни ташкил қилади, эркаклар ишсизлиги 13,2 фоизга тенг. 25–34 ёшдаги аёллар орасида 14,6 оизи ишсизларни ташкил қилади, эркаклар ишсизлиги 4,4 фоизга тенг. Андижонда аёллар ишчи кучининг иштироки 21,7 фоиз (эркакларда 52,3 фоиз), Наманганда 24,6 фоиз (эркакларда 52,9 фоиз) ва Фарғонада 30.2 фоиз (эркакларда 55.1 фоиз). Расмий бандликдаги аёлларнинг улуши (47,6 фоиз) эркакларга (56,6 фоиз) нисбатан анча паст. Аёллар эркакларга нисбатан кўпроқ «уй ишлари билан банд бўлишади» ёки оддий айтганда ишсиз бўлмайди.

288. Сув таъминотининг етарли даражада бўлмаганлиги сабабли аёллар катта юкни ўз зиммаларига оладилар. Аёллар уй сувининг асосий ташувчилари, фойдаланувчилари ва бошқарувчилари бўлиб, оилавий гигиена учун масъулдирлар.[33] Фарғона вилоятидаги уй хўжаликларининг атиги 37,8 фоизига сув қувурлари ётқизилган; нисбатлар Андижон (41,1 фоиз) ва Наманганда (42,5 фоиз) бироз юқори.[34] Фарғона водийсида қолган уй хўжаликларининг аксарияти жамоат суви учун жамоат кранларига таянади. Ўрта ҳисобда

---

[30]Тимоти Беслей, Олле Фолке, Торстен Перссон ва Жоханна Рискне. 2017 йил. “Gender Quotas and the Crisis of the Mediocre Man: Theory and Evidence from Sweden.” («Гендер квоталари ва қобилиятсиз одамнинг инқирози: Швециядан назария ва далиллар.») Америка иқтисодий шарҳи 107 (8): 2204-2242; Бролло, Фернанда ва Уго Троиано. 2016 йил. "Аёл сайловда ғолиб чиқса нима бўлади? Бразилиядаги яқин пойгалардан далиллар. ” Ривожланиш иқтисодиёти журнали 122: 28–45; Аманда Клейтон ва Пер Зеттерберг. 2018 йил. «Квотадаги зарарлар: Сайловлардаги гендер квоталари ва ҳукумат дунё бўйлаб харажатлар устуворлиги.» Сиёсат журнали 80 (3): 916–932; Седрик Ҳерринг. 2009 йил. «Турли хиллик учун пул тўлайдими? Ирқи, жинси ва бизнес учун хилма-хиллик.» Америка социологик шарҳи 74 (2): 208-224; Томас Б. Пепинский; Жан Ҳ. Пирскалла ва Аудрей Сакс. 2017 йил. «Бюрократия ва хизматларни етказиб бериш.» Сиёсатшуносликнинг йиллик шарҳи 20: 249–268.

[31] Туманларни амалга ошириш гуруҳлари сифатида, МФЙ лойиҳа қўмиталари ва ижтимоий жавобгарлик вазифалари лойиҳага хосдир. Дастлабки ахборотлар энг муносиб ташкилотлардан - туман ҳокимликлари, МФЙ ижроия қўмиталари ва сувдан фойдаланувчилар уюшмаларидан олинади.

32 Жаҳон Банки. 2018в. *Ўзбекистондаги аҳолиси хавфи ва заифлик баҳоси*. Вашингтон, Колумбия округи: Жаҳон банки; Нина Колибашкина ва бошқалар. 2019 йил. *Ўзбекистон фуқароларини тинглаш: сифатли натижалар*. Вашингтон.: Жахон Банки.

[33] Жаҳон Банки. 2015. *Марказий Осиёда сув таъминоти ва канализация хизматларининг ижтимоий таъсирини таҳлил қилиш: Ўзбекистон масаласи*. Вашингтон.: Жахон Банки.

[34] Жаҳон Банки 2018 б.

жамоат ер кранига бориш, сув олиш ва қайтиб келиш учун Намганан, Фарғона ва Андижон уй хўжаликларига мос равишда 18,9 дақиқа (ойига 28 киши / соат), 13,2 (ойига 19,8 киши / соат) ва мос равишда 7,7 дақиқа (ойига 11,5 киши / соат) тўғри келади. 2015 йилдаги сўров маълумотларига кўра, сўровда қатнашган уй хўжаликларининг 85 фоизида сув қувури уланмаган ва одатда, катта ёшли аёллар сув ташишда қатнашади.[35] Сўровда қатнашган уй хўжаликларининг 98 фоизида аёллар овқат тайёрлаш, идишларни ювиш ва кир ювиш учун жавобгар эдилар. Уланмаган уй хўжаликлари орасида кўплаб сўров иштирокчилари хонадонларнинг тармоқ сув таъминоти ва канализация тармоғига уланиши, айниқса аёлларга фойда келтиради, деб ҳисоблашади. Фокус гуруҳлари аёлларнинг уй ичидаги сувни тозалаш учун жавоб беришини ва бу ичимликни хавфсиз сақлаш учун қайнатишни ўз ичига олади. Совуқ мавсумда улар кир ювиш, чўмилиш ва чорва молларини суғориш учун сувни иситишлари керак. Иккита алоҳида тадқиқотлар бўйича олинган сифатли маълумотлар аёлларнинг вақтига ва жисмоний саломатлигига сувнинг етишмаслиги таъсирини кўрсатмоқда. Иккала тадқиқотда ҳам фокус-гуруҳлардаги кўплаб аёллар такрорий кўтариш ва оғир идишларни кўтариш ва бошқа жисмоний шикастланишлар туфайли бел оғриғи ҳақида хабар беришди.[36]

289. Лойиҳа давлат хизматларини тақдим этишдаги гендер нуқсонларини бартараф этишга қаратилган бўлиб, аёллар қарорларни қабул қилиш жараёнига таъсир кўрсатиши ва қўшимча лойиҳаларни амалга оширилишида фойда келтириши учун аниқ чоралар кўради. Маҳалла лойиҳа қўмиталари ва округ сайлов комиссияларидаги аёлларнинг иштирокини ошириш ва лойиҳа қўмиталари аёллар гуруҳлари билан ишлашни таъминлаш орқали, лойиҳа аёлларга хизмат кўрсатиш уларнинг ўзига хос эҳтиёжлари ва устуворликларига жавоб беришини таъминлаш учун қарор қабул қилишда иштирок этади. Адабиётлар аёлларнинг маҳаллий даражадаги қарорларни қабул қилишда иштирок этиши уларга фойда келтирадиган хизматларга бюджет маблағларини кўпайтириши ва хизматларни, айниқса шахсий соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ҳимоядан ташқари соғлиқни сақлаш хизматларини янада қулай ва тезкор қилишини исботловчи кўплаб далиллар мавжуд. Масалан, Ҳиндистонда аёлларнинг маҳаллий бошқарувдаги иштироки ичимлик суви инфратузилмасига кўпроқ сармоя киритишга ва жамоат товарлари билан таъминланишига олиб келди.[37] Аёлларнинг хизматлар ва инфратузилмадан фойдаланишининг оралиқ натижалари индикатори сифатида, лойиҳа субгрант молиялаштирилишини оладиган аёлларнинг устуворликларини (яъни, объект, хизмат ёки инфратузилма лойиҳаси) аниқлайди ва ўлчайди (мақсад: 50 фоиз). ЛИЧМ миқёсида, лойиҳа асосий қишлоқ инфратузилмасига инвестициялар уларнинг эҳтиёжларини қондиришини хабар қилган фойда олувчилар (эркак / аёл) фоизини кузатиб боради. Ўрта даражада, лойиҳа инвестиция инфратузилмани олиш имкониятларини яхшилаганлиги ҳақида хабар берган аёл фойда олувчилар фоизини кузатади.

9.2. Фуқаро иштироки.

290. Лойиҳанинг тузилиши бутун лойиҳа давомида фуқароларнинг иштирокини таъминлайди. 1-компонент доирасида, маҳаллий ҳамжамиятлар эҳтиёжлар баҳоланишини амалга оширадилар ва қарорларни қабул қилиш жараёнларида қатнашадилар, бу эса устуворликларни акс эттирадиган ва бенефициарларга тегишли бўлган сублойиҳаларни аниқлашга кўмак беради. Вилоят ва туман ҳокимиятлар ва МФЙлари ресурслар учун

[35] Жаҳон Банки 2015.

[36] Нина Колйбашкина ва бошқалар. 2019 йил; Жаҳон банки 2015 йил. Бундан ташқари, ОТБ Фарғона водийсида ўтказилган тадқиқотлар шуни кўрсатдики, уй шароитида сув чекланган ҳолларда аёллар ва қизлар камроқ чўмилишади. Осиё Тараққиёти Банки. 2013. *Ҳикоя ичидаги Ҳикоя: Ўзбекистонда гендерлик ва сув*. Осиё Тараққиёт Банки нашри. № APM135374-3.

[37] Рагабендра Чаттопадхай ва Эстер Дуфло, «Аёллар сиёсатни ишлаб чиқарувчилар сифатида: Ҳиндистонда ўтказилган рандом тажриба маълумотлари.» *Эконометрия* 72 (5, 2004): 1409–43; Эстер Дуфло ва Петиа Топалова, «Кўзга ташланмаган хизмат: Ҳиндистонда ишлаш, тушуниш ва аёл раҳбарлар». Ишчи ҳужжат. Кембриж, МА: Массачусетс технология институти.

жавобгар бўлишини ва жамоат аъзоларининг, шу жумладан ҳимоясиз гуруҳларнинг ҳохишлари ва эҳтиёжларига жавоб беришини таъминлаш. КҲ маҳаллий ҳокимият органлари ва маҳаллий маъмурлар учун фуқаролар билан алоқа қилиш ва хизматларни самарали, адолатли ва фуқаролар, шу жумладан аёллар, ёшлар ва ногиронларнинг эҳтиёжларига жавобан қандай қилиб хизмат кўрсатиш бўйича салоҳиятни оширишни таъминлайди. КҲ аёлларни ижтимоий аудит ўтказиш ва мақсадли жамоаларга йил давомида ушбу лойиҳани амалга оширишнинг бориши, харажатларнинг тақсимоти ва молиявий ёки техник аудит натижалари тўғрисида ҳисобот тайёрлашга ўқитади. Ушбу турдаги тадбирлар жамоатчилик ва уларнинг вакилларига Лойиҳага таалуқли бўлган муаммоларни ва шикоятларни ёки бошқа масалаларни тақдим қилиш учун жамоатчилик форуми сифатида хизмат қилади. Бундан ташқари, лойиҳа харажатлари устидан назоратни кучайтириш учун Лойиҳа фуқароларни 1а Субкомпоненти томонидан молиялаштириладиган инфратузилма лойиҳалари учун УСС томонидан ташкил этиладиган тендер комиссияларига аъзо бўлишни талаб қилади. Лойиҳа, шунингдек, МФЙ лойиҳа қўмитаси вакилларидан ЛАОГ пудратчиларга иш ҳақини тўлагунча, бажарилган ишлар тўғрисидаги ҳисоботларни имзолашни талаб қилади. КҲ лар маҳаллий ҳамжамият аъзоларига ушбу иккита назорат функцияларини бажаришга имкон берадиган ўқув машғулотларини ўтказади. Лойиҳа натижалари таркибига харидлар мониторинги олиб борилишини назорат қилиш кўрсаткичлари, шунингдек бенефициарнинг ушбу ўзаро таъсир жараёнларининг самарадорлиги ва лойиҳага инвестициялар киритиш ҳақидаги тушунчалари киради.

14-жадвал. Фуқаролар иштироки режаси

№	Фаолиятлар	Методология	Амалга ошириш муддати	Кутилаётган натижалар	Масъул шахслар / ҳамкорлар	ЭТХ кўрсаткичлари
Мақсад: лойиҳаларни бошқариш жараёнида фуқароларни жалб қилишнинг барқарор моделини яратиш, манфаатдор томонларга маълумотни очиш.						
1-натижа майдони: Лойиҳани / суб-лойиҳани бошқариш						
1.1.	Лойиҳа таъсирига учраган маҳаллалар / қишлоқларнинг рўйхатини келишиш ва тасдиқлаш.	Миллий қабул комиссиясининг ҳисоботлари ва туман / вилоят ҳокимликларига қилинган мурожаатлар сони. Ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлари бўйича умумий маълумот.	Даврий, молиялаштириш жадвалига мувофиқ.	Лойиҳа доирасида манфаатдор томонлар харитаси яратилди	ЛАОГ, Ўзбекистон Республикаси Президентининг миллий қабулхоналари, вилоят ҳокимиятлари қошидаги лойиха офиси	Ҳар бир маҳалла фуқароларнинг мурожаатлари сони ва мавзуси.
1.2.	Маҳалла, туман ва вилоят миқёсида манфаатдор томонларнинг харитаси. Манфаатдор томонларнинг имкониятларини баҳолаш (молиявий, меҳнат ва бошқа манбалар).	Ахборот тўплаш, маълумотлар базасини яратиш. Рақамли ахборот тизимини яратиш (ижтимоий тармоқлар, Фб-даги саҳифалар, электрон почта)	Лойиҳа фаолиятининг дастлабки босқичи	Манфаатдор томонлар, шу жумладан пилот жамоалар вакилларининг электрон маълумотлар базаси.	ЛАОГ, вилоят ҳокимиятлари қошидаги лойиха офиси	Манфаатдор томонлар хариталарининг миқдорий ва сифатли таркиби
1,3	1б компоненти учун қўшимча молиялаштириш учун амалга оширилаётган лойиҳаларнинг потенциалини баҳолаш учун кўрсаткичларни ишлаб чиқиш. Лойиҳалар / сублойиҳалар тўғрисида умумий маълумотга кўрсаткичлар тўғрисидаги маълумотларни киритиш	- Халқаро ҳамжамиятни жалб қилиш бўйича бошқа лойиҳалардан олинган сабоқлар. - Лойиҳаларнинг биринчи босқичи якунлангандан сўнг кўрсаткичларни яхшилаш / такомиллаштириш	Лойиҳа фаолиятининг дастлабки босқичи	Амалга оширилган суб-лойиҳаларнинг имкониятларини баҳолаш учун қўлланма.	ЖБ, НТ вакиллари кўмаги билан ЛАОГ	Кўрсаткичлар сони, уларнинг объектив ва адолатли маълумотларни тўплаш қобилияти.
1,4	Маҳалла раҳбарлари (эркаклар	- Маҳаллалар аҳолиси	Сублойиҳаларнин	Маслаҳат/қўмиталари	ЛАОГ/ вилоят	Қўмита / маслаҳат

	ва аёллар) қўмитаси / маслаҳат кенгашини тузиш, уларнинг туман ҳокимиятлари қошидаги лойиха марказий йиғилишларида иштирок этишини таъминлаш.	умумий йиғилишини ташкил этиш. Раҳбарлар орасидан 5-7 кишини танлаш жараёнини ташкил этиш	г кириш босқичи	тузиш	миқёсидаги лойиха офиси, маҳалла қўмиталари	кенгашининг сони ва таркиби. ушбу органдаги аёллар ва ёшларнинг %.
1,5	Танланган маҳаллаларда лойиха дастури доирасидаги лойиҳанинг бориши тўғрисида ахборот кампаниялари.	Жамият вакиллари билан ахборот учрашувлари	Сублойиҳаларнин г кириш босқичи	Лойиҳа бенефициарлари ва ЛЖШ иштирокчилари ўртасида хабардорликни ошириш	Туман миқёсидаги лойиха ЛАОГ /офиси Жамоатчилик билан алоқалар бўйича мутахассиси	Ахборот кампаниялари сони. Фаолият билан қамраб олинган одамлар сони (шу жумладан аёллар ва ёшлар)
1,6	Қўшимча лойиҳаларни аниқлаш учун маҳаллий аҳолининг маслаҳатлари	Аёллар ва ёшларнинг камида 50% мажбурий иштирокида ўтказиладиган маҳаллий аҳолининг умумий йиғилиши	Сублойиҳаларнин г кириш босқичи / даврий	«Бенефициарлар овози» эшитилди, мавжуд лойиҳани танлаш.	Туман даражасидаги ЛАОГ / лойиха офиси	Қатнашган бенефициарлар сони. Ҳар бир таклиф этилаётган суб-лойиҳада «овозлар» турлари ва сони
1,7	Маҳалла қўмиталарида лойиха офисида маҳаллий аҳолидан иборат ишчи гуруҳларини яратиш	Жамият йиғилишлари, ишчи гуруҳларга вакилларни сайлаш, норматив ҳужжатларни ишлаб чиқиш	Сублойиҳаларнин г кириш босқичи	Ушбу сублойиҳани амалга оширишда жамоатчилик номидан иш юритиш ваколатига эга ишчи гуруҳ тузилган	МҚ, Маслаҳат кенгаши / қўмитаси қошидаги лойиҳа офиси	Ишчи гуруҳдаги иштирокчилар сони, жинси ва ёш таркиби.
1.8.	Лойиха дастурининг бориши ҳақида аҳолининг хабардорлиги	Аҳоли билан даврий учрашувлар	Ҳар олти ойда, сублойиҳалар натижаларига кўра	Аҳолини доимий равишда хабардор қилиш, жамоат мониторингини таъминлаш.	Туман даражасидаги ЛАОГ / лойиха офиси	Ахборот тадбирларининг сони ва даврийлиги.
2. 2 натижалар ҳудуди: Лойиҳани маблағларини бошқариш»						
2.1.	Маҳалла қўмиталаридаги лойиҳа миқёсида сублойиҳалар қиймати тўғрисида молиявий	- молиявий ҳужжатлардан фойдаланиш -	Сублойиҳаларнин г кириш босқичи	Манфаатдор томонлар маълумотлардан бемалол	ЛАОГ / буюртмачилар,, туман	Фойдаланиш механизми / қулайлик

	маълумотлардан фойдаланишни ташкил этиш.	харажатлар турлари ва миқдори тўғрисида қисқача маълумот - товарлар / хизматлар тижорат таъминотчиларининг нархлари билан танишиш (ташкил этилган тендерлар баённомалари)		фойдаланишлари мумкин.	ҳокимлиги , лойиха офиси вакиллари	
2.2.	Жамоа вакиллари билан учрашувларда сублойиҳалар қиймати (лойиҳа харажатлари ва хизматларни етказиб берувчилар) ҳақида маълумот бериш. Молиявий асосланишни таъминлаш.	Маълумот олиш мақсадида фуқароларнинг мурожаатларини рўйхатга олиш китоби, эълонлар жойлаштирилган ахборот тахтаси. Ахборот учрашувлари.	Сублойиҳаларни режалаштириш ва амалга ошириш даврида	Бенефициарларга сублойиҳанинг қиймати тўғрисида маълумот берилади, маблағларнинг мақсадли ишлатилиши устидан назорат олиб борилади	ЛАОГ / буюртмачилар,, туман ҳокимлиги , лойиха офиси вакиллари	Учрашувлар сони, қўнғироқлар сони
2.3.	Лойиҳанинг йўналишлари бўйича Жаҳон банкининг мавжуд лойиҳаларини кўриб чиқиш, лойиҳа ресурсларининг қўшма фаолиятларини таъминлаш.	ЖБ лойиҳалари ЛАОГ қўшма иш режаси.	Лойиҳани амалга оширишда.	ЖБ нинг бошқа лойиҳаларидан имкониятларни жалб қилиш орқали лойиҳанинг таъсирини кучайтириш	ЖБ кўмаги билан ЛАОГ	Қўшма режалар / тадбирлар сони.
2.4.	Сублойиҳаларни амалга ошириш асосида маблағлардан мақсадли фойдаланишнинг ижтимоий аудити	Қишлоқ аҳолисининг умумий йиғилишларида ишлатилган маблағлар тўғрисида ҳисобот тақдим этиш.	Сублойиҳаларни амалга ошириш натижаларига кўра.	Бенефициарлар томонидан ресурслардан мақсадли / йўналтирилган фойдаланиш мониторинги. Бажарилган ишларнинг сифатини назорат қилиш	ЛАОГ / лойиҳа офиси	Ижтимоий аудитда қатнашган бенефициарлар / аҳолининг % кўрсаткичи
2,5	Лойиҳа маълумотлар оммавий фойдаланишни ташкил қилиш	Лойиҳа маълумотлар оммавий фойдаланишни	Йил охирига (тақвим ёки молия	Жамиятнинг хабардорлигини	ЛАОГ / Алоқалар	Нашрлар мундарижаси,

		ташкил қилиш Лойиҳа / сублойиҳалар бўйича ҳисоботларни нашр этиш.	йили)	ошириш. Жамоатчилик назорати имконияти.	бўйича мутахассис	нашрларни тарқатиш механизми, нашрлар истеъмолчилари
3-натижалар ҳудуди: Ижтимоий танлов орқали хизматлар кўрсатишни яхшилаш.						
3.1.	Жамият иштироки тамойиллари асосида сублойиҳаларни / лойиҳаларни амалга оширилишини доимий мониторингини ташкил этиш.	Лойиҳанинг бенефициарлари ва ЛЖШ сублойиҳалари билан консультациялар, фокус-гуруҳлар ташкил этиш	Лойиҳани амалга ошириш жараёнида, лойиҳа / сублойиҳанинг мониторинг режасига мувофиқ	Бенефициар иштирок этиш принципини таъминлаш, амалга оширилаётган сублойиҳаларнинг сифатини назорат қилиш	ЛАОГ / Мониторинг ва баҳолаш бўйича мутахассис, вилоят муҳандислар	Мониторинг жараёнига жалб қилинган бенефициарлар сони, уларнинг жинси ва ёши
3.2.	Лойиҳа доирасида яратилган ШКЧМ бўйича фуқароларнинг мурожаатлари таҳлили.	Маҳалла қўмиталаридаги лойиха офисида рўйхатга олиш дафтарлари. Фуқароларнинг туман / вилоят ҳокимликларига ва фуқароларнинг қабулига мурожаатлари тўғрисида маълумот тўплаш. Адлия органларига мурожаатлар тўғрисида маълумот тўплаш.	Лойиҳани амалга ошириш даврида / даврий ШКЧМ га мувофиқ	Лойиҳанинг таъсирлар ва уларни юмшатиш чораларига ўз вақтида жавоб бериш.	ЛАОГ / жамоатчилик билан алоқалар бўйича мутахассис	Мурожаатлар сони, мурожаат мавзулари
3.3.	Кўчириш, ер ажратиш ва компенсация режасини амалга оширишни мониторинг қилиш.	Кўчириш, ер ажратиш ва компенсация тўғрисида маълумотлар йиғиш ва таҳлил қилиш.	Сублойиҳаларни амалга оширишнинг биринчи босқичи натижаларига асосан, даврий	Ер ажратиш, кўчириш, компенсация тўлашда ЛЖШ нинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлаш	ЛАОГ	Бу масалада бенефициарларни нг ёки ЛЖШ-ларнинг сўровлари сони. Қабул қилинган юмшатиш чораларини кўриб чиқиш.
4-натижалар ҳудуди: Табиий ресурсларни бошқариш: атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чоралари						
4.1.	ЖБ ҳимоя чоралари бўйича маслаҳат кенгаши ва ишчи	Ҳамжамият миқёсида ахборот семинарларини	Лойиҳани амалга ошириш	Бенефициарларнинг лойиҳа /	ЛАОГ / консалтинг	Ўтказилган семинарлар сони,

	гуруҳлари вакилларини таёрлаш	ўтказиш.	жараёнида	сублойиҳаларни ижтимоий ва экологик экспертизадан ўтказишдаги ваколатлари даражаси ошади	компанияси / ННТ	иштирокчилар сони, иштирокчил арнинг жинси ва ёш таркиби
4.2.	Сублойиҳанинг атроф-муҳитга таъсирини қатнашиш тамойилларида баҳо бериш.	Ҳамжамият аъзолари учун мониторинг воситаларини ишлаб чиқишда ёрдам бериш	Лойиҳани амалга ошириш жараёнида	Атроф-муҳитдаги хавфларни аниқлаш, мумкин бўлган оқибатлар тўғрисида ЛАОГга ҳисобот бериш	ЛАОГ / атроф-муҳит бўйича мутахассис	Баҳолашда жалб қилинган бенефициарлар ва ЛЖШ сони
4.3.	Лойиҳа фаолияти атроф-муҳитга салбий таъсир кўрсатадиган далиллар тўплами, жамоатчилик маслаҳатлари	Лойиҳа фаолияти таъсир кўрсатган аҳоли билан оммавий учрашувлар ва маслаҳатлар.	Лойиҳани амалга ошириш жараёнида	Мумкин бўлган экологик хавфларга ўз вақтида жавоб бериш, вақтинчалик чораларни юмшатиш	ЛАОГ / атроф-муҳит бўйича мутахассис	Халқ қабулхоналари сони Ушбу тадбирларнинг муҳимлигини қайд этган бенефициарлар ва ЛЖШ лар фоизи
4.3.	Иштирок этиш тамойиллари бўйича атроф-муҳитга таъсир қилиш режасининг бажарилишини мониторинг қилиш.	Режага мувофиқ мониторинг тадбирлари	Лойиҳани амалга ошириш жараёнида	Жамиятларда вақт ва келажакдаги экологик хавфларни камайтириш.	ЛАОГ / атроф-муҳит бўйича мутахассис	Баҳолашда жалб қилинган бенефициарлар ва ЛЖШ сони
5-натижалар ҳудуди: киритиш / имкониятларни кенгайтириш.						
5.1.	Лойиҳанинг ютуқлари тўғрисида хабардор қилиш учун вилоят ҳокимликлари миқйсидаги пилот жамоалар вакиллари билан йиллик якуний учрашувлар.	Лойиҳа ижрочиларининг умумий йиғилиши, лойиха туман штаб-квартираси, жамоат раҳбарлари (шу жумладан аёллар ва ёшлар)	Лойиҳа охирида / молиявий йилда.	лойиха дастурини амалга ошириш доирасида давлат ва аҳоли ўртасида мулоқот ўрнатилган.	ЛАОГ / вилоят ҳокимликлари, лойиханинг вилоят офиси	Якуний учрашувлар сони лойиҳа ҳудудлари (маҳаллалар) вакиллари % қатнашувчилар орасидан аёллар ва ёшларнинг %

5,2	Камида 50% аёллар ва ёшларнинг маслаҳат кенгашида қатнашишини таъминлаш (ушбу режанинг 1.4-банди)	Аҳолининг умумий йиғилиши		Бошқарув органида аёллар ва ёшларнинг иштироки таъминланади.	ЛАОГ/ Ижтимоий масалалар бўйича мутахассиси / лойиҳанинг офиси	давлат бошқаруви органларига сайланган аёллар ва ёшларнинг %
5.3.	Лойиҳа тадбирларини бошқариш ва амалга оширишда аёллар ва ёшларнинг ва бошқа заиф одамларнинг (ногиронлар, кам таъминланганлар) иштирокини таъминлаш.	Лойиҳавий ҳужжатларидаги талабларни бажариш.	Лойиҳавий ҳужжатларни, кўрсатмаларни тайёрлаш даври.	Лойиҳа ҳужжатларида турли ижтимоий гуруҳларнинг манфаатлари ҳисобга олинади.	Туманлар ва вилоятлар миқёсида ЛАОГ/ лойиха офиси.	Лойиҳани амалга оширишда иштирок этадиган шахсларнинг ёш ва жинси таҳлили
5.4	Гендер режасини бажарилишини кўриб чиқиш	Мустақил гендер мутахассисини жалб қилиш. Уларнинг лойиҳанинг ҳудудларига ташрифи.	Умумий мониторинг ва баҳолаш жараёнида	Лойиҳани / сублойиҳаларни амалга оширишда «Аёллар овози» инобатга олинган, аёллар сублойиҳаларни бошқаришда иштирок этиш имконига эга бўлган.	ЛАОГ / Ижтимоий мутахассис	аёлларнинг лойиҳа фаолияти %и ва сифати

9.3. Меҳнатни бошқариш режаси

291. **Меҳнат.** Уч жиҳат - болалар меҳнати, мажбурий меҳнат, иш ҳақи ва меҳнат муҳожирлари муҳокама қилинади. Лойиҳа ХМТ нинг "муносиб меҳнат" концепциясига урғу беради ва қабул қилади. Бу қуйидагиларни англатади: мустақил, адолатли ҳақ тўланадиган, хавфсиз, ижтимоий жиҳатдан ҳимояланган, инсон қадр-қимматини камайтирмайдиган, барчага тенг бошланғич имкониятларни очадиган, бошқарув қарорларини қабул қилиш ва шахсий ривожланишда иштирок этишни кафолатлайдиган меҳнат. Муносиб меҳнатнинг ушбу асосий тамойиллари сублойиҳаларнинг амалга оширилишига урғу беради. Сўнгги тўрт йил ичида ХМТнинг учинчи томон мониторинги (УТМ) Ўзбекистонда пахта йиғим-теримида болалар меҳнати ва мажбурий меҳнатга барҳам бериш борасида катта ютуқларга эришганлигини кўрсатади. Тизимли болалар меҳнати энди жиддий ташвиш деб ҳисобланмайди. Шунга қарамай, пахта соҳасида мажбурий меҳнатга оид кўплаб ҳолатлар кузатилмоқда. Бундан ташқари, яқинда оммавий ахборот воситаларида жамоат ишларни бажаришда мажбурий меҳнатга оид ҳодисалар ҳақида хабарлар пайдо бўлди. Шундай экан, бу борада ҳали қилинадиган ишлар талайгина. Ўзбекистон ҳукумати мажбурий меҳнатни бартараф қилиш тарафдори ва бу борада мақсадли ишлар амалга оширилмоқда. Ҳукумат журналистларни мажбурий меҳнатга оид масалаларни ёритишга чақирмоқда. Маҳаллий мустақил инсон ҳуқуқлари фаоллари меҳнат шароитларини кузатишда мустақилдир. Ҳукумат меҳнат инспекциясини кучайтиришни давом этмоқда. 2018 йилда ХМТ мажбурий меҳнат суриштируви бўйича 200 нафар инспекторни ўқитди ва ҳукумат уларни таҳмин қилинган мажбурий меҳнатга оид масалаларни текшириб чиқиш учун мамлакат бўйлаб жўнатди. Қишлоқ жойларда ишчи кучи етарли бўлгани сабабли, иш кучи оқими билан боғлиқ муаммолар мавжуд эмас. Кўпчилик ишларга маҳаллий ишчи кучи жалб қилинади. Шу билан бирга, салоҳиятни ошириш бўйича чора-тадбирлар маҳаллий Маҳалла қўмиталари ва туман ҳокимиятлари, шунингдек бошқа хизмат кўрсатувчи ташкилотлар ҳукуматнинг қарорларини эътиборга олишларини ва мажбурий ҳамда болалар меҳнатидан фойдаланишни олдини олишларини таъминлайди.

292. **2-компонент Лойиҳада мажбурий меҳнатдан фойдаланмаслик чораларини таъминлайди.** Мажбурий меҳнат шароитларини юмшатиш чораларига Фарғона водийси, Сирдарё ва Жиззах вилоятларидаги вилоят ва туман ҳокимиятларининг ва миллий меҳнат қонунчилигига биноан танланган қишлоқларнинг аҳолиси (жумладан, МФЙ раислари, аёллар, ёшлар, фаоллар) салоҳиятини ошириш, шу жумладан мажбурий меҳнатдан фойдаланишни қатъиян тақиқловчи жамоат ишларини тартибга солувчи меъёрлар киритилади. Шу мақсадда, ЛАОГ Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) мутахассислари ва Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги (БММВ) меҳнат инспекторлари билан (i) ҳокимиятлар ва МФЙ аъзоларига меҳнат амалиёти бўйича мунтазам равишда машғулотлар ўтказиш; (ii) аниқланган ҳолатларни кузатиб бориш ва ҳисобот бериш; ва (iii) меҳнат ҳуқуқлари, амалиётлар ва шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари тўғрисида аҳолини хабардор қилиш кампаниясини ўтказиш бўйича ҳамкорлик қилади. ЛАОГ Лойиҳанинг ШКЧМ орқали тақдим қилинган мажбурий меҳнат ҳолатлари тўғрисида хабар бериш ва тергов жараёнини осонлаштириш учун БММВ Меҳнат инспекцияси билан ички алоқа каналини яратади. Лойиҳа давлат хизматчиларининг жамоат ишларига мажбурий жалб қилиниши ҳолатларини камайтириш мақсадида БММВ қошидаги Жамоат ишлари жамғармаси маблағларидан самарали фойдаланиш механизмини яратиш учун БММВ билан ҳамкорлик қилади.

293. ҚИРЛ га ЖБ ОС 4.03 Меҳнат ва иш шароитлари талабларини қўллашда Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси (МК) (1995 йил 12 декабрда қонун билан тасдиқланган) асосий ҳужжат ҳисобланади. МК меҳнат муносабатларидаги камситмаслик, меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, меҳнат муносабатлари субъектлари, ишчилар ва иш берувчиларнинг вакиллиги, жамоавий битимлар ва жамоавий келишувлар, иш жойлари, меҳнат шартномаси, иш вақти, дам олиш ва таътил, иш ҳақи, кафолат ва компенсация

тўловлари, меҳнат интизоми, меҳнат шартномаси тарафларининг моддий жавобгарлиги, меҳнатни муҳофаза қилиш, бир нечта тоифадаги ишчилар учун қўшимча кафолатлар ва устунликлар, меҳнат низолари ва давлат ижтимоий таъминоти билан боғлиқ қоидаларни кўриб чиқади.

294. Ўзбекистон Халқаро Меҳнат Ташкилотининг (ХМТ) барча саккизта конвенцияларини, шу жумладан 1930 йилдаги 29 сонли Мажбурий меҳнат тўғрисидаги Конвенцияни ва 1957 йилдаги 105- сонли Мажбурий меҳнатни бекор қилиш Конвенциясини ратификация қилди.

295. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 37-моддаси мажбурий меҳнатни тақиқлайди. Мажбурий меҳнат Меҳнат кодексининг 7-моддаси билан ҳам тақиқланган. Ўзбекистоннинг миллий қонунчилигида мажбурий меҳнатдан фойдаланиш учун жазо чоралари белгиланган (Маъмурий Кодекснинг 51 ва 491-моддалари, Жиноят кодексининг 135, 138, 148-моддалари). Ушбу қоидалар ХМТнинг Мажбурий меҳнат тўғрисидаги конвенцияларига мувофиқдир.

296. 2018 йилда Президент ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қишлоқ хўжалигидаги меҳнат масалаларини тартибга солади ва улар ЎОҚЛда кўриб чиқилади:

15-жадвал. Тегишли қонунчилик

Вазирлар Маҳкамасининг 28/02/2018 йилдаги 149 -сонли Қарори	"Қишлоқ хўжалигида бозор механизмларини кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида"
Вазирлар Маҳкамасининг 10/05/2018 йилдаги 349 -сонли Қарори	"Ўзбекистон Республикасида мажбурий меҳнатга барҳам беришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"
Президентнинг 20/08/2018 йилдаги ПҚ-3913 сонли Қарори	"Меҳнат органлари тузилмасини такомиллаштириш ва фуқароларнинг меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва меҳнатини муҳофаза қилиш тизимини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида"
Президентнинг 28/02/2018 йилдаги ПҚ-3574 сонли Қарори	"Пахта хом ашёси ва бошоқли дон етиштиришни молиялаштириш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида" Юқори куч талаб қиладиган меҳнат унумдорлиги паст ерларда пахтачиликни қисқартириш керак.
Вазирлар Маҳкамасининг 30/08/2018 йилдаги 703 -сонли Қарори	2018 йил ҳосилида мажбурий меҳнатга тўғрида-тўғри тақиқ қўйилди. Иш ҳақи ошиши билан бирга ихтиёрий терувчиларни жалб қилиш учун имтиёзлар эълон қилинди. Тўқимачилик кластерларига энг кам иш ҳақи ошириш бўйича тавсиялар берилди.
Вазирлар Маҳкамасининг мажлиси 08/09/2018	2018 йил ҳосилида мажбурий меҳнатга тўғрида-тўғри тақиқ қўйилди. Мажбурий меҳнатга қарши курашиш бўйича меҳнат инспекторларини жалб қилиш қилиш. Мажбурий меҳнат тўғрисида хабардорликни ошириш. Пахтакорлар учун муносиб меҳнат ва яшаш шароитлари.

297. **Мажбурий меҳнат**: Ўзбекистонда мажбурий меҳнат тақиқланган. Меҳнат кодексининг 7-моддасига биноан Мажбурий меҳнат, яъни бирон-бир жазони қўллаш билан

таҳдид қилиш орқали (шу жумладан меҳнат интизомини сақлаш воситаси тариқасида) иш бажаришга мажбурлаш тақиқланади. Мажбурий меҳнат энг кам иш ҳақининг 2 бараваридан 5 бараваригача жарима билан жазоланади. Истиснолардан мажбурий ҳарбий хизматни бажариш учун зарур бўлган ишлар, оддий фуқаролик бурчлари, бу судда ва фавқулодда вазиятларда муайян шароитларда ҳукм қилинишига олиб келади, шунингдек, жамоат аъзолари томонидан тўғридан-тўғри манфаатлар учун бажариладиган кичик коммунал ишлар. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 10 майдаги 349-сонли "Ўзбекистон Республикасида мажбурий меҳнатга барҳам беришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" ги қарорида мажбурий меҳнат турлари, давлат ташкилотлари турлари ва уларнинг ходимлари ва ҳудудларни мониторинг қилиш механизми тўғрисида батафсил маълумотлар берилган. Ушбу фармонга мувофиқ, Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ҳузурида ташкил этилган Жамоат ишлари жамғармасининг молиявий маблағлари Ўзбекистондаги барча жамоат ишларига сарфланади.

298. **Болалар меҳнати:** «Болалар меҳнати» атамаси кўпинча болаларни болаликдан, уларнинг салоҳияти ва қадр-қимматидан маҳрум бўлган меҳнат деб таърифланади Меҳнат кодекси ва 1973 йилдаги 138-сонли Конвенцияси 18 ёшгача бўлган болалар учун минимал ёшни белгилайди. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 49-моддасига биноан 18 ёшга етмаган шахсларни юридик шахс томонидан ишга қабул қилиш энг кам иш ҳақининг 5 дан 10 бараваригача жарима билан жазоланади.

- Болалар учун ақлий, жисмоний, ижтимоий ёки ахлоқий жиҳатдан хавфли ёки зарарли бўлган иш.
- Уларнинг таълим олишига аралашиш.
- Уларни мактабга бориш қобилиятидан маҳрум қилиш.
- Уларни мактабни абадий тарк этишга мажбурлаш.
- Улардан мактабга қатнашни ҳаддан ташқари узоқ ва машаққатли меҳнат билан бирлаштиришга ҳаракат қилишларини талаб қилиш.

299. Лойиҳани амалга ошириш жойларида ЛАОГ ва уларнинг вакиллари муносиб меҳнат, меҳнат муҳофазаси ва хавфсизлик масалалари бўйича мониторинг ўтказадилар. Жаҳон банки талаблари, миллий меҳнат қонунчилиги (мажбурий меҳнат) талаблари бузилган тақдирда, ЛАОГ қуйи қарз олувчиларни Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг Давлат меҳнат инспекциясида текширувдан ўтказишни талаб қилишга ҳақлидир.

10. ҚҲРЛАРНИ СКРИНИНГЛАШ, ТАЙЁРЛАШ ВА ТАСДИҚЛАШ ИЖТИМОИЙ ЖАРАЁНИ ВА РЕПУТАЦИОН РИСКЛАР

10.1. Салбий/истиснолар рўйхати

300. Жисмоний кўчирилишига олиб келадиган бирон бир фаолият (ер / иншоотларга эгалик қилиш натижасида) лойиҳа доирасида молиялаштирилмаслиги тўғрисида келишиб олинди. Шунинг учун, бу скрининг жараёнининг биринчи даражасини ташкил қилади. Ҳеч қандай жисмоний жой ўзгартириш юзага келмаслиги аниқлангандан сўнг, лойиҳа эҳтимолий таъсирни ва қабул қилиниши керак бўлган ҳужжатларни аниқлашга ўтади. Ундан кейин, ҚИРЛни ҳар қандай репутацион рисклардан ҳимоя қилиш учун, мамлакатнинг асосий ОҚ дастурига киритилган қишлоқларда ҚИРЛ амалга оширилмайди. Шундай қилиб, бу иккитаси биринчи даражали фильтрларни ҳосил қилади.

10.2. Мажбурий кўчириш учун скрининг

301. Скрининг - бу эҳтимолий мажбурий кўчиришни аниқлаш учун ўтказиладиган мажбурий процедурадир. Скрининг мақсади - амалга ошириладиган мажбурий кўчиришнинг тегишли кўлами ва турини аниқлашдир. Ҳар бир сублойиҳа унинг ижтимоий оқибатларини аниқлаш мақсадида назарда тутилган қулайликларга эришиш учун тузилган режалар асосида скрининг қилинади. Скрининг давомида фермер хўжаликлари ерлари ва аҳоли пунктлари жойлашган участкалар аниқланади ва улар турлича ишлов беришни талаб этади, шу сабаб ижтимоий оқибатларни минималлаштириш учун режага мослашиш, кесиб ўтиш/айланиб ўтиш каби мос ўзгартиришлар киритиш таклиф қилиниши керак. Кейинчалик скрининг амалиёти, молиялаш манбаидан қатъий назар, салбий экологик ва ижтимоий оқибатга ва мажбурий кўчиришга олиб келадиган барча жиҳатларни аниқлаши керак, лойиҳа ҳужжатларида белгиланган лойиҳа мақсадларига эришиш учун зарур бўлган, лойиҳа билан бир вақтда амалга оширилган ёки амалга оширилган режалаштирилган барча тадбирлардан бошлаб. Ижтимоий скрининг жараёни умуман скрининг жараёнининг содда ва қисқа бўлишини таъминлашга хизмат қилади. ҚИРЛ доирасидаги ҳар бир фаолияти бўйича ташқи консультантлар ва ЛАОГнинг Ижтимоий ҳимоя масалалари бўйича мутахассиси (ИҲМ) долзарб деб топган муайян саволлар киритилиши мумкин. Кўчириш билан боғлиқ бўлган лойиҳа ишлари рўйхати таъсирга учрайдиган жамоалар билан кенг қамровли сенсибилизация ва консультация жараёнидан ўтказилади ва ушбу жараён натижалари ҳар бир сублойиҳа бўйича расмийлаштирилади. Сўнгра рўйхатдаги ҳар бир жой/лойиҳа иш фаолияти бўйича консультацион жараён ва унинг натижаси тасдиқлаш, маъқуллаш, рад этиш, консультацияни давомини топшириш ва/ёки ҳар бир таклиф қилинадиган жой/лойиҳа иш фаолияти бўйича якуний қарор қабул қилиш ваколатидаги тегишли ижро этувчи идораларга юборилади. Скрининг жараёнини шу тарзда ўтказиш барча манфаатдор томонларнинг ушбу жараёнга ишонч билдириши учун зарур бўлган тугаллик ва шаффофликни таъминлашга қаратилган.

302. Кўчириш билан боғлиқ ҳеч қандай муаммоси бўлмаган ва Жаҳон банкининг ОС 4.12-ни ижросини талаб қилмайдиган лойиҳа доирасидаги фаолиятларига нисбатан КРАМ қоидалари/АМИМЧБАМнинг ижтимоий қоидалари қўлланилмайди. Бу ҳолда Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув механизми (АМИМЧБАМ) доирасида атроф-муҳит масаласини кўриб чиқишга ўтилади.

303. Сублойиҳаларда мажбурий кўчириш оқибатларни скрининглаш ва тоифалаш ЛАОГ/ЛВМГ томонидан ё ўзининг ижтимоий ҳимоя бўйича мутахассиси ва бошқа тегишли ходимлар ёки агар бундай кўникмалар бўлмаса, ташқи консультантлар ёрдамида амалга оширилади. Ижтимоий скрининг ҳисоботи Маслаҳатчи ёки ЛАОГ/ЛВМГнинг ИҲМ томонидан тайёрланади ва Ижро Этувчи Идоранинг ваколатли ходими ва ЛАОГ раҳбари

томонидан маъқуллаш мақсадида кўриб чиқилади. Пировардида ИҲМ ва ЛАОГ раҳбари таклиф этилаётган сублойиҳанининг ижтимоий скринингини ва уни ижтимоий ҳимоя бўйича тоифаланишини маъқуллайдилар.

304. Сублойиҳа скринингидан лойиҳа доирасида таклиф этилаётган иш фаолиятларига алоқадор оқибатларнинг турлари ва хусусиятларини аниқлаш ва уларни бартараф этиш учун тегишли чора-тадбирлар кўрилишини таъминлаш учун фойдаланилади. Қайта кўчириш билан боғлиқ муаммоларни скрининглаш, - бу МИБМда батафсил кўрсатиб ўтилганидек, экологик ва ижтимоий скрининг таркибига киради. Кўчириш чора-тадбирлари ЛЖШларга қуйидагиларни таъминлайди:

- уларнинг кўчиришга оид танлов вариантлари ва ҳуқуқлари тўғрисида маълумот бериш;
- Консультация жараёнига қўшиш ва техник ва иқтисодий жиҳатдан мақбул алтернативаларни танлашда қатнашиш имкониятини бериш;
- Сублойиҳа(лар) сабабли активларни йўқотиш ва улардан айрилиш эвазига тўла алмаштириш қийматида дарҳол ва самарали компенсация билан таъминлаш

305. Кўчиришга сабаб бўлиши кутилмаган лойиҳалар учун, ва агар активларнинг йўқотилиши аҳамиятсиз даражада оз бўлса, у ҳолда бундай маълумотлар сублойиҳа ариза формасида КҲР тузиш талабини бекор қилиш мурожжати билан бирга кўрсатилади.

10.3. Скрининг назорат рўйхати

306. Скрининг назорат рўйхати шакли Лойиҳани амалга ошириш бўйича қўлланма таркибига киритилади. Назорат рўйхати ЛАОГ/ЛВМГнинг ИҲМ томонидан ёки ташқи консультантлар томонидан тўлдирилиб, қарор қабул қилиниши учун ЛАОГга тақдим этилади. Скрининг натижаларига кўра тегишли ижтимоий ҳимоя воситалари ишлаб чиқилади.

- Турар-жой биноларига киришга, мавжуд мулкларни яхшилашга таъсир кўрсатувчи оқибатларга олиб келадиган сублойиҳалар бўйича қурилиш салбий оқибатларни минималлаштириш учун қабул қилинган тартиб-қоидалар ҳақида тушунча берадиган **Комплекс Текширув Ҳисоботи (КТР)** тайёрланади.
- **Кўчириш Ҳаракат Режаси (КҲР).** агар 200 ва ундан ортиқ киши таъсирга учраса.
- **Қисқартирилган Кўчириш Ҳаракат Режаси (ҚКҲР)** 200 кишидан кам, аммо жисмонан бошқа жойга кўчирилмаган ва/ёки ишлаб чиқариш активларининг 10 %ни йўқотган шахсларга таъсир этадиган сублойиҳалар инвестициялари учун тузилади. ҚКҲР ҳақида батафсил тушунча ушбу КРАМ га бириктирилган 5-иловада келтирилган.

307. **АМИМЧБАМ** «ерлар» билан боғлиқ бўлмаган, бироқ инклюзия, тенглик, шаффофлик, ҳисобдорлик, меҳнат, сифат назорати ва қурилиш кечикишларига тааллуқли муаммоларни ҳал этиш учун экологик ва ижтимоий **ҳимоя воситаси** бўлиб ҳизмат қилади.

10.4. Дастлабки ва ижтимоий-иқтисодий маълумотлар

308. Ижтимоий иқтисодий тадқиқот: Кўчирилган одамларни дастлабки ижтимоий-иқтисодий танлаб олиш тадқиқотининг мақсади мониторинг ва баҳолаш параметрларини белгилашдан иборат. Ундан кўчирилганларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳолатини кузатиш учун мезон сифатида фойдаланилади. Тадқиқот барча таъсирга учраган кўчган шахсларни қамраб олади ва тадқиқот, шунингдек, кўчириш жараёнида гендер муаммоларини ҳал қилиш учун жинс кесимидаги маълумотларни тўплайди.

309. Ижтимоий-иқтисодий тадқиқотни амалга оширишда турмуш даражаси, активлар инвентаризацияси, даромад манбалари, қарздорлик даражаси, оила аъзолари

ҳолати, соғлиқни сақлаш ва санитария шароитлари, хизматлардан ва фойдаланиш имкониятлари ҳамда кўчирилиши мумкин бўлган барча уй хўжаликлари учун лойиҳадан кутилган имтиёзлар ва таъсирлар ҳамда кўчиш афзалликлари мавжудлигини тафсилотларини ўз ичига олган тизимли сўровномадан фойдаланилади. Ушбу маълумот аҳолини рўйхатга олиш маълумотлари билан бир қаторда салбий таъсирни камайтириш учун кўчириш режасини тузишга ёрдам беради.

310. Жабрланган гуруҳлар ва бошқа манфаатдор томонларнинг нуқтаи назари ва нимани афзал кўришларини аниқлаш учун ижтимоий-иқтисодий тадқиқотлар доирасида улар билан кенг доирада маслаҳатлашувлар ўтказилади. Ушбу маслаҳатлашувлар натижаларига кўра, агар керак бўлса, лойиҳа шаклига ўзгартишлар ва таъсирни юмшатувчи чоралар киритилади. Маслаҳатлашувлар аёлларни ўз ичига олади ва уларни хавотирга солувчи масалалар ва лойиҳага бўлган муносабати мос равишда таъсирни юмшатиш бўйича режа ёрдамида ҳал қилинади.

311. Кўчириш режаси: Кўчириш режаси хатлов ва ижтимоий-иқтисодий тадқиқот ва маслаҳатлашувлар натижалари асосида тайёрланади. У кўчган шахсларни хатлов натижалари ва зиённи тиклаш ҳуқуқи, кўчган шахсларнинг ижтимоий-иқтисодий хусусиятлари, институционал механизмлар ва ижро жадваллари, бюджетлар, даромадларни тиклашнинг мумкин бўлган механизмларини баҳолаш, кўчириш жойларини ва қайта жойлашувни ривожлантириш, шикоятларни кўриб чиқиш механизми, лойиҳа бажарилишини қурилиш харидлари ва қурилиш жадваллари билан мувофиқлаштириш ҳамда ички ва ташқи мониторинг механизмларини ўз ичига олади. Кўчириш режаси 5-иловада келтирилган тартибда тузилган бўлиши керак ва таъсирларнинг катталигига ва хусусиятларига қараб батафсил равишда ёритилиши керак. Таъсирлар ва уларни юмшатиш чоралари иш фаолияти доирасидаги харидлар ва қурилиш жадваллари билан мувофиқлаштириш мақсадида қишлоқ/фаолият турларига кўра тақдим этилади.

312. Шундай қилиб, ЛЖШлар тегишли ижтимоий-иқтисодий ва хатлов дастлабки маълумотлари асосида белгиланади. Бу - муайян сублойиҳа доирасида кўчириладиган шахсларни аниқлаш, кимлар компенсация ва ёрдам олиш ҳуқуқига эга эканлигини аниқлаш ҳамда ушбу имтиёзлардан фойдалишга ҳақли бўлмаган аҳолини кириб келишини олдини олиш учун маълумот манбаидир. Хатловга асосланиб, қуйидаги қарорлар қабул қилиниши мумкин:

1) Кўчириш кўлами тўғрисида дастлабки маълумотлар тақдим этиш;
2) компенсацияланадиган зиённи рақамларга ўгириш учун керакли кейинги ижтимоий-иқтисодий тадқиқотларни кўрсатиш ва ва зарур ҳолларда ривожланиш бўйича тегишли чораларни ишлаб чиқиш;
3) кейинроқ мониторинг ва баҳолаш вақтида ўлчаш мумкин бўлган кўрсаткичларни белгилаш.

313. КҲР сублойиҳанинг учун дастлабки маълумотлар ичига бир қатор шахсларни; таъсирга учрайдиган уйнинг сони, тури ва майдони; таъсирга учрайдиган турар-жой участкаларининг ва қишлоқ хўжалиги ерларининг сони, тоифаси ва майдони; таъсирга учрайдиган ишлаб чиқариш активларининг умумий ишлаб чиқариш активларига нисабатан фоизи киради. Ер ресурслари ва давлат кадастри департаменти маълумотларига асосланиб, Кўчириш масаллари бўйича маслаҳатчи ёки Компания ушбу маълумотларни кўриб чиқиш асосида КҲР кўламини белгилайди.

10.5. Суб лойиҳаКҲР/ҚКҲР сини тайёрлаш

314. Кўчириш оқибатлари Жиддий (1-тоифа) деб таснифланган, яъни, тахминан 200 ёки ундан ортиқ одамлар катта таъсирга учраган, ёки уларнинг ҳосилдор (даромад келтирувчи)

активларининг 10% ёки ундан кўп қисми йўқотиладиган тақдирда, Тўлиқ қамровли КҲР тузилади.

315. Кўчириш оқибатлари Нисбатан жиддий (2-тоифа) деб таснифланса, яъни 200 дан кам одам таъсирга учраган ёки уларнинг ҳосилдор (даромад келтирадиган) активларининг 10% дан кам қисми йўқотиладиган тақдирда Қисқартирилган КҲР тузилади. ҚКҲР/КҲРлар мажбурий кўчириш ва/ёки ерни олиш учун аниқланган сублойиҳалар бўйича ЛАОГнинг ИҲМ томонидан, иложи бўлса, консультация хизмати кўрсатувчилари ёки кўчма кенгайтма гуруҳлар кўмаги билан тузилади. ҚКҲР/КҲРлар талаб қилинса, ЛАОГ тугалланган тадқиқотларни КҲРнинг сублойиҳаси бўйича аризаси билан бирга Кўчириш комиссиясига баҳолаш учун ва кейин Жаҳон банкига топширади.

316. ЕЭҚвКК томонидан маъқуллангач, сублойиҳалар бўйича қурилиш ишлари учун маблағлар ажратилгунга қадар КҲРнинг компенсация, кўчириш ва реабилитация ишлари қониқарли равишда якунланади ва ҳамжамият томонидан тасдиқланади. Лойиҳа учун мослаштирилган ушбу КҲРлар КРАМ да келтирилган тамойилларга мос бўлиши керак. Ҳар бир сублойиҳа бўйича тузилган ИТБ ва КҲР Иқтисод ва саноат вазирлиги ҳамда Жаҳон банки томонидан уларнинг Жаҳон Банкининг ОС 4.12га мос равишда тузилганига ишонч ҳосил қилиш учун кўриб чиқилади. КҲРлар қурилиш ишлар бўйича таклифлар қабул қилинишидан олдин ИТКҚВ томонидан тасдиқланиши ҳамда ИТКҚВ ва Жаҳон Банки порталларида эълон қилиниши керак. Компенсация тўловлари ва имтиёзларни тўлаш ишлари бошқа кўчиришдан олдин ва қурилиш ишлари бўйича пудратчиларга топширилгунга қадар амалга оширилади.

11.ЛОЙИҲАНИНГ АТРОФ-МУҲИТГА МУМКИН БЎЛГАН ТАЪСИРЛАРИ

317. Лойиҳа доирасида қўллаб-қувватланиши мумкин бўлган сублойиҳалар турларини дастлабки Атроф-муҳит ва Ижтимоий Баҳолаш уларнинг экологик ва ижтимоий нуқтаи назардан мослигини кўрсатди. Лойиҳа, асосан режалаштирилган объектларни қуриш даврида атроф-муҳитга салбий таъсирларнинг олдини олиш зарур бўлган инфратузилмани яратиш ва техник хизмат кўрсатиш орқали ижобий ижтимоий ва иқтисодий фойда келтиради. Уларнинг зарарли таъсири чиқиндиларнинг пайдо бўлиши, шовқин ва ҳавонинг ифлосланиши, шунингдек, яқин атрофдаги турар-жой биноларида яшовчилар ва қурилиш ишчилари учун соғлиқ учун хавфли бўлган ер ости сувлари билан боғлиқ бўлиши мумкин.

318. Потенциал экологик ва ижтимоий хавфлар ва лойиҳа доирасида молиялаштирилиши мумкин бўлган суб-лойиҳаларни амалга оширишдаги таъсирларнинг қисқача тавсифи ва юмшатиш бўйича тавсия этилган чора-тадбирлар қуйидаги 16-жадвалда келтирилган. Таклиф қилинаётган чора-тадбирлар танланган суб-лойиҳалар учун алоҳида махсус АМИБР-ни ишлаб чиқиш учун ишлатилиши мумкин.

11.1. Атроф-муҳитга потенциал таъсирлар ва рисклар

319. Лойиҳа атроф-муҳитга бир қатор таъсир ва рискларни келтириб чиқаради:

320. **Чиқиндиларнинг пайдо бўлиши** қурилиш босқичида ва қурилиш ишлари пайтида ва биноларни ва алоҳида қурилиш элементларини демонтаж қилишда юз беради. Бундай чиқиндиларни аҳоли пунктларига яқин жойда ва ўз вақтида ёки кераксиз ташлаб юбориш ҳавонинг сифатига, чангнинг пайдо бўлишига ва қўшни жамоаларга таъсир қилиши мумкин. Ушбу чиқиндиларга қўшимча равишда, ишлатилган пайвандлаш симлари, ўраш материаллари ва ёғоч ҳам ҳосил бўлади. Умуман олганда, ушбу босқичда ҳосил бўладиган чиқиндиларнинг аксарияти қайта ишланган чиқиндилар қаторига кирадиган, уларни ўз вақтида ва тўғри ташланиши атроф-муҳитга минимал таъсирни таъминлайди. Қурилиш чиқиндилари, шунингдек бошқа чиқиндилар (қоғоз, шиша, пластмасса ва бошқалар) алоҳида идишларга бўлиниши керак. Чиқиндиларни йўқ қилиш жойлари қурилиш майдончасида эҳтиёткорлик билан танланиши ва атроф-муҳитни бошқариш режаларида чиқиндиларни таснифлаш ва қайта ишлаш қоидалари ишлаб чиқилиши керак.

321. **Ҳавонинг ифлосланиши** асосан чанг ва қурилиш ускуналари зарарли моддалари туфайли бўлади. Чанг пайдо бўлиши қазиш, транспорт ҳаракати, биноларни янгилаш ва ҳоказолар билан боғлиқ бўлган кўплаб қурилиш / тиклаш тадбирларида содир бўлади. Хусусан, шамолли об-ҳавода чанг ифлосланиши хавфи ортади. Таъсир даражаси аҳоли яшаш жойига яқин жойда қурилиш / тиклаш ишлари олиб борилганда ортади. Кўпгина ишларнинг характерини инобатга олган ҳолда, ушбу таъсир қисқа муддатли, паст хавфли бўлиши кутилмоқда ва 4.1-жадвалда тавсия этилган чора-тадбирларни амалга ошириш орқали камайтирилиши мумкин. Шу билан бирга, мавжуд биноларни демонтаж қилишни ўз ичига олган қўшимча лойиҳалар учун қўшимча чоралар (кўпинча суғориш, чанг экранини ўрнатиш) талаб қилиниши мумкин. Иссиқлик изолацияси ёки асбест қистирмалари бўлган томларни олиб ташлаш пайтида пайдо бўлиши мумкин бўлган заҳарли асбест чанги билан алоқа қилишда айниқса эҳтиёт бўлиш керак. Ходимлар ҳимоя ниқобларини кийишлари керак. Салбий таъсирларни қурилишнинг энг яхши усуллари ва юмшатиш бўйича тегишли чораларни қўллаш орқали олдини олиш мумкин.

322. **Шовқин таъсири** асосан ускунанинг ишлаши ва юк машиналарининг ҳаракати пайтида пайдо бўлиши мумкин. Шовқин даражаси лойиҳа фаолияти давомида белгиланган

чегарадан ошмаслиги кутилмоқда. Шовқин ифлосланиши тавсия этилган чоралар ёрдамида камайтириш мумкин. Лойиҳанинг ўзига хос хусусиятини ҳисобга олган ҳолда, тебраниш инсон саломатлиги ва таркибий яхлитлигига таъсир қилиши кутилмайди, чунки тебранишларни келтириб чиқарадиган ҳаракатлар бўлмайди. 0267-09-сонли Санитария қоидалари ва меъёрлари Ўзбекистонда турар-жой бинолари учун шовқиннинг мақбул даражасини таъминлаш учун ишлатилади. Ушбу қонун ва қоидалар ташқи ва ички манбалар томонидан яратилган турар-жой бинолари ва жамоат бинолари ва турар-жой массивлари учун шовқиннинг рухсат этилган параметрларини белгилайди ва шовқин даражаси кун давомида 55 дБ (А) дан, кечаси эса 45 дБ (А) дан ошмаслиги керак.

323. Иш жойидаги шовқиннинг салбий таъсирини камайтириш учун ходимлар ГОСТ 15762-70 талабларига жавоб берадиган шахсий ҳимоя овозга қарши воситаларидан, агар бу ишларни хавфсиз бажариш талабларига зид бўлмаса фойдаланиши керак. Ишлаб чиқариш жараёнида шовқин даражасини пасайтиришдаги катта техник қийинчиликларни ҳисобга олган ҳолда шовқин даражасини, ғашга тегиш хусусияти ва чарчоқни келтириб чиқарадиган шовқин даражаси билан боғлиқ эмас, балки ишчиларда касаллик эҳтимолини истисно қиладиган даражада ушаш керак. Шунингдек, лойиҳа иш жойида шовқиннинг мақбул даражасини таъминлаш учун 0120-01 сонли санитария қоидалари ва меъёрларига мувофиқ бўлиши керак.

324. **Ер усти сувининг ифлосланиши.** Қазиш ишлари, ёқилғи сақлаш, хавфли материалларни сақлаш дарё сувининг, агар сув оқими яқин бўлса, ифлосланиш манбаи бўлади. Ёқилғи, зарарли материаллар, чиқиндилар ва маиший чиқиндиларнинг оқиши кимёвий ифлосланишга олиб келиши мумкин. Барча ёқилғи ва кимёвий омборхоналар (агар мавжуд бўлса) махсус жойда муҳрланган ҳолда жойлаштирилган ва панжара билан ҳимояланган бўлиши керак. Сақлаш жойи ҳар қандай сув оқимидан ёки ботқоқ ердан узоқда жойлашган бўлиши керак. Асос ва ўралган деворлар сув ўтказмайдиган ва резервуар ҳажмининг 110 фоизини ушлаб туриш учун етарлича мустаҳкам бўлиши керак. Мойлаш материалларини ва бошқа хавфли суюқликларни ерга ёки сув ҳавзаларига ташламанг.

325. Тасодифий тўкилиб кетган тақдирда, дарҳол тозалаш ишлари олиб борилади. Барча тозалаш материаллари хавфли чиқиндиларни йўқ қилиш мумкин бўлган хавфсиз жойда сақланиши керак. Ер усти сувларини тозалаш режаси техник-иқтисодий асослаш жараёнида оқадиган сув сифати стандартига жавоб бериш учун яхшилаб режалаштирилиши керак. Чўкиш хавзаси, зарарсизлантириш учун резервуар ва сақланадиган резервуар сув остида қолиши учун тайёрланиши керак. Режа атроф-муҳитни бошқариш бўйича режаларга киритилган.

326. **Тупроқнинг ифлосланиши.** Ёнилғи, мойлаш материаллари, ахлат ва чуқур ҳожатхоналарининг етишмаслиги тупроқнинг ифлосланишига олиб келиши мумкин. Тупроқнинг ифлосланиши мумкин бўлган манба табиий манбага яқин жойда жойлаштирилмаслиги керак. Қурилиш майдончасидан сув оқимлари кўчирилиши керак. Ёнилғи-мойлаш материаллари билан жиҳозланган барча резервуарлар ердан кўтарилган ҳолда ўрнатилади ва уларнинг деворларининг яхлитлиги ҳар доим назорат қилинади. Атроф муҳитни бошқариш режаларида хавфли материалларни рўйхатга олиш, ишлов бериш ва сақлаш қоидалари, тупроқ ифлосланишининг олдини олиш режаси ва ёнғин хавфсизлиги режаси тузилиши керак.

327. **Асбест чанги билан ифлосланиш** - таъмирланган / қайта тикланадиган бинолардан эски томларни демонтаж пайтида ҳосил бўлган асбест чанги қурилиш майдончалари ёнида ёки яқинида яшайдиган одамларнинг соғлиғи учун жиддий хавф туғдириши мумкин.

328. Бундай ҳолатларда қурилиш ишларини олиб боришдан олдин, пудратчи 5-иловада келтирилган шаблонда асбестни бошқариш бўйича махсус режани ишлаб чиқиши керак. Асбест ўз ичига олган материалларни бошқариш режаси (АМБР) лойиҳани амалга ошириш босқичида пудратчилар (ва бошқалар) нинг қурилиш майдончаларида асбест материалга (АМ) дуч келиши хавфини тавсифлайди ва баҳолайди; ва у мавжуд бўлган ҳар қандай АСМ билан тез ва хавфсиз муомала қилиш тартибини таъминлайди. Жаҳон банкининг ОП 4.01 атроф-муҳитни баҳолаши Жаҳон банки томонидан молиялаштириладиган лойиҳалар ХМК / Жаҳон банкининг *Экологик Саломатлик ва Хавфсизлик бўйича умумий кўрсатмалар каби халқаро стандартларда* (2007) акс эттирилган халқаро амалиётга мос келадиган ифлосланишнинг олдини олиш ва назорат қилиш технологиялари ҳамда соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик чораларини қўллашни талаб қилади. Агар миллий қонунчилик ушбу меъёрлардан фарқ қилса, қарз олувчидан қайси бир меъёрлар қаттиқроқ бўлса, унга риоя қилиниши талаб қилинади. ЎзРнинг 2011 йил № 0300-11сонли Санитария нормалари ва қоидалари (СанҚваМ) «Ўзбекистонда саноат чиқиндиларини йиғиш, инвентаризация қилиш, таснифлаш, зарарсизлантириш, сақлаш ва утилизация қилишни ташкил этишнинг санитария қоидалари ва стандартлари» Ўзбекистон Республикасида АСМ[38] чиқиндиларини йўқ қилишни белгилаб беради. Бироқ, процедура АСМ билан ишлашнинг аниқ тавсифини таъминламайди, шунинг учун АМБР Жаҳон банкининг кўрсатмаларига амал қилади.

329. АМБР-нинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат: (i) АСМни ўз ичига олган ва тегишли равишда (шу жумладан хавфсиз бошқариш ва йўқ қилишни) тезкор ва самарали ҳаракат; ва (ii) ҳар доим ҳудуд ходимларининг хавфсизлигини таъминлаш. АМБР пудратчи, ЛВМГ ва Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи (ЛАОГ) томонидан лойиҳа бўйича АСМ хавфини бошқариш учун ва пудратчилар томонидан улар ёки улар ишчилари дуч келадиган ҳар қандай АСМ билан самарали ишлаш учун фойдаланишга мўлжалланган. Шунинг учун АМБР процессуал элементи мутахассисларнинг билимисиз ва бошқа манбаларга мурожаат қилмасдан туриб осон ва тез тушунилиши мумкин бўлган аниқ кўрсатмалар бериш учун мўлжалланган.

11.2. Ишчилар ва жамоанинг соғлиқ ва меҳнат мухофазаси

330. **Ишчилар учун** - Меҳнат мухофазаси ва техника хавфсизлиги қоидаларига риоя қилмаслик қурилиш ишчилари учун хавф туғдириши мумкин. Пудратчилар қурилиш ишлари турига, ШҲВдан фойдаланишга, ўқув машғулотлари ва мониторингга боғлиқ бўлган Меҳнат мухофазаси ва техника хавфсизлиги белгиланган меъёрлари ва процедураларига қатъий амал қилишни талаб қиладиган Меҳнат мухофазаси ва техника хавфсизлиги қоидаларига риоя қилишлари шарт. Бундан ташқари, барча ишчилар хавфли материаллар (асбест материаллари, ПБ ва бошқалар) билан ишлаш тартиби билан танишишлари керак. Пудратчилар ишчиларни тегишли яшаш шароитлари билан таъминлашлари керак: хавфсиз сув таъминоти, ювиниш шароити, дам олиш хоналари ва бошқалар.

331. **Аҳоли учун** - Қурилиш майдонларининг нотўғри ёритилиши ва тўсиб қўйилиши пиёдалар ва транспорт воситалари учун, айниқса, тунги вақтда хавфли бўлиши мумкин. Қурилиш майдончаларига юк автомобиллари ва транспорт воситаларининг ҳаракатланиши туфайли тирбандлик ҳажмининг кўпайиши, аҳоли пунктлари ичида қувур ётқизилган пайтда йўлларнинг вақтинча ёпилиши маҳаллий аҳоли учун ҳам ноқулайликлар туғдириши мумкин. Бундан ташқари, қувур ётқизилиши хонадонга киришни вақтинча ёпиб қўйишга олиб келади. Қурилиш иншоотлари ва меҳнат лагерларида қаттиқ ишлайдиган чиқиндилар ва нотўғри

[38] Ўзбекистон санитария нормалари СанҚваМ 0233-07 сонли «Асбест материалларини ишлаб чиқариш ва ишлатишда меҳнатни муҳофаза қилиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича санитария қоидалари ва нормалари" 1980 йилларда қайта кўриб чиқилган бир қатор қонун ҳужжатларидан бири эди. Энг сўнгги маҳаллий стандарт сифатида уларнинг ҳуқуқий мақоми йўқлигига қарамай, Асбест ўз ичига олган материалларни бошқариш режасини тайёрлашда қоидалар эслатиб ўтилган ва асбестни қайта ишлаш ва йўқ қилиш протоколи (3 бўлимга қаранг) СанҚваМ тупроқ қопламига қўйиладиган талабларни ўз ичига олади.

санитария шароитларини ўз вақтида ва самарасиз утилизация қилиш атроф-муҳитни ифлослантириши ва маҳаллий аҳолининг соғлиғига таъсир қилиши мумкин. Бундан ташқари, оғир юк машиналарининг ҳаракати аҳоли пунктлари ичидаги йўлларнинг ҳолатини бузиши ёки ёмонлаштириши мумкин.

332. **Ўсимликларнинг йўқолиши** - дастур ерга эгалик қилиш ва бошқа жойга кўчиришни талаб қиладиган суб-лойиҳаларни молиялаштиришни ўз ичига олмаганлиги сабабли, яъни барча лойиҳалаш ишлари мавжуд объектларда амалга оширилади, флорага ҳеч қандай таъсир кўрсатилмайди. Бироқ, ушбу объектларнинг баъзилари учун чиқиндилар, чанг ва шовқинларнинг пайдо бўлишини сезиларли даражада оширадиган, мавжуд бўлган бино ёки иншоотнинг бир қисмини ёки барчасини демонтаж қилишни талаб қиладиган вариант бўлиши мумкин.

333. Мавжуд объектларни модернизация қилиш, масалан янги ускуналар сотиб олиш ёки ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ҳисобига кенгайтириш билан боғлиқ бўлган суб-лойиҳалар учун объектларнинг эксплуатация даврида атроф-муҳитга, айниқса чиқиндиларнинг кўпайиши кўринишидаги ва оқава сувларни ҳосил қилиш таъсир кўрсатилиши мумкин. Бундай ҳолларда ҳеч қандай қурилиш / тиклаш ишлари кўзда тутилмайди. Бироқ, мавжуд ускуналарни алмаштириш орқали ишлаб чиқаришни модернизация қилиш шароитида замонавий ускуналарни қўллаш орқали эмиссия ва чиқиндиларнинг камайиши эҳтимоли бор.

334. **Тасодифий топилмалар** - лойиҳанинг баъзи шаҳарлари археологик меросни топиш имконияти бўлган жойларда жойлашган. Бу ер ишлари пайтида, айниқса сув таъминоти ва канализация тармоғини қуриш / тиклаш лойиҳалари остидаги траншларда тупроқ қазиш пайтида юз бериши мумкин.

335. **Ижтимоий-иқтисодий таъсирларва бошқа жойга кўчиш масалалари** - суб-лойиҳалар бўйича ишлар доимий экинларнинг йўқолишига, кичик дўконлар ва уйларнинг вақтинча ёпилишига, шунингдек, аҳоли даромадларининг пасайишига олиб келиши мумкин. Қўшимча равишда, уй шароитида нотўғри иш юритиш, бевақт қурилиш ишлари ва маиший чиқиндиларни йўқ қилиш ижтимоий-иқтисодий муҳитга салбий таъсир қилади. Энг яхши амалиётни жорий этиш ва маҳаллий аҳоли билан яқин ҳамкорлик қилиш бу таъсирларни камайтиради.

336. Потенциал экологик ва ижтимоий хавфлар ва дастурга киритилиши мумкин бўлган суб-лойиҳаларни амалга оширишдаги таъсирининг қисқача мазмуни, шунингдек, юмшатиш бўйича умумий чора-тадбирлар қуйидаги 13-жадвалда келтирилган. Ушбу лойиҳани молиялаштириш фақат ерга (мажбурий) эгалик қилиш ёки бошқа жойга кўчиришни талаб қилмайдиган суб-лойиҳаларни ўз ичига олганлиги сабабли, суб-лойиҳанинг барча фаолияти мавжуд ҳудудда амалга оширилади.

16-жадвал. Лойиҳанинг атроф-муҳитга потенциал таъсири ва таъсирни камайтириш чоралари

сублойиҳаларнинг тахмин қилинган турлари	*Кутилаётган экологик ва ижтимоий хавфлар ва таъсирлар*	*Таъсир доираси (маҳаллий / вилоят вақтинча / доимий)*	*Олдини олиш / камайтириш чоралари*
1. Кўча ёритилишини модернизация қилиш: • Мавжуд симёғочларни таъмирлаш; • Керак бўлган жойларга, янги таянчларни ўрнатиш;	• Чиқиндиларни ҳосил бўлиши (ишлатилган лампалар, ишлатилган симлар ва бошқалар) • Ҳавонинг эмиссияси (чанг);	Маҳаллий. Вақтинчалик, қайта таъсир	• Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари); (ЎзР 0329-161 сон СанҚваМ №, ВМҚ 266-сон, 21.09.2011 й.[2])

• Чироқларни алмаштириш; • Кўча чироқларини ўрнатиш	• Иш пайтида шовқин; • Жамоат жойларига кириш чекловлари.		• Чангни бостириш - қурилиш майдончасини суғориш; • Кун давомида иш вақтини чеклаш; (СанҚваМ ЎзР № 0267-093; СанҚваМ № 0120-014) • Қурувчиларни хавфсизлик бўйича кўрсатмалар билан таъминлаш (ШН 3.06.03 - 08; КМС 3.06.04-97) [5]; • Хавфсизлик нуқтаи назаридан иш жойини ҳимоя қилиш; • Таъмирлаш ва қурилиш ишлари билан боғлиқ вақт чекловлари тўғрисида аҳолини хабардор қилинг.
2. Жамоат жойларини ободонлаштириш: • Парклар ва майдонлар; • Ўйин майдончалари; • Бошқа жамоат жойлари;	• Ер қопламига таъсири; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар) • Ҳавонинг эмиссияси (чанг); • Иш пайтида шовқин; • Мавжуд дарахтлар ва буталарни кесиш, уларни иқлимга мосланмаган турлари билан алмаштириш.	Маҳаллий - вақтинча қайтариладиган таъсир билан	• Тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976, ЎзР ПКМ 22.11.19997 йилдаги №506); • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2]) • Чангни босиш - йўлларни, ободонлаштириш ҳудудларини суғориш; • Кун давомида иш вақтини чеклаш; (СанҚваМ ЎзР № 0267-093; СанҚваМ № 0120-014) • Хавфсизлик нуқтаи назаридан иш жойини ҳимоя қилиш; • Кўкаламзорлаштириш иқлимга мос ва кенг баргли кўчатлар ва ўз вақтида суғориш тизими билан олиб борилиши керак (ЎзР ПКМ 22.11.19997 йилдаги №506-сонли қарори).
3. Йўллар, пиёдалар йўлаклари ва йўл чети йўлакларни тиклаш: • Мавжуд йўлларни кенгайтириш; • Йўл юзаси; • Велосипед йўлакларини қуриш; • Пиёдалар йўлакларини таъмирлаш	• Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (қурилиш чиқиндилари); • Ҳавонинг эмиссияси (чанг, қурилиш ускуналари чиқиндилари); • Дарахтларни, буталарни кесиш • Иш пайтида шовқин; • Транспорт воситалари ва пиёдаларнинг ҳаракатланишига чекловлар.	Маҳаллий - вақтинчалик таъсирлар	• Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2]) • Тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976, ЎзР ПКМ 22.11.19997 йилдаги №506); • Чангни босиш - йўлларни суғориш; • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан

			ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014) • Йўл бўйида кенг баргли ўсимликларнинг иқлимга мос турлари билан ободонлаштириш (ЎзР ПКМнинг 22.11.19997 йилдаги 506-сонли буйруғи); • Иш майдонни тўсиб қўйиш.
4. Кўприкни тиклаш / қуриш: • Кўприкни тиклаш; • Кичик кўприкларни қуриш (10 метргача); • Пиёдалар учун кўприкларни қуриш	• Янги кўприклар қуриш учун ерларни белгилаб олиш; • Соҳил зонасининг тупроқ ва ўсимлик қопламини бузиш; • Ер усти сувининг ифлосланиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар) • Ҳавонинг эмиссияси (қурилиш техникасидан чиқадиган чиқиндилар); • Қурилиш ишлари пайтида шовқин; • Чорраҳага киришни чеклаш.	Маҳаллий - вақтинчалик таъсирлар	• Соҳил зоналари тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Ер усти сувлари ифлосланишига йўл қўймаслик учун иш жойида сув оқимини йўналтириш бўйича тайёргарлик тадбирларини амалга ошириш (RH 84.3.22:20068); • Чиқинди сувларни йиғиш мосламалари ва ёғ тузоқлари билан ер усти дренажини ташкил қилиш (RH 84.3.22:20068); • Ер усти сувлари сифатини назорат қилишни ташкил қилиш (RH84.3.22:20068, СанҚваМ 0088-999); • Коррозияга қарши материаллардан фойдаланиш; • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2]) • Вақт чекловлари тўғрисида аҳолини хабардор қилиш ва бошқа кўприкларга йўналтириш • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014)
5. Йўл дренаж тизимлари ва қурилмаларини қуриш / таъмирлаш: • Дренаж тизимларини қуриш; • Мавжуд ер усти дренаж тизимларини кенгайтириш; • Мавжуд дренаж тизимларини таъмирлаш.	• Дренаж тизимини қуриш / кенгайтириш учун ерни ажратиб олиш; • Қурилиш ва таъмирлаш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимлик қопламининг бузилиши; • Ер усти ва ер ости сувларининг ифлосланиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва	Маҳаллий - вақтинчалик	• Режалаштирилган ишлар ҳудудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2]) • Қурилиш ишларида чангни

	бошқалар) • Ҳавонинг эмиссияси (қурилиш техникасидан чиқадиган чиқиндилар); • Иш пайтида шовқин;		босиш; • Иш майдонини тўсиб қўйиш. (КМ КМ 2.01.08-96; LINE 2.07.01-03; КМ 2.10.09-97) • Тозалаш ва шовқиндан ҳимоя қилиш мосламалари билан жиҳозланган қурилиш ускуналари ёрдамида атмосферага ифлослантирувчи чиқиндиларни камайтириш учун атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чоралари; • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014) • Ишларни бажариш даврида ер усти оқимлари ва дренаж сувларини алмаштиришни ташкил этиш (RD 118.0027719.5-9110). • Дренаж ва ер усти суви сифатини назорат қилишни ташкил этиш • Коррозияга қарши материаллардан фойдаланиш;
6. Тошқинга қарши чоралар: • Дренаж қудуқларини бурғилаш / сув тошқини билан курашиш учун мавжуд қудуқларни тиклаш; • Тошқинни бошқариш учун сув насосларини ўрнатиш.	• Дренаж тизимини қуриш / кенгайтириш учун ерни ажратиб олиш; • Қурилиш ва таъмирлаш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимлик қопламининг бузилиши; • Ер усти ва ер ости сувларининг ифлосланиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар) Бурғулаш қурилмалари ва насослардан чиқадиган ҳаво чиқиндилари.	Маҳаллий - вақтинчалик	• Режалаштирилган ишлар ҳудудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ЎзР ВМҚ 506, 22.11.1999) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2]) • Қурилиш ишларида чангни босиш; • Иш майдонни тўсиб қўйиш. • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014) • Ишларни бажариш даврида ер усти оқимлари ва дренаж сувларини алмаштиришни ташкил этиш (RD 118.0027719.5-9110). • Атмосферага ифлослантирувчи моддаларнинг чиқишини камайтирадиган тозалаш ускуналари билан жиҳозланган ускуналарни қўллаш.
7. Сув таъминоти:	• Сув таъминоти	Маҳаллий -	• Режалаштирилган ишлар

• сув таъминоти тармоқларини тиклаш; • сув омборларини тиклаш; • Юқори сув бочкалари;; • насос станцияларини тиклаш	тизимини қуриш / кенгайтириш учун ерга эгалик қилиш; • Қурилиш ва таъмирлаш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимлик қопламининг бузилиши; • Ер усти ва ер ости сувларининг ифлосланиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар) • Бурғулаш ва қурилиш ускуналаридан чиқадиган ҳаво чиқиндилари; • Қурилиш ишлари пайтида шовқин.	вақтинчалик таъсирлар	ҳудудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2]) • Қурилиш ва бурғулаш ишлари пайтида чангни босиш; • Иш майдонни тўсиб қўйиш. • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси 55 дБ дан ошмаслиги керак кундузи ва кечаси 45 дБ. (СанПиН ЎзР № 0267-093, СанПиН № 0120-014) • Атмосферага ифлослантирувчи моддаларнинг чиқишини камайтирадиган тозалаш ускуналари билан жиҳозланган ускуналарни қўллаш.
8. Санитария тадбирлари: • Канализация тармоғини тиклаш; • Канализация насос станцияларини тиклаш; • Септик танкларни қуриш / реабилитация қилиш	• Канализация тармоғини тиклаш учун ерни олиш; • Қурилиш ва таъмирлаш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимлик қопламининг бузилиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар) • Қурилиш техникасидан атмосфера чиқиндилари.	Маҳаллий - вақтинчалик таъсирлар	• Режалаштирилган ишлар ҳудудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2]); • Қурилиш ишларида чангни босиш; • Иш майдонни тўсиб қўйиш. • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014)
9. Қаттиқ чиқиндиларни бошқариш тизимлари: • Кичик ҳажмдаги чиқиндиларни йиғиш пунктини қуриш / такомиллаштириш • Чиқиндиларни йиғиш пунктларини қуриш	• Қаттиқ чиқиндиларни бошқариш тизимларини қуриш / реконструкция қилиш учун ерларни кўчириш; • Қурилиш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимликларнинг бузилиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар)	Маҳаллий - вақтинчалик таъсирлар	• Режалаштирилган ишлар ҳудудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2])

	• Ҳавонинг эмиссияси (қурилиш техникасидан чиқадиган чиқиндилар); • Қурилиш ишлари пайтида шовқин; • Чиқиндиларни йиғиш пунктларини ўрнатишда ер ости сувларига таъсири; • Қурилиш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимликларнинг бузилиши.		• Қурилиш ишларида чангни босиш; • Иш майдонини тўсиш; • Чиқиндиларни йиғиш пунктлари учун гидроизоляция мосламаси (ЎзР СанҚваМ №0329-161); • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014)
10. ижтимоий инфратузилмани модернизация қилиш (болалар боғчалари, мактаблар, тиббиёт пунктлари): • Ташқи эшик ва деразаларни таъмирлаш / алмаштириш, деразаларни оптималлаштириш; • Деворларни, подвалларни ва томларни изоляция қилиш; • Ижтимоий объектлар ичидаги кичик ҳажмдаги реконструкция ишлари (масалан, деворларни тахлаш, плиткалар, кабель каналларини ўрнатиш, янги сув қувурлари); • Асосий тиклаш ишлари, шу жумладан деворларни олиб ташлаш / реконструкция қилиш (айниқса, агар улар асбестли изоляция ёки листлардан иборат бўлса); • Асбест томларини алмаштириш	• Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (қурилиш чиқиндилари); • Ҳавонинг эмиссияси (биноларни реконструкция қилишда ноорганик чанг, асбестли томларни ва бошқа иншоотларни алмаштиришда асбест чанги, таъмирлаш ишлари давомида аэрозолни бўяш); • Қурилиш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимликларнинг бузилиши; • Қурилиш ва таъмирлаш ишлари пайтида шовқин.	Маҳаллий - вақтинчалик таъсирлар	• Тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976, ЎзР ПКМ 22.11.19997 йилдаги №506); • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2]) • Қурилиш ишларида чангни босиш; • Яқин атрофдаги турар-жой бинолари ҳудудида шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, тунда эса 45 дБ дан ошмаслиги керак (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014).;
11. Энергия таъминоти фаолияти: Ер ости электр симларини ўрнатиш (магистраль линиялар учун) • Ҳаво ўтказгичлари • Янги электр тарқатиш трансформаторларини ўрнатиш; • Янги тарқатиш линияларининг қисқа бўлимларини ўрнатиш ёки эскирган симёғочларни алмаштириш • Қуёш панелларини ўрнатиш	• Ер ости электр симларини ўрнатиш учун ер ажратиш; • Ер ости монтаж ишлари пайтида ер қатламининг бузилиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар) • Симёғочларни алмаштириш пайтида шовқин; • Ер ости ишларида ер ости сувларига таъсир қилиш.	Маҳаллий - вақтинчалик таъсирлар	• Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2]) • Режалаштирилган ишлар ҳудудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Яқин атрофдаги турар-жой бинолари ҳудудида шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, тунда эса 45 дБ дан ошмаслиги керак (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-

			014); • Коррозияга қарши материаллардан фойдаланиш.
12. Коммунал техника, транспорт воситалари ва бошқаларни сотиб олиш.	Очиш пайтида чиқиндилар пайдо бўлиши.	Маҳаллий - вақтинчалик таъсирлар	• Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й.)
13. Иссиқлик таъминоти: • Иситиш тизимларини реконструкция қилиш, модернизация қилиш (иссиқлик манбаларини алмаштириш ёки модернизация қилиш, масалан: қозонхона ёки ташқи манбалар); • Биноларни реконструкция қилиш ва изоляциялаш; • Эски иситиш қувурларини алмаштириш	• Эскирган ускуналарни алмаштириш, биноларни реконструкция қилиш жараёнида чиқиндилар (металлолом, қурилиш чиқиндилари) пайдо бўлиши.	Маҳаллий - вақтинчалик таъсирлар	• Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. [2])
14. Ижтимоий объектларнинг кичик қурилиши: • Мактаб ёки болалар боғчаси ва тегишли объектлар - ошхона, спорт марказлари ва бошқалар. • Омборхоналар • Ахборот марказлари • Бошқа зарур кичик ижтимоий объектлар	• Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (қурилиш чиқиндилари); • Ҳавонинг эмиссияси (биноларни реконструкция қилишда ноорганик чанг, асбестли томларни ва бошқа иншоотларни алмаштиришда асбест чанги, таъмирлаш ишлари давомида аэрозолни бўяш); • Қурилиш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимликларнинг бузилиши; • Қурилиш ишлари пайтида шовқин.		• Режалаштирилган ишлар ҳудудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й.) • Қурилиш ишларида чангни босиш; • Яқин атрофдаги турар-жой бинолари ҳудудида шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, тунда эса 45 дБ дан ошмаслиги керак (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014).;
15. WIFI хизматлари учун антенналарни ўрнатиш	Чиқиндилар ҳосил бўлиши	Маҳаллий - вақтинчалик таъсирлар	• Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. 2)

ЎзР СанҚваМ № 0329-16. Ўзбекистон Республикасида аҳоли пунктларини ободонлаштириш ва яхшилашнинг санитария нормалари ва қоидалари.

[2] - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 21.09.2011 йилдаги 266-сонли «Симобли лампаларнинг ишлатилиб бўлган ресурсларини тўплаш ва уларни утилизация қилишни ташкил этиш тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида» қарори.

[3] - Ўзбекистон Республикасининг СанҚваМ № 0267-09. Бинолар ичида ҳам, ташқарисида ҳам яшаш жойидаги шовқин даражаси.

[4] - ЎзР СанҚваМ № 0120-01. Қурилиш майдонларида шовқиннинг рухсат этилган даражалари учун санитария меъёрлари.

[5] - ШН 3.06.03 - 08; КМС 3.06.04-97 Қурилиш хавфсизлиги стандартлари.

[6] - ШН 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-97 Қурилиш стандартлари ва йўлларни атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қоидалари

[7] - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 22.11.1999 йилдаги 506-сонли «Республика ўрмонларини ҳимоя қилиш бўйича айрим меъёрий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори.

[8] - RH84.3.22: 2006 йил. Ўзбекистон Республикасини ифлосланишидан ҳимоя қилиш учун санитария қоидалари ва нормалари.
[9] - СанҚваМ № 0088-99. Сув ҳавзаларига оқава сувлар билан ташланадиган ифлослантирувчи моддаларнинг рухсат берилган миқдорини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш учун санитария талаблари.
[10] - ПД 118.0027719.5-91. Ифлослантирувчи моддаларни сув ҳавзаларига, шу жумладан дренаж сувларига йўл қўйилиши учун стандартлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш тартиби.

11.3. КОВИД-19 пандемия даврида ишчилар ва жамоанинг соғлиқ ва меҳнат мухофазаси

2019 йилги янги коронавирус (SARS-CoV-2) сабаб бўлган коронавирус касаллиги (СОВИД-19) авж олиши 2019 йил декабридан бошлаб, Хитойнинг Хубей провинциясининг Ухан шаҳрида дастлабки ҳолатлар аниқлангандан сўнг бутун дунё бўйлаб тез тарқалмоқда. 2020 йил март ойи бошидан буён Хитойдан ташқарида касалланганлар сони ўн уч бараварга ошган ва таъсирланган мамлакатлар сони уч бараварга ошган. Коронавирус бутун дунё бўйлаб жадал тарқалаётганлиги сабабли, 2020 йил 11 март куни бутунжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти жаҳон пандемиясини ээълон қилди.

Ўзбекистон ҳукумати пандемияга тайёр туриш чораларини кўришни бошлади. Шу нуқтаи назардан, Президент иқтисодиёт ва аҳолининг заиф қатламларига ёрдам бериш учун 1 миллиард АҚШ доллари миқдоридаги иқтисодий ёрдам режасини имзолади. Режага биноан тайёргарлик ва жавоб чораларини назорат қилиш ва мувофиқлаштириш учун Бош вазир бошчилигидаги Инқирозга қарши жамғарма ва Инқирозга қарши миллий комиссия ташкил этилади. Инқирозга қарши чоралар жамғармаси КОВИД-19 профилактикаси ва назорати, кам таъминланган оилаларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, стратегик иқтисодий йўналишлар ва кичик бизнесни қўллаб-қувватлайди. Режа, шунингдек, жисмоний шахслар ва корхоналарни қўллаб-қувватлаш учун солиқ ставкаларини вақт билан чеклашни камайтиради. Ёрдам режаси доирасида Ҳукумат КОВИД-19 беморларини парвариш қилиш билан шуғулланадиган соғлиқни сақлаш ходимлари учун иш ҳақини тўлдиришни жорий қилди. Шифокорлар ойига 2500 АҚШ долларигача, ҳамширалар 1500 АҚШ долларигача ва ёрдамчи ходимлар ойига 500 АҚШ долларигача пул олишлари мумкин.

Ҳокимият мамлакатда вирус тарқалишини чеклаш чораларини кўрди. Вируснинг биринчи касаллиги Ўзбекистонда аниқлангандан сўнг, Инқирозга қарши миллий комиссия, Хитой ва Кореянинг янги сабоқларидан сабоқ олиб, вирус тарқалишининг олдини олиш учун тобора чеклов чораларини кўришни бошлади.

- 2020 йил 24 мартдан бошлаб барча кириш пунктлари ёпилди; барча халқаро йўловчи рейслари ва поездлар ҳаракати тўхтатилди; мактаблар ва университетлар ёпилди; Тошкентда ва вилоят марказларида, бошқа огоҳлантиришлар ва уй шароитида ишлаш мажбурий бўлгунга қадар барча турдаги катта йиғилишлар тақиқланган; барча жамоат транспорти тўхтатилди; кириш ва чиқиш чекловлари ўрнатилди.
- 2020 йил 27 мартдан бошлаб уйда ишлаш бўйича маслаҳат берилди; жамоат жойларида ниқоб тақиш мажбурий бўлган, қоидабузарларга 120 АҚШ доллар миқдорида жарима солинган; йиғилишлар уч кишига тақиқланган; шахсий автотранспорт воситаларининг ҳаракати рўйхатдан ўтган ҳудуд билан чекланган; ва 65000 дан ортиқ одам карантин остига олинган.
- 2020 йил 30 мартдан бошлаб Тошкент ва вилоят марказларида транспортнинг барча турларини тўхтатиб туриш учун чекловлар янада кучайтирилди; уйда ишлаш бўйича маслаҳат аҳолига овқат сотиб олиш ва даволаниш каби баъзи муҳим ишлардан ташқари уйда қолишни талаб қиладиган буйруққа мувофиқлаштирилди; ва шахсий ҳимоя воситаларини (ШХВ) экспорти бутун мамлакат бўйлаб тўхтатилди.

2020 йил 15-августдан транспорт воситаларининг ҳаракатланишига, ички ва ташқи ҳаво ва темир йўл транспортига рухсат берувчи чекловлар бекор қилинди. Ижтимоий узоқлашиш ва ниқоб кийиш режими ҳали ҳам мажбурийдир.
Ўзбекистонда 2020 йил 21 октябр ҳолатига юқтирганларнинг умумий сони 64010 кишини ташкил етди, 61068 киши даволанди ва 534 киши вафот этди.
КОВИД 19 инфекцияси мамлакатда лойиҳани амалга оширишга таъсир қилиши мумкинлиги сабабли, қурилиш ишларини тайёрлаш ва олиб боришда, лойиҳада (i) КОВИД-19 эпидемиясини олдини олиш ёки минималлаштириш учун етарли чоралар кўрилишини таъминлаш учун чоралар кўриш зарур ва (ii) юқумли касаллик пайтида нима қилиш кераклигини аниқлаш ва режа тузиш. Бунга қуйидагилар киради:
(i) ишчилар ҳаракати натижасида вирус тарқалиш эҳтимолини минималлаштириш ва олдини олиш бўйича чоралар кўриш; (ii) уларнинг тарқалиши учун уларнинг тайёрланишини таъминлаш (iii) фавқулодда вазият режаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, шунда ходимлар касаллик келиб чиқса нима қилиш кераклигини ва даволаш қандай амалга оширилишини билишлари керак; (iv) КОВИД-19 масалалари бўйича марказни тайинлаш; (v) Пудратчидан марказ ёки лойиҳа бўйича соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик бўйича мутахассис ва тиббиёт ходимлари (ва керак бўлганда маҳаллий соғлиқни сақлаш ходимлари) билан алоқа қилишни талаб қилиш ва фавқулодда вазиятлар режаларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишни мувофиқлаштириш; ва (vi) КОВИД-19 билан боғлиқ муаммоларни, лойиҳа томонидан КОВИД-19 билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун қандай тайёргарлик кўрилаётганлиги, процедуралар қандай амалга оширилаётганлиги ва ўзларининг соғлиғи билан боғлиқ муаммоларни хабар қилиш учун мавжуд лойиҳани шикоят қилиш механизмидан фойдаланишни ишчилар ва бошқа ходимларни рағбатлантириш.

КОВИД 19 билан боғлиқ барча зарур тадбирлар тўғрисида, ЖБ қурилиш / қурилиш ишлари бўйича шартномалардаги КОВИД 19 мулоҳазалари бўйича Йўл-йўриқ кўрсатмасини чиқарди (15-иловага қаранг). Ҳужжат кўп сонли ишчилар ёки ишчилар лагерлари жойлашган қурилиш / қурилиш ишларига қаратилган. Ҳужжат Банк ходимларига қурилиш ва қурилиш ишлари ва КОВИД-19 билан боғлиқ асосий муаммоларни ҳал қилишда қарз олувчиларни қўллаб-қувватлаш усуллари тўғрисида маслаҳат беришга мўлжалланган ва мавжуд шартномалар бўйича пудратчилар мажбуриятларини тушуниб, лойиҳанинг ҳозирги ҳолатини баҳолашни тавсия қилади (3-бўлим), пудратчиларга тегишли ташкилий тузилмаларни ўрнатишни талаб қилиш (4-бўлим) ва КОВИД-19нинг турли жиҳатларини ҳал қилиш учун режалар ва процедураларни ишлаб чиқиш (5-бўлим). Пудратчилар томонидан амалга ошириладиган энг муҳим ҳаракатлар қаторига қуйидагилар киради: (а) ходимларни КОВИД-19 белгилари ва аломатлари, унинг тарқалиши, ўзларини қандай ҳимоя қилиш (шу жумладан, мунтазам равишда қўл ювиш ва ижтимоий масофани ажратиш) ва агар нима қилиш кераклиги ҳақида ўқитиш, улар ёки бошқа одамларда аломатлар мавжуд; б) плакатларни иш жойи атрофида, маҳаллий тилларда расм ва матн билан жойлаштириш; (с) иш жойида яхши нафас олиш гигиенасини тарғиб қилиш: нафас олиш гигиенасини тарғиб қилувчи плакатларни намойиш қилиш ва буни бошқа алоқа чоралари билан бирлаштириш, масалан, меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича ходимларнинг кўрсатмаларини бериш, иш жойингизда бурун бурунги ёки йўтални ривожлантирадиганлар учун юзингизни маскалари, уларни гигиеник жиҳатдан йўқ қилиш учун ёпиқ қутилар билан таъминлаш; (д) совун, бир марта ишлатиладиган қоғоз сочиқлар ва ёпиқ чиқинди қутилари билан таъминланган қўл ювиш воситаларини офис биносида таъминлаш. Қўл ювиш мосламалари мавжуд бўлмаган ёки

етарли бўлмаган ҳолларда, уларни созлаш учун чоралар кўриш керак. Спиртли тозалаш воситаси (агар мавжуд бўлса, 60-95% спиртли) ҳам ишлатилиши мумкин.

Тегишли равишда, ЛАОГ пудратчилар ушбу Изоҳга амал қилишини ва томонидан кўриб чиқилиши ва тасдиқланиши учун Фавқулодда вазият режасини тайёрлашини таъминлаши керак. Бундан ташқари, Пудратчи 16-иловадаги илова қилинган шаблонни ишлатиб, КОВИД ҳолати тўғрисида қисқача ҳисоботларни тайёрлаши керак. АМИМЧБАМ касалликларнинг юқиши ҳақида хабар беришни талаб қилади. Лойиҳа бошқаруви протоколлари билан керакли жавобларни яхшироқ мувофиқлаштириш учун Банк жамоаси сайтга касаллик келиб чиқиши ҳақида хабар беришлари жуда муҳимдир. Бундай ҳисоботни "жиддий" ҳодиса учун ЕСИРТ кўрсатмаларига биноан, Банк жамоаси хабардор бўлишини ва тадбирни лойиҳа даражасида бошқарилишини таъминлаш учун бажариш керак. КОВИД-19 эпидемияси бўйича текширувни ПБ ёки Пудратчи амалга ошириши шарт эмас, аммо ЛАОГ жамоаларни лойиҳа жойларида юқтирган ишчиларга ёрдам кўрсатиш билан боғлиқ ҳар қандай хавотир ёки муаммолар тўғрисида, айниқса юқтириш даражаси яқинлашаётган бўлса, 50% ишчи кучини хабардор қилиши керак.

11.4 Потенциал ижтимоий таъсирлар ва уларни юмшатиш

337. Лойиҳа доирасида қишлоқ хўжалигига ва турар-жойларга тегишли бўлган доимий ва вақтинча ерга эгалик қилиниши мумкин. Сув насос станциясини, сув омборларини, чиқиндиларни йиғиш пунктларини, қаттиқ чиқиндиларни қайта ишлаш иншоотларини реконструкция қилиш / қайта тиклаш ерни доимий равишда эгаллашни талаб қилиши мумкин. Вақтинча ерни олиш сув қувурларини қайта қуриш ва кенгайтириш, йўлларни кенгайтириш, дренаж тизимини кенгайтириш учун керак бўлиши мумкин Ушбу мақсадлар учун ерлар қишлоқ хўжалигидан ва фермерлар, уй хўжаликлари ёки тадбиркорлик субъектларига таъсир кўрсатадиган турар-жой ерларидан олиниши мумкин (йўл, ном ва мулк эгалари). Белгиланган муддатда доимий равишда ерни олиб қўйишга ҳожат қолмайди, лекин сув таъминоти қувурлари ва бошқа ижтимоий инфратузилмаларни қуриш / реконструкция қилиш сабабли эрни вақтинча олиб қўйишни ўз ичига олиши мумкин.

338. Лойиҳада бир нечта сублойиҳалар бўлиши кутилмоқда, улар фақат амалга ошириш даврида маълум бўлади. Фаолият / таъсирларнинг кенг тоифаси кўзда тутилган бўлса ҳам, аниқ лойиҳалар фақат сублойиҳаларни батафсил ишлаб чиққандан сўнг маълум бўлиши мумкин. Ижтимоий таъсирни баҳолаш (ИТБ) ҳар бир сублойиҳага нисбатан амалга оширилиши лозим, бунда кўчиш ва бўлажак йўқотишларнинг ҳажмини аниқлаш, мақсадли гуруҳларнинг заиф гуруҳларини аниқлаш, бошқа жойга кўчириш харажатларини аниқлаш ва амалга ошириш учун кўчириш ҳаракатлар режасини (КҲР) тайёрлаш керак. Лойиҳани тайёрлаш босқичида ушбу ҚИРЛ учун "қўлланма" сифатида хизмат қилувчи, сублойиҳанинг алоҳида АМИТБларини тайёрлаш, амалга ошириш ва мониторинги учун тамоиллар, мезонлар ва мажбуриятлар тўғрисида маълумотлар билан таъминлаш мақсадида Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув механизми (АМИМЧБАМ) ишлаб чиқилди. Ушбу тизим сублойиҳанинг юзаси ва Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР) тайёрланганда қўлланилади. Кўчиришга таъсирлар қуйидагича таснифланади:

А. ***Муҳим (1-тоифа)*** - Агар лойиҳанинг натижаси ўлароқ, 200 га яқин ва ундан ортиқ одам катта таъсирга дуч келса, яъни уй-жойдан чиқиб кетса ёки ишлаб чиқариш (даромад келтирадиган) активларининг 10% ёки ундан кўпини йўқотса. Тўлиқ КҲР тайёрланиши талаб қилинади.

B. ***Аҳамиятсиз таъсир (2-тоифа)*** - Агар лойиҳанинг натижаси ўлароқ, 200 дан кам одам уй-жойдан жисмонан чиқиб кетса ёки ишлаб чиқариш (даромад келтирадиган) активларининг 10% дан камини йўқотса. Қисқартирилган КҲР тайёрланади;

C. ***Кўчириш талаб қилинмайди (3-тоифа)*** - Агар сублойиҳа ерни вақтинча ёки доимий олишни талаб қилмаса ва ер, иншоатлар, экинлар ва дарахтлар, бизнес ва даромад йўқотилишига таъсир кўрсатмаса. Кўчириш режаси талаб қилинмайди. Ушбу тоифага вақтинча, аммо аҳамиятсиз таъсирлар ҳам киради, улар пудратчи томонидан қурилишни бошқариш бўйича ЛЖШ билан боғлиқ бўлмаган ҳолда юмшатилиши керак. Тегишли текширув ҳисоботи талаб қилинади

339. Маҳаллий ҳокимият ва Ер ресурслари ва давлат кадастр бошқармаси (ЕРДКБ), ерга эгалик қилиш ва бошқариш билан шуғулланувчи маслаҳатчисини олиб борадилар. А) ва б) бандларида кўрсатилган ЛЖШларга йўқотган ерлари учун компенсация ва қуйидаги ёрдам берилишини таъминловчи бошқа ёрдамлар тақдим этилади:

I. Уларнинг вариантлари ва кўчиришга оид ҳуқуқлари тўғрисида маълумот берилди.

II. Техник ва иқтисодий мақсадга мувофиқ равишда бошқа жойга кўчиб ўтишни таклиф этадиган ёки танланган танлов тўғрисида маслаҳатлашилидаи.

III. Лойиҳага бевосита алоқадор активларни йўқотишларни тўлиқ қоплаш қиймати билан тез ва самарали компенсация таъминланади.

340. Ерни компенсация қилиш учун берилган ерлар ўз ерларини йўқотиши мумкин бўлган ЛЖШларга қўлланилади. Барча ЛЖШлар уларнинг мақоми, ёки улар расмий ҳақлар, қонуний ҳуқуқларга эга экани ёки эмаслигидан қатъий назар, скваттерлар ёки бошқа тарзда ноқонуний равишда ҳудудга кириб олганлар, агар улар ерни якуний санадан аввал эгаллаб олган бўлсалар, бирон-бир ёрдам олиш ҳуқуқига эгадирлар. Ижтимоий-иқтисодий сўров ўтказилгандан сўнг (хатлов ва баҳолаш) ушбу ҳудудга кириб олган шахслар компенсация олиш ёки бошқа ҳар қандай ёрдам олиш ҳуқуқига эга эмаслар. Шундай қилиб, сиёсатнинг мақсадларига эришиш учун ҳар бир тоифалага мансуб ЛЖШларга ёрдам бериш учун компенсация ва бошқа кўчириш чоралари тўплами бўлади. Мезонлари қуйидагилар билан белгиланади:

i. Мулкни йўқотиш

ii. Иш ҳақини йўқотиш

iii. Якуний сана

341. Барча ерга мажбурий эгалик қилиш ҳолатлари, ОС 4.12 га биноан, кўчиб ўтиш харажати қийматида компенсация қилинади ва ЛЖШларга уларнинг турмуш даражасини (зарар кўрган бошпана ва даромадлар) лойиҳа амалга оширилишидан аввалги даражасини қайта тиклаш ёки ундан яхширок даражага эришида ёрдам кўрсатилади. Президентнинг 5495-сонли қарорига биноан (01.08.2018), жойни алмаштириш қиймати, шу жумладан бозор қиймати ва йўқотишларни қоплаш ЛЖШларга тўланади. Шундай қилиб, таъсир кўрсатилган тузилмаларни баҳолаш мустақил баҳолаш компаниялари томонидан ҳеч қандай амортизация чиқариб ташламасдан баҳоланиши мумкин. Ерга бўйича компенсация тўлаш маҳаллий ҳокимиятлар томонидан тегишли шаҳарларда ерни олиб қўйиш тўғрисидаги актлар асосида амалга оширилади.

342. ҚИРЛнинг КРАМ тамойилларига биноан, барча кўчирилган УХ ва шахслар йўқотилган мулкка эгалик ҳуқуқининг хусусиятига ва таъсир кўламига, шу жумладан кўчирилган одамларнинг ижтимоий-иқтисодий заифлик даражасига, агар турмуш таъсирга учраши кўзда тутилган бўлса, уларнинг турмушини қайта тиклаш бўйича чоралардан келиб чиқиб, комбинацияланган компенсация пакетлари ва бошқа жойга кўчиб ўтиш ёрдамини олиш ҳуқуқига эга. Кўчирилган шахслар қуйидаги беш турдаги компенсация ва ёрдам пакетларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга:

(i) Ерлар, экинлар/дарахтлар йўқотилганлиги учун уларни алмаштиш қийматида компенсация;
(ii) Қурилиш (турар-жой / тижорат) ва бошқа кўчмас мулк объектларининг ўрнини қоплаш қиймати бўйича компенсация қилиш;
(iii) Бизнес/иш ҳақи даромадидан маҳрум бўлганлик эвазига ёрдам ва даромадларни тиклашга ёрдам;
(iv) Кўчириш жойини алмаштиришга ёрдам бериш (агар лозим бўлса) ва,
(v) Аҳоли ресурслари/иморатларини қайта қуриш ва/ёки тиклаш.

343. Якуний сана талабларига мос келган кўчирилган шахслар йўқотилган мулкка эгалик ҳуқуқининг хусусиятига ва таъсир кўламига, шу жумладан кўчирилган одамларнинг ижтимоий-иқтисодий заифлик даражасидан келиб чиқиб, комбинацияланган компенсация пакетлари ва бошқа жойга кўчиб ўтиш ёрдамини олиш ҳуқуқига эга. Кутилмаган таъсирлар ушбу КРАМ принципларига мувофиқ равишда юмшатилади.

344. Компенсациялар матрицаси (жадвал) кўрилган зиён турлари ва мос уларга мос равишда бериладиган имтиёзлар табиати ва ҳажмини ўзида жамлаган ва у Миллий қонунларга ва Жаҳон банкининг ОС 4.12га мувофиқдир. Компенсациялар матрицаси кўчган шахсларга уларнинг ерга эгалик ҳуқуқига мос келадиган имтиёзларни қуйидаги тартибда тақдим этади:
1) Ерни йўқотиш (қишлоқ хўжалиги, турар-жой, тижорат ёки бошқа мақсадлардаги)
2) Турар-жой иморатини (яшаладиган бинолар) йўқотиш
3) Тижорат иморатларни йўқотиш
4) Ижарачиларга таъсир (турар-жой/тижорат/қишлоқ хўжалиги)
5) Дарахтларга, мавжуд ўсимликлар, бошқа мулклар, кўп йиллик ва кўп йиллик бўлмаган экинларга таъсир
6) Ер/уй/дўконни йўқотиш
7) Скваттерларга таъсир
8) Ноқонуний эгаллаб олувчиларга таъсир
9) Қишлоқ-хўжаликка алоқадор бўлмаган фаолиятда иш билан бандлик ёки қишлоқ-хўжалигида кунбай иш ҳақи ёки бошқа ёлланма ишчиларни йўқотиш
10) Ижтимоий заиф УХга таъсир
11) Кутилмаган таъсирлар.

12. АТРОФ МУҲИТ ВА ИЖТИМОИЙ БАХОЛАШ ҚОИДА ВА ТАРТИБЛАРИ

12.1. Атроф муҳит ва Ижтимоий Баҳолашнинг асосий босқичлари

345. Миллий қонунчиликда белгиланган АМБталаблари, шунингдек ЖБ ОС ва Экологик Саломатлик ва Хавфсизлик (ЭСХ) бўйича умумий кўрсатмаларини ҳисобга олган ҳолда танланган сублойиҳалар учун АМИБ жараёни уч ёки тўрт босқични ўз ичига олади: (а) лойиҳанинг дастлабки тавсифига биноан ДЭЭга кўриб чиқиш ва тасдиқлаш учун тақдим этиладиган Атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги ариза лойиҳасини тайёрлаш; (б) батафсил лойиҳалаштириш асосида АМИБРни лойиҳани амалга ошириш босқичига тайёрлаш (АМИБР тавсифи қуйида келтирилган); (в) лойиҳаларни амалга ошириш пайтида ва фойдаланишга топширилгунга қадар - керак бўлганда (бу ДЭЭнинг атроф-муҳитга таъсирлар тўғрисидаги декларация тўғрисидаги қарорида кўрсатилган) - Атроф-муҳитга Таъсир Ҳисоботини тайёрлаш; ва, (г) лойиҳани фойдаланишга топширишдан олдин (фақат 1-3 категория учун (Ўзбекистон)) Атроф-муҳитнинг таъсири декларациясини (АМТД) тайёрлаш. АМТД ни тайёрлаш Ўзбекистондаги IV тоифадаги тегишли барча лойиҳалар ва III тоифга тегишли кўплаб лойиҳалар учун мажбурий эмас - буни АМТТАЛ босқичида ДЭЭ томонидан ҳал қилинади. Бу борада батафсил маълумот 6-иловада келтирилган.

346. **Биринчи босқич** - *Атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги ариза лойиҳаси (АМТТАЛ)*. Ушбу ҳужжат суб-лойиҳа фойдаланувчиси ва / ёки унинг номидан ёлланган маслаҳатчи томонидан тайёрланиши керак. ВМҚ № 541 (2020) қарори АМТТАЛ таркибини белгилаб беради. IV тоифадаги лойиҳалар учун ҳужжатларнинг мазмуни 1-3-тоифадаги лойиҳалар учун ишлаб чиқилган АМТТАЛмазмунидан фарқ қилади. 2-жадвалда кўрсатилгандек, 1чи тоифа ЖБининг А тоифасига ўхшайди, 2чи ва 3 чи тоифалар Б тоифасига (ЖБ) тенгдир. 4-тоифага кирувчи лойиҳалар учун АМТТАЛ мазмуни 1-3-тоифадаги лойиҳаларга қараганда анча соддалаштирилган. Тўлиқ АМТТАЛ суб-лойиҳанинг техник-иқтисодий асосланишига ва хусусан қуйидагиларга асосланган экологик ва ижтимоий масалаларнинг кенг спектрини белгилаши керак: (1) экологик, ижтимоий ва иқтисодий асослар; (2) мавжуд дам олиш масканлари, аҳоли пунктлари, суғориш, мелиоратив объектлар, қишлоқ хўжалиги ерлари, электр узатиш линиялари, транспорт коммуникациялари, сув, газ қувурлари ва ушбу вилоят тўғрисидаги бошқа маълумотлар кўрсатилган вазиятли режа; (3) лойиҳа фаолияти ва ишлатилган технологияларнинг тавсифи; (4) кутилаётган чиқиндилар, чиқиндилар, чиқиндилар, уларнинг атроф-муҳитга зарарли таъсири ва зарарсизлантириш усуллари; (5) чиқиндиларни сақлаш, сақлаш ва йўқ қилиш; (6) илм-фан, техника ва илғор тажрибани ҳисобга олган ҳолда, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш нуқтаи назаридан таклиф этилаётган ёки мавжуд фаолиятнинг альтернативалари ва технологик эчимларни таҳлил қилиш; (7) атроф-муҳитга зарарли таъсирларни истисно этадиган ва экспертиза объектининг атроф-муҳитга таъсирини юмшатадиган ташкилий, техник, технологик эчимлар ва тадбирлар; (8) фавқулодда вазиятлар таҳлили; ва (9) экспертиза объектини амалга ошириш натижасида атроф-муҳитнинг ўзгариши ва атроф-муҳитга таъсирини прогноз қилиш.

347. ЖБ нинг С тоифасига тенг бўлган 4-тоифага (Ўзбек) тегишли бўлган лойиҳалар учун АМБҳисоботида қуйидаги маълумотлар тақдим этилиши керак[39]: (а) ҳудуддан фойдаланишни кўрсатган ҳолда жойлашиш режаси; (б) ишлаб чиқариш технологиясининг тавсифи, (с) канализация тармоғининг мавжудлиги ва канализация оқизиш талаблари тўғрисидаги маълумотлар; (д) чиқиндилар / эмиссияларнинг миқдори ва таркиби, (э) чиқиндиларнинг миқдори ва сақлаш шароитлари, (ф) атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чоралари.

[39] Вазирлар Маҳкамасининг «Экологик экспертиза тўғрисидаги низом» тўғрисидаги қарори (2018)

348. АМТҲЛ Республика Давлат экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қўмитаси қошидаги Давлат экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қўмитаси томонидан ((Ўзбек) 1-2 тоифаларига кирувчи ёки (ЖБ) А ва Б тоифаларига кирувчи лойиҳалар учун) ёки вилоят миқёсидаги Давлат экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қўмитаси томонидан (Ўзбек) 3-4 тоифаларига кирувчи ёки (ЖБ) Б тоифасига кирувчи лойиҳалар учун) кўриб чиқилиши ва тасдиқланиши керак. Давлат экологик экспертизаси лойиҳанинг тоифасини тасдиқлайди ва лойиҳани амалга оширишнинг кейинги босқичларида ва лойиҳани амалга ошириш жараёнида (қурилиш ёки реабилитация тадбирлари) лойиҳани амалга оширувчиси нимага йўналтирилиши кераклигини аниқлайди.

349. **Иккинчи босқич** - АМИБР ни ишлаб чиқиш ЖБ ОС 4.01 талабларига мувофиқ бажарилиши керак. АМИБР ва унинг тузилиши учун ушбу талаблар қуйида ва амалдаги АМИМЧБАМ ҳужжатида келтирилган.

350. **Учинчи босқич** - АМТҲ ни ишлаб чиқиш. Ушбу босқич АМТТАЛ томонидан чиқарилган Экологик хулосада талаб қилинса амалга оширилиши керак. Одатда бундай ҳужжатлар АМТТАЛга киритилган маълумотларни бажариш ёки кўрсатилган параметрлар бўйича текширишни таъминлаш учун ишлаб чиқилади. АМТҲ қурилиш ишлари бошланишидан олдин ишлаб чиқилиши керак.

351. **Тўртинчи босқич** - Атроф-муҳитнинг таъсири декларациясини (АМТД) ишлаб чиқиш (1-3 (ўзбек) ёки (ЖБ) Б тоифасига мансуб сублойиҳалар учун) танланган сублойиҳалар иш бошланишидан олдин ишлаб чиқилиши керак. Миллий АМБобъекти бўлган фаолият турлари билан рўйхатга киритилмаган сублойиҳалар учун.

12.2. АМИБ жараёни: босқичма-босқич

352. Қуйи лойиҳаларни амалга оширишда Атроф мухит ва Ижтимоий Баҳолаш қуйидаги босқичларни талаб қилади:

353. **1-қадам: Скрининг.** Иқтисодиёт ва саноат вазирлиги ЛАОГ ва вилоят ишчи гуруҳлари А, Б ёки С тоифага кирувчи суб-лойиҳаларни скрининги ўтказадилар. Барча танланган сублойиҳалар Б ва С тоифалари бўлиши кутилмоқда, аммо улар камдан-кам ҳолларда. суб-лойиҳа одатдаги Б лойиҳасига қараганда кўпроқ хатарларга эга, деган қарорга келди, лойиҳа лойиҳани молиялаштириш ҳуқуқига эга бўлмайди. Умуман олганда, лойиҳа А тоифаси лойиҳаси сифатида таснифланади, агар у: экологик жиҳатдан сезгир ҳудудга таъсир кўрсатса, айниқса лойиҳа бирон бир ёввойи табиат қўриқхонаси, миллий боғ, бошқа қўриқхона ёки ҳудуддан 1000 метрдан кам масофада жойлашган бўлса ёки ЮНЕСКО ва / ёки Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан белгиланган халқаро аҳамиятга эга ёки маданий мерос ва археологик ёдгорликлар учун; ва мавжуд ва аллақачон ҳар қандай экологик, маданий ва археологик жиҳатдан сезгир ҳудудларни кесиб ўтмоқда.

354. Юқорида келтирилган ушбу шартларнинг ҳеч бирига алоқаси бўлмаган сублойиҳалар Б тоифасига киради. ЛАОГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси ушбу сублойиҳани дастурга киритишга қарор қилишдан олдин ХМКнинг истисно рўйхати (7-илова) учун лойиҳанинг мувофиқлигини текширади. Лойиҳанинг тоифаси юқорида баён қилинганидек, РММ № 541 (2020) ва Жаҳон банкининг ОС 4.01 га мувофиқ белгиланиши керак. Лойиҳанинг тоифаси учун суб-лойиҳанинг экологик талабларига мувофиқ қандай ҳужжатлар тайёрланиши кераклиги аниқланади. Агар сублойиҳа А тоифасига (ЖБ А тоифаси ёки Ўзбекистон 1-тоифага тенглаштирилган бўлса, уни лойиҳадан чиқариб ташлаш керак. Жаҳон банкининг тоифалаштирилишининг батафсил таърифи, атроф-муҳитни баҳолашнинг асосий босқичлари, сублойиҳаларни скрининги 3-бўлимда келтирилган Лойиҳага фақат II-IV (Ўзбекистон) ёки Б ва С (Жаҳон) тоифалари бўлган лойиҳалар киритилиши мумкин. Атроф-муҳитни баҳолаш жараёни қўшимча лойиҳанинг таклифи Дастурга киритилиши

мумкинлигини тасдиқлаганидан сўнг, ЛАОГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси АМИБни ўтказиш учун зарур воситаларни аниқлайди. Баъзи категориялар атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирга эга бўлиши мумкин бўлган (ўртача ва паст таъсирли) Б тоифадаги лойиҳалар, аниқ АМИБР ва / ёки АМИБР текширув варақаларини жойлаштириш шарти билан лойиҳа доирасида молиялаштирилиши мумкин.

355. **2-қадам: Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолаш** II-II тоифаси (ёки ЖБ таснифига кўра Б категорияси) бўйича аниқланган сублойиҳалар учун миллий АМТҲ ва / ёки АМТҲ атроф-муҳитни баҳолаш ҳужжати тайёрланади ва эҳтимол юмшатиш чоралари тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олиши мумкин, аммо уларнинг нархи ва харажатлари ҳақида маълумот йўқ. уларни амалга ошириш учун тайинланган муассасалар ёки батафсил мониторинг режаси. Бундай лойиҳалар учун, ЖБ стандартларига жавоб бериши учун, сублойиҳа бенефициари ёки унинг номидан Экологик Маслаҳатчи, зарур бўлса, АМИТБни амалга оширади ва / ёки АМИБР кўрсатиб ўтилгани ҳудудни тайёрлайди. Қоида тариқасида, лойиҳани ишлаб чиқувчилари, Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ АМИТБни амалга ошириш учун лицензияга эга бўлган ихтисослашган фирма билан субпудрат шартномасини тузадилар ва, қоида тариқасида, якуний ҳисоботлар «Давгосекоэкпертиза» орқали берилади. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, АМИТБ жараёни нафақат Компонент I остидаги лойиҳаларни, балки II компонентда келтирилган сублойиҳаларни ҳам қамраб олиши керак.

356. **Қишлоқнинг ривожланиш режаларини кўриб чиқиш ва тасдиқлаш учун экологик ва ижтимоий баҳолаш талаблари ва процедуралари.** Юқорида тавсифланганидек, иккинчи компонент компоненти Маҳалла фуқаролар йиғинлари (МФЙ) лойиҳаси қўмиталарига лойиҳа орқали молиялаштириладиган сублойиҳаларни аниқлайдиган қишлоқларни ривожлантириш режаларини ишлаб чиқишда ёрдам беради. Гарчи бундай фаолият атроф-муҳит ва ижтимоий хавф-хатарлар билан боғлиқ бўлмаса ҳам, билвосита улар атроф-муҳитга ва ижтимоий таъсирларга (ҳаво ва сувнинг ифлосланиши, чиқиндиларнинг пайдо бўлиши, меҳнат ва соғлиқ учун хавф ва бошқалар) олиб келиши мумкин. фазалар.Ушбу муаммоларни ҳисобга олган ҳолда, ВИГ ЯМТ ва ЛАОГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси ушбу соҳада ёрдам кўрсатиш учун ТВ ларни кўриб чиқади, ушбу ривожланиш режаларини ишлаб чиқишда атроф-муҳит талабларини ҳисобга олган ҳолда, бундай топшириқни оладиган кўмакчи шерикни танлаш учун тайёрланади, экологик ва ижтимоий жиҳатдан сезгир ҳудудларни (қўриқланадиган ҳудудлар, истироҳат боғлари ёки яшил ҳудудлар; ноёб ва йўқолиб кетиш хавфи остида турган турлар учун муҳим яшаш жойлари; ботқоқ ерлар; маданий маданий ресурслар зоналари ва бошқалар), шунингдек экологик жиҳатдан соғлом нуқтаи назардан олдини олишга имкон берадиган тадбирларнинг жойлашуви. ва / ёки таклиф қилинаётган сублойиҳалар ва уларни амалга ошириш учун ижтимоий ижобий альтернативалар (масалан, энергия самарадорлиги ва энергияни тежаш, чиқиндиларни қайта ишлаш ва камайтириш, иқлимга мослашишнинг янги альтернатив технологиялари; қурилишнинг энг яхши усулларини қўллаш ва бошқалар). Бундан ташқари, ишлаб чиқилган ишлаб чиқиш режаларида аниқланган сублойиҳалар билан биргаликда уларнинг кейинги Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолашга қўйиладиган асосий талаблар кўрсатилиши керак. Бу талабларнинг барчаси тайинлашнинг асосий мақсадларида, шунингдек ушбу вазифани бажариш учун тегишли компанияларни танлаш мезонларида акс эттирилиши керак. Бундан ташқари, қишлокни ривожлантириш режаси лойиҳаси ИГ Атроф-муҳит мутахассиси, шунингдек ЛАОГ Атроф-муҳит мутахассиси томонидан олдиндан кўриб чиқилиши ва атроф-муҳит баҳоси кўриб чиқилиши керак ва шундан кейингина ушбу ҳужжатлар ошкор қилиниши ва жамоатчилик билан муҳокама қилиниши керак.

357. **3-қадам: Халқ билан маслаҳатлашиш.** АМИТБ ўтказилгандан ва АМИБР тайёрлангандан кейин ушбу ҳужжатлар жамоат муҳокамасига қўйилади. Жамоатчилик билан маслаҳатлашув жараёнида АМИТБ ва / ёки АМИБР ҳужжатлари барча манфаатдор томонлар

ва маҳаллий аҳолига, уларни веб-сайтларга жойлаштириш ва маҳаллий кенгашларга юбориш орқали тарқатилади. Очиқ йиғилишларнинг баённомалари сақланади ва улар якуний АМИБР / ёки АМИБР назорат варақаларига киритилади. Маслаҳатлашув давомида АМИБ гуруҳи ЛАОГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси ва ВИГ билан биргаликда АМИТБ/ АМИБР (лойиҳа, унинг жойлашган жойи ва амалга ошириш жадвали, АМИБ жараёнининг умумий шарҳи ва таъсирлар бўйича ҳар қандай хулосалар, таклиф этилаётган юмшатиш чоралари ва фойдалари) билан танишадилар. Ушбу маълумотлар дастлабки ёки оралиқ сифатида белгиланиши керак, шунда иштирокчиларнинг маълумотлари лойиҳани режалаштиришда қўлланилиши мумкинлигини англатади. Қатнашчилар тақдим этилган хужжатларга шарҳ ва тузатишлар киритиш учун тўғридан-тўғри таклиф қилинади (тартиб бўйича эмас). Иштирокчилар фойдаланишлари учун етарли ва қулай алоқа маълумотлари тақдим этилади.

358. Муайян сублойиҳанинг АМИБР бўйича жамоатчилик муҳокамаси сессиядан камида икки ҳафта олдин веб-сайтида ЛАОГ йиғилишлари тўғрисида эълонни жойлайди, унда лойиҳанинг қисқача тавсифи, жойлашуви ва махсус алоқа маълумотлари (шу жумладан телефон рақамлари) келтирилади. Бундан ташқари, АМИБ гуруҳи, ЛАОГ билан ҳамкорликда, маҳаллий, вилоят ҳокимиятларида йиғилишда иштирок этиш учун таклифнома билан биргаликда ёзма буклет ёрдамида оммавий консультация ўтказилиши тўғрисида эълон қилади. Маслаҳат учун ҳужжатлар ИТКҚВга ЛАОГ томонидан суб-лойиҳа файлининг бир қисми сифатида топширилиши керак. АМИБР Ўзбек тилида ва / ёки маҳаллий тилда ва жамоат маслаҳатлари ёзувлари қурилиш майдончасига яқин жойда, шунингдек қуйи қарз олувчининг веб-сайтида жойлаштирилиши керак. Махсус АМИБР суб-лойиҳалари, шунингдек, таъсир кўрсатилган гуруҳлар ва маҳаллий ННТ лар учун қулай бўлган жойда ва Иқтисодиёт ва Саноат вазирлигининг веб-сайтида жойлаштирилади.

359. **4-қадам: ЖБнинг қабул қилиши.** Ҳар бир иштирок этувчи вилоятларнинг дастлабки учта сублойиҳалари учун АМИТБ/ АМИБР ҳужжатлари Жаҳон банки томонидан олдиндан кўриб чиқилади. Шундан сўнг бундай олдиндан кўриб чиқиш қисман АМИТБ ва АМИБР талаб қиладиган Б тўлиқ лойиҳалари учун талаб қилинади.

360. **5-қадам: АМИБ маълумотларини ошкор қилиш.** Тасдиқланган барча суб-лойиҳалар учун ЛАОГ /ВИГ якуний АМИТБ/ АМИБР назорат варақаларининг маҳаллий тилида чоп этилган нусхаларини жамоат жойларида тарқатилишини таъминлайди. ЛАОГ якуний ҳужжатларни Саноат ва Иқтисодиёт вазирлигининг веб-сайтига жойлаштиради. Суб-лойиҳани якуний тасдиқлашдан олдин, ИТКҚВ ЖБга АМИБР якуний ҳужжатларининг инглиз тилидаги нусхаларини ўз ёзувлари учун тақдим этади.

361. **6-қадам: АМИТБ талабларини лойиҳа ҳужжатларига киритиш** Барча сублойиҳа тендерга тегишли ҳужжатлари, талабга биноан АМИБР/ назорат рўйҳатини бажаришни ўз ичига олиши керак, ва ҳужжатлар тендер ҳужжатларига, сўнгра тиклаш / қурилиш шартномаларига илова қилиниши лозим.

362. **7-қадам: АМИБ мониторинги.** ЛАОГ / ВИГ қурилиш ва эксплуатацияси вақтида АМИБР / назорат варақаларига тўғри риоя қилинишини таъминлаш мақсадида сублойиҳаларни доимий равишда мониторингини амалга оширади. Агар ЛАОГ / ВИГ амалга оширишда бирон бир муаммони пайқаса, у тегишли пудратчини хабардор қилади ва тузатиш чоралари тўғрисида у билан келишиб олади. Лойиҳани амалга ошириш бўйича ҳисоботини ЛАОГ йилига икки марта ёки ундан кўп маротаба Жаҳон банкига тақдим этади ва зарурат туғилганда муаммоларни Жаҳон банкига етказади. Жаҳон банки лойиҳаси гуруҳи, шунингдек, зарур бўлганда ва лойиҳанинг назорати доирасида, суб-лойиҳа ҳудудларига ташриф буюрадилар.

12.3. Қўшимча лойиҳаларни экологик скрининги мезонлари

363. **Суб-лойиҳа фаолиятини скрининги ва АМБвоситаларини аниқлаш.** Лойиҳани дастурга киритиш тўғрисида қарор қабул қилишдан олдин, ЛАОГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси ушбу лойиҳанинг ХМКнинг истисно рўйхатига мувофиқлигини текширади (7-илова). Шундан сўнг, лойиҳанинг экологик тоифаси ВМҚнинг ДЭЭга ва Жаҳон банкининг категориясига мувофиқ аниқланиши керак. Агар сублойиҳа (ЖБ) А тоифасига, (Ўзбекистон) I тоифага тегишли бўлса, уни Лойиҳадан чиқариб ташлаш керак бўлади. Қўллаб-қувватланадиган сублойиҳалар юқорида кўрсатилган ҳолатлар билан боғлиқ бўлмаслиги ва тегишли равишда атроф-муҳит ва ижтимоий таъсир кўрсатмаслиги кутилмоқда.

364. Лойиҳанинг потенциал таъсири нафақат фаолият турига, балки лойиҳанинг жойлашган жойига ҳам боғлиқ. Шундай қилиб, юқорида 3-бўлимда айтиб ўтилганидек, лойиҳани «А» тоифаси сифатида танлашга қарор қилишда эътиборга олиш керак бўлган бир нечта жойлар мавжуд:

- ✓ сезгир ва қимматли экотизимларда - ботқоқ ерларда, ёввойи ерларда ва йўқолиб кетиш хавфи остида турган турларнинг яшаш жойларида
- ✓ археологик ва / ёки тарихий жойлар ёки мавжуд маданий ва ижтимоий муассасалар жойлашган жойларда ёки унинг ёнида;
- ✓ кўчириш талаб этиладиган ёки ифлосланишнинг потенциал таъсири ва бошқа бузилишлар жамоаларга жиддий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган зич жойлашган жойларда;
- ✓ ривожланиши оғир бўлган ҳудудларда ёки табиий ресурсларни тақсимлашда зиддиятлар мавжуд бўлган жойларда; сув оқимлари бўйлаб, сувли сув зарядланадиган жойларда ёки ичимлик суви учун ишлатиладиган сув омборларида; ва қимматбаҳо ресурсларга эга бўлган эрларда ёки сувларда (балиқчилик, минераллар, доривор ўсимликлар, қишлоқ хўжалигининг яхши тупроқлари)

365. Ушбу шартлар лойиҳаларни таснифлашда Ўзбекистоннинг норматив ҳужжатларида ҳисобга олинмайди. Шунинг учун ҳар бир сублойиҳани ЖБ талаб қилганидек, унинг жойлашган жойида текшириш керак. Таъкидлаш керакки, лойиҳа юқорида кўрсатилган ҳудудларга яқин жойлашган ва эҳтимолий таъсирга эга бўлган бирон бир суб-лойиҳани қўллаб-қувватламайди.

366. Скрининг жараёнида суб-лойиҳа таклиф этилиши Дастурга киритилиши мумкинлиги тасдиқлангандан сўнг, ЛАОГ Атроф муҳит мутахассиси АМБ учун зарур воситаларни аниқлайди. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, фақат Б категориясидаги (ўртача ва паст таъсирли) суб-лойиҳалар мавжуд бўлиб, улар баъзи атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирларни келтириб чиқариши мумкин, уларни камайтириш чораларини қўллаш орқали ҳал қилиниши мумкин. Б деб таснифланган лойиҳалар учун (ўртача таъсирли) сайт учун махсус АМИТБ ва / ёки оддий АМИБРни ишлаб чиқиш талаб этилади. Агар аҳамиятли бўлмаган ва маълум юмшатиш ёки олдини олиш чоралари билан ёки уй шароитида ва / ёки қурилишнинг энг яхши усулларидан фойдаланган ҳолда камайтирилиши мумкин бўлган баъзи бир таъсирларни ўз ичига олган лойиҳа бўлса, АМИБР назорат варақасидан фойдаланиш тавсия этилади, - кичик ҳажмдаги қурилиш ва реконструкция ишлари учун. ...-жадвалда потенциал лойиҳа фаолиятини ва таклиф қилинадиган АМБ воситаларини тоифалаштириш тўғрисида батафсил маълумотлар келтирилган.

367. 3-бобда айтиб ўтилганидек, Жаҳон Банкининг ОС ва миллий экологик қонунчилиги ўртасида лойиҳаларни тоифалаштириш ва зарур ҳаракатлар бўйича баъзи бир тафовутлар мавжуд. Миллий қонунчиликка мувофиқ, мавжуд объектлар учун АМБ ва кейинги ҳаракатлар талаб қилинмайди, агар: (i) баъзи объектларнинг қайта тикланиши /

таъмирланишини қайта қурилиши амалга ошириладиган объектлар ҳудудини кенгайтиришсиз амалга оширишни режалаштирилса; (ii) фойдаланиш даврида табиий ресурслардан фойдаланиш ва чиқиндилар, зарарли моддалар кўпаймаймаса. Қонун ҳужжатлари алоҳида АМИБР ёки бошқа атроф-муҳит ҳужжатлари / режалари / назорат варақаларини тайёрлашни талаб қилмайди.

368. Шу билан бирга, ЖБ ОС 4.01 атроф-муҳитга кам таъсир кўрсатадиган тадбирлар учун алоҳида АМИБР назорат рўйхатини ишлаб чиқишни талаб қилади. Мажбурий ДЭЭ рўйхатига киритилмаган (8-илова), аммо кам таъсирга эга (Б тоифаси) суб-лойиҳалар / фаолиятлар учун ушбу лойиҳага нисбатан қатъий талаблар қўйилиши кераклигини ҳисобга олган ҳолда АМИБР назорат рўйхатини ишлаб чиқиш талаб қилинади.

369. Фақат кичик қурилиш ишлари талаб қилинмайдиган ёки умуман атроф-муҳит ва ижтимоий таъсир кўрсатмайдиган (масалан, транспорт воситалари ёки бошқа жиҳозларни сотиб олиш) ҳеч қандай қўшимча лойиҳани амалга ошириш зарурати бўлмаган тақдирда, сублойиҳа бошқа АМИБ ҳаракатлари талаб қилинмайдиган С тоифасига киради. Қуйидаги жадвалда лойиҳанинг таклиф этилаётган фаолияти ва уларнинг экологик тоифаси ҳамда қўлланилиши мумкин бўлган АМИБ воситаси келтирилган.

17-жадвал. Таклиф этилаётган суб-лойиҳалар турлари учун тоифалаш скрининги ва ЭБ

No	*Лойиҳа фаолияти*	*Тоифалаш*		*Изох*	*Таклиф этилаётган ЭБ инструменти*	*Миллий Қонунчилик талаблари*
		ЖБ	*Миллий*			
1	Кўча-ёритгичларни янгилаш: Мавжуд устунларни таъмирлаш Зарур жойда янги устунларни ўрнатиш; Лампочкаларнинг алмаштиришлари;	“Б” бироз хавфли	ЭБ учун рўйхатга киритилмаган (-) (-) (-)		Экологик скрининг чеклист (**ЭСЧ**) тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди. Жумладан, шартномалардаги Меҳнат муҳофаза қилиш ва хавфсизлик чоралари (ММҚҲЧ) талаблар	(-)
2	Боғлар, майдончалар ва бошқа жамоат жойларни яхшилаш	“Б” бироз хавфли	(-)	Фақат кичик қурилиш ишларини жалб қилиш	**ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди.	-
3	Шаҳар ички транспорти: автобус терминаллари ва бекатларини қуриш/қайта таъмирлаш; Автомобил тўхташ жойларини қуриш; Кўча чироқлари ва йўл белгиларини ўрнатиш	“Б” бироз хавфли “Б” бироз хавфли “С”	(-) (-) (-)		**ЭИБР чеклист** **ЭИБР чеклист** **ЭСЧ** тўлдирилгандан	- - -

N o	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаш		Изох	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
					кейинги босқич амалга оширилмайди. Жумладан шартномаларда меҳнатни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик чоралари	
4	Йўллар тиклаш, Мавжуд йўлларни кенгайтириш; Йўл юзасини тиклаш Велосипед йўлагини қуриш; Юриш йўлларини тиклаш	 “Б” бироз хавфли “Б” бироз хавфли “С” “С” “С”	 (-) (-) (-) (-) (-)		Йўллар тиклаш учун -**ЭИБР чеклист** Йўллар тиклаш учун -**ЭИБР чэк-лист** **Яхши амалиётга риоя қилиш** **ЭС чэк-лист** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди. **ЭС чэк-лист** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди. **ЭС чэк-лист** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди.	 - - - - -
5	Кўприкни тиклаш Кичик ҳажмдаги янги кўприкларни, шу жумладан пиёдалар йўлларини қуриш	“Б” бироз хавфли “Б” бироз хавфли	(-) (-)		**ЭИБР чеклист** **ЭИБР чеклист**	- -
6	Дренажни узайтириш; Мавжуд дренажлар тизимини кенгайтириш; Мавжуд дренажлар тизимини қайта тиклаш;	“Б” бироз хавфли “Б” бироз хавфли “С”	3 (19 пункт) 3(19 пункт) 3(19 пункт)		**ЭИБР чеклист** **ЭИБР чеклист** **ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди ва қурилиш ишларининг илғор тажрибаларига риоя қилиш	**АМТТА**, **ЭОТ** лойиха **АМТТА**, **ЭОТ** лойиха **АМТТА**, **ЭОТ** лойиха

N o	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаш		Изох	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
	Янги саёз қудуқларни бурғилаш / сув тошқини назорат қилиш учун мавжудларни тиклаш ва насосларни ўрнатиш билан камайтириш	“С”	3 (6 пункт)		**ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди ва қурилиш ишларининг илғор тажрибаларига риоя қилиш	**АМТТА**, **ЭОТ** лойиха
7	Сув таъминот тармоқларини кенгайтириш ва тиклаш	“Б”	-	Янги магистрал сув таъминоти қувурлари қурилган тақдирда	Лойиҳанинг жойлашиши ва миқёсининг екологик таъсирчанлигига қараб - оддий **ЭТБ ва ЭИБР ва/ёки ЭИБР ёки ЭИБР чеклист**	(-)
	Янги чуқур сув қудуқларини бурғулаш	“Б” бироз хавфли	3 (6 пункт)		**ЭИБР чеклист**, **ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди ва қурилиш ишларининг илғор тажрибаларига риоя қилиш	**АМТТА**, **ЭОТ** лойиха
	Сув омборларини қуриш/тиклаш Ер усти сув баклари	“Б” бироз хавфли	(-)		**ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди ва қурилиш ишларининг илғор тажрибаларига риоя қилиш	(-)
	Насос станцияларини қуриш ёки қайта тиклаш	“Б” бироз хавфли	(-)		**ЭИБР чеклист**	(-)
8	Канализация тармоғини кенгайтириш ва қайта тиклаш;	“Б”	3 (14 пункт)		**ЭИТБ** ва **ЭИБР**	**АМТТА**, **ЭОТ** лойиха
	Канализация насос станцияларини тиклаш	“Б” бироз хавфли	(-)		**ЭИБР чеклист**	-
	Септик сиғимлар	“С”	(-)		**ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди.	-
	Оқова сувларни тозалаш иншоотларини тиклаш	“Б”	3 (14 пункт) агар қуввати		**ЭИТБ** ва **ЭИБР**	**АМТТА** лойиха ва **ЭОТ** лойиха

N o	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаш		Изох	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
			кунига 50 м^3 дан кам бўлса 2 (6 пункт) агар қуввати кунига 50 м^3 дан 280 м^3 гача бўлса			
9	Қаттиқ чиқиндиларни бошқариш тизимлари: Қаттиқ чиқиндиларни қайта ишлаш объектларини қуриш Чиқиндиларни тўплаш пунктларини қуриш Қаттиқ чиқиндилар полигонини яхшилаш	 “Б” “Б” бироз хавфли “Б” бироз хавфли	 3 (24 пункт) 4 (9 пункт) (-)		 **ЭИТБ** ва **ЭИБР** **ЭИБР** **ЭИТБ** ва **ЭИБР**	 **АМТТА** лойиха ва **ЭОТ** лойиха **АМТТА** лойиха -
10	Ижтимоий инфратузилмани модернизация қилиш: Ташқи эшик ва деразаларни таъмирлаш / алмаштириш, ойналарни оптималлаштириш; Деворларни, подвалларни ва томларни изоляция қилиш; Мактаб ичидаги кичик ҳажмдаги таъмирлаш ишлари (масалан, деворларни янгитдан бўяш, плиткалар (кафел), кабел симларини ўрнатиш, янги сув қувурлари); Деворларни олиб ташлаш / реконструкция қилиш билан боғлиқ катта таъмирлаш ишлари (айниқса асбестли изоляция ёки лист мавжуд бўлганда); Асбестли томларни алмаштириш;	 “С” “С” “С” “Б”	 - - - - -		 **ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди **ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди **ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди **ЭИБР чеклист** жумладан, асбестни бошқариш режаси **ЭИБР чеклист** жумладан, асбестни	 - - - - - -

N o	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаш		Изох	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
		“Б”			бошқариш режаси	
11	Маданий меросни тиклаш ва сақлаш	“Б” бироз хавфли	(-)		Кичик хажмдаги тиклаш ишлари учун – юмшатиш ва мониторинг чоралари махсус **ЭИБРда**; катта хажмдаги тиклаш ва таъмирлаш ишлари учун – махсус **ЖМР Бошқарув Режаси**	-
12	Ер ости электр кабели (магистрал линия учун) Ер устки электр кабел Янги электр тарқатиш трансформаторлар; Янги тарқатиш линияларининг қисқа сегментларини ўрнатиш ёки эскирган устунларни алмаштириш;	“С” “С” “С” “С”	(-) (-) (-) (-)		**СЧ** тўлдирилгандан сўнг – жумладан қурилиш ишлари шартномаларида меҳнатни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик чоралари Юқоридагига ўхшаш Юқоридагига ўхшаш Юқоридагига ўхшаш	(-) (-) (-) (-)
13	Коммунал хизмат жиҳозларини сотиб олиш; Транспорт воситалари ва ҳоказо.	“С”	(-)		**ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди	(-)
14	Иситиш тизимларини реконструкция қилиш, модернизация қилиш (иссиқлик манбаини алмаштириш ёки модернизация қилиш: ўчоқ, қозон ёки ташқи манбалар); Биноларни қайта қуриш ва изоляциялаш; Қуёш панелларини ўрнатиш; Қайта тикланадиган йўллар	“Б” “С” “С” “Б” бироз хавфли	3 (53 пункт) 4 (7 пункт) (-) 3 (8 пункт)	Қурилиш ишлари жалб қилинган тақдрда	**ЭИБР чеклист** ва қурилиш ишлари шартномаларида ММҚҲЧ талаблар **ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди **ЭСЧ** тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди	**АМТТА** лойиха ва **ЭОТ** Лойиха (фақат 3-тоифа учун) - -

N o	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаш		Изох	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
	остидаги эски иситиш қувурларини алмаштириш				**ЭИБР чеклист**	**АМТТА** лойиха ва **ЭОТ** Лойиха (фақат 3-тоифа учун)
15	Кичик хажмдаги жамоат объектларини қуриш (ахборот марказлари; ташриф буюрувчи марказлар; техник хизмат кўрсатиш объектлари; омборхоналар)	"Б" бироз хавфли	4 (7 пункт)		**ЭИБР чеклист**	**АМТТА** лойиха
16	WIFI хизматларини кўрсатиш учун антенналарни ўрнатиш	"С"	(-)		**СЧ** тўлдирилгандан сўнг – жумладан қурилиш ишлари шартномаларида меҳнатни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик чоралари	-

12.4. АМИБ воситаларининг турлари

370. Лойиҳанинг тоифаси аниқлангандан сўнг, миллий қонунчиликка ва Жаҳон банкининг ОС 4.01 га биноан қайси ҳужжатларни тайёрлаш кераклигини аниқлаш керак. Текширувдан ташқари С тоифасидаги сублойиҳалар учун қўшимча АМБҳаракатлари талаб қилинмайди. Б тоифаси (ўртача таъсир) лойиҳалари АМИТБва АМИБР ишлаб чиқишни талаб қилади (АМИТБ учун умумий ТВлар билан 9-иловага ва шаблонга ва умумий АМИБРга бўлган талабларга 10-иловага қаранг).

371. Муайян таъсир кўрсатадиган ва аҳамиятли бўлмаган юмшатиш ёки олдини олиш чоралари ёки энг яхши маиший ва / ёки қурилиш амалиётини қўллаш орқали камайтирилиши мумкин бўлган сублойиҳалар учун - Б тоифаси (паст таъсир) - тавсия этилади. кичик ҳажмдаги қурилиш ва реабилитация варағи қўлланилиши керак. Юқоридаги 8.2-жадвалда потенциал лойиҳаларнинг таснифи ва таклиф қилинаётган экологик баҳолаш воситалари тўғрисида маълумотлар келтирилган.

372. 3-бобда айтиб ўтилганидек, лойиҳани таснифлаш ва ЖБ ОС билан миллий экологик қонунчилик ўртасида талаб қилинадиган ҳаракатлар ўртасида бир қатор фарқлар мавжуд. Миллий қонунчиликка мувофиқ мавжуд объектлар учун экологик баҳолаш ва кейинги ҳаракатлар талаб қилинмайди, агар: (i) Баъзи объектларни режалаштирилган реабилитация / таъмирлаш қуриладиган объектларнинг майдонини кенгайтиришсиз амалга оширилса, ва (ii) фойдаланиш даврида табиий ресурслардан фойдаланиш ва чиқиндилар, зарарли моддалар кўпаймайса. Қонун ҳужжатлари алоҳида АМИБР ёки бошқа атроф-муҳит ҳужжатлари / режалари / назорат варақаларини тайёрлашни талаб қилмайди. Шу билан бирга, Жаҳон Банкининг ОС 4.01 атроф-муҳитга кам таъсир кўрсатадиган фаолияти учун Жаҳон банкининг ОС рўйхати бўйича алоҳида рўйхат тузишни талаб қилади. Ушбу лойиҳа учун экологик таъсирнинг мажбурий давлат рўйхатига киритилмаган (8-илова), аммо кам таъсирга эга (Б тоифаси) фаолият доирасига кирувчи сублойиҳалар / тадбирлар каби янада қатъий талабларни қўллаш кераклигини ҳисобга олсак.), АМИБР назорат варақасини ишлаб чиқиш (11-иловага қаранг). Маҳаллий автомобиль йўлларини кенгайтирмасдан тиклаган ҳолда, ушбу турдаги сублойиҳалар учун АМИБР текширув варағини қўллаш тавсия этилади (12-илова).

373. **Тасодифий топилмалар тарти-қоидаси.** Қайта тиклаш ишлари асосан йўлларни, биноларни, сув таъминоти ва канализация тармоқларини таъмирлаш ва модернизация қилишни ўз ичига олади, бунда муҳим қазиш, бузиш, ер ҳаракати ёки табиий муҳитдаги бошқа ўзгаришлар бўлади, бунда жисмоний манбалар кутилмаганда топилиши мумкин. Ушбу муаммони ҳал қилиш учун барча ушбу сублойиҳаларнинг АМИБРларида қурилиш ишлари бўйича барча шартномаларда «тасодифий топилмалар тартиб-қоидаси» тўғрисидаги махсус бандлар мавжуд бўлиб, унда ушбу сублойиҳага тегишли тасодифий топилмалар қандай бошқарилишини кўрсатилади. Бунда қуйидагилар кўрсатилади: (а) малакали мутахассислар томонидан баҳо олинмагунча ва ҳаракатлар аниқланмагунча бирон бир тасодифий топилмага тегинмаслик; (б) маданий мерос мутахассилари томонидан топилган объектлар ёки ҳудудлар тўғрисида тегишли ҳокимиятни хабардор қилиш; (в) топилмалар жойига кирилишининг олдини олиш учун топилмалар ёки жойларни тўсиб қўйиш; (г) маданий мерос бўйича мутахассислар томонидан топилган объектлар ёки ҳудудларни баҳолашни ўтказиш; (д) Жисмоний маданий ресурслар ва миллий қонунлар тўғрисидаги ОС 4.11 талабларига мувофиқ ҳаракатларни аниқлаш ва амалга ошириш; ва (е) керак бўлганда, лойиҳа ходимлари ва лойиҳа ишчиларини тасодифий топилмалар қоидалари бўйича ўқитиш.

12.5. Атроф-муҳитни скрининги, АМИБ жараёни ва АМИБР назоратини амалга оширишда турли манфаатдор томонларнинг роли

374. Ушбу бўлимда АМИБ жараёнига жалб қилинганларнинг жавобгарлиги, шунингдек, ким томонидан тайёрланиши керак бўлган ҳужжатлар тавсифи берилган. Маҳаллий ҳокимият органлари ва / ёки уларнинг номидан маҳаллий корхоналар (сублойиҳалар бенефициарлари): таклиф этилаётган фаолиятнинг экологик ва ижтимоий таъсирини аниқлаш учун шаклни тўлдирилади (13-илова; 1-шакл). Ушбу шаклларни тўлдиришда, қўшимча лойиҳанинг аризачилари ДЭЭга тақдим этиладиган ва ушбу орган томонидан тасдиқланган атроф-муҳитга таъсир қилиш лойиҳаси тўғрисидаги Баёнотда келтирилган маълумотлардан фойдаланадилар. Улар, шунингдек, фаолиятни молиялаштириш учун зарур бўлиши мумкин бўлган тегишли рухсатномалар ва тасдиқларни олиш учун жавобгардир ва атроф-муҳит масалалари бўйича маҳаллий ҳокимият органлари томонидан берилади. Ушбу ҳужжат ва қўшимча лойиҳанинг батафсил таклифи ВИГларга тақдим этилади. Кўпгина сублойиҳаларнинг Б тоифасига кириши кутилмоқда.

375. Вилоят ишчи гуруҳлари ХБМ лойиҳалари, лойиҳаларнинг мувофиқлиги, атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирлар бўйича талабномаларни скрининги ўтказадилар, зарур рухсатномалар ва тасдиқларни олиш ва скрининг шаклларининг 2-қисмини тўлдирадилар (13-илова / 2-шакл). Экологик текширув натижалари бўйича ва агар ушбу лойиҳа Б категориясига эга бўлса, АМИТБ бажарилишини ва / ёки мониторинг режасини ўз ичига олган АМИБР тайёрланишини керак. ВИГ ХБМ, керак бўлганда, жойларга атроф-муҳитга ташриф буюриш учун (хусусан, Б тоифасига кирувчи суб-лойиҳалар учун) ташриф буюради, мурожаат этувчилар томонидан тақдим этилган экологик ва ижтимоий маълумотларни текширади, юмшатиш чораларини аниқлашда ёрдам беради, ва атроф-муҳит тоифаси мослигини ва Соғлиқни сақлаш тизимининг экологик хавфсизлигини таъминлаш ва тегишли шаклни тўлдиришини тасдиқлаш (13-илова / 3-шакл). Агар жойларга ташриф буюриш натижасида атроф-муҳит ёки ижтимоий риск ҳолатлари аниқланса, пудратчи иш жойларига таълуқли АМИТБ ва/ёки АМИБР ни тайёрлаш учун маслаҳатчини ёллайди. АМИТБ лойиҳаси қиймати, агар у маъқулланган бўлса, ўтган сана билан лойиҳага қўшилиши мумкин. Сублойиҳаларни амалга ошириш жараёнида ВИГ ХБМ АМИБР талабларига мувофиқлигини таъминлайди;

376. ЛАОГ – ХБМлар томонидан амалга оширилаётган сублойиҳалар бўйича сўровларнинг экологик скрининг сифатини, шу жумладан, Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолашни ўрганиш, зарур рухсат ва тасдиқларни текшириш ва скрининг варақасини

тўлдириш (13-илова / 4-шакл). Лойиҳани амалга оширишни бошлашдан олдин, ЛАОГ скрининг шаклини тўлдирган ҳолда АМИБ ҳаракатлари якуний баҳолашни амалга оширади (13-илова / 5-шакл).

377. Лойиҳани амалга оширишга қадар, ЛАОГ, шунингдек, лойиҳа фаолиятининг АМИБР талабларига мувофиқлигини тасодифий мониторингини ўтказади; ВИГ ХБМга юзага келиши мумкин бўлган муайян масалалар бўйича маслаҳатлар бериш, шу жумладан АМИБР тайёрлаш ва Б тоифали лойиҳаларга қурилиш майдониларга ташрифлар орқали ёрдам бериш; такрорланадиган таъсирларнинг мониторинги; ПФИ учун экологик ва ижтимоий экспертиза бўйича тренинглар ўтказиш; Лойиҳанинг учинчи компоненти доирасида АМИБ қоидалари ва процедуралари бўйича тренинглар ўтказиш

378. Мос келмаса, ЛАОГ ва ВИГ ХБМ мос келмасликнинг моҳияти ва сабабларини ўрганади ва суб-лойиҳани мувофиқлаштириш учун нима зарурлиги ёки молиялаштириш тўхтатилиши кераклиги тўғрисида қарор қабул қилинади.

13.ИНСТИТУЦИОНАЛ МЕХАНИЗМЛАР

13.1. Лойиҳани мувофиқлаштириш

379. «Қишлок инфратузилмасини ривожлантириш» лойиҳасини амалга ошириш бўйича ижроия органи- Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги (ИТККВ). ИТККВ Вазирлар Маҳкамасининг қишлоқ жойларни ривожланитириш бўйича комплекси таркибига ҳам киради. ИТККВ лойиҳа бўйича техник-иқтисодий асосларни назорат қилиш ва тасдиқлаш учун жавобгардир. Президентнинг 5386-сонли қарорига биноан (2018 йил 29 март) Фарғона водийсининг ҳар бир қишлоқ, туман ва вилоятида давлат дастурининг кенг кўламли ишларни бошқариш учун махсус бўлимлар ташкил этилган. Лойиҳани тайёрлаш учун, ИТККВ Лойиҳани Амалга Ошириш Гуруҳи (ЛАОГ) ни ташкил қилди, унинг вазифалари лойиҳани тайёрлаш билан боғлиқ масалаларни, жумладан, АМИМЧБАМ, харидлар стратегияси ва режасини ишлаб чиқиш, хавфсизлик масалалари ва бошқа тадбирларни ўз ичига олади.

13.2. Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи

380. ЛАОГга Лойиҳа Директори тегишли ходимлар билан раҳбарлик қилади - атроф-муҳит ва ижтимоий ҳимоя бўйича мутаҳассислар билан ишлайди ва АМИМЧБАМ ва КРАМнинг бажарилишини умумий мувофиқлаштиришни, ИТККВ ва ЖБга хавфсизлик чоралари, шунингдек хавфсизлик чораларининг интеграциялашуви тўғрисида ҳисобот беради. . Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш органлари билан ўзаро алоқада бўлиш, ижтимоий ҳимояга алоқадор ҳужжатларнинг самарали бажарилишини таъминлаш учун ҳам ЛАОГ масъулдир ва ЛАОГ кутилмаган дала ташрифлари амалга оширади ва экологик назорат ва мониторингни олиб боради, жойларни экологик меъёрларга мослигини баҳолайди, Лойиҳани Вилоятлардаги Мувофиқлаштирувчи Гуруҳларга (ЛВМГ) экологик ва ижтимоий ҳимоя масалалари юзасидан маслаҳат беради. ЛАОГ АМИБР/КҲР ни амалга оширишда иштирок этадиган барча томонлар учун АМИБ нинг ўқитилиш эҳтиёжларини аниқлаш учун ҳам жавобгар бўлади. Атроф-муҳит ХБМ асосий вазифалари қаторига қуйидагилар киради:

- ЖБ талабларига мувофиқ суб-лойиҳаларнинг атроф-муҳит бўйича таснифини синчковлик билан кўриб чиқиш;
- АМБ консультантларига Б ва С тоифадаги ҳужжатларни ЖБ талабларига мувофиқ тайёрлаш бўйича кўрсатмалар бериш;
- АМБ консультантларига Б тоифасидаги лойиҳалар учун консалтинг ва ошкор қилиш талаблари бўйича кўрсатмалар бериш;
- АМБ консультантларига маданий мерос объектларига, табиий яшаш жойларига, ўрмонларга ва халқаро сув йўлларига таъсир кўрсатадиган сублойиҳаларни, шунингдек лойиҳани молиялаштиришдан чиқариб ташланадиган сублойиҳаларни аниқлаш бўйича кўрсатмалар бериш;
- АМБ ҳужжатларини кўриб чиқиш, ЛВМГ, АМБ консультантларига ёзма изоҳларни тақдим этиш, натижада расмий ҳужжатларнинг расмий тасдиқланишини ва Жаҳон банкининг талабига биноан процедураларни таъминлаш;
- Қуйи лойиҳалар ҳужжатларида АМИБни амалга ошириш тўғрисидаги битимлар ва бошқа ҳар қандай экологик ёки ижтимоий ҳимоя талаблари мавжудлигини таъминлаш;
- ВИГ ХБМ билан биргаликда Қурилиш пудратчиси томонидан АМИБР бажарилишини ва ЖБ лойиҳасининг умумий ҳисоботида зарур бўлган ҳужжатлар, тавсиялар ва бошқа ҳаракатларнинг бажарилишини назорат қилиш;
- Лойиҳани амалга оширишнинг экологик жиҳатлари тўғрисида таъсирланган гуруҳлар ва маҳаллий табиатни муҳофаза қилиш органларининг изоҳларига тайёр бўлиш. Зарур бўлганда ҳудудларга ташриф буюриш пайтида ушбу гуруҳлар билан учрашиш;

- Лойиҳанинг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш жиҳатлари бўйича Жаҳон банки кузатув миссияси билан мувофиқлаштириш ва алоқа қилиш.

13.3. Лойиҳанинг вилоят ишчи гуруҳлари

381. Лойиҳа маҳаллий даражада тегишли туман ва вилоят ҳокимиятлари билан яқиндан ишлайдиган ЛВМГлар орқали амалга оширилиши назарда тутилган. ЛВМГ фполиятининг самарали ва изчил бўлиши учун 14 та туман ҳокимиятларидан иборат вилоят ишчи қўмитаси, шунингдек вилоят ва туман ҳокимиятлари даражасида идораларо ишчи гуруҳлари ишни мувофиқлаштириш учун тузилади. ВИГлар таркибига битта ХБМ ҳам киритилиб, уларнинг асосий вазифалари лойиҳа тадбирларининг ЖБ хавфсизлик Фаолият принциплари ва миллий АМБ нинг қоидалари ва тамойилларига мувофиқ амалга оширилишини таъминлашдан иборат бўлади. ЛВМГнинг ХБМ асосий вазифалари қаторига қуйидагилар киради:

a) пудратчиларнинг АМИБР талабларига мувофиқлигини таъминлаш;
b) туман ва қишлоқ миқёсидаги барча экологик ва ижтимоий масалаларни мувофиқлаштириш;
c) АМИБРнинг экологик ва ижтимоий таъсирларни ва таъсирни юмшатиш чораларини самарадорлигини назорат қилиш ва мониторингини ўтказиш, баҳолаш, шунингдек, номувофиқликни ёки натижадаги салбий тенденцияларни аниқлаш ва аниқланган муаммоларни ҳал этиш учун дастурлар ишлаб чиқиш;
d) зарур бўлса, КҲРи амалга оширишда пудратчиларга маслаҳат ва консультация бериш; ва
e) АМИБР ва КҲР ларнинг бажарилиши тўғрисида ЛАОГга ҳисобот бериш.

382. **Ер ресурслари ва давлат кадастр бошқармаси (ЕРДКБ).** Лойиҳага кирган ҳар бир туманда мулкни ва мулкка оид чегараларни аниқлаш ва текшириш учун ЕРДКБ жавобгардир. ЕРДКБ расмий рўйхатдан ўтган ва Кўчмас мулкни рўйхатга олиш идораларига ўтказилган қишлоқ хўжалиги ер участкаларини бериш ҳақидаги гувоҳномаларга аниқлик киритади.

383. **Маҳаллий ҳокимиятлар.** Туман ҳокимиятлари ва маҳаллий ҳамжамиятлар (маҳаллалар) лойиҳани амалга оширишнинг якуний бенефициарлари ҳисобланади. Улардан лойиҳанинг бутун жараёни давомида доимий ёрдам ва иштирок этиш талаб этилади. Улар вазирлик ва ИТККВ/ЛАОГ билан биргаликда амалга ошириладиган процедураларни мувофиқлаштириш ва компенсацияларни тўлаш учун жавобгардир. Жадвалда тегишли муассасавий чора-тадбирлар келтирилган. Жадвалда амалга оширилиши керак бўлган Кўчириш Ҳаракат Режаси босқичлари (агар мавжуд бўлса) батафсил тавсифланган.

14. МОНИТОРИНГ ВА ҲИСОБОТ

14.1. Ижтимоий мониторинг ва ҳисобот беришнинг асосий талаблари

384. Мониторинг ва баҳолаш. Ижтимоий таъсирлар бўйича кўрсаткичлар мониторинги, шу жумладан лойиҳаларни умумий қабул қилиш; компенсация/кўчириш жараёнининг муваффақияти/мақбуллиги; қурилишда вақтинча вайрон бўлган ҳудудларни тиклаш.

385. Мониторинг ва баҳолаш учун жавобгарлик ЛАОГ Ижтимоий ҳимоя бўлинмаси ва ИТКҚВ ўртасида тақсимланган. ЛАОГ Ижтимоий ҳимоя бўлинмаси ШКЧМ ҳисобини юритиш, бошқариш ва ички мониторинг учун жавобгардир. Лойиҳанинг амалга оширилишини ташқи мониторинг ва баҳолашни мувофиқлаштириш учун ИТКҚВ масъулдир. Мониторинг ва баҳолаш машғулоти сифатида ўтказилган уй хўжаликларининг сўрови орқали лойиҳанинг таъсири ва таъсири тўғрисида ЛЖШ вакилларининг фикрини олиш ўринли.

386. **Ички ва ташқи мониторинг.** Ушбу босқичда бирон бир консалтинг компанияси (КК) билан КҲРнинг МБ параллел равишда амалга ошириш бўйича шартнома тузиш тўғрисида қарор қабул қилинмаган. Одатдагидек, лойиҳага кадастр ва қурилиш муҳандислари жалб қилиниши керак, улар берилган ерларни баҳолайдилар ва мос уйлар, қурилаётган уйларнинг сифати ва қайта тикланадиган/ кўчириладиган умумий мулкни баҳолайдилар.

387. Агар МБ КК ёлланадиган бўлса, бу ҳолатда КК КҲРни амалга оширилишида жараёнлар ва иш фаолиятлар мониторинги ва текширилишини амалга оширади ва ҳар чоракда ҳисобот тақдим этади. КК, шунингдек, КҲР мақсадларига эришилганлигини аниқлаш учун КҲРни амалга ошириш тугаллангач, якуний баҳолашни ўз зиммасига олади. ККнинг вазифаси - офис тадқиқоти ва жойларга ташрифлар асосида камчиликларни аниқлаш, амалга ошириш жараёни ва натижаларни яхшилаш учун ИТКҚВ томонидан йўналишни тўғрлаб олиш учун ўз вақтида маълумот билан таъминлаш, салоҳиятни ошириш учун зарур чораларни тавсия қилиш ва ижрочи ходимлар ва қурилиш ишлари пудратчиси каби бошқа манфаатдор томонлар учун зарур тренингларни ўтказишдир. Мониторинг ва текширилиши керак бўлган асосий фаолиятлар:

a) қурилиш ишлари бошлангуча, ўз вақтида компенсация ва ёрдам пулини тўлаш;
b) лойиҳа ва тегишли ҳуқуқлар, шунингдек маслаҳатларнинг сифати тўғрисида маълумотни тарқатишда давом этадиган жараёнлар;
c) Режа бўйича ЛЖШларни бошқа жойга кўчириш жараёни, агар кўчирилган бўлса;
d) алмаштириш нархини таъминлаш (иморатлар, уй кўчириш ва алмаштириш нархига нисбатан);
e) ҳожатхоналар, ибодатхоналар ва бошқалар каби барча умумий мулкларни бошқа жойга кўчириш.
f) тирикчиликни қўллаб-қувватлаш, реабилитацияга тайёргарлик бўйича чора-тадбирларини таъминлаш;
g) қурилиш ишлари давомида ЛЖШлар ва бошқа жамоа аъзоларига ишлаш имкониятини бериш;
h) қалуб қилинган ва ҳал этилган шикоятлар.

388. **Ижтимоий таъсирни баҳолаш.** Лойиҳанинг таъсирини баҳолаш икки марта - лойиҳанинг ўртасида ва яна ҚИРЛ якунида кўриб чиқилиши керак. КҲР амалга оширилганидан кейин икки ой ичида таъсирни баҳолаш бўйича якуний машқлар ўтказилиш керак. Бунга КҲР амалга оширилишини баҳолаш - фаолият, жараёнлар ва натижалар; ҳал қилинмаган муаммолар мавжудлигини аниқлаш ва натижаларни яхшилаш бўйича тавсиялар бериш киради. ИТБ давомида ишлаб чиқилган ва КҲРга киритилган асосий ижтимоий-

иқтисодий кўрсаткичлар таъсирни баҳолаш учун ишлатилиши керак. Баҳолаш машқлари бошлашдан олдин ушбу кўрсаткичлар агентлик томонидан ИТККВ/ЛАОГ билан келишилган ҳолда аниқлаш ва яхшилаш тавсия этилади.

14.2. Атроф-муҳит мониторинги

389. Сублойиҳалар қурилиш босқичида пудратчилар томонидан PESUP амалга оширилишини мониторинг қилиш орқали доимий равишда мониторинг қилинади.

390. Юмшатиш нормасига киритилган экологик ва ижтимоий муаммолар тайинланган мутахассислар томонидан ЛАОГ ва ВИГ ХБМ орқали назорат қилинади. Атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирлар жуда паст бўлиши кутилмоқда, аммо қурилиш ва эксплуатация даврида атроф-муҳитга мумкин бўлган салбий таъсирларнинг олдини олиш ёки камайтириш режалаштирилмоқда. Мониторинг сублойиҳаларнинг АМИБР ва / ёки АМИБР варақаларида белгиланганидек таъсир/юмшатиш/ мониторинг масалаларига асосланади. Кузатув мониторинги қурилиш давомида ҳар ҳафта пудратчилар томонидан атроф-муҳит ҳолатини текшириш орқали амалга оширилади. Агар Пудратчи АМИБРни амалга ошириш мажбуриятини бузган бўлса, ЛАОГ иш ёки тўловларни тўхтатиб қўйишга ҳақлидир.

391. *Атмосфера ҳавоси ва сув сифати каби экология сифатининг инструментал мониторинги*. Ушбу лойиҳа доирасида амалга ошириладиган фаолият турларини ҳисобга олган ҳолда, инструментал мониторинг ўтказилмаслиги мумкин. Бироқ, маҳаллий ҳамжамият томонидан атроф-муҳитнинг бузилиши ёки қулайлиги ҳақида шикоят келиб чиқса, Пудратчи сертификатланган лаборатория орқали ҳаво ёки сув сифатини аналитик равишда ўлчайди. Бундан ташқари, Жаҳон банкининг мутахассислари ҳам мувофиқликни текшириш учун дала ташрифларини ўтказадилар. Юқорида айтиб ўтилганидек, ВИГ / ЛАОГ талабларига мос келмаса, номувофиқликнинг моҳияти ва сабаби ўрганилади ва қўшимча лойиҳани мувофиқлаштириш ёки молиялаштириш учун зарур бўлган қарор қабул қилинади.

14.3. Экологик ва ижтимоий ҳисобот

392. 2-компонент Мониторинг ва баҳолаш (МБ) лойиҳаларни бошқариш, мониторинг ва баҳолаш ҳамда салоҳиятни оширишни кузатиш, ҳужжатлаштириш ва хабар бериш бўйича фаолиятини қўллаб-қувватлайди. Ушбу компонент ЛАОГнинг Интернетда гео-ҳаволага асосланган бошқарув ахборот тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этишни, шунингдек, асослар, натижалар мониторингини қўллаб-қувватлайди. ЛАОГ ишларни бориши ва натижаларни умумий жамланмаси учун жавобгардир. Ярим йиллик ҳисоботларни ва ҳар чоракда текширилмаган ОМҲларни Жаҳон банкига тақдим этиш таклиф этилади. Ушбу ҳисоботлар лойиҳаларни амалга ошириш ва муваффақиятга эришиш бўйича жамоатчиликнинг молиявий кўрсаткичлари, лойиҳани амалга ошириш ёзувлари, ижтимоий аудит йиғилишлари, олинган мулоҳазалар ва шикоятларни ўз ичига олиши керак. Натижаларни ўлчаш - бу натижалар доираси ва ЛАҚда белгиланган чиқиш кўрсаткичлари тўпламида аниқланган натижалар. ЛАОГ якуний ҳисоботни тайёрлаш учун жавобгардир Барча экологик ва ижтимоий масалалар ЛАОГ ёки ВИГ ХБМ томонидан назорат қилинади ва кузатиб борилади. Ижтимоий аҳамиятсиз бўлишига қарамай, қурилиш ва эксплуатация босқичларида юзага келиши мумкин бўлган салбий таъсирларнинг олди олиниши ёки камайтирилиши лозим.

393. Атроф-муҳит ва ижтимоий мониторинг тизими лойиҳанинг салбий таъсирининг олдини олиш ва юмшатиш чораларининг самарадорлигини кузатиш учун лойиҳани тайёрлаш босқичидан фойдаланиш босқичигача бошланади. Ушбу тизим Жаҳон банки ва Мижозга юмшатиш самарадорлигини лойиҳани бошқариш қисми сифатида баҳолашга ёрдам беради ва керак бўлганда чора кўришга имкон беради. Мониторинг тизими зарур бўлганда техник

кўмак ва назоратни амалга оширади, юмшатиш чоралари билан боғлиқ шароитларни эрта аниқлаш, юмшатиш натижаларига риоя қилишни таъминлайди ва лойиҳанинг бориши тўғрисида маълумот беради. Мониторинг режаси мониторинг мақсадларини ва мониторинг турини ва уларнинг таъсир ва юмшатиш чоралари билан боғлиқлигини белгилайди. Хусусан, АМИБР мониторинг бўлими қуйидагиларни таъминлайди: (а) ўлчовлар параметрлари, ишлатиладиган усуллар, саралаш жойлари, ўлчовларнинг частотаси билан бирга мониторинг чораларининг аниқ тавсифи ва техник тафсилотлари; ва (б) мониторинг ва ҳисобот бериш процедуралари: (i) юмшатиш бўйича аниқ чора-тадбирларни талаб қиладиган шарт-шароитларни барвақт аниқлашни таъминлаш ва (ii) юмшатиш жараёни ва натижалари тўғрисида маълумот бериш.

14.4. АМИМЧБАМни лойиҳа ҳужжатларига киритиш

394. АМИМЧБАМ талаблари Лойиҳанинг Амалий қўлланмасида, АМИБР талаблари эса - барча суб-лойиҳалар учун қурилиш шартномаларида, ҳам спецификацияда, ҳам миқдор хужжатида кўрсатилади, ва Пудратчилардан АМИБРни амалга ошириш харажатларини ўз молиявий таклифларга киритиш талаб қилинади.. АМИМЧБАМ асосида АМИБ жараёнига жалб қилинган томонларнинг роли ва мажбуриятлари аниқланади. Ниҳоят, АМИМЧБАМ ва АМИБР талабларидан келиб чиққан ҳолда, ҳудудни махсус кузатувида ва АМИБРда белгиланган юмшатиш / олдини олиш чораларини мониторинг қилиш ва баҳолаш сублойиҳани амалга оширишнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Бундан ташқари, барча пудратчилар ишларни бажаришда экологик мақбул техник стандартлар ва процедуралардан фойдаланишлари шарт. Бундан ташқари, АМИМЧБАМда белгиланганидек, контракт моддаларида барча миллий қурилиш, соғлиқни сақлаш, хавфсизлик тартиблари ва қоидаларига, шунингдек атроф-муҳитни муҳофаза қилиш талабларига риоя қилиниши керак.

15.АМБ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШ

395. АМИМЧБАМни амалга ошириш лойиҳани амалга оширишнинг турли босқичларида қатнашган бенефициарлар ва операторлар учун аниқ билимларни талаб қилади. Лойиҳа АМИМЧБАМни амалга ошириш, АМИМЧБАМ/ АМИБР ҳисоботи, Жаҳон банкининг ЭСХ йўриқномаси, хавфли материалларни бошқариш ва бошқалар каби билимлар ва маълумотларга оид тегишли тренингларни қўллаб-қувватлайди. Шу мақсадда, қурилиш ишлари бошланишидан олдин, ЛАОГ Ўзбекистон Республикасига экологик ва ижтимоий менежмент талаблари, шунингдек, Жаҳон банкининг хавфсизликни таъминлаш сиёсати ва АМИБ бўйича тренингларни ўтказишни талаблари тўғрисида билимга эга бўлган маслаҳатчини жалб қилади. Тренинг Жаҳон банкининг ва миллий хавфсизликни таъминлаш қоидалари ва процедураларининг асосий талабларини, шунингдек бу борадаги вазиятни ўрганишни ўз ичига олади. Лойиҳани амалга ошириш жараёнида ҳам консультант атроф-муҳит ва ижтимоий мониторинг ва назорат бўйича касб таълими бўйича тренинг ўтказади. Лойиҳанинг экологик ва ижтимоий жиҳатлар бўйича салоҳиятини оширишни таклиф қилиш учта асосий йўналишни қамраб олади:

i) Сублойиҳаларни танлаш жараёнида ва сублойиҳалар қурилиш бошқичида АМИМЧБАМни амалга ошириш бўйича ***ЛАОГ ва ВИГ салоҳияти*** - ёлланган Консултант ЛАОГ ва ВИГ ходимлари ва ХБМга ЖФ ОС хавфсизлик талаблари тўғрисида, АМИМЧБАМ, АМИБР, КРАМ ва КҲРларни тайёрлаш бўйича ва кейинчалик КҲР ва АМИБР мониторинги бўйича тегишли тренингларни ташкил қилади.

ii) ***АМИТБ, АМИБР ва КҲРларни ишлаб чиқиш бўйича*** бенефициарлар, вилоят ва туман ҳокимликлари салоҳияти Дастур бир неча йил давомида амалга оширилганлиги сабабли, Консультант АМИБ ҳисоботларини тайёрлаш ва АМБнинг миллий экологик ва ижтимоий баҳоларини ўтказиш билан шуғулланадиган маҳаллийҳокимият органлари учун тренинглар ўтказади. Тренинг Жаҳон банкининг АМИБ ва миллий ЭСА жараёнини уйғунлаштиришга бағишланади. Мақсад, АМБ ишлаб чиқувчиларни ва маҳаллий атроф-муҳит агентликлари мутахассисларини Жаҳон банкининг хавфсизлик стандартларига жавоб берадиган ҳужжатларни тайёрлашга ўргатишдан иборат.

396. Қурилиш ишлари бошланишидан олдин Консултант томонидан ЛАОГ ХБМ ва пудратчилари учун хавфли материалларни (айниқса асбест материалларида) қайта ишлаш, йиғиш ва йўқ қилиш бўйича алоҳида тренинг ўтказилади. Пудратчилар миллий талабларга мувофиқ ишчилар учун ММТХ бўйича тренингларни ўтказиши керак, улар ҳар бир қурилиш майдончасида сақланадиган махсус журналга ёзиб қўйилади.

397. Лойиҳанинг барқарорлиги учун жисмоний аралашувлар, институционал яхшиланиш ва молиявий ҳолатни яхшилаш билан бир қаторда одамларнинг лойиҳа билан боғлиқ мавзулари, хусусан, чиқиндиларни бошқариш, сув таъминоти ва канализация масалалари бўйича хабардорлигини ошириш муҳимдир. Ёлланган Консультант миллий ННТ ва тегишли идоралар билан биргаликда юқорида қайд этилган учта мавзуни қамраб олган ва мақсадли гуруҳларга семинарлар орқали етказиб бериладиган дастурларни ишлаб чиқишни таклиф қилади. Салоҳиятни оширишни ривожлантиришнинг дастлабки режаси ва ўқув режаси қуйида келтирилган.

18-жадвал. Салоҳиятни оширишни ва ўқув дастури дастлабки	Машғулот номи	Машғулот вақти ва тахминий давомийлиги	Машғулот иштирокилари	Ташкилотчи	Tentative cost

режаси №					
1	Жаҳон банки хавфсизлик бўйича операциялар сиёсати ва уларни лойиҳа даврида амалга ошириш ҳақида умумий маълумот. Лойиҳа тайёрлаш ва амалга оширишда Миллий экологик талаблар	Лойиҳани амалга оширишнинг биринчи йили давомида Давомийлиги – 1 кун	ИТККВ; ЛАОГ вилоят	Консултант	3000 АҚШ доллар
2	АМИМЧБАМ нинг амалга оширирлиши, АМИБР, КРАМ and ҚКБХР/КБХР нинг амалга оширирлиши	Суб-проект аниқланишидан ва тасдиқланишидан аввал Давомийлиги – 2 кун	ЛАОГ ва вилоят ЭИМ мутахассислар	Консултант	3,000 АҚШ доллар
4	Гендер ҳаракати ва СЕ режасини ишлаб чиқиш	Лойиза амалга оширилишидан аввал Давомийлиги – 2 кун	ЛАОГ ва вилоят; Маҳаллий ҳокимият органлари	Консултант	3,000 АҚШ доллар ҳар бири. Учта вилоят учун жами 9,000 АҚШ доллар
5	ММҚҲЧ, Хавфли материалларни ташиш ва йўқ қилиш	Тегишли ишларни бошлашдан олдин Давомийлиги – 1 кун	ЛАОГ; вилоят ЭИМ мутахассислар; Пудратчи ташкилот	Консултант	3,000 АҚШ доллар ҳар бири. Учта вилоят учун жами 9,000 АҚШ доллар
6	Хабардорлик дастури	Лойиханинг амалга оширилиши давомида доимий равишда	Кенг Жамоатчилик, Асосий манфаатдор томонлар	Консултант, ЛАОГ ва вилоят ЛАОГ	20,000 АҚШ доллар
7	Фуқароларни жалб қилиш компоненти	Лойиханинг амалга оширилиши давомида доимий равишда	ЛАОГ ва вилоят ЭИМ мутахассислар	Консултант	3,000 АҚШ доллар ҳар бири. Учта вилоят учун жами 9,000 АҚШ доллар
	Жами				**53,000** АҚШ доллар

16.ШИКОЯТЛАРНИ КЎРИБ ЧИҚИШ МЕХАНИЗМИ

16.1. ШКЧМ ҲАҚИДА УМУМИЙ ТУШУНЧАЛАР

398. Шаффофлик ва ҳисобдорлик лойиҳа ва сублойиҳаларнинг асосий принциплари бўлиши керак. Шу мақсадда лойиҳа турли этник, диний, гендер ва бошқа махсус гуруҳларни ўз ичига олган барча учун очиқ бўлган шикоятлар кўриб чиқиш механизми (ШКЧМ) ни яратиши керак. Ушбу механизм нафақат шикоятларни қабул қилиш ва қайд этиш, балки уларни қандай ҳал қилишни ҳам мақсад қилинган. ШКЧМни қўллаб-қувватлаш учун хабар бериш кампанияси ва тренинглар ўтказилиши керак. Фикрлар шикоятга энг яқин даражада кўриб чиқилиши кераклигига қарамай, барча шикоятлар марказлаштирилган тарзда рўйхатга олиниши ва асосий процедураларга риоя қилиниши керак.

399. Шикоятлар механизми - лойиҳа ва суб-лойиҳалар даражасида зарар кўрган жамоалар томонидан лойиҳа билан боғлиқ шикоятларни қабул қилиш, баҳолаш ва кўриб чиқиш жараёни. Лойиҳанинг / суб-лойиҳанинг таъсирига мажбурий кўчириш, қурилиш ишлари, инфратузилманинг чекланган кириш имконияти, атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирлар ва бошқалар киради. ШКЧМ мақсади, шунингдек, лойиҳа бенефициарлари олдида ҳисобдорликни ошириш ва манфаатдор томонларга лойиҳа фаолияти тўғрисида фикр алмашиш учун каналлар тақдим этишдир. Ушбу механизм лойиҳага таъсир кўрсатадиган муаммоларни аниқлаш ва ҳал қилиш имконини беради, жумладан: хавфсизлик чоралари, ходимларнинг нотўғри ҳатти-ҳаракати, маблағларни суистеъмол қилиш, хизмат ваколатини суистеъмол қилиш ва бошқа ҳуқуқбузарликлар. Шаффофлик ва ҳисобдорликни ошириш орқали ШКЧМ лойиҳа/ сублойиҳалар фуқароларга/бенефициарларга бехосдан зарар етказиш хавфини камайтиришга ва лойиҳанинг таъсирини яхшилаш учун муҳим фикр-алоқа механизми бўлиб хизмат қилади.

400. **Шикоятларни кўриб чиқиш механизми.** Жаҳон банки (ЖБ) томонидан қўллаб-қувватланаётган лойиҳа салбий таъсир кўрсатмоқда деб ҳисоблаган жамоалар ва шахслар шикоятларни лойиҳа миқёсида Шикоятларни кўриб чиқиш механизмларига ёки Жаҳон банкининг Шикоятларни кўриб чиқиш хизматига (ШКЧХ) шикоят аризаларини тақдим қилишлари мумкин. Лойиҳага тегишли ШКЧМ мавжуд шикоятларни кўриб чиқиш механизми асосида ишлаб чиқилган бўлиб, шикоятларни кўриб чиқиш учун турли даражаларда ташқи қўмиталарни ташкил қилишни ўз ичига олади.

401. Шикоятларни кўриб чиқиш қўмитаси (ШКҚ) кўчирилган шахсларнинг ташвишлари, шикоятлари ва шикоятларини қабул қилиш, баҳолаш ва эчимини топиш учун тўрт босқичда, бири Маҳалла, қолганлари эса туман, вилоят ва ЛАОГ миқёсида ташкил этилади. ШКҚ маҳаллий аҳолига давлат органига мурожаат қилишларидан олдин уларнинг шикоятларини ҳал қилиш имкониятини беради. ШКҚнинг мақсади лойиҳа билан боғлиқ муаммоларни ифодалаш ва ҳал қилишнинг ишончли усулини тақдим этиш ва жабрланувчининг муаммоларини унинг кучайишига йўл қўймаслик ҳамда лойиҳани амалга оширишда кечикишларга юзага келмаслиги учун уларни самарали ҳал қилиш.

402. ШКҚ лойиҳа билан боғлиқ ижтимоий ва экологик муаммоларни ифодалаш ва ҳал қилиш учун вақт билан чегараланган ва шаффоф механизмни яратишни мақсад қилади. ШКҚ ҳукумат томонидан белгиланган даъволарни кўриб қичиш ёки қонун талабларини риоя қилиш жараёнини четлаб ўтишга мўлжалланмаган, аксинча, кўчирилган одамларнинг муаммолари ва шикоятларини тезда ҳал қилиш, уларни кўчирилганларнинг барча қатламлари учун осонлик билан тақдим этиш учун ишлаб чиқилган ва лойиҳанинг хавф-хатарлари ва таъсирларнинг олдини олади.

403. ШКҚ лойиҳани амалга ошириш, шу жумладан нуқсонларни қоплаш муддати давомида, КҲР фойдасига ишлашни давом эттиради. ШКҚ учун белгиланган жавоб қайтариш муддати уч ҳафтани ташкил қилади. Лойиҳанинг бутун кўчириш компоненти қурилиш бошланишидан олдин тугалланиши керак, шунинг учун Маҳалла ва тумандаги ШКҚ ечими кутилаётган даъволарни ҳал қилиш учун камида уч ҳафтада бир марта йиғилади. Давлат томонидан ҳал қилиниши лозим бўлган, мулк ҳуқуқи ва тенг тақсимлаш билан боғлиқ низолардан ташқари, ШКҚ барча кўчириш ҳақ-ҳуқуқлари, бошқа жойга олиб ўтиш ва ёрдам тўловларини ўз ичига олган шикоятларни кўриб чиқади.

404. Кўмакдош ҳамкор (ННТ) жабрланувчиларга уларнинг шикоятларини рўйхатдан ўтказишда ёрдам беради ва уларнинг арзларини тингланади. Арз/шикоят 3 ҳафта ичида кўриб чиқилади ва аризачига ёзма равишда жавоб қайтарилади. Маҳалла / Туман / ЛАОГ миқёсида берилган шикоят тафсилотлари, кўриб чиқиш санаси, кўрилган чоралар ва мурожаат этувчига жавоб жўнатилган санаси қайд этилган шикоятлар регистри юритилади. Агар ариза берувчи жавоб билан қониқмаса, у давлат юрисдикция органига мурожаат қилиши мумкин. Шикоят қилувчи шахс исталган вақтда тегишли идорага мурожаат қилиши мумкин ва ШКҚ орқали мурожаат қилиши шарт эмас

19-жадвал. Турли ҳил даражалардаги ШКЧМ

Даража	Тавсиф
ИТККВ қошидаги ЛАОГ	ЛАОГ фуқаролар томонидан сўровлар, шикоятлар, мулоҳазалар, таклифлар ва ҳоказолар бўйича қўнғироқларни қабул қилиш учун алоҳида «ишонч телефони» ни ўрнатади ЛАОГ барча қўнғироқларни рўйхатга олиш кунини, мавзуни кўрсатган ҳолда ва агар муаммо суҳбат давомида ҳал қилинган бўлса ёки кейинги чораларни кўриш зарур бўлса, электрон рўйхатга олиниши керак. Аноним қўнғироқлар / ёзма сўровлар қабул қилиниши керак Файлларни захиралаш учун Google дискидан ва / ёки бошқа платформалардан фойдаланиш керак. ЛАОГ ёзма шикоят ва сўровларни рўйхатдан ўтказиш учун электрон тизимдан (масалан, Germes ва ҳк) фойдаланади. Тизимда сўровни қабул қилиш/жавобни юбориш санасида сўров мавзуси; сўров натижаси; тўғрисида маълумот бўлиши керак; БАТ ўрнатилган ШКЧМни ташкил этади, хусусан: Фуқароларнинг фикрлари / шикоятлари / таклифларини қабул қилиш Шикоятларни кўриб чиқиш муддатлари ва кўриб чиқиш тартиблари тавсифи Фуқарога унинг сўрови яхши қабул қилинганлиги ва ишлов бериш тартибини вақт билан тавсифлаган ҳолда автоматик равишда тасдиқланганлигини юбориш учун тизим техник хусусиятга эга бўлиши керак Барча сўровлар ва шикоятлар қабул қилиш / жавоб бериш / натижалар ва техник хусусиятлар захираланган ҳолда ҳисобот беришда фойдаланиш мақсадида Excel файлида ушбу маълумотни юклаб олиш учун автоматик равишда захираланган бўлиши керак. Лойиҳада ҳам, ШКЧМда ҳам хабардорлик / ахборот маҳсулотлари БАТда юклаб олиш учун мавжуд бўлиши керак ЛАОГ бандлик масалалари бўйича Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги билан ички алоқа механизми яратилади. ШКЧМ /БАТ/ Хавфсизлик бўйича мутахассис меҳнат масалалари бўйича келиб тушган шикоят / сўровларни ўз вақтида улашиш ва фуқароларга жавоб қайтариш учун БММВ билан алоқа каналларини ўрнатиш учун жавобгардир. Лойиҳа ва лойиҳа бўйича ШКЧМ ички каналлари ҳақида қисқача маълумот ИТККВ веб-саҳифасида ва ижтимоий тармоқларда жойлаштирилади
Вилоят даражасида	Вилоят миқёсида вилоят ҳокими шикоятларни кўриб чиқиш учун масъул гуруҳ тайинлайди ёки тузади. ЛАОГ вилоят ХБМ жамоа аъзоси, шунингдек субгрантларни

	харид қилиш учун жавобгар бўлган Бирлашган Мижозларга хизмат кўрсатиш ташкилотининг вакили бўлиши керак (1а компонент). Тошкент шаҳрида жойлашган ЛАОГ ХБМ вилоят даражасидаги гуруҳлар / қўмиталарнинг тўғри ишлаши ва мурожаатларни кўриб чиқиш мумкин бўлмаган шикоятлар Тошкентга етказилишини назорат қилади.
Туман амалга ошириш гуруҳи	Туман даражасида ваколатли орган ҳокимга бўйсунади. У шикоятларни кўриб чиқиш учун жавобгар бўлган гуруҳ / қўмитани (ёки мавжуд органни тайинлайди) тайинлайди. Жамоа таркибига КҲ вакилларини жалб қилиш мумкин, чунки туман даражасида ёлланган ЛАОГ ходимлари бўлмайди. Бунга кўра, вилоят даражасидаги ЛАОГ ХБМ шикоятларни кўриб чиқилишини назорат қилиши ва агар улар йўқ бўлса, ҳисобот бериши керак. Туман амалга ошириш гуруҳи фуқароларнинг ёзма шикоятлари ва сўровларини тўплаш учун туман ҳокимиятининг идорасига қутичани ўрнатади. Кўмакдош ҳамкорлар ушбу қутичани ҳар 2 ҳафтада бир марта текширади ва уни ЛАОГга вилоят ЛАОГ вакиллари ёки БАТ орқали юборади. Лойиҳа қамраб олган барча туман ҳокимликлари лойиҳа бўйича ҳам, ЛАОГ томонидан тақдим этилган ШКЧМ тўғрисида ҳам аҳолини хабардор қилиш / маълумот олиш имкониятига эга бўладилар, уларни ҳокимият идорасида фуқаролар учун осон кириш мумкин бўлган жойга жойлаштириш мумкин.
МФЙ лойиҳа қўмитаси	Қишлоқ миқёсида шикоятларни кўриб чиқиш бўйича марказни КҲ кўмагида ташкил этилган маҳалла лойиҳаси қўмитаси таркибига киритиш керак. МФЙ лойиҳаси қўмитаси фуқароларнинг ёзма шикоятлари ва сўровларини тўплаш учун **МФЙ офисига қутичани** ўрнатади. Кўмакдош ҳамкорлар ва/ёки МФЙ лойиҳаси қўмитаси ушбу қутичани ҳар 2 ҳафтада бир марта текширади ва уни ЛАОГга вилоят ЛАОГ вакиллари ёки БАТ орқали юборади. **Лойиҳа қамраб олган барча МФЙ офислари лойиҳа бўйича ҳам,** ЛАОГ томонидан тақдим этилган ШКЧМ тўғрисида ҳам аҳолини хабардор қилиш / маълумот олиш имкониятига эга бўладилар, уларни МФЙ офисларида **фуқаролар учун осон кириш мумкин бўлган жойга жойлаштириш мумкин.**

16.2. Шикоятларни кўриб чиқиш муддати

405. КҲР томонидан кўрсатилган таъсир ёки етказилган зарарнинг оғирлигига қараб, ЛАОГ шикоят / мурожаатларни ҳар хил вақтда кўриб чиқиш мумкин. Эксперт хулосасини талаб қилмайдиган шикоят / аризалар, аризачига мажбурий равишда хабар берилган ҳолда 15 кун ичида кўриб чиқилиши мумкин. Бошқа, шикоят / ариза мутахассисларни жалб қилган ҳолда синчковлик билан текширишни талаб қиладиган ҳолларда, аризачига мажбурий равишда хабар берилган ҳолда шикоят аризасини кўриб чиқиш муддати 30 кунни ташкил қилиши мумкин.

16.3. ШКЧМ махсус шартлари

406. Шикоятларни кўриб чиқиш механизми кўчириш, компенсация ва ерни олиш масалаларига алоҳида эътибор беради. КҲР ерларни олиб қўйиш ва бошқа жойга кўчириш учун компенсация олишнинг ҳар қандай жиҳати бўйича шикоят ва сўровларни юбориш ҳуқуқига эга. ЛАОГ ерни олиш, компенсация ва бошқа жойга кўчириш билан боғлиқ ҳар қандай масалалар бўйича ариза ва шикоятларнинг ўз вақтида ва қониқарли ҳал қилинишини

таъминлайди. Шикоятларни лойиҳа даражасида ҳал қилиш учун КҲР барча имкониялар мавжуд. Таклиф қилинаётган лойиҳа даражасидаги шикоят механизмининг бир қисми сифатида дахлдор уй хўжаликлари эр ёки бошқа активларни баҳолаш ёки баҳолаш, сотиб олиш ва компенсация билан боғлиқ ҳар қандай қарор, амалиёт ёки фаолиятга шикоят қилишлари мумкин. Шикоятлар қуйидагилардан норози бўлган жамоалар аъзоларидан келиб чиқиши мумкин:

a) ҳақлилик мезонлари;
b) жамоанинг режалаштириш тадбирлари;
c) амалга ошириш,
d) экологик масалалар

407. Жорий лойиҳанинг ШКЧМ миллий қонунчиликни, лойиҳа жойининг ўзига хослигини ва жамоа муҳокамалари натижаларини ҳисобга олади. 2006 йил 29 майдаги 97-сонли Қарорга тегишли туман ҳокимликлари турар-жой, ишлаб чиқариш ва бошқа бинолар, иншоотлар ва дарахтзорларнинг эгаларини ёзма равишда имзоланган ҳолда бузилиш ишларидан камида олти ой олдин, хабарномага ҳар қандай ерни сотиб олиш, ушбу ҳудудда жойлашган турар жой, ишлаб чиқариш ва бошқа бинолар, иншоотлар ва дарахтзорларни бузиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида чиқарилган туманлар ва вилоятлар ҳокимларининг тегишли қарорларининг нусхаларини илова қилган ҳолда хабардор қилишга мажбур. Шикоятлар механизми ҚИРЛ дастури доирасидаги суб-лойиҳалар учун ҳам қўлланилади. Лойиҳани амалга ошириш жараёнида тегишли фаолиятдан азият чеккан фуқаролар ва жамоатчилик ҳам ўз ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун ШКЧМдан фойдаланиш ҳуқуқига эгадирлар.

408. Жаҳон банкининг шикоятларни кўриб чиқиш хизмати. Жаҳон банки томонидан қўллаб-қувватланаётган лойиҳа салбий таъсир кўрсатмоқда деб ҳисоблайдиган шахслар шикоятларни лойиҳа даражасидаги мавжуд механизмлар ёки Жаҳон банкининг Шикоят хизмати орқали юбориш ҳуқуқига эгадирлар. Шикоят хизмати лойиҳа билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун келиб тушган шикоятлар зудлик билан ҳал қилинишини таъминлайди. Лойиҳага дахлдор маҳаллий ҳамжамиятлар ва шахслар Жаҳон банкининг мустақил кузатув кенгашига шикоят қилиш ҳуқуқига эга, бу эса Жаҳон банкининг сиёсати ва процедураларига риоя қилиш зарар етказган ёки етказмаганлигини аниқлайди. Шикоятлар ҳар қандай вақтда Жаҳон банкининг эътиборига тушганидан ва банк раҳбариятига бундай шикоятга жавоб бериш имконияти берилганидан кейин берилиши мумкин. Жаҳон банкининг Шикоятлар хизматига (ШХ) шикоят жўнатиш тартиби билан танишиш учун қуйидаги ҳаволага ўтинг: http://www.worldbank.org/en/projects-operations/products-and-services/grievance-redress-service. Жаҳон Банки Назорат комиссиясига шикоят жўнатиш учун қуйидаги ҳаволага ўтинг: www.inspectionpanel.org

409. ЛАОГ ШКЧМ кўлами, шикоят қилиш мақбул мезонлари, шикоят қилиш жараёни (қаерда, қачон ва қандай қилиб), суриштирув жараёни, шикоятларга жавоб олиш муддатлари ва махфийлик принципи ва аноним шикоятлар жўнатиш тўғрисида маълумот бериши керак. Шикоятларни кўриб чиқиш тизими тўғрисидаги маълумот барча бенифицарлар ва лойиҳа томонидан таъсирланган шахсларга лойиҳа томонидан фойдаланиладиган мунтазам ахборот каналлари орқали, шу жумладан лойиҳа бошидаги учрашувларда, кўчириш бўйича жамоат эўитувларида, лойиҳани амалга ошириш пайтида жамоат учрашувларида, маҳаллий тиллардаги брошюралар, эълонлар тахталарида ва Интернетда пост жойлаштириш орқали ва лойиҳа томонидан олиб бориладиган ўқув тадбирлари доирасида тарқатилиши керак.

410. Вақти-вақти билан оммавий ахборот кампаниялари ШКЧМдан фойдаланишни рағбатлантириши ва қабул қилинган ва ҳал қилинган шикоятлар тўғрисидаги маълумотларни эълон қилиши керак. Кампанияларда маҳаллий оммавий ахборот воситаларидан (масалан,

телевидение, газеталар, радио) фойдаланилади. Ушбу кампанияларни ташкил қилиш ва ўтказишда, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларига маълумот етказиш учун алоҳида қаралиши керак. Вақти-вақти билан оммавий ахборот кампаниялари ШКЧМдан фойдаланишни рағбатлантириши ва қабул қилинган ва ҳал қилинган шикоятлар тўғрисидаги маълумотларни эълон қилиши керак. Кампанияларда маҳаллий оммавий ахборот воситаларидан (масалан, телевидение, газеталар, радио) фойдаланилади. Ушбу кампанияларни ташкил қилиш ва ўтказишда, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларига маълумот етказиш учун алоҳида қаралиши керак.

17.АМИМЧБАМНИ ОШКОР ЭТИШ ВА ЖАМОАТ БИЛАН МАСЛАҲАТЛАШИШ

411. АМИМЧБАМ ни ошкор этиш ва жамоат билан маслаҳатлашиш. АМИМЧБАМ ва КРАМ га тайёргарлик жуда фаол амалга оширилди. Турли манфаатдор томонлар, шу жумладан жамоатчилик, маҳаллий / туман / вилоят ҳокимияти, бошқа бўлимлар ва хизмат кўрсатувчи ташкилотлар билан кенг миқёсидаги маслаҳатлашувлар ўтказилди. Ушбу воситаларни тайёрлашда манфаатдор томонларнинг кутган натижалари ва тегишли муаммолар / хавотирлар ҳисобга олинган. Ошкоралик бўйича учта учрашув - 2019 йил 27-29 август кунлари Тошкент, Наманган ва Сирдарёда бўлиб ўтди ва лойиҳа ҳисоботлари билан ўртоқлашилди. Олинган жавоблар якуний ҳисоботларга киритилди. АМИБР ва КРАМ ҳужжатлари ЛАОГ веб-сайтида эълон қилинган ва кейинчалик ЖБ нинг ташқи веб-сайтида эълон қилинади. Ўтказилган маслаҳатлашувларнинг баённомалари 14-иловада келтирилган.

18.ИЛОВАЛАР

ИЛОВА – 1. ЛОЙИХА АТРОФИДАГИ АҲОЛИ (2019)

No	Вилоят	Майдон Km²	Туманнинг майдони вилоят майдонига нисбатан фоизда	Аҳоли	Шаҳар аҳолиси (одамлар)	Шаҳар аҳолиси (%)	Қишлоқ аҳолиси (одамлар)	Қишлоқ аҳолиси (%)	Вилоят марказидан бўлган масофа	Аҳоли ёшроқ ишлашга лаёқотлига нисбат (одамлар)	Аҳоли ёшроқ ишлашга лаёқотлига ниссбатган (%)	Ишлашга лаёқотлик аҳоли сони (одамлар)	Ишлашга лаёқотлик аҳоли сони (%)	Аҳоли кексароқ ишлашга лаёқотлига нисбат (одамлар)	mehnatga layoqatli yoshdan kichik bo'lgan aholi soni (%)
	Фарғона вилояти	**7005 km2**													
1	Язйван тумани	440	6,28%	105900	64200	60,62%	41700	39,38%	**Фарғонадан** 45 km	33000	31,16%	63800	60,25%	9100	8,59%
2	Сўх тумани	352	5,02%	74 800	47700	63,77%	27100	36,23%	**Фарғонадан** 93.7 km	24900	33,29%	44000	58,82%	5900	7,89%
3	Фурқат тумани	310	4,43%	113800	27000	23,73%	86800	76,27%	**Фарғонадан** 109.3 km	32400	28,47%	69000	60,63%	12400	10,90%
4	Қўштепа тумани	390	5,57%	182000	72200	39,67%	109800	60,33%	**Фарғонадан** 25 km	53600	29,45%	112200	61,65%	16200	8,90%
	Наманган вилояти	**7 181 km2**													
5	Мингбулакдистрист	740	10,30%	120600	41800	34,66%	78800	65,34%	Наманган 47.8 km	36400	30,18%	75100	62,27%	9100	7,55%
6	Поп тумани	2941	40,96%	211300	121400	57,45%	89900	42,55%	Наманган 71.9 km	61500	29,11%	131400	62,19%	18400	8,71%
7	Чортоқ тумани	360	5,01%	190900	127500	66,79%	63400	33,21%	Наманган 33.4 km	57300	30,02%	116700	61,13%	16900	8,85%
8	Чуст тумани	916,7	12,77%	255000	171200	67,14%	83800	32,86%	Наманган 40.9 km	69700	27,33%	159600	62,59%	25700	10,08%
9	Янгиқўрғон тумани	540	7,52%	208800	144200	69,06%	64600	30,94%	Наманган 37.4 km	61400	29,41%	130800	62,64%	16600	7,95%
	Andijan region	**4303 km2**													
10	Boz district	200	4,65%	69100	24100	34,88%	45000	65,12%	Наманган 33.8 km	21000	30,39%	42500	61,51%	5600	8,10%
11	Bulakbashi district	200	4,65%	137100	66800	48,72%	70300	51,28%	Наманган 41.7 km	40400	29,47%	82900	60,47%	13800	10,07%

ИЛОВА – 2. ТАНЛАНГАН ЛОЙИҲА САЙТЛАРИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИ САРҲИСОБИ (2019 ЙИЛ 24-28 ИЮН КУНЛАРИ ДАЛА ТАДҚИҚОТЛАРИ АСОСИДА)

Андижон вилоят

	Туман	Махалла	Қишлоқ хўжалиги			Марказдан бўлган масофа (km)		Аҳоли	Шундан				асосий хизматдан фойдаланиш, %			НН			Ижтимоий инфратузилма (махалладан бўлган масофа, km)			
						туман	Вилоят		Ишсиз	кўчиб кетган	Ишлик		Сув	Электр тармоқ	Газ	Жами	Шундан		тибби ёт марказлари	Мактаблар	Боғчалар	хизматлар
											Фермер	тадбиркор					аёллар бошчилигида	Камдаромадли				
1	Улугнар	Гулистон	Пахта	буғдой	Сабзавот ва мевалар	20	60	3282	15	96	19	130		100	30	854	-	-	7	2		20
		Оқтом	Балиқчилик	чорвачилик		10	70	1976	70	83	8	38		100	80	587	14					
2	Бўз	Сарбон		чорвачилик		17	54	1711	17	115	1	5	60	100		512	19	11				
3	Пахтаобод	Маданият	пахта	буғдой	Сабзавот ва мевалар	25	30	2582	64	179	4	3		100	96	638	30					

Фарғона вилояти

	Туман	Махалла	Қишлоқ хўжалиги			Марказдан бўлган масофа (km)		Аҳоли	Шундан				асосий хизматдан фойдаланиш, %			НН			Ижтимоий инфратузилма (махалладан бўлган масофа, km)			
						туман	Вилоят		Ишсиз	кўчиб кетган	Ишлик		Сув	Электр о тармоқ	Газ	туман	Шундан		тиббиёт марказлари	Мактаблар	Боғчалар	хизматлар
											Фермер	тадбиркор					аёллар бошчилигида	Камдаромадли				
1	Фурқат	Хайит			Сабзавот ва мевалар	8	60	3602		39	1	28		100	30	925	13	-				
2	Ёзёвон	Сувли арик	Пахта	буғдой		6	50	4248	600	152	8	75				1017	56		4	5		6
3	Куштепа	Оқтепа			Сабзавот ва мевалар	15	19	4722	12	24	4	46	60	100		1327	19	11				

Наманган вилояти

	Туман	Махалла	Қишлоқ хўжалиги			Марказдан бўлган масофа (km)		Аҳоли	Шундан				асосий хизматдан фойдаланиш, %			НН			Ижтимоий инфратузилма (махалладан бўлган масофа, km)			
						туман	Вилоят		Ишсиз	кўчиб кетган	Ишлик		Сув	Электр о тармоқ	Газ	Жаи	Шундан		тиббиёт марказлари	Мактаблар	Боғчалар	хизматлар
											Фермер	тадбиркор					аёллар бошчилигида	Камдаромадли				
1	Мингбулак	Баланд Гуртепа	Пахта	буғдой		16	50	3640	18		2	7		100	30	920	7		8	2	2	
2	Пап	Чиганок	Сабзавот ва мевалар	чорвачилик		10	90	2782	24	134	2	20	60	100		566	10	11				
3	Чорток	Хазрати шох	чорвачилик		мевалар	50	72	7620	360	155	37	45		100	72	1850	30					

ИЛОВА – 3. ФУҚАРОЛАР ТОМОНИДАН ТАКЛИФ ҚИЛИНГАН КИЧИК ЛОЙИҲАЛАРНИНГ ҚИСҚАЧА МАЗМУНИ (24-28 ИЮНДАГИ ДАЛА ТАДҚИҚОТЛАРИ АСОСИДА)

Сублойиха	**Андижон вилояти**			**Фарғона вилояти**			**Наманган вилояти**		
	Бўз тумани, Сарбон	Улуғнор ткмани, Оқтом	Пахтаобод тумани, Маданият	Фурқат тумани, Хайит	Қуштепа тумани, Оқтепа	Ёзвон тумани, Сувли ариқ	Минг булоқ тумани, Баланд гуртепа	Поп тумани, Чиғанок	Чортоқ тумани, Хазратишох
Электр тизимларини тиклаш / Модернизация клиш	кўча ёритгичини модернизация қилиш, қувватни ошириш учун	кўча ёритгичини модернизация қилиш, қувватни ошириш учун	кўча ёритгичини модернизация қилиш, қувватни ошириш учун	кўча ёритгичини модернизация қилиш	қувватни ошириш учун	кўча ёритгичини модернизация қилиш, қувватни ошириш учун	кўча ёритгичини модернизация қилиш,	кўча ёритгичини модернизация қилиш,	+ кўча ёритгичини модернизация қилиш,
Жамоат жойлари								Аёллар учун спорт майдонлари	Тугатилмаган спорт майдонлари
йўллар/кўчаларни йўлларни юза қатламини тиклаш	+ қишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш		ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	
Сув таъминоти тизимини қайта қуриш / тиклаш	+ деворлврни тиклаш	3 та деворлврни тиклаш	деворлврни тиклаш, янгисини қуриш	деворлврни тиклаш	деворлврни тиклаш	деворлврни тиклаш			+ деворлврни тиклаш

Ижтимоий инфра (schools, kindergartens, medical centers)	+ мактаб, тиббиёт марказларини қайта таъмирлаш		Боғчани қайта таъмирлаш	Тиббиёт марказини қайта таъмирлаш	Боғчани қайта таъмирлаш	Боғчани қайта таъмирлаш			Боғчани қайта таъмирлаш
Интернет			Паст алоқа			Паст алоқа			Паст алоқа
Қаттиқ Чиқиндилар бошқарув тизими	separate collection and processing facilities				separate collection and processing facilities				
Суғориш суви		суғориш учун сув танқислиги							Қирғизистонда суғориш учун сув тақчиллиги тўсилди

ИЛОВА – 4. АСОСИЙ ЭКОЛОГИК МУАММОЛАРНИ ЎРГАНИШ

Фарғона водийсидаги танланган қишлоқларнинг асосий экологик муаммоларини, аҳолининг лойиха дастурини амалга оширишда иштирок этишга тайёрлик даражасини аниқлаш учун лойиҳанинг бир гуруҳ маслаҳатчилари аҳоли билан учрашув ўтказдилар. Танланган туманлар ва 3 минтақадаги қишлоқлар. Андижон вилояти 3 туман (Улуғнор, Бўз, Пахтаобод)

1-жадвал: ҳар бир вилоятда танланган қишлоқларнинг учта туманида жамоа йиғилишлари натижалари

Андижон вилояти			Улуғнор	Бўз	Пахтабод
1	Хонадон ичимлик суви билан таъминланганми?	Ха	40,7	51,7	28
		Йўқ			72
2	Чуқурчалар қандай тартибга солинганини биласизми?	Ҳа	82	57,6	86
		Ҳа, лекин шартлар бундай эмас.			
		Йўқ			
3	Уйлар қандай иситилади	ахлат, ғуззапоя, ўтин			
		Кўмир	33	89,6	
		Газ	61		83
		Электр			
4	Тупроқ	серсув	88	50	94
		Сувсиз (бепушт)			
		билмайман			
5	Суғориш учун сув	Кўп етарлича	76,4	29,6	
		Етарли эмас		51,8	72,5
		Таъмирлаш зарурати туфайли кўп сув йўқ.			
6	Қайси чиқиндилар кўпроқ ҳосил бўлади ?	Қайта ишланадиган	41	62,9	28,2
		Қайта ишланмайдиган	48		
		Жавоб беришга қийналяпман.		33,3	51,2
7	Чиқиндиларни қандай йўқ қиласиз?	Биз ёқиб юборамиз			
		Ховлида ёқибюборамиз		75	
		Ахлатга ташлаймиз			
		ахлат юк машиналарини топширамиз	82		94,8
8	баҳорда ободонлаштириш	жамоат ишлари		53,5	27
		Ҳар бир хонадон ўзи учун	76	39,2	61
		Ким хохласа			
9	Атроф-муҳит ёқилғи танқислигидан азият чекадими?	Ха, дарахтлар кесиб юборилади	29,5		

		Иситиш учун бошқа манбалар мавжуд	29,5		36
		мавсумда ўзгаради	41	51,8	58,3
10	Йўллар чангми	Ҳа	86,6	59	83
		йўқ			
11	Сув тошқинлари, кўчкилар, зилзилалар тез-тез содир бўладими?	ха, тез-тез.			
		тез-тез эмас			47,8
		Умуман содир бўлмайди	82,3	74	50

Наманган вилоятида - учта туманда: Мингбулоқ (Баланд Гуртепа МФЙ), Поп (Чиганок МФЙ), Чортоқ туманларида (Ҳазратишох МФЙ)

Наманган вилояти			Мингтепа	Поп	Чортоқ
1	Хонадон ичимлик суви билан таъминланганми?	Ха			42,6
		Йўқ	85	96	57,4
2	Чуқурчалар қандай тартибга солинганини биласизми?	Ҳа	44	38,6	63,8
		Ҳа, лекин шартлар бундай эмас.	56	29	25,5
		Йўқ			
3	Уйлар қандай иситилади	ахлат, ғуззапоя, ўтин	52	70	52
		Кўмир	48	21	46
		Газ			
		Электр		6	
4	Тупроқ	серсув	88	78	31,2
		Сувсиз (бепушт)		15	45,8
		билмайман			
5	Суғориш учун сув	Кўп етарлича	43	25	
		Етарли эмас	48	45	87
		Таъмирлаш зарурати туфайли кўп сув йўқ.		30	
6	Қайси чиқиндилар кўпроқ ҳосил бўлади ?	Қайта ишланадиган	29	35,7	43,4
		Қайта ишланмайдиган	67	54	32,6
		Жавоб беришга қийналяпман.			23,9
7	Чиқиндиларни қандай йўқ қиласиз?	Биз ёқиб юборамиз	19	40,6	56,2
		Ховлида ёқибюборамиз	81	50	25
		Ахлатга ташлаймиз		9,4	18,7
		ахлат юк машиналарини топширамиз			
8	баҳорда ободонлаштириш	жамоат ишлари	21	27	46,6
		Ҳар бир хонадон ўзи учун	79	54	50

		Ким хохласа		19	
9	Атроф-муҳит ёқилғи танқислигидан азият чекадими?	Ха, дарахтлар кесиб юборилади	59	64	68,2
		Иситиш учун бошқа манбалар мавжуд		16	
		мавсумда ўзгаради	32	20	18,2
10	Йўллар чангми	Ҳа	91	93	72
		йўқ			
11	Сув тошқинлари, кўчкилар, зилзилалар тез-тез содир бўладими?	ха, тез-тез.			68
		тез-тез эмас	30	81	21
		Умуман содир бўлмайди	70	19	

Фарғона вилоятида - учта туманда: Фурқат (Ҳайит МФЙ), Қуштепа (Оқтепа МФЙ), Ёзёвон туманлари (Суварик МФЙ) маҳаллий аҳолисини билан суҳбат уюштирилди.

Фарғона вилояти			Язявон	Куштепа	Фуркат
1	Хонадон ичимлик суви билан таъминланганми?	Ха			45
		Йўқ	93	94	55
2	Чуқурчалар қандай тартибга солинганини биласизми?	Ҳа	67	51	35
		Ҳа, лекин шартлар бундай эмас.	26	42	65
		Йўқ			
3	Уйлар қандай иситилади	ахлат, ғуззапоя, ўтин	37	59	69
		Кўмир	51	34	24
		Газ	6		
		Электр	6		5
4	Тупроқ	серсув	82	75	87
		Сувсиз (бепушт)	14	22	11
		билмайман			
5	Суғориш учун сув	Кўп етарлича	27	74	79
		Етарли эмас	55	23	18
		Таъмирлаш зарурати туфайли кўп сув йўқ.	17		
6	Қайси чиқиндилар кўпроқ ҳосил бўлади ?	Қайта ишланадиган		28	21
		Қайта ишланмайдиган	39	53	63
		Жавоб беришга қийналяпман.	46	19	
7	Чиқиндиларни қандай йўқ қиласиз?	Биз ёқиб юборамиз	41	31	38
		Ховлида ёқибюборамиз	52	44	37
		Ахлатга ташлаймиз			
		ахлат юк машиналарини топширамиз		22	23
8	баҳорда ободонлаштириш	жамоат ишлари	43	54	45
		Ҳар бир хонадон ўзи	50	40	55

		учун			
		Ким хохласа			
9	Атроф-муҳит ёқилғи танқислигидан азият чекадими?	Ха, дарахтлар кесиб юборилади	30	47	64
		Иситиш учун бошқа манбалар мавжуд	43	35	12
		мавсумда ўзгаради	27		24
10	Йўллар чангми	Ҳа	58	80	84
		йўқ	42	20	
11	Сув тошқинлари, кўчкилар, зилзилалар тез-тез содир бўладими?	ха, тез-тез.			
		тез-тез эмас	23	45	58
		Умуман содир бўлмайди	73	52	42

Аҳоли билан ушбу учрашувлар ва муҳокамалар асосида (уларни такомиллаштириш бўйича сўров) жадвал тузилиб, унда уларнинг жавоблари тақдим этилди. Суҳбатдошлар сони ва у ёки бу саволга берилган жавоблар фоизи нуқтаи назаридан ушбу аҳоли пунктларидаги муаммоларни аниқлаш мумкин эди. Ушбу учрашувлар натижалари 4-бобда, аҳоли сонини таҳлил қилиш ва мавжуд экологик муаммоларни аниқлаш бўлимида батафсил муҳокама қилинади.

ИЛОВА – 5. АСБЕСТНИ ЎЗ ИЧИГА ОЛГАН МАТЕРИАЛЛАРНИ БОШҚАРИШ РЕЖАСИ (МИСОЛ)

Қўлланиши

Асбестни ўз ичига олган материалларни бошқариш режаси қурилиш ёки ҳудудларни реконструкция қилиш ва шунга боғлиқ бўлган барча лойиҳаларда қўлланилади. Лойиҳада ишлайдиган пудратчилар ўзларининг қурилиш майдончалари ва тегишли ҳудудлар учун қонуний жавобгар бўлиб, ушбу жойларда лойиҳа Асбестни ўз ичига олган материалларни бошқариш режаси қоидаларига риоя қилишлари шарт. Хусусан, бу процедура ушбу ҳудудлардан ҳар қандай ва барча асбестни ўз ичига олган материалларни хавфсиз ташиш, олиб ташлаш ва йўқ қилишни таъминлаш учун ишлатилиши керак.

Тезкор ҳаракат

Лойиҳани амалга оширадиган жойда асбестни ўз ичига олган материалларни топишда пудратчи:

a) Асбестни ўз ичига олган материаллари топилган жойдан 5 м радиусидаги барча ишларни тўхтатиши ва ушбу ҳудуддан барча ходимларни эвакуация қилиши;

b) 5 м радиусда хавфсиз панжара постлари, огоҳлантирувчи лента ва асбест борлиги тўғрисида огоҳлантирувчи осон кўринадиган белгилар билан ажратиб олиши;

c) Агар ҳудуд аҳоли яшайдиган жойда бўлса, ҳудуд четига қўриқчи жойлаштириши;

d) ЛВМГ Хавфсизлик бўйича мутахассисини хабардор қилиши ва дарҳол жойни текширишни ташкил қилиши шарт.

Жиҳозлар

Қурилиш майдончасидан асбестни олиб ташлаш учун пудратчилар қуйидаги жиҳозларни тақдим этишлари керак:

a) Огоҳлантириш лентаси, мустаҳкам панжара постлари ва огоҳлантириш хабарлари;

b) Белкураклар;

c) Сув сепиш учун махсус пульвиризатор билан жихозланган сув таъминоти ва шланг;

d) Бир челак сув ва латта;

e) Ёпиш учун боғлаб турадиган шаффоф, қалин полифен қоплари;

f) Асбест чиқинди контейнерлари (бўш, тоза, муҳрланган металл барабанлар, асбест ташланиши аниқ кўрсатилган ёрлиқлар).

Шахсий Ҳимоя Воситалари (ШҲВ)

Асбест материаллари билан ишлашда қатнашадиган барча ходимлар пудратчи томонидан тақдим этилган қуйидаги жиҳозлардан фойдаланишлари керак:

g) Бир марта ишлатиладиган комбинезонлар;

h) Шнурсиз ботинкалар;

i) Янги, қалин резина қўлқоплар;

j) Агар кичкина ҳудудда асбестнинг кам миқдори аниқланганда ва улар нам бўлса, одатда респиратор керак эмас;

k) Асбест материаллари ўз ичига олган жойда чекиш, овқат ёки ичимлик бўлмаслиги керак.

Зарарсизлантириш жараёни 1: Асбестнинг кичик қисмларини олиб ташлаш

a) Асбест мавжуд бўлган жойлар аниклаб уларга енгил сув сепилади.

b) Асбест нам бўлгандан кейин барча кўринадиган асбестларни белкураклар билан олинг ва тоза пластик пакетга жойлаштиринг;

c) Агарасбест қолдиқлари қисман тупроққа кўмилган бўлса, уни белкурак ёрдамида тупроқдан олиб ташланг ва пластик қоп ичига жойлаштиринг;

d) Ҳар бир пластик қоп ичига, унда таркибий қисм асбест борлиги ва инсон саломатлиги учун хавфли эканлиги ва уларни ишлатмаслик кераклиги аниқ кўрсатилган катта ёрлиқ қўйинг;

e) Пластик қопларни маҳкам боғлаб, ёрлиқли асбест чиқиндиларига (тоза металл контейнерга) жойлаштиринг ва ҳар бир контейнерга белги қўйинг;

f) **Асбест қолдиқлари бўлган тупроқ захира тўлдириш учун ишлатилмаслиги** ва уларни белкурак билан асбест чиқиндилари контеёнерига солиб қўйиш керак;

g) Амалиёт охирида барча белкуракларни ва бошқа жиҳозларни нам латта билан тозаланг ва қопларни асбестли чиқиндилари контейнерига жойлаштиринг.

Зарарсизлантириш жараёни 2: Асбест билан ифлосланган тупроқни олиб ташлаш

a) Агар захира тўлдиришда АСМ зарралари бўлган тупроқ бехосдан ишлатилган бўлса, уни энгил сув билан пüскürтмек ва 300 мм чуқурликка қўл билан олиб ташлаш ва тўғридан-тўғри асбест чиқиндиларига жойлаштириш керак (яъни, хандақ ёнида вақтинча сақланмайди);

b) Қўлда белкурак олиб ташланган ҳар қандай асбест шаффоф пластик пакетга солиниши керак;

c) Хандақ 300 мм гача қазиб олингандан сўнг, агар кўринадиган асбест қолмаса, хандақ тоза тупроқнинг юқори қатлами ёрдамида экскаватор томонидан тўлдирилиши мумкин.

Йўқ қилиш

Агар мавжуд бўлса, асбест хавфли чиқиндиларни йўқ қилиш жойида ёки шаҳар чиқинди ташлаш жойлардиа хавфсиз тарзда йўқ қилиниши керак.

- Пудратчи чиқиндиларни ташиш жойи операторини муҳрланган асбест чиқиндиларини имкон қадар тезроқ йиғиб олишлари ва уларни ахлатхонада муаммосиз сақлашлари учун ташкиллаштиришлари керак.
- Қурилиш тугаганидан кейин пудратчилар чиқинди майдончаси операторига барча асбест контейнерларини камида 250 мм чуқурликдаги лой қатлами билан қопланган алоҳида, муносиб ўлчамдаги чуқурга кўмиб қўйишлари керак.

a) Шахсий зарарсизлантириш

Ҳар бир куннинг охирида асбест билан ишлайдиган барча ходимлар зарарсизлантиришнинг қуйидаги тартибига риоя қилишлари керак:

- Зарарсизлантириш операциясининг охирида этикларни нам латта билан яхшилаб тозаланг;
- Бир марта ишлатиладиган комбинезон ва пластик қўлқопларни ечиб олинг ва ичкаридан чиқиб кетинг ва этикларни тозалаш учун ишлатиладиган латта билан пластик қопга жойлаштиринг;
- Агар бир марта ишлатиладиган респиратор ишлатилган бўлса, уни пластик қопга жойлаштиринг, қопни муҳрланг ва асбест чиқиндилар қутисига жойлаштиринг;
- Барча ходимлар ҳудудни тарк этишдан олдин яхшилаб ювиб ташлашлари керак ва ювиниш жойини нам латта билан тозалаш керак, улар юқоридаги каби пластик қопларга жойлаштирилган.

b) Тозалаш ва чеклаш

- Зарарсизлантириш машқлари ҳудудда назоратчилари томонидан (муҳандислик ёки атроф-муҳит) назорат қилиниши керак.

- Зарарсизлантириш ва йўқ қилиш муваффақиятли якунлангандан сўнг, Пудратчи визуал текширувдан ўтиши ва агар ҳудуд қониқарсиз тозаланган бўлса, эксплуатация жараёнини бекор қилиши керак.
- Пудратчи тугалланганлиги тўғрисида хабарнинг нусхасини ЛВМГга юбориши керак, бунда бажарилаётган ишнинг фотосуратлари ва бажарилиш жойи кўрсатилади..

МАШҒУЛОТ (ТРЕНИНГ)

ЛВМГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси Пудратчилар ва ЛВМГ ҳамда ЛАОГ ходимлари учун Асбестни ўз ичига олган материалларни бошқариш режасини амалга ошириш бўйича тренинг ўтказиш учун ихтисослашган компанияларни ёллаши мумкин. Тренинг асбуест материалларига бағишланган машғулотни ўз ичига олади ва қуйидагилар белгилаб беради:

a. Асбест билан алоқа қилиш хавфлари;
b. Лойиҳанинг қурилиш майдончаларида асбест билан ишлаш учун жавобгарлик;
c. Лойиҳанинг Асбестни ўз ичига олган материалларни бошқариш режаси ва ҳудудни тозалаш протоколи;
d. Пудратчилар ишчилари учун хабардорликни ошириш.

БАҲОЛАШ

Асбестни ўз ичига олган материалларни бошқариш режасини амалга оширишда пудратчилар томонидан қилинган харажатлар уларнинг АМИБР бюджетига бюджетига киритилади.

ИЛОВА – 6. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ДАВЛАТ ЭКОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗАСИ ТЎҒРИСИДАГИ 2020 ЙИЛ 7 СЕНТЯБРДАГИ 541-СОНЛИ НИЗОМДАН КЎЧИРМАЛАР.

Давлат экологик экспертиза маркази (ДЭЭМ) экологик сабабларга кўра лойиҳаларни кўриб чиқиш ва тасдиқлаш (ёки рад этиш) жараёнининг асосий органи ҳисобланади ва Экологик экспертиза тўғрисидаги қонуни (2000) ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 7 сентябрдаги 541-сонли "Атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш механизмини янада такомиллаштириш тўғрисида"ги қарори билан тартибга солинади. Юқорида айтиб ўтилган қонуннинг 3-моддасига биноан атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш қуйидагиларни аниқлаш учун ўтказилади:

(а) прогноз қилинаётган хўжалик ва бошқа фаолиятни амалга ошириш ҳақида қарор қабул қилишгача бўлган босқичда ушбу фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини
(б) атроф табиий муҳитнинг ҳолатига ва фуқаролар соғлиғига салбий таъсир кўрсатаётган ёки таъсир кўрсатиши мумкин бўлган мўлжалланаётган ва амалга оширилаётган хўжалик ҳамда бошқа фаолиятнинг экологик хавфлилик даражасини;
(с) атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича назарда тутилаётган тадбирларнинг етарлилиги ва асослилигини аниқлаш мақсадида ўтказилади.

Давлат экологик экспертизасининг асосий масъул ташкилоти «Давлат экологик экспертиза маркази» давлат унитар корхонаси (Давлат экологик экспертизаси) ҳисобланади. Ушбу Низом ривожланишнинг 4 тоифасини назарда тутади

I тоифа (юқори хавфли),
II тоифа (ўрта хавфли),
III тоифа (паст хавфли),
IV тоифа (маҳаллий таъсир).

Ушбу қарорнинг 2-иловасида категория бўйича фаолият турлари рўйхати келтирилган.

Турли тоифалар рўйхатига киритилмаган фаолиятлар атроф-муҳитга таъсир кўрсатмайдиган лойиҳалар сифатида кўриб чиқилади ва уларни давлат экологик экспертизасига топшириш ва экологик лицензияларни олиш зарурати йўқ. Ушбу Низомнинг 14-бандига биноан атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш босқичлари қуйидаги асосий масалаларни ўз ичига олиши керак (иш тури ва хусусиятига қараб):

(а) *Атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги ариза лойиҳаси:*
- мўлжалланаётган фаолиятни амалга ошириш бошлангунича атроф-муҳитнинг ҳолати, ҳудудда аҳолининг жойлашганлиги, ерларни ўзлаштириш, атроф-муҳит хусусиятларини таҳлил қилиш;
- кўриб чиқилаётган объектнинг географик координаталари, мавжуд рекреация зоналари, аҳоли пунктлари, ирригация, мелиорация объектлари, қишлоқ хўжалиги экинларининг майдонлари, электр узатиш линиялари, транспорт, сув қувури, газ қувури коммуникациялари ва жой тўғрисидаги бошқа маълумотлар кўрсатилган вазиятли режа;
- назарда тутилаётган (мўлжалланаётган) асосий ва ёрдамчи объектлар, фойдаланиладиган техника, технология, табиий ресурслар, материаллар, хом ашё, ёнилғи, уларнинг атроф-муҳитга таъсирини таҳлил қилиш;

-кутилаётган ташланмалар, оқизиладиган сувлар, чиқиндилар, уларнинг атроф-муҳитга салбий таъсири ва уларни камайтириш усуллари;
- чиқиндиларни омборларга жойлаштириш, сақлаш ва утилизация қилиш;
- мўлжалланаётган ёки амалга оширилаётган фаолиятнинг муқобиллари ва технологик ечимларни фан, техника ютуқларини ва илғор тажрибани ҳисобга олган ҳолда, табиатни муҳофаза қилиш нуқтаи назаридан таҳлил қилиш;
- салбий экологик оқибатларни истисно этувчи ва экспертиза объектининг атроф-муҳитга таъсирини камайтирувчи ташкилий, техник, технологик ечимлар ва чора-тадбирлар;
- аварияли вазиятлар таҳлили (эҳтимоллиликни баҳолаш ва уларнинг салбий оқибатларининг олдини олиш сценарийси);
- экспертиза объектини реализация қилиш натижасида атроф-муҳитнинг ўзгариши ва экологик оқибатларни тахмин қилиш;

б) *атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги ариза:*
- муҳандислик-геология қидирув ишлари, моделли ва бошқа зарур тадқиқотлар натижалари бўйича ажратилган майдоннинг экологик муаммоларини баҳолаш;
- майдоннинг аниқланган муаммоларига нисбатан қўлланиладиган технологиянинг экологик таҳлили;
- жамоатчилик фикрини эшитиш натижалари;
- экспертиза объектини реализация қилиш бўйича салбий оқибатларнинг олдини олувчи табиатни муҳофаза қилиш тадбирларининг далиллар билан асосланган тадқиқотлари;

(с) Атроф-муҳитнинг таъсири декларацияси (АМТД):
- Давлат экология қўмитасининг ихтисослаштирилган эксперт бўлинмалари томонидан атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги аризанинг лойиҳасини кўриб чиқиш натижалари, шунингдек, жамоатчилик фикрини эшитишда киритилган таклифлар бўйича лойиҳа қарорларига тузатиш киритиш ва қабул қилинган бошқа чора-тадбирлар;
- экологик экспертиза объектларини ифлослантирувчи манбаларнинг жойлашув схемаси;
- экспертиза объекти фаолиятини тартибга солувчи экологик нормативлар;
- объектдан фойдаланиш ишларини ташкил қилиш ва бу борадаги экология тадбирларини бажаришга қўйиладиган талаблар;
- хўжалик фаолиятини амалга ошириш имконияти тўғрисидаги асосий хулосалар;

ИЛОВА – 7. ХМК ИСТИСНО РЎЙХАТИ(ЛОЙИҲАНИНГ МАНФИЙ / ИСТИСНОЛАР РЎЙХАТИ)

ХМК Истисно рўйхати ХМК томонидан **молиялаштирилмайдиган** лойиҳа турлари белгилаб беради. ХМК қуйидаги лойиҳаларни молиялаштирмайди:

- Қабул қилувчи мамлакатнинг қонунлари ёки қоидалари ёки халқаро конвенциялар ва битимларга мувофиқ ноқонуний деб ҳисобланадиган ёки фармацевтика, пестицид / гербицид, озонни бузувчи моддалар, Полихлорланган бифенил, ёввойи фауна ва флоранинг йўқ бўлиб кетиш хавфи мавжуд бўлган турлари билан халқаро савдо тўғрисидаги Конвенция томонидан тартибга солинадиган ёввойи ҳаёт ёки маҳсулотлар ишлаб чиқариш ёки савдо қилиш.
- Қурол-яроғ ва ўқ-дориларни ишлаб чиқариш ёки сотиш.
- Алкоголли ичимликлар ишлаб чиқариш ёки сотиш (пиво ва шаробдан ташқари).
- Тамаки ишлаб чиқариш ёки савдо.
- Қимор, казинолар ва шунга ўхшаш фаолият турлари.
- Радиоактив материалларни ишлаб чиқариш ёки сотиш. Бу тиббий асбоб-ускуналар, сифат назорати (ўлчаш) ускуналарини ва агар ХМК радиоактив манбани аҳамиятсиз ва / ёки яхши ҳимояланган деб ҳисобласа, бошқа ускуналарни сотиб олишга тааллуқли эмас.
- Асбест толасини ишлаб чиқариш ёки сотиш. Бу асбест таркибидаги 20% дан кам бўлган ёпиштирилган асбест цемент плиталарини сотиб олиш ва улардан фойдаланишга тааллуқли эмас.
- Узунлиги 2,5 км дан ошадиган тармоқлардан фойдаланган ҳолда денгиз атрофидаги сув ўтказадиган тўрлар.

Техник-иқтисодий синов лойиҳавий компания фаолияти ривожланишга сезиларли таъсир кўрсатганда қўлланилади, аммо мамлакатдаги вазият истиснолар рўйхатига тузатишлар киритишни талаб қилади.

ИЛОВА – 8. ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ 2020 ЙИЛ 7 СЕНТЯБРДАГИ 541-СОНЛИ ҚАРОРИГА ИЛОВА

Давлат экологик экспертизаси амалга ошириладиган фаолият турлари

РЎЙХАТИ

Атроф-муҳитга таъсир кўрсатишнинг I тоифасига кирадиган (юқори даражада хавфли) фаолият турлари

1. Республика ва халқаро аҳамиятига эга бўлган автомагистраллар, метро, темир йўллар, тез ҳаракатланадиган катта йўллар, кўприклар ва юк терминаллари.

2. Аэропортлар.

3. Атом станциялари, ядровий реакторли қурилмалар, атом саноати чиқиндилари ва бошқа радиоактив чиқиндиларга ишлов бериш ёки утилизация қилиш қурилмалари.

4. Нефть ва нефть маҳсулотларини сақлаш ҳажми бўйича I ва II тоифадаги базалар.

5. Республика ва вилоятлараро аҳамиятга эга бўлган сув ўтказгичлар.

6. Сув омборлари ва тўғонлар.

7. Кон-бойитиш фабрикалари.

8. Маиший чиқинди полигонлари (200 минг кишидан ортиқ аҳолиси мавжуд шаҳарлар ва аҳоли пунктлари учун).

9. 30 МВт дан ортиқ қувватга эга бўлган гидроэлектростанциялар.

10. Руда ва кимёвий хом ашёни қазиб олиш конлари, қазиб олишда ҳосил бўладиган конларни рекультивация қилиш ишлари.

11. Дарё ва сой ўзанларини тўпланиб қолган норуда материаллардан тозалаш ва қазиб олиш ишлари.

12. Ёқилғи ресурсларини (нефть, газ, кўмир ва бошқалар) қидириш, разведка қилиш, қазиб олиш ва қудуқларни жиҳозлаш ишлари.

13. Қора ва рангли металлургия заводлари.

14. Тери-кўнчилик корхоналари.

15. Суткалик иш ҳажми 280 минг куб метрдан ортиқ бўлган канализация тозалаш иншоотлари.

16. Республика ва давлатлараро аҳамиятга эга бўлган электр узатиш линиялари.

17. Машинасозлик саноати (авиасозлик, вагонсозлик, автомобиль, трактор, мотор ишлаб чиқариш ва бошқалар).

18. Заҳарли чиқиндиларни, шунингдек, шлам ва шлакларни тўплаш ёки кўмиш полигонлари.

19. Республика аҳамиятига эга бўлган нефть ва газ қувурлари, шунингдек, нефть ва газни қайта ишлаш корхоналари.

20. Ер ости газ омборлари.

21. Ер остида ишқор билан ювиш полигонлари, шунингдек, зич ҳолатда ишқор билан ювиш технологиясидан фойдаланадиган корхоналар.

22. Хавфлилик даражасининг I ва II синфига мансуб чиқиндиларни қайта ишлаш ва ёқиш корхоналари.

23. Аккумуляторлар ва унинг элементлари, шунингдек, гальваник батареялар ишлаб чиқариш корхоналари.

24. Асбест ва таркибида асбест бўлган буюмларни ишлаб чиқариш корхоналари.

25. Портловчи моддаларни ишлаб чиқариш корхоналар.

26. Халқаро битимлар билан тартибга солинадиган, таркибида заҳарли моддалар бўлган асбоб-ускуналар ёки қурилмаларни ишлаб чиқариш корхоналари.

27. Радиоактив моддалар (изотоплар) ишлаб чиқариш, уларни ишлатиш ва сақлаш (тиббиёт тизими бундан мустасно) корхоналари.

28. Таркибида заҳарли аралашмалар бўлган ойна, заҳарли кимёвий моддалар ҳамда I ва II хавфлилик синфга мансуб бирикмалар ишлаб чиқариш корхоналари.

29. Тамаки маҳсулотларини ишлаб чиқариш корхоналари.

30. Цемент ишлаб чиқариш корхоналари.

31. Республика аҳамиятига эга бўлган заҳарли кимёвий моддалар омборхоналари.

32. 300 МВт ёки ундан ортиқ қувватга эга бўлган иссиқлик, фото, шамол электр станциялари ва бошқа ёндириш қурилмалари.

33. Фармацевтика заводлари ва фабрикалари (тайёр доривор воситаларни қадоқлаш корхоналари бундан мустасно).

34. Кимё комплекслари ва заводлари.

Атроф-муҳитга таъсир кўрсатишнинг II тоифасига кирадиган (ўртача даражада хавфли) фаолият турлари

1. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар аҳамиятига эга бўлган автомобиль йўллари ва кўприклар.

2. Аэродромлар.

3. Вилоятлараро аҳамиятга эга бўлган ер ости сувларини олиш иншоотлари.

4. Маиший чиқинди полигонлари (100 мингдан 200 минг кишигача истиқомат қиладиган аҳоли пунктлари учун).

5. Темир йўл деполари.

6. Кенг тарқалган фойдали қазилмаларни излаш, қидириш ва қазиб олиш ишлари.

7. Суткалик иш унуми 50 мингдан 280 минг куб метргача бўлган канализация тозалаш иншоотлари.

8. Озиқ-овқат маҳсулотлари, ёғ-мой ва биологик қўшимчалар ишлаб чиқариш комплекслари.

9. Резина хом ашёси, маҳсулотлари ва буюмларини ишлаб чиқариш корхоналари.

10. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар аҳамиятга эга бўлган электр узатиш линиялари.

11. Сув ўтказиш қуввати секундига 50 куб метрдан ортиқ бўлган магистрал каналлар, дарёлар ва лойиҳа бўйича ҳисобланган қуввати секундига 20 куб метрдан ортиқ бўлган коллекторлар.

12. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар аҳамиятига эга бўлган нефть ва газ қувурлари.

13. Дамбалар.

14. Алкоголли ичимликлар ишлаб чиқариш ва қадоқлаш корхоналари.

15. Чармни бўяш ва локлаш корхоналари.

16. Йилига 300 тоннадан ортиқ газмол ва қоғозни лок билан кимёвий тўйинтириш, шунингдек, рубероид ишлаб чиқариш ҳамда хавфлилик даражаси III — V синфга мансуб заҳарли кимёвий моддалар ва бирикмалар ишлаб чиқариш корхоналари.

17. Хавфлилик даражасининг III тоифасига мансуб чиқиндиларни қайта ишлаш ва ёқиш корхоналари.

18. Қурилиш саноати корхоналари, асбест ва цемент ишлаб чиқариш бундан мустасно.

19. Қоғоз ва картон ишлаб чиқариш корхоналари.

20. Ёғоч-қипиқ ва ёғоч-толали плиталар ишлаб чиқариш корхоналари.

21. Оптик тола ишлаб чиқариш корхоналари.

22. Косметика препаратлари ишлаб чиқариш корхоналари.

23. Кўмир кули омборлари.

24. Бўяш ва оқартириш цехлари бўлган йигирув ва тўқув фабрикалари.

25. Паррандачилик фабрикалари (шу жумладан, паррандани етиштириш, сўйиш ва маҳсулотни қайта ишлаш).

26. Радиотехника саноати ва электрон саноат.

27. Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар аҳамиятига эга бўлган заҳарли кимёвий моддалар, шу жумладан, ўғитлар омборхоналари ва заҳарли чиқиндихоналарни рекультивация қилиш ишлари.

28. Нефть ва газ конларини сейсмик жиҳатдан разведка қилиш (сейсмик ва электр разведкаси бундан мустасно) ишлари.

29. Иссиқлик қуввати соатига 100 МВтдан 300 МВтгача бўлган иссиқлик электр станциялари ва бошқа энергетик ёндириш қурилмалари.

30. Пахтани қайта ишлаш корхоналари.

31. Бўёқлар, шу жумладан, лок-бўёқ ишлаб чиқариш корхоналари.

32. Биологик, радиоактив ва ёнувчи-портловчи моддалар билан ишловчи марказий лабораториялар (лаборатория фаолиятида фойдаланиладиган жиҳоз ва ускуналар бундан мустасно).

33. Геофизик ва геологик тадқиқотларни сейсмик ва электр разведка қилиш ишлари.

Атроф-муҳитга таъсир кўрсатишнинг III тоифасига кирадиган (паст даражада хавфли) фаолият турлари

1. Туман ва шаҳар (Тошкент шаҳри бундан мустасно) аҳамиятига эга бўлган автомобиль йўллари ва кўприклар.

2. Автопарклар.

3. Автомобилга ёнилғи ва газ қуйиш станциялари.

4. Нефть ва нефть маҳсулотларини сақлаш ҳажми бўйича III тоифадаги базалар.

5. Биогаз қурилмалари, биотехнологиялардан фойдаланувчи (шу жумладан пиллани қайта ишловчи) корхоналар.

6. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар аҳамиятига эга бўлган ер ости сувларини чиқариш иншоотлари, шунингдек, сув чиқариш қудуқларини бурғулаш.

7. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳамда туман аҳамиятига эга бўлган сув ўтказгичлар.

8. Туман ва шаҳар (Тошкент шаҳри бундан мустасно) аҳамиятига эга бўлган электр узатиш линиялари.

9. Туман ва шаҳар (Тошкент шаҳри бундан мустасно) аҳамиятига эга бўлган газ қувурлари.

10. Қуввати 30 МВт ва ундан кам бўлган гидроэлектростанциялар.

11. Норуда фойдали қазилмаларни қайта ишлаш (фойдали қазилма конлари бундан мустасно) корхоналари.

12. Чорвачилик комплекслари.

13. Идоравий аҳамиятга эга бўлган темир йўллар.

14. Ҳайвонотчилик хўжаликлари ва питомниклар (норка, андатра, шиншилла ва бошқалар).

15. Суткалик иш унуми 50 минг куб метрдан кам бўлган канализация тозалаш иншоотлари.

16. Гилам ишлаб чиқариш корхонлари.

17. Алкоголсиз ичимликлар ишлаб чиқариш ва қадоқлаш корхоналари.

18. Хом ғишт, шлакоблок, йўлка плиткалари ва пеноблоклар ишлаб чиқариш корхоналари.

19. Терига ишлов бериш корхоналари (ошлаш ва бўяш бундан мустасно).

20. Секундига 50 куб метрдан кам сув ўтказадиган магистрал каналлар ва ҳар секундда лойиҳа бўйича ҳисобланган қуввати 20 куб метрдан кам бўлган коллекторлар.

21. Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш ва сўйиш (шу жумладан қушхоналар) корхоналари.

22. Мебель ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).

23. Ун ишлаб чиқариш корхоналари.

24. Корхона ва ташкилотларнинг нефть маҳсулотлари омборлари.

25. Аҳолиси 100 минг кишидан кам бўлган аҳоли пунктлари учун маиший чиқиндилар полигонлари.

26. Жунни қайта ишлаш корхоналари (шу жумладан цехлари).

27. Хавфлилик даражаси IV ва V синфга мансуб чиқиндиларни қайта ишлаш ва (ёки) ёқиш корхоналари.

28. Пахта толасини қайта ишлаш корхоналари.

29. Сутни қайта ишлаш корхоналари (шу жумладан цехлари).

30. Йиллик ишлаб чиқариш ҳажми 300 тоннадан кам бўлган газмол ва қоғозни лок билан кимёвий тўйинтириш корхоналари.

31. Қурилишда фойдаланиладиган пардозлаш материалларини ишлаб чиқариш, шунингдек, оҳак, гипс, шпаклевка ва бўр ишлаб чиқариш корхоналари (керамик плита ва санитария техник воситалар ишлаб чиқариш бундан мустансо).

32. Резинотехника буюмларини ишлаб чиқариш корхоналари.

33. Пойабзал ишлаб чиқариш корхоналари.

34. Омихта ем ишлаб чиқариш корхоналари.

35. Қаттиқ ва суюқ совун ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).

36. Салфетка, ҳожатхона коғози, тагликлар ва гигиеник воситаларни ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).

37. Полимер буюмлар ва синтетик материаллар, шу жумладан, ювиш ва тозалаш моддаларини ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).

38. Шишадан таркибида заҳарли моддалар бўлмаган буюмларни ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).

39. Чинни буюмларни ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).

40. Бўяш ва оқартириш цехлари бўлмаган йигирув ва тўқув фабрикалари.

41. Тайёр доривор воситаларни, шунингдек, озиқ-овқат маҳсулотларини (чой, туз, шакар ва бошқаларни) қадоқлаш корхоналари (шу жумладан цехлари).

42. Кўмир ва кўмир брикетларини ишлаб чиқариш корхоналари ва уларни сақлаш омборлари.

43. Суғориладиган ерларни реконструкция қилиш ва мелиоратив жиҳатдан яхшилаш ишлари.

44. Двигатель ва машиналарни таъмирлаш, йиғиш, шунингдек, уларни бўяш корхоналари (металл қуйиш ва эритиш ускунлари мавжуд корхоналар бундан мустано).

45. Майдони 30 гектардан ортиқ бўлган балиқ урчитиш ҳавзалари, шунингдек, балиқни қайта ишлаш комплекси.

46. 150 тадан ортиқ савдо ўрнига эга бўлган бозорлар ва савдо марказлари

47. Электр асбоб-ускуналарини йиғиш ва таъмирлаш, металлга ишлов бериш корхоналари (шу жумладан цехлари).

48. Сел сувини тўплаш омборлари.

49. Туман аҳамиятига эга бўлган заҳарли кимёвий моддалар, шу жумладан, ўғитлар омборлари ва заҳарли чиқиндихоналарни рекультивация қилиш ишлари.

50. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг махсус объектлари.

51. Босмахоналар.

52. Қуввати 100 МВтдан кам бўлган иссиқлик, шунингдек, фото, шамол электр станциялари ва бошқа ёндириш қурилмалари.

53. Трамвай-троллейбус парклари.

54. Хлораторлар.

55. Кимёвий тозалаш ва кир ювиш корхоналари (шу жумладан цехлари).

56. 50 тоннадан ортиқ сиғимли совутгич қурилмалари.

57. Кальций карбиди ишлаб чиқариш цехлари.

58. Кимёвий моддалар билан маҳсулотларни ўрганиш марказий лабораториялар.

59. Овчилик ва балиқчилик хўжаликлари.

60. Ёввойи ҳайвонларни янги иқлимга мослаштириш ва дурагайлаш фаолияти.

61. Инерт газлар ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).

Атроф-муҳитга таъсир кўрсатишнинг IV тоифасига кирадиган (маҳаллий таъсир кўрсатиш) фаолият турлари

1. Автосервис пунктлари ва автомобилларни ювиш жойлари.

2. Пахта титиш цехлари.

3. Овчилик ва балиқчилик хўжаликлари.

4. Гилам тўқиш цехлари.

5. Ун тегирмонлари.

6. Тошга ишлов бериш цехлари.

7. Рекреация ва уй-жой-фуқаролик объектлари.

8. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва консервалаш корхоналари (шу жумладан цехлари).

9. Қаттиқ маиший чиқиндиларни тўплаш майдончалари.

10. Иситиш тизимига (табиий газ, кўмир ва бошқа ёнилғи турларида ишловчи) эга иссиқхоналар (шахсий ёрдамчи хўжаликлар бундан мусатасно).

11. Қорамол, йилқичилик, қўйчилик, чўчқачилик ва қуёнчилик фермалари.

12. Мебель йиғиш ва таъмирлаш цехлари.

13. 50 тоннадан кам сиғимли совутгич қурилмаларига эга омборхоналар, озон қатламини бузувчи ва иссиқхона газларини ҳосил қилувчи моддаларни тўлдириш устахоналари.

14. Оптик толали ва бошқа кабелларни ўтказиш, мобиль алоқа учун елканли антеналарни ўрнатиш ишлари.

15. 50 тадан кам савдо ўрнига эга бўлган бозорлар ва савдо марказлари.

ИЛОВА – 9. АМИТБ ЎТКАЗИШ УЧУН ТУХНИК ВАЗИФЛАР

А ва Б тоифалари суб-лойиҳалари учун Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолаш тўғрисидаги ҳисобот, суб-лойиҳа томонидан кўтарилган муҳим экологик муаммоларга бағишланган. Унинг асосий мақсади атроф-муҳитга таъсирини аниқлаш ва агар лойиҳани ишлаб чиқиш ва амалга оширишга киритилса, атроф-муҳитга салбий таъсир минималлаштирилишини кафолатлайдиган чора-тадбирларни аниқлашдир. Таҳлилда талаб қилинадиган тафсилотлар кўлами ва даражаси мумкин бўлган таъсирларнинг катталигига ва жиддийлигига боғлиқ.

Атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирни баҳолаш тўғрисидаги ҳисобот қуйидаги элементларни ўз ичига олиши керак:

a. *Кириш*. Бу муҳим топилмалар ва тавсия этилган ҳаракатларнинг қисқача баёнини беради.

b. *Сиёсий, ҳуқуқий ва маъмурий норматив лар.* Ушбу бўлимда ўрганиш ўтказилган юрисдикцияда атроф-муҳитни бошқариш учун қўлланиладиган ҳуқуқий ва меъёрий асослар қисқача баён қилинган.

c. *ЛОЙИҲАНИНГ ТАВСИФИ*. Лойиҳанинг моҳияти ва кўлами, шунингдек, лойиҳа амалга ошириладиган географик, экологик, вақтинча ва ижтимоий-иқтисодий шароитлар тавсифланади. Тавсиф таъсир кўрсатадиган ижтимоий гуруҳларни аниқлаб, лойиҳа сайтини харитасини ўз ичига олиши ва лойиҳа учун зарур бўлган ҳар қандай ташқарида жойлашган ёки ёрдамчи воситаларни аниқлаб олиши керак.

d. *Дастлабки маълумотлар.* Лойиҳани бошлашдан олдин кутилган ҳар қандай муҳим ўзгаришларни, шу жумладан тегишли жисмоний, биологик ва ижтимоий ҳолатни тасвирлаб беради. Маълумотлар лойиҳани қоидалари, жойлашиш, фойдаланиш ёки юмшатиш чораларига тегишли бўлиши керак.

e. *Атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирлар*. Мумкин бўлган ёки тахмин қилинган ижобий ва салбий таъсирларни миқдорий жиҳатдан таърифлайди. Юмшатиш чораларини белгилайди ва юмшатгандан сўнг қолдиқ таъсирини баҳолайди. Мавжуд маълумотларнинг чегараларини ва таъсирларни баҳолаш ва таклиф қилинадиган юмшатиш натижалари билан боғлиқ ноаниқликларни тасвирлаб беради.

f. *Альтернативаларни таҳлил қилиш*. Режалаштирилган лойиҳанинг жойлашуви, дизайни ва эксплуатацияси, шу жумладан «лойиҳасиз» альтернативани уларнинг нисбий таъсири, харажатлари ва маҳаллий шароитга яроқлилиги нуқтаи назаридан мумкин бўлган альтернативаларни мунтазам равишда таққослайди. Ҳар бир альтернатива учун экологик таъсир ва харажатларни таклиф этилаётган режага нисбатан таққослайди.

g. *Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаси (АМИБР).* Агар юмшатишни талаб этадиган жиддий таъсирлар аниқланса, Атроф муҳитни бошқариш режаси амалга ошириладиган юмшатишни белгилайди, мониторингнинг асосий кўрсаткичларини ва самарали юмшатиш ва мониторингни амалга ошириш учун институционал мустаҳкамлаш эҳтиёжларини аниқлайди.

h. *Иловалар.*

Ушбу бўлимида қуйидагилар бўлиши керак:

(i) АМТБ тайёрловчиларининг рўйхати;

(ii) ўқишга тайёргарлик жараёнида ишлатилган ҳаволалар;

(iii) ННТ лар билан идораларо учрашувлар маслаҳатлашувларнинг ва таркибий қисмлар хронологик ёзуви;

(iv) Асосий матнда муҳокама қилинган тегишли маълумотлар тўғрисида жадваллар ва;

(v) лойиҳа учун тайёрланган кўчириш режалари ёки ижтимоий баҳолар каби тегишли ҳисоботлар рўйхати.

ИЛОВА – 10. АТРОФ-МУҲИТ ВА ИЖТИМОИЙ БОШҚАРУВ РЕЖАСИ МАЗМУНИ

1-қисм

Умумий мулоҳазалар Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режасида (АМИБР) атроф-муҳитга салбий таъсирларнинг олдини олиш ёки баратараф қилиш учун лойиҳани амалга ошириш пайтида юмшатиш, мониторинг ва маъмурий чоралар кўрсатилиши керак.

Бошқарув режасининг шакли қуйида келтирилган. Бу АМИБРни ишлаб чиқиш учун моделни кўрсатиб беради. Модель лойиҳа циклини уч босқичга ажратади: қурилиш, фойдаланиш ва ишга тушириш. Ҳар бир босқич учун тайёргарлик гуруҳи экологик баҳо тайёрлаш контекстида ўтказилган таҳлил асосида кутилаётган ҳар қандай муҳим экологик таъсирни аниқлайди. Ҳар бир таъсир учун юмшатиш чораларини аниқлаш ва санаб ўтиш керак. Ҳисоб-китоблар юмшатиш ҳаракатларининг қийматини ўрнатиш (инвестиция қиймати) ва эксплуатация (такрорий харажатлар) сметаларида тақсимланади. АМИБР формати шунингдек, «ўрнатиш» ва юмшатиш мосламалари ва усулларининг ишлаши учун институционал жавобгарликни аниқлашни таъминлайди.

Таҳлилда аниқланган экологик таъсирни камайтиришни амалга оширишни мониторинг қилиш учун талаблар, мажбуриятлар ва харажатларни ҳисобга олиш учун мониторинг режаси зарур (пастга қаранг). АМИБР сингари, лойиҳа айланиши уч босқичга бўлинади (қурилиш, фойдаланиш ва фойдаланишни бекор қилиш). Формат шунингдек ишончли ва ишончли мониторингга эришиш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган дастлабки маълумотлар қаторини ўз ичига олади. Матрицанинг асосий элементлари қуйидагилардан иборат:

- Нима кузатилмоқда?
- Мониторинг қаерда амалга оширилади?
- Маъноли таққослашни таъминлаш учун параметрни қандай бошқариш керак?
- Мониторинг қачон ёки қанчалик тез-тез зарур ёки энг самарали ҳисобланади?
- Нима учун параметр кузатилмоқда (бу атроф-муҳитга таъсир қилиш ҳақида бизга нима дейди)?

Ушбу саволларга қўшимча равишда, мониторинг билан боғлиқ харажатларни (ҳам инвестицион, ҳам такрорий) ва институционал мажбуриятларни аниқлаш фойдали бўлади.

Мониторинг режаси ишлаб чиқилиб, лойиҳани амалга ошириш контекстида амалга оширилса, ЛАОГ тегишли вақт оралиғида ҳисоботларни талаб қилади ва олинган натижаларни Жаҳон банкига берадиган даврий ҳисоботларига киритади ва кузатув миссиялари давомида банк ходимларига тақдим этади.

2-қисм

Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси таснифи

Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаси (АМИБР) атроф-муҳитга потенциал жиддий салбий таъсирларни мақбул даражагача камайтиришга имкон берадиган ва иқтисодий жиҳатдан самарали чораларни белгилайди. Агар режани амалга ошириш мумкин бўлмаса, иқтисодий жиҳатдан самарали ёки етарли бўлмаса, ушбу режага компенсация чоралари киради. Хусусан, АМИБР (а) атроф-муҳитга кутилаётган барча салбий таъсирларни аниқлайди ва умумлаштиради (шу жумладан маҳаллий аҳоли иштирокида ёки мажбурий кўчириш); (б) техник тафсилотлар билан - ҳар бир юмшатиш чорасини, шу билан боғлиқ бўлган таъсир турини ва зарур бўлган шароитларни, шунингдек, зарур бўлса, лойиҳалаштириш, ускунанинг тавсифлари ва иш тартибини тавсифлайди; (с) ушбу чораларнинг атроф-муҳитга бўладиган ҳар қандай таъсирини баҳолайди; ва (д) лойиҳа учун

зарур бўлган ҳар қандай бошқа юмшатиш режалари (масалан, мажбурий кўчириш, маҳаллий халқлар ёки маданий бойликлар учун) билан боғлиқликни таъминлайди.

Мониторинг

Лойиҳани амалга ошириш жараёнида экологик ва ижтимоий мониторинг лойиҳанинг асосий экологик ва ижтимоий жиҳатлари, хусусан лойиҳанинг атроф-муҳитга таъсири ва юмшатиш чораларининг самарадорлиги тўғрисида маълумот беради. Бу каби маълумотлар қарз олувчи ва Банкка лойиҳа назоратининг бир қисми бўлган тартибга солиш ишлари самарадорлигини баҳолаш имконини беради ва зарурат туғилганда керакли чоралар кўрилишига йўл очади. Шунинг учун, АМИБР мониторинг мақсадларини аниқлайди ва АМБҳисоботида баҳоланган таъсирлар ва АМИБРда тавсифланган юмшатиш чоралари билан боғлиқ ҳолда мониторинг турини белгилайди. Хусусан, АМИБР мониторинг бўлими қуйидагиларни таъминлайди: (а) ўлчовлар параметрлари, ишлатиладиган усуллар, саралаш жойлари, ўлчовларнинг частотаси билан бирга мониторинг чораларининг аниқ тавсифи ва техник тафсилотлари; ва (б) мониторинг ва ҳисобот бериш процедуралари: (i) юмшатиш бўйича аниқ чора-тадбирларни талаб қиладиган шарт-шароитларни барвақт аниқлашни таъминлаш ва (ii) юмшатиш жараёни ва натижалари тўғрисида маълумот бериш.

Салоҳиятни ривожлантириш ва ўқитиш

Экологик лойиҳа таркибий қисмларини ўз вақтида ва самарали амалга оширишни таъминлаш ва юмшатиш чора-тадбирларини амалга ошириш учун АМИБР АМБ томонидан жойларда ёки агентлик ва вазирлик даражасида экологик бўлинмалар мавжудлиги, роли ва қобилиятини баҳолайди. [3] Агар керак бўлса, АМИБР ушбу бўлимларни ташкил этиш ёки кенгайтириш ва АМБ тавсияларини амалга ошириш учун ходимларни ўқитишни тавсия қилади. Хусусан, АМИБР юмшатиш ва мониторинг чораларини амалга ошириш учун масъул бўлган институционал тузилмаларнинг аниқ тавсифини белгилайди (масалан, фойдаланиш, назорат, назоратни амалга ошириш, бажарилишини мониторинг қилиш, тузатиш чоралари, молиялаштириш, ҳисобот бериш ва ходимларни ўқитиш учун). Амалга ошириш учун масъул бўлган агентликларда атроф-муҳитни бошқариш қобилиятини кучайтириш учун кўпгина АМИБРлар қуйидаги қўшимча мавзулардан бирини ёки бир нечтасини қамраб олади: (а) техник ёрдам дастурлари (б) асбоб-ускуналар ва материалларни сотиб олиш ва (с) ташкилий ўзгаришлар.

Амалга ошириш жадвали ва харажатлар сметаси

Барча уч жиҳат (юмшатиш, мониторинг ва салоҳиятни ривожлантириш) учун, АМИБР (а) лойиҳани амалга оширишнинг умумий режалари бўйича босқичма-босқич ва мувофиқлаштиришни кўрсатиб, лойиҳанинг бир қисми сифатида амалга оширилиши керак бўлган чора-тадбирларни амалга ошириш жадвалини тақдим этади; ва (б) АМИБРни амалга ошириш учун капитал ва такрорий харажатлар сметаси ҳамда маблағ манбалари таъминлайди. Ушбу рақамлар лойиҳанинг умумий жадвалига ҳам киритилган.

АМИБРнинг Лойиҳа билан интеграллашуви

Қарз олувчининг лойиҳани давом эттириш тўғрисидаги қарори ва Банкнинг уни қўллаб-қувватлаш тўғрисидаги қарори қисман АМИБР самарали бажарилишини натижасига биноан белгиланади. Бинобарин, Банк ушбу режани юмшатиш ва мониторингнинг алоҳида чоралари ва институционал мажбуриятларни белгилашда аниқ бўлишини кутади ва уни лойиҳани умумий режалаштириш, лойиҳалаш, бюджет ва амалга ошириш билан бирлаштириш керак. Бундай интеграцияга лойиҳа доирасида бошқа компонентлар қатори молиялаштириш ва назорат қилиш учун АМИБРни яратиш орқали эришилади.

Манба: ОС4 4.01, С-Илова-Атроф-муҳитни бошқариш режаси.

http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/PROJECTS/EXTPOLICIES/EXTOPMANUAL

ИЛОВА - 11. АТРОФ-МУҲИТНИ БОШҚАРИШ РЕЖАСИНИ ТЕКШИРИШ РЎЙХАТИ (КИЧИК ҲАЖМДАГИ ҚУРИЛИШ / РЕАБИЛИТАЦИЯ СУБ-ЛОЙИҲАЛАРИ УЧУН)

АМИБР назорат рўйхатидан фойдаланиш бўйича умумий кўрсатмалар:

Кичик йўлларни қайта тиклаш ёки велосипед йўлларини қуриш каби кам хавфли қурилиш лойиҳалари учун ЕМО (Европа ва Марказий Осиё) хавфсизликни таъминлаш гуруҳи муқобил АМИБР (атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаси) форматини ишлаб чиқдилар. Жаҳон банкининг атроф-муҳит муҳофазаси талабларини (а) кичик миқёсда ёки режалаштирилган тадбирларнинг табиати атроф-муҳитга кам таъсир кўрсатадиган лойиҳаларга киритишга ёндашиш; (б) атроф-муҳитни баҳолаш ва бошқариш бўйича мамлакат тизимлари яхши ишлайдиган мамлакатларда жойлашган. Текширув варақаси шакли илғор амалиётнинг асосий чоралари тан олиниши ва амалга оширилишини таъминлаш учун ишлаб чиқилган бўлиб, улар фойдаланувчилар учун қулай ва Жаҳон банкининг хавфсизлик талабларига мос бўлиши керак.

АМИБР назорат рўйхати шакли кичик, маҳаллийлаштирилган таъсирга эга ёки оддий, кам хавфли табиатга эга бўлган қурилиш ишлари бўйича контрактларда асосий юмшатиш чораларини қамраб олишга ҳаракат қилади. Ушбу формат ОС 4.01 бўйича Б тоифадаги лойиҳалар учун Жаҳон банкининг атроф-муҳитни баҳолашнинг минимал талабларига жавоб берадиган АМИБРнинг асосий элементларини тақдим этади. Ушбу рўйхат мақсади шундан иборатки, у оддий қурилиш ишлари бўйича пудратчилар ва пудратчилар учун амалий, аниқ ва амалга ошириладиган қўлланмаларни таклиф қилади. Бу лойиҳалаштиришнинг якуний босқичида бажарилиши керак, ёки мустақил равишда ёки миллий қонунчилик асосида ишлаб чиқарилган ҳар қандай экологик ҳужжатлар билан (масалан, АМИТБ ҳисоботи), тендер ҳужжатларининг ажралмас қисми ва охирида бажариладиган ишлар бўйича шартномалар бўлиши керак.

АМИБР текширув варағи қуйидаги бўлимлар иборат:

1-қисмлойиҳани тавсифловчи, институционал ва тартибга солувчи жиҳатларни кўрсатадиган, лойиҳанинг техник таркибини тавсифлайдиган, салоҳиятни ошириш учун ҳар қандай потенциал эҳтиёжни тавсифловчи ва жамоат билан маслаҳатлашув жараёнини қисқача тавсифловчи қисмни ўз ичига олади. Ушбу бўлим, шубҳасиз, икки варақгача бўлиши керак. Зарур бўлганда қўшимча маълумотларга илова қилиниши мумкин.
2-қисммумкин бўлган экологик ва ижтимоий таъсирларнинг скрининг варақасини ўз ичига олади, унда фаолият ва атроф-муҳитнинг мумкин бўлган муаммолари оддий «Ҳа / Йўқ» форматида текширилиши мумкин. Агар бирон-бир фаолият / муаммо «ҳа» ни текшириш орқали қўзғатилган бўлса, кейинги 3-қисмнинг жадвалидаги тегишли бўлимга ҳаволани киритиш мумкин, унда аниқ белгиланган экологик ва ижтимоий бошқарув ва юмшатиш чоралари мавжуд.
3-қисм2-қисм бўйича олиб борилган чора-тадбирларнинг тегишли равишда бажарилишини таъминлаш учун атроф-муҳитни юмшатиш режасини акс эттиради. Б тоифадаги лойиҳалар учун стандарт хавфсизлик талаблари асосида ишлаб чиқарилган Бошқарув Режалари учун талаб қилинадиган форматга эга.

4-қисмПудратчига, шунингдек, ҳокимият ва Жаҳон банки мутахассисларига атроф-муҳитни бошқариш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тадбирларининг тегишли равишда амалга оширилишини назорат қилиш ва бузилишлар ва камчиликларни ўз вақтида аниқлаш имконини берадиган оддий мониторинг режаси.

1-бўлим. Лойиха маълумоти

ИНСТИТУЦИОНАЛ ВА МАЪМУРИЙ КЕЛИШУВЛАР				
Давлат				
Лойиҳа номи				
Лойиҳа ва фаолият доираси				
Институционал келишувлар (номлар ва шартномалар)	ЖБ (Лойиҳа Жамоаси Раҳбари)	Лойиха бошқарувчиси	Махллий ҳамкор/қабул қилувчи	
Амалга ошириш тадбирлар (номи ва шартномалар)	Хавфсизлик назорати	Маҳаллий хамкорлар назорати (кузатуви)	Маҳаллий инспекцион назорати	Пудратчи
ХУДУД ТАВСИФИ				
Худуд номи				
худуд жойлашишини тавсифланг			*Илова 1*: Худуд харитаси [ ]Ҳа / [ ]Йўқ	
Ким ер эгаси?				
Географик тавсифи				
ҚОНУНЧИЛИК				
Лойиҳа фаолиятига таълуқли миллий ва маҳаллий Қонунчилик ва рухсатномаларни аниқланг				
ЖАМОАТ МАСЛАҲАТИ				
жамоат маслаҳатлашув жараёни қачон / қаерда бўлганлигини аниқланг				
ИНСТИТУЦИОНАЛ САЛОҲИЯТНИ ОШИРИШ				
Салоҳиятни ошириш ишлари амалга ошириладими? (Ҳа/йўқ)	[ ], агар Ҳа бўлса, *2-Илова* салоҳиятини ошириш дастурини ўз ичига олади			

Бенефициар: ***Имзо:*** ***Сана:***

ЭКОЛОГИК/ИЖТИМОЙ СКРИНИНГ			
Ҳудуд фаолияти қуйидагилардан бирини ўз ичига олади / қамраб оладими:	**Фаолият**	**Статус**	**Қўшимча ҳаволалар**
	. Бинони қайти тиклаш	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Қуйидаги **B** бўлимига қаранг
	. Янги қурилма	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Қуйидаги **B** бўлимига қаранг
	. Алоҳида оқова сувларни тозалаш тизими	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Қуйидаги **C** бўлимига қаранг
	. Тарихий бино (лар) ва туманлар	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Қуйидаги **D** бўлимига қаранг
	. Ер ажратиш[40]	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Қуйидаги **E** бўлимига қаранг
	.Хавфли ёки токсик материаллар[41]	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Қуйидаги **F** бўлимига қаранг
	. Ўрмонлар ва / ёки муҳофаза қилинадиган ҳудудларга таъсири	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Қуйидаги **G** бўлимига қаранг
	. Тиббий чиқиндилар билан ишлаш / бошқариш	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Қуйидаги **H** бўлимига қаранг
	Йўл ҳаракати ва пиёдалар хавфсизлиги	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Қуйидаги **I** бўлимига қаранг

[40] Лойиҳа янги биноларни қуришни фақат ер олиш зарурияти бўлмаган ва бошқа кўчириш билан боғлиқ бўлмаган ҳолларда қўллаб-қувватлайди; бундай ҳолатларда инвестор ерга эгалик ҳуқуқига эга бўлиши керак, шунингдек суб-лойиҳаларни қўллаш пайтида эрлар эгаллаб олинмаганлигини ёки ноқонуний ишлатилаётганлигини исботлаши керак.
[41] Токсик / хавфли материал асбест, заҳарли бўёқлар, қўрғошин бўёқларини олиб ташлаш ва ҳоказоларни ўз ичига олади ва улар билан чекланмайди.

ФАОЛИЯТ	ПАРАМЕТР	ЮМШАТИШ ЧОРАЛАРИ РЎЙХАТИ
А. Умумий шартлар	Билдиришнома ва ишчилар хавфсизлиги	Маҳаллий қурилиш ва атроф-муҳит инспекциялари ва жамоалар келгуси тадбирлар тўғрисида хабардор қилинди Жамоятчилик ишлар тўғрисида оммавий ахборот воситаларида ва / ёки оммага кириш мумкин бўлган сайтларда (шу жумладан ишлар сайтида) тегишли билдириш орқали хабардор қилинмоқда. Қурилиш ва / ёки қайта тиклаш учун қонуний талаб қилинган барча рухсатномалар олинди Барча ишлар қўшни аҳоли ва атроф-муҳитга таъсирини минималлаштириш учун хавфсиз ва интизомли тарзда бажарилади. Ишчилар халқаро илғор тажрибага амал қиладилар (ҳар доим қаттиқ нарсалар, зарур бўлганда ниқоблар ва ҳимоя кўзойнаклари, жабдуқлар ва ҳимоя этиклари) Сайтларни тегишли равишда ўрнатилиши ишчиларга асосий қоидалар ва қоидаларга риоя қилиш тўғрисида хабар беради.
В. Умумий қайта тиклаш ва / ёки қурилиш ишлари	Ҳаво сифати	Уйни бузиш пайтида биринчи қават устидаги чиқинди қуқурларидан фойдаланинг Тозалашни назорат қилинадиган жойда сақланг ва чангни камайтириш учун сув сепинг Пневматик бурғулаш / деворни бузиш пайтида чанга доимий сув сепиш ва / ёки ҳудудга чанг элагини ўрнатиш. Атрофдаги муҳитни (йўлакчалар, йўллар) чангни камайтириш учун чиқинчилардан ҳоли сақланг Қурилиш / чиқинди материалларини очиқ ҳолатда ёқишга йўл қўйилмайди Қурилиш транспорт воситаларининг бекорчи юришига йўл қўйилмайди
	Шовқин	Қурилиш шовқини рухсатномада келишилган вақт билан чекланади Иш пайтида генераторлар, ҳаво компрессорлари ва бошқа кучли механик ускуналарнинг двигатель қопқоқлари ёпиқ бўлиши керак ва ускуналар имкон қадар турар-жойлардан узоқда жойлаштирилади.
	Сув сифати	Ҳудуд, масалан, эрозия ва чўкинди жинсларини назорат қилиш бўйича тегишли чораларни ўрнатади, масалан. чўкинди тўпланишининг олдини олиш ва канализация ва яқин атрофдаги дарёлар ва дарёларнинг ҳаддан ташқари хиралашувига олиб келмаслик учун пичан пичоқлари ва / ёки тўсиқлар
	Чиқиндиларни бошқариш	Чиқиндиларни йиғиш ва йўқ қилиш йўллари ва жойлари қазиш, бузиш ва қурилиш

ФАОЛИЯТ	ПАРАМЕТР	ЮМШАТИШ ЧОРАЛАРИ РЎЙХАТИ
		ишлари натижасида кутилаётган барча асосий чиқиндилар учун аниқланади. Қурилиш ва бузиш чиқиндилари умумий чиқиндилар, органик, суюқ ва кимёвий чиқиндилар жойида саралаш йўли билан ажратилади ва тегишли идишларда сақланади. Қурилиш чиқиндилари лицензияланган коллекторлар томонидан тўғри йиғиб олинади Чиқиндиларни йўқ қилиш тўғрисидаги ёзувлар лойиҳалаштирилган тартибда тўғри бошқариш учун далил сифатида сақланади. Қачон мумкин бўлса, Пудратчи тегишли ва ҳаётий материалларни (асбестни ўз ичига олган ҳолатлардан ташқари) қайта ишлатади ва қайта ишлайди.
В.Алоҳида оқова сувларни тозалаш тизими	Сув сифати	Санитария чиқиндилари ва оқава сувларни қурилиш майдонларидан (ўрнатиш ёки реконструкция қилиш) олиб киришга ёндашув маҳаллий ҳокимият органлари томонидан тасдиқланиши керак Қабул қилинадиган сувларга юборилишидан олдин, оқова сувларнинг алоҳида тизимларидаги оқава сувлар оқова сувлар ва тозалаш тизимининг миллий кўрсатмаларида белгиланган минимал сифат талабларига жавоб берадиган даражада тозаланиши керак. Янги оқава сув тизимларининг мониторинги (олдин / кейин) амалга оширилади
Г. Тарихий бино(лар)	Маданий мерос	Агар бино аниқ бир тарихий иншоот бўлса, бундай тузилишга жуда яқин жойлашган ёки белгиланган тарихий ҳудудда жойлашган бўлса, маҳаллий ҳокимият идораларидан рухсатномаларни олиш ва барча қурилиш ишларини маҳаллий ва миллий қонунчиликка мувофиқ амалга ошириш. Қазишма ёки қурилишда учрайдиган артефактлар ёки бошқа «тасодифий топилмалар» қайд этилиб, рўйхатга олиниши, масъул ходимлар билан боғланишлари ва шу каби топилмаларни ҳисобга олиш учун кечиктирилган ёки ўзгартирилган ишларни амалга ошириши таъминланиши керак.
Д. Ер ажратиш	Ер ажратиш режси/меъёрлари	Агар ерни мусодара қилиш кутилмаган бўлса, лекин бу талаб қилинса ёки қонуний ёки ноқонуний ердан фойдаланувчиларнинг даромадларидан фойдаланиш имконияти йўқолиши кутилмаган бўлса, лекин бу юз бериши мумкин бўлса, Банкнинг Вазифалар гуруҳи раҳбарига дарҳол мурожаат қилинади. Банк томонидан тасдиқланган эрни олиш режаси (агар лойиҳа талаб қилса), лойиҳа ишлари бошланишидан олдин амалга оширилади.

ФАОЛИЯТ	ПАРАМЕТР	ЮМШАТИШ ЧОРАЛАРИ РЎЙХАТИ
Е Заҳарли материаллар	Асбестни бошқариш	Агар асбест лойиҳа жойида жойлашган бўлса, у хавфли материал сифатида аниқ белгиланиши керак Иложи бўлса, асбест тегишли равишда жойлаштирилади ва таъсир қилишни минималлаштириш учун муҳрланади. Тозалашдан олдин асбест (агар олиб ташлаш керак бўлса) асбест чангини камайтириш учун намлаш воситаси билан ишланади. Асбестни малакали ва тажрибали мутахассислар ишлов беради ва йўқ қилади Агар асбест моддаси вақтинча сақланадиган бўлса, чиқиндилар ёпиқ идишлар ичига хавфсиз тарзда ўралган ва тегишли равишда белгиланган бўлиши керак. Олиб ташланган асбест қайта ишлатилмайди
	Токсик / хавфли чиқиндиларни бошқариш	Вақтинча барча хавфли ёки токсик моддаларни сақлаш жойида таркиби, хусусиятлари ва ишлов берилиши тўғрисидаги маълумотлар кўрсатилган хавфсиз контейнерларда сақланади. Хавфли моддаларнинг контейнерлари сувнинг тўкилмаслиги учун сув ўтказмайдиган идишга жойлаштирилиши керак Чиқиндилар махсус лицензияланган ташувчилар томонидан ташилади ва лицензияланган жойда сақланади Заҳарли моддалар ёки эритувчилар ёки қўрғошин асосидаги бўёқлардан фойдаланилмайди
Ж.Ўрмонлар ва / ёки муҳофаза қилинадиган ҳудудларга таъсири	Муҳофаза қилиш	Фаолиятнинг бевосита атрофидаги барча тан олинган табиий яшаш жойлари, ботқоқ эрлар ва муҳофаза қилинадиган ҳудудлар зарар кўрмайди ёки эксплуатация қилинмайди, барча ходимларга ов қилиш, боқиш, ўрмонларни кесиш ва бошқа зарар этказадиган фаолият тақиқланади. Фаолият яқинидаги катта дарахтлар учун катта тўсиқ билан тўсиб қўйинг ва кордон қўйинг ва илдиз тизимини ҳимоя қилинг ва дарахтларга зарар этказишдан эҳтиёт бўлинг. Қўшни сув-ботқоқ ерлари ва дарёлар қурилиш майдончаси оқиб тушишидан ҳимоя қилинади ва тегишли равишда эрозия ва чўкинди назорат қилиш хусусиятига эга бўлиб, улар пичан пичанлари ва шилимшиқ тўсиқлар билан чегараланмайди. Қўшни ҳудудларда, айниқса қўриқланадиган ҳудудларда лицензиясиз қарз олиш жойлари, карерлар ёки ахлатхоналар бўлмайди.

Атроф-муҳит мониторинги режаси (мисол) Босқич	**Нима** (Параметр кузатилиши керакми?)	**Қаерда** (Параметр кузатилиши керакми?)	**Қандай қилиб** (Параметр кузатилиши керакми?)	**Қачон** (Оралиғини/ёки давомийлиги аниқланг)	**Нима учун** (Параметр кузатилиши керакми?)	**Қиймати** (Агар лойиҳиа бюджетига кирилмаган бўлса)	**Ким** (Мониторинг учун ким жавобгар?)
Тайёргарлик ишлари пайтида	ҳудудга кириш йўл ҳаракатини бошкариш чиқиндиларни йўқ қилиш иншоотларининг мавжудлиги хавфли чиқиндилар рўйхати (асбестли) қурилиш материаллари сифатини назорат қилиш (масалан, бўёқлар / эритувчилар)	ҳудудда ҳудудда ҳудудга яқин жойда ҳудудда Пудратчи омбори/бино майдони	Дизайн ва лойиҳани режалаштириш синчковлик билан бажариладиган процедураларни олдиндан кўра олиш-қилмаслигини текширинг шубҳали бўлса, визуал / аналитик заҳарли материаллар маълумотлар базаларида визуал / тадқиқотлар	қурилиш бошланишидан олдин реабилитация ишлари бошланишидан олдин материаллардан фойдаланиш учун тасдиқлашдан олдин	омманинг хавфсизлиги, чиқиндиларни йўқ қилиш муаммоларини ўз вақтида аниқлаш жамоат ва иш жойларида меҳнат мухофазаси ва техника хавфсизлиги	маргинал, бюджет доирасида маргинал, бюджет доирасида; (ЛАОГда таҳлил ўтказиш учун махсус ҳисобот тайёрлаш)	Пудратчи, мухандис
Фаолият мониторинги пайтида	чанг ҳосил бўлиши шовқин ифлосланиши	ҳудудда ва яқин атрофда, таъсирланган аҳолига яқин	визуал маҳаллий аҳолининг маслаҳати	кунлик кунлик	жамоат тартибини бузмаслик	маргинал, бюджет доирасида	Пудратчи, мухандисс

	чиқинди ва оқава сув турлари, сифати ва ҳажми сирт дренажининг ишончлилиги	жойда йўқ қилиш пунктларида ёки омборхоналарда	шубҳали бўлса визуал, аналитик чиқиндиларни ташиш жойларини санаб чиқиш, оқова сувлар оқими ва оқим оқимларини текшириш	кундалик / давомийлик кундалик / давомийлик	ер ости сувларига салбий таъсирининг олдини олиш чиқиндиларни тўғри бошқариш ва йўқ қилишни таъминлаш		

ИЛОВА – 12. Атроф муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР) кичик миқёсдаги йўлларни қайта тиклаш лойиҳалари учун назорат варақалар

АМИБР назорат рўйхатидан фойдаланиш бўйича умумий кўрсатмалар:

Кичик йўлларни қайта тиклаш ёки велосипед йўлларини қуриш каби кам хавфли қурилиш лойиҳалари учун ЕМО (Европа ва Марказий Осиё) хавфсизликни таъминлаш гуруҳи муқобил АМИБР (атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаси) форматини ишлаб чиқдилар. Жаҳон банкининг атроф-муҳит муҳофазаси талабларини (а) кичик миқёсда ёки режалаштирилган тадбирларнинг табиати атроф-муҳитга кам таъсир кўрсатадиган лойиҳаларга киритишга ёндашиш; (б) атроф-муҳитни баҳолаш ва бошқариш бўйича мамлакат тизимлари яхши ишлайдиган мамлакатларда жойлашган. Текширув варақаси шакли илғор амалиётнинг асосий чоралари тан олиниши ва амалга оширилишини таъминлаш учун ишлаб чиқилган бўлиб, улар фойдаланувчилар учун қулай ва Жаҳон банкининг хавфсизлик талабларига мос бўлиши керак.

АМИБР назорат рўйхати шакли кичик, маҳаллийлаштирилган таъсирга эга ёки оддий, кам хавфли табиатга эга бўлган қурилиш ишлари бўйича контрактларда асосий юмшатиш чораларини қамраб олишга ҳаракат қилади. Ушбу формат ОС 4.01 бўйича Б тоифадаги лойиҳалар учун Жаҳон банкининг атроф-муҳитни баҳолашнинг минимал талабларига жавоб берадиган АМИБРнинг асосий элементларини тақдим этади. Ушбу рўйхат мақсади шундан иборатки, у оддий қурилиш ишлари бўйича пудратчилар ва пудратчилар учун амалий, аниқ ва амалга ошириладиган қўлланмаларни таклиф қилади. Бу лойиҳалаштиришнинг якуний босқичида бажарилиши керак, ёки мустақил равишда ёки миллий қонунчилик асосида ишлаб чиқарилган ҳар қандай экологик ҳужжатлар билан (масалан, АМИТБ ҳисоботи), тендер ҳужжатларининг ажралмас қисми ва охирида бажариладиган ишлар бўйича шартномалар бўлиши керак.

АМИБР текширув варағи қуйидаги бўлимлар иборат:

1-қисмлойиҳани тавсифловчи, институционал ва тартибга солувчи жиҳатларни кўрсатадиган, лойиҳанинг техник таркибини тавсифлайдиган, салоҳиятни ошириш учун ҳар қандай потенциал эҳтиёжни тавсифловчи ва жамоат билан маслаҳатлашув жараёнини қисқача тавсифловчи қисмни ўз ичига олади. Ушбу бўлим, шубҳасиз, икки варақгача бўлиши керак. Зарур бўлганда қўшимча маълумотларга илова қилиниши мумкин.

2-қисммумкин бўлган экологик ва ижтимоий таъсирларнинг скрининг варақасини ўз ичига олади, унда фаолият ва атроф-муҳитнинг мумкин бўлган муаммолари оддий «Ҳа / Йўқ» форматида текширилиши мумкин. Агар бирон-бир фаолият / муаммо «ҳа» ни текшириш орқали қўзғатилган бўлса, кейинги 3-қисмнинг жадвалидаги тегишли бўлимга ҳаволани киритиш мумкин, унда аниқ белгиланган экологик ва ижтимоий бошқарув ва юмшатиш чоралари мавжуд.

3-қисм2-қисм бўйича олиб борилган чора-тадбирларнинг тегишли равишда бажарилишини таъминлаш учун атроф-муҳитни юмшатиш режасини акс эттиради. Б тоифадаги лойиҳалар учун стандарт хавфсизлик талаблари асосида ишлаб чиқарилган Бошқарув Режалари учун талаб қилинадиган форматга эга.

4-қисмПудратчига, шунингдек, ҳокимият ва Жаҳон банки мутахассисларига атроф-муҳитни бошқариш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тадбирларининг тегишли равишда амалга оширилишини назорат қилиш ва бузилишлар ва камчиликларни ўз вақтида аниқлаш имконини берадиган оддий мониторинг режаси.

2 ва 3-бўлим мутахассис бўлмаганлар (масалан, Пудратчининг ҳудуд менежерлари каби) тушунадиган ва текшириш ҳамда амалга ошириш осон бўлган аниқ ва мажбурий экологик ва ижтимоий чораларни таъминлаш учун тузилган. АМИБР сметада ва талабгорларни нарх амалга ошириш таклифида бўлиши керак. 4-қисм, шунингдек, оддий воситалар ва мутахассис бўлмаган ходимлар ёрдамида асосий параметрларни кузатишни таъминлаш учун атайлаб содда тарзда ишлаб чиқилган.

АМИБР Текшириш рўйхати ҳар бир алоҳида инвестиция учун алоҳида-алоҳида, ҳудуднинг ўзига хос шартларига қараб тўлдирилади.

МУНДАРИЖА

1. Умумий лойиҳа ва ҳудуд ҳақида маълумот
2. Хавфсизлик чоралари тўғрисида маълумот
3. Юмшатиш чоралари
4. Мониторинг режаси

1-бўлим: УМУМИЙ ЛОЙИҲА ВА ХУДУД ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

ИНСТИТУЦИОНАЛ ВА МАЪМУРИЙ				
Давлат				
Лойиҳа номи				
Лойиҳа ва фаолият доираси				
Институционал келишувлар (номлар ва шартномалар)	ЖБ (Лойиҳа Жамоаси Раҳбари)	Лойиха бошқарувчиси	Махллий ҳамкор/қабул қилувчи	
Амалга ошириш тадбирлар (номи ва шартномалар)	Хавфсизлик назорати	Маҳаллий хамкорлар назорати (кузатуви)	Маҳаллий инспекцион назорати	Пудратчи
ХУДУД ТАВСИФИ				
Худуд номи				
Худуд жойлашишини тавсифланг			*Илова 1*: Худуд харитаси [ ]Ҳа / [ ]Йўқ	
Ким ер эгаси?				
Географик, физик, биологик, геологик, гидрографик ва ижтимоий-иқтисодий холатларини тавсифи				
Материаллар, айниқса агрегатлар, сув, тошларни олиш жойи ва масофаси?				
ҚОНУНЧИЛИК				

Лойиҳа фаолиятига таълуқли миллий ва маҳаллий Қонунчилик ва рухсатномаларни аниқланг	
ЖАМОАТ МАСЛАҲАТИ	
жамоат маслаҳатлашув жараёни қачон / қаерда бўлганлигини аниқланг	
ИНСТИТУЦИОНАЛ САЛОҲИЯТНИ ОШИРИШ	
Салоҳиятни ошириш ишлари амалга ошириладими? (Ҳа/йўқ)	[ ]Йўқ / [ ]Ҳа агар Ҳа бўлса, *2-Илова* салоҳиятини ошириш дастурини ўз ичига олади

2-ҚИСМ: ХАВФСИЗЛИК СКРИНИНГИ ВА ТАЙЁР ҲАРАКАТЛАР

Атроф-муҳит /Ижтимоий скрининг хавфсизлик кўрсатмалари учун			
	Фаолият / Сон (масала)	**Status**	**Тайёр ҳаракатлар**
Жой фаолияти қуйидагилардан бирини ўз ичига оладими?	Йўлларни тиклаш	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Агар "Ҳа", пастдаги **А** бўлимига қаранг
	Кичик транспорт инфратузилмасининг янги қурилиши	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Агар "Ҳа", пастдаги **А** бўлимига қаранг
	Дренаж тизимининг сиртига таъсири	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Агар "Ҳа", пастдаги **Б** бўлимига қаранг
	Тарихий бино(лар) ва туманлар	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Агар "Ҳа", пастдаги **С** бўлимига қаранг
	Ер эгаллаб олиш[42]	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Агар "Ҳа", пастдаги **Д** бўлимига қаранг
	Хавфли ёки токсик материаллар [43]	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Агар "Ҳа", пастдаги **Е** бўлимига қаранг
	Ўрмонлар ва/ёки химоя худудларга таъсири	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Агар "Ҳа", пастдаги **Ф** бўлимига қаранг
	Портламаган ўқ-дорилар хавфи	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Агар "Ҳа", пастдаги **Г** бўлимига қаранг
	Йўл ҳаракати ва пиёдалар хавфсизлиги	[ ] Ҳа [ ] Йўқ	Агар "Ҳа", пастдаги **Н** бўлимига қаранг

[42] Ер сотиб олиш одамларни бошқа жойга кўчириш, хусусий мулкка тажовузни ўзгартириш, бу сотиб олинадиган / бериладиган ва яшаётган ва / ёки кўчиб юрган ва / ёки сотиб олинган ерларда бизнес (киосклар) юритадиган одамларга таъсир кўрсатишни ўз ичига олади.

[43] Токсик / хавфли материалга асбест, токсик бўёқлар, зарарли эритувчилар, қўрғошин бўёқларини олиб ташлаш ва бошқалар киради.

3-ҚИСМ ЮМШАТИШ ЧОРАЛАРИ

ФАОЛИЯТ	ПАРАМЕТР	ЮМШАТИШ ЧОРАЛАРИ РЎЙХАТИ
0. Умумий шартлар	Билдиришнома ва ишчилар хавфсизлиги	(a) Маҳаллий қурилиш ва атроф-муҳит инспекциялари ва жамоалар келгуси тадбирлар тўғрисида хабардор қилинди (b) Жамоатчилик ишлар тўғрисида оммавий ахборот воситаларида ва / ёки оммага кириш мумкин бўлган сайтларда (шу жумладан ишлар сайтида) тегишли билдириш орқали хабардор қилинмоқда. (c) Қурилиш ва / ёки қайта тиклаш учун қонуний талаб қилинган барча рухсатномалар олинди (d) Пудратчи барча ишлар қўшни аҳоли ва атроф-муҳитга таъсирини минималлаштириш учун хавфсиз ва интизомли тарзда бажарилишига расман рози. (e) Ишчиларнинг ШҲВ халқаро тажрибага мос келади (ҳар доим ниқоблар ва ҳимоя кўзойнаклари, жабдуқлар ва ҳимоя этиклари) (f) Сайтларни тегишли равишда ўрнатилиши ишчиларга асосий қоидалар ва қоидаларга риоя қилиш тўғрисида хабар беради.
A.Умумий қайта тиклаш ва / ёки қурилиш ишлари	Ҳаво сифати	(a) Қазиш ишлари пайтида чангни назорат қилиш чоралари қўлланилади, масалан. эрга пуркаш ва намлаш орқали (b) Чиқиндилар, қазиб олинган тупроқ ва агрегатлар назорат қилинадиган жойда сақланиши ва чангни камайтириш учун сув туманига пуркалган бўлиши керак. (c) Пневматик бурғулаш ёки йўлак ва пойдеворларни синдириш пайтида чанг доимий сув пуркаш ва / ёки жойига чанг пардаси ўрнатилиши билан тўхтатилиши керак. (d) Атрофдаги атроф-муҳит (йўллар, йўллар) чангни камайтириш учун тупроқ ва қолдиқлардан холи бўлиши керак (e) Қурилиш / чиқинди материалларини очиқ ҳолатда ёқишга йўл қўйилмайди (f) Барча машиналар эмиссия қоидаларига жавоб беради, яхши хизмат кўрсатилади ва хизмат кўрсатилади ва қурилиш майдончаларида ортиқча ишламаслиги керак.
	Шовқин	(a) Қурилиш шовқини рухсатномада келишилган вақт билан чекланади (b) Иш пайтида генераторлар, ҳаво компрессорлари ва бошқа кучли механик ускуналарнинг двигатель қопқоқлари ёпиқ бўлиши керак ва ускуналар имкон қадар турар-жойлардан узоқда жойлаштирилади.
	Сув сифати	(a) Ҳудуд, масалан, эрозия ва чўкинди жинсларини назорат қилиш бўйича тегишли чораларни ўрнатади, масалан. чўкинди тўпланишининг олдини олиш ва канализация ва яқин атрофдаги дарёлар ва дарёларнинг ҳаддан ташқари хиралашувига олиб келмаслик учун пичан пичоқлари ва / ёки тўсиқлар
	Чиқиндиларни бошқариш	(a) Чиқиндиларни йиғиш ва йўқ қилиш йўллари ва жойлари қазиш, бузиш ва қурилиш ишлари натижасида кутилаётган барча асосий чиқиндилар учун аниқланади. (b) Қурилиш ва бузиш чиқиндилари умумий чиқиндилар, органик, суюқ ва кимёвий чиқиндилар жойида саралаш йўли билан ажратилади ва тегишли идишларда сақланади. (c) Қурилиш чиқиндилари лицензияланган коллекторлар томонидан тўғри йиғиб олинади (d) Чиқиндиларни йўқ қилиш тўғрисидаги ёзувлар лойиҳалаштирилган тартибда тўғри бошқариш учун далил

		сифатида сақланади. (e) Қачон мумкин бўлса, Пудратчи тегишли ва ҳаётий материалларни (асбестни ўз ичига олган ҳолатлардан ташқари) қайта ишлатади ва қайта ишлайди.
Б. Ташқи дренаж тизимига таъсири	Сув сифати	(a) Ер ости сувларининг тартибга солинмаган қазиб олиниши ёки технологик сувлар, цемент шламлари ёки бошқа ифлосланган сувларнинг ерга ёки қўшни дарёларга ёки дарёларга назоратсиз оқиши бўлмайди; Пудратчи барча зарур лицензиялар ва рухсатномаларни олади ва сувни чиқариш ва оқова сувлар тизимини тартибга солинади. (b) Қурилиш ишлари давомида табиий дарёлар, дарёлар, кўллар ва кўлларни чўктириш, ифлослантирмаслик, тўсиб қўйиш ёки бошқа усулларга салбий таъсир кўрсатмаслик учун тўғри дренаж тизимлари ўрнатилади ва парвариш қилинади. (c) Тасодифий ёқилғи, мойлаш материаллари ва бошқа заҳарли ёки заҳарли моддаларнинг тўкилишини олдини олиш ва уларга жавоб бериш тартиб-қоидалари мавжуд. (d) Қурилиш транспорт воситалари ва машиналари фақат оқадиган сувлар табиий юза сув ҳавзаларини ифлослантирмайдиган жойларда ювилади
С. Тарихий бино(лар)	Маданий мерос	(a) Белгиланган тарихий иншоот яқинида ёки белгиланган тарихий ҳудудда жойлашган қурилиш ишлари олиб борилмайди. (b) Қазишма ёки қурилишда учрайдиган артефактлар ёки бошқа «тасодифий топилмалар» қайд этилиб, рўйхатга олиниши, масъул ходимлар билан боғланишлари ва шу каби топилмаларни ҳисобга олиш учун кечиктирилган ёки ўзгартирилган ишларни амалга ошириши таъминланиши керак.
Д. Ер ажратиш	Ер ажратиш режси/меъёрлари	(a) Агар ерни мусодара қилиш кутилмаган бўлса, лекин бу талаб қилинса ёки қонуний ёки ноқонуний ердан фойдаланувчиларнинг даромадларидан фойдаланиш имконияти йўқолиши кутилмаган бўлса, лекин бу юз бериши мумкин бўлса, Банкнинг Вазифалар гуруҳи раҳбарига дарҳол мурожаат қилинади. (b) Тасдиқланган кўчиришни қабул қилиш режаси амалга оширишдан олдин Банкнинг розилиги учун тайёрланади
Е. Токсик материаллар	Асбестни бошқариш	(a) Агар асбест лойиҳа жойида жойлашган бўлса, у хавфли материал сифатида аниқ белгиланиши керак (b) Иложи бўлса, асбест тегишли равишда жойлаштирилади ва таъсир қилишни минималлаштириш учун муҳрланади. (c) Тозалашдан олдин асбест (агар олиб ташлаш керак бўлса) асбест чангини камайтириш учун намлаш воситаси билан ишланади. (d) Асбестни малакали ва тажрибали мутахассислар ишлов беради ва йўқ қилади (e) Агар асбест моддаси вақтинча сақланадиган бўлса, чиқиндилар ёпиқ идишлар ичига хавфсиз тарзда ўралган ва тегишли равишда белгиланган бўлиши керак. Ҳудуддан рухсатсиз олиб ташланишига қарши хавфсизлик чоралари кўрилади. (f) Олиб ташланган асбест қайта ишлатилмайди
	Токсик / хавфли чиқиндиларни бошқариш	(a) Вақтинча барча хавфли ёки токсик моддаларни сақлаш жойида таркиби, хусусиятлари ва ишлов берилиши тўғрисидаги маълумотлар кўрсатилган хавфсиз контейнерларда сақланади. (b) Хавфли моддаларнинг контейнерлари сувнинг тўкилмаслиги учун сув ўтказмайдиган идишга жойлаштирилиши керак (c) Чиқиндилар махсус лицензияланган ташувчилар томонидан ташилади ва лицензияланган жойда

		сақланади (d) Заҳарли моддалар ёки эритувчилар ёки қўрғошин асосидаги бўёқлардан фойдаланилмайди
Ф. Таъсирланган ўрмонлар, ботқоқ эрлар ва / ёки муҳофаза қилинадиган ҳудудлар	Экотизимни ҳимоя қилиш	(a) Фаолиятнинг бевосита атрофидаги барча тан олинган табиий яшаш жойлари, ботқоқ эрлар ва муҳофаза қилинадиган ҳудудлар зарар кўрмайди ёки эксплуатация қилинмайди, барча ходимларга ов қилиш, боқиш, ўрмонларни кесиш ва бошқа зарар этказадиган фаолият тақиқланади. (b) Қурилиш ишлари олиб борилаётган жойда катта дарахтлардан бўйича сўров ва инвентаризация қилиш керак, катта дарахтларга белги қўйилиб, тўсиқлар билан боғланган, уларнинг илдиз тизими ҳимоя қилинган ва дарахтларга зарар этказилишининг олди олинган. (c) Қўшни сув-ботқоқ ерлари ва дарёлар қурилиш майдончаси оқиб тушишидан ҳимоя қилинади ва тегишли равишда эрозия ва чўкинди назорат қилиш хусусиятига эга бўлиб, улар пичан пичанлари ва шилимшиқ тўсиқлар билан чегараланмайди. (d) Қўшни ҳудудларда, айниқса қўриқланадиган ҳудудларда лицензиясиз қарз олиш жойлари, карерлар ёки ахлатхоналар бўлмайди.
Г. Портлатилмаган ўқ-дорилар хавфи	Инсон саломатлиги ва хавфсизлиги учун хавф	(a) Ҳар қандай қазиш ишларини бошлашдан олдин, Пудратчи тегишли органлар томонидан қурилиш майдонининг портлатилмаган ўқ-дорилар хавфи бўйича текширилганлигига ишонч ҳосил қилади
Н Йўл ва пиёдалар хавфсизлиги	Қурилиш ишлари орқали жамоат транспорти ва пиёдалар учун тўғридан-тўғри ёки билвосита хавфлар	(b) Пудратчи миллий қоидаларга мувофиқ, қурилиш майдончаси тўғри қўриқланишини ва қурилиш билан боғлиқ ҳаракатни тартибга солишини кафолатлайди. Бунга қуйидагилар киради, лекин улар билан чекланмайди ▪ Сигналларни ўрнатиш, огоҳлантириш белгилари, тўсиқлар ва йўлнинг бурилишлари: сайт аниқ кўриниб туради ва аҳолини барча мумкин бўлган хавф-хатарлардан огоҳлантиради ▪ Йўл харакатини бошқариш тизими ва ходимларни ўқитиш, айниқса сайтга кириш ва сайтга яқин трафик учун. Қурилиш ҳаракатига халақит берадиган пиёдалар учун хавфсиз ўтиш ва ўтиш жойларини таъминлаш. ▪ Иш вақтини маҳаллий трафик жадвалига мослаштириш, масалан. иш пайтида ёки чорва молларининг ҳаракатида асосий транспорт ҳаракатларидан қочиш ▪ Агар керак бўлса, жойларда хавфсиз ўтиш учун сайтдаги ўқитилган ва кўринадиган ходимлар томонидан ҳаракатни фаол бошқариш ▪ Қурилиш пайтида барча қўшни офис бинолари, дўконлар ва турар жойларга хавфсиз ва узлуксиз киришни таъминлаш

4-ҚИСМ: МОНИТОРИНГ РЕЖАСИ (НАМУНАЛИ, КЕРАК БЎЛСА КЕНГАЙТИРИЛГАН БЎЛИШИ)

Атроф-муҳит мониторинги режаси (мисол) Босқич	**Нима** (Параметр кузатилиши керакми?)	**Қаерда** (Параметр кузатилиши керакми?)	**Қандай қилиб** (Параметр кузатилиши керакми?)	**Қачон** (Оралиғини/ ёки давомийлиги аниқланг)	**Нима учун** (Параметр кузатилиши керакми?)	**Қиймати** (Агар лойиҳиа бюджетига кирилмаган бўлса)	**Ким** (Мониторинг учун ким жавобгар?)
Тайёргарлик ишлари пайтида	ҳудудга кириш йўл ҳаракатини бошкариш чиқиндиларни йўқ қилиш иншоотларининг мавжудлиги хавфли чиқиндилар рўйхати (асбестли) қурилиш материаллари сифатини назорат қилиш (масалан, бўёқлар / эритувчилар)	ҳудудда ҳудудда ҳудудга яқин жойда ҳудудда Пудратчи омбори/бино майдони	Дизайн ва лойиҳани режалаштириш синчковлик билан бажариладиган процедураларни олдиндан кўра олиш-қилмаслигини текширинг шубҳали бўлса, визуал / аналитик заҳарли материаллар маълумотлар базаларида визуал / тадқиқотлар	қурилиш бошланишидан олдин реабилитация ишлари бошланишидан олдин материаллардан фойдаланиш учун тасдиқлашдан олдин	омманинг хавфсизлиги, чиқиндиларни йўқ қилиш муаммоларини ўз вақтида аниқлаш жамоат ва иш жойларида меҳнат мухофазаси ва техника хавфсизлиги	маргинал, бюджет доирасида маргинал, бюджет доирасида; (ЛАОГда таҳлил ўтказиш учун махсус ҳисобот тайёрлаш)	Пудратчи, мухандис
Фаолият мониторинги пайтида	чанг ҳосил бўлиши шовқин ифлосланиши	ҳудудда ва яқин атрофда, таъсирланган аҳолига яқин жойда	визуал маҳаллий аҳолининг маслаҳати	кунлик кунлик	жамоат тартибини бузмаслик	маргинал, бюджет доирасида	Пудратчи, мухандис

	чиқинди ва оқава сув турлари, сифати ва ҳажми сирт дренажининг ишончлилиги	йўқ қилиш пунктларида ёки омборхоналарда	шубҳали бўлса визуал, аналитик чиқиндиларни ташиш жойларини санаб чиқиш, оқова сувлар оқими ва оқим оқимларини текшириш	кундалик / давомийлик кундалик / давомийлик	ер ости сувларига салбий таъсирининг олдини олиш чиқиндиларни тўғри бошқариш ва йўқ қилишни таъминлаш		

ИЛОВА – 13. АТРОФ-МУҲИТНИ СКРИНИНГ НАЗОРАТ ВАРОҒИ (1)

1-Шакл: Бенефициар томонидан тўлдирилади (яъни вилоят/туман ҳокимликлари / Кўмакдош ҳамкорлар, қишлоқ фасилитаторлари, қишлоқ муҳандислари ёрдамида маҳалла ривожланиш гурухи аъзолари томонидан бажарилади)

1. **Лойиҳа номи:** Қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш лойихаси

2.**Лойиҳанинг қисқача тавсифи қуйидагиларни ўз ичига олади**:
- ✓ лойиҳа моҳияти – лойиха хақида қисқача маълумот
- ✓ қиймати – тахминий сумма
- ✓ жисмоний хажми -
- ✓ майдони - 0000 м^2
- ✓ жойлашган жойи - тўлиқ манзил
- ✓ мулкка эгалик килиш – худуд кимга тегишлик
- ✓ олиб борилаётган ишлар давомийлиги -
- ✓ кенгайтириш ёки янги қуриш режалари – тўлиқ маълумот

3. **Қурилиш ёки эксплуатация босқичларида лойиҳа қуйида келтирилган атроф-муҳит параметрларига таъсир кўрсатадими?** Қайси даврларда таъсир қилиши ва енгиллаштирувчи чораларни кўриш зарурлигини кўриб чиқиб тўлдиринг.

Атроф- муҳитга дахлдор компонентлар	Қурилиш босқичи	Операцион (амалга ошириш) босқичи	Енгиллаштириш чоралари
Ер ости муҳити			
Ер ва тупроқнинг таназзулга учраши: лойиҳа ер қазишни ўз ичига оладими?			
Қаттиқ, шу жумладан токсик чиқиндилар ҳосил бўладими?			
Тупроқ ва ер ости сувларининг ифлосланиши			
Ҳавонинг сифати			
Лойиҳа давомида атроф-муҳитга флослантирувчи чиқиндилар ташланадими ?			
Сув			
Сув миқдори: лойиҳа давомида сувдан фойдаланиладими?			
Сув сифати/ифлосланиш: лойиҳа ер усти сувларининг ифлосланишига таъсир қиладими?			
Ўсимлик дунёси			
Лойиҳа давомида ўсимлик дунёсига таъсири ?			
Ижтимоий-иқтисодий муҳит			
Лойиҳа инсон саломатлигининг ёмонлашишига, меҳнат хавфсизлиги ва лойиҳа ҳудуди яқинида яшовчи аҳолининг безовталанмаслигини таъминлай оладими?			
Мазкур лойиҳа маҳаллий аҳолининг атроф-муҳит бўйича муомо ва мулоҳазаларини инобатга олиш учун жамоавий маслаҳатларни талаб этадими?			
Ижтимоий таъсирлар			

Имзоланди:

Вилоят/туман

Ҳокимияти вакиллари _____ _____

ФИШ *имзо*

Маҳалла ривожлантириш

гуруҳи аъзолари _____ _____

ФИШ *имзо*

Кўмакдош ҳамкорлар _____ _____

ФИШ *имзо*

Қишлоқ фасилитаторлари _____ _____

ФИШ *имзо*

Қишлоқ муҳандислари _____ _____

ФИШ *имзо*

2-шакл *(вилоят ХБМ томонидан экологик текширув натижалари асосида тўлдирилиши керак)*

1. Лойиҳанинг экологик тоифаси (А, Б ёки С) _____ (агар лойиҳа А тоифасига киритилган бўлса, кейинги параграфларни тўлдиришнинг ҳожати йўқ - суб-лойиҳани лойиҳага киритиш мумкин эмас)

2. Лойиҳавий тадбирлар қуйидаги тарзда амалга оширилади:
a) Нозик ва қиймати юқори экотизимларда - ботқоқ ерларда, ёввойи ерларда ва йўқолиб кетиш хавфи остида турган турларнинг яшаш жойларида - _(ҳа ёки йўқ)
b) археологик ва / ёки тарихий жойлар ёки мавжуд маданий ва ижтимоий муассасалар жойлашган жойларда ёки унинг ёнида; - _(ҳа ёки йўқ)
c) кўчириш талаб этиладиган ёки ифлосланишнинг потенциал таъсири ва бошқа бузилишлар жамоаларга жиддий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган зич жойлашган жойларда; - ____ (ҳа ёки йўқ)
d) Катта қурилиш фаолиятлари бор бўлган ҳудудларда ёки табиий ресурсларни тақсимлашда зиддиятлар мавжуд бўлган жойларда; сув оқимлари бўйлаб, сувли сув зарядланадиган жойларда ёки ичимлик суви учун ишлатиладиган сув омборларида; ва қимматбаҳо ресурсларга эга бўлган ерларда ёки сувларда (балиқчилик, минераллар, доривор ўсимликлар, қишлоқ хўжалигининг яхши тупроқлари) - ___ (ҳа ёки йўқ)

Агар «ҳа» бўлса, сублойиҳа Дастурдан чиқарилади

3. Экологик баҳолаш талаб этилади (ҳа ёки йўқ) _____ (кейинги параграфлар фақат Б тоифасидаги сублойиҳалар учун тўлдирилиши керак)

4. Талаб қилинадиган ЭБ ҳужжатларининг турлари (керакли доиралар атрофида):
a) қисман АМИТБ, шу жумладан Б тоифасидаги сублойиҳалар учун ҳудудни баҳолаш ва Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР);
b) Б тоифадаги сублойиҳалар учун Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси;
c) Кичик миқёсдаги Б тоифадаги сублойиҳалар учун АМИБР назорат варақалари;
d) Атроф-муҳитга таъсир кўрсатиш тўғрисидаги ариза лойиҳаси (2-4 (ўзбек) суб-лойиҳалари учун)
e) Атроф-муҳитнинг оқибатлари тўғрисидаги баёнот (фақат 2-3-тоифалар учун (ўзбек) суб-лойиҳалари учун).

5.Сублойиҳа қандай экологик ва ижтимоий муаммоларни кўтаради?
_____
_____

6. Агар Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолаш зарур бўлса, қандай муаммоларни ҳал қилиниши керак?
_____
_____

7. АМИТБ ни ўтказиш муддати ва тахминий нархи қанча? _____

Хулоса (суб-лойиҳани дастурга киритиш мумкин ва агар Ҳа бўлса, қандай шароитларда):
_____
_____

Атроф-муҳитни мутахасис: **Сана:**

3-шакл: Ҳудудга ташриф буюриш варақаси *(вилоят ХБМ томонидан экологик текширув натижалари асосида тўлдирилиши керак)*

Лойиҳанинг номи: **Ташриф санаси / вақти:**
Туман: **Ташриф буюрувчилар:**

Жорий фаолият ва ҳудуд тарихи

- Ҳудуд маъсул шахс (исми, лавозими, алоқа маълумотлари)?
- Лойиҳани амалга ошириш учун фойдаланиладиган ҳудуднинг майдони қанақа?
- Ҳудуднинг ҳозирги фойдаланувчилари кимлар?
- Ҳудуддан аввал қандай фойдаланилган эди (иложи бўлса, санани беринг)?
- Ҳудуднинг лойиҳани амалга ошириш жараёнида ҳаёти ёки активларига таъсир қиладиган ҳуқуқбузарлар ёки ноқонуний фойдаланувчилари борми?

Экологик вазият

- Яқин атрофда муҳофаза қилинадиган жойлар борми (қўриқхоналар, маданий жойлар, тарихий жойлар)?
- Ҳудудда сув окими борми?
- Ер ёки қиялик қанақа?
- Ҳудуд тошқини, ботқоқланиши ёки кўчкиларни бошдан кечирадими? Эрозия белгилари борми?
- Қўшни бинолар (масалан, мактаблар, тураржойлар, ишлаб чиқаришлар) ва ердан фойдаланиш қандай? Тахминий масофалар.
- Таклиф этилаётган ҳудуд транспортга ёки коммунал хизматларга таъсир қиладими?

Лицензиялар, рухсатномалар ва расмийлаштириш

- Ҳудуд таклиф қилинган фаолият турини амалга ошириш учун лицензиялар ёки рухсатномаларни талаб қиладими? Булар текшириш учун мавжудми?
- Қандай экологик ёки бошқа органлар (масалан., соғлиқни сақлаш, ўрмон хўжалиг) ушбу ҳудудда ваколатга эга?

Сув сифати масалалари

- Таклиф қилинаётган фаолият сувдан ҳар қандай мақсадларда фойдаланадими (батафсил ва тахминий миқдорини беринг). Манба қандай?
- Таклиф қилинаётган фаолият оқова сувларни келтирадими? (миқдорини тахмин қилинг ва тушириш жойини аниқланг)
- Ер усти сувлари ёки канализация учун дренаж тизими борми? Мавжуд дренаж ёки септик тизимларнинг режаси мавжудми?
- Чиқинди сувлар қандай бошқарилади (ер усти сувлари, қуруқ қудуқлар, септик идишлар)?

Тупроқлар

- Ер юзаси қандай (қишлоқ хўжалиги ерлари, яйлов ва бошқалар)?
- Қурилиш ёки амалга оширилиши пайтида лойиҳа тупроққа зарар етказадими?
- Лойиҳа ландшафтга сезиларли даражада таъсир кўрсатадими (ботқоқ ерлар, дарёларнинг ўзгариши)

Биологик муҳит

- Манзилдаги ўсимлик қопламини тасвирлаб беринг
- Ноёб ёки хавф остида бўлган флора ва фауна тўғрисида ушбу манзил ёки унинг атрофи тўғрисида маълумотлар мавжудми? Агар шундай бўлса, лойиҳа турларга таъсир

қиладими ёки хавфни оширадими?

- Ҳудуднинг умуртқали ҳайвонлари ва кенг тарқалган ўсимликлари рўйхатини олинг (агар мавжуд бўлса).
- Агар лойиҳа амалга оширилса, биота учун юзага келадиган салбий таъсирларга эътибор беринг.

Визуал текшириш тартиби

- Тафсилотларни белгилаш учун манзил харитасини олишга ёки расм чизишга ҳаракат қилинг.
- Агар рухсат берилган бўлса, расмга олинг.
- Тегишли фаолиятларни қайд этиш учун иложи борича кўпроқ манзилни, шу жумладан, чегараларни бориб кўринг.
- Ҳар қандай ҳидга, тутунга ёки визуал чангга, турғун сувга ва бошқаларга эътибор беринг.

Вилоят Атроф-муҳит мутахассис: **Сана:**

4-форма: Якуний Атроф-муҳитни Баҳолаш Назорат бароғи (1)

(тавсия этилган юмшатиш ва атроф-муҳитга таъсирни баҳолашни кўриб чиқиш асосида ЛАОГ томонидан бажарилиши (агар талаб қилинса))

Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Бахолаш керак бўлдими? (Ҳа ёки Йўқ) ___ агар "Ҳа" бўлса, бажарилдмим? ___

Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси тайёрландими? (Ҳа ёки Йўқ) _____

Лойиҳани амалга оширишга киритиладиган юмшатиш чора-тадбирлари етарли ва мос келадими? (Ҳа ёки Йўқ) _____

Лойиха ташлама ва чиқиндиларни назорат қилишда мавжуд меъёрларга (стандарт) мос келадими? (Ҳа ёки Йўқ) _____ агар "Йўқ" бўлса, истисно қабул қилинадими?

Атроф-муҳитни Назорат Режаси зарурми? (Ҳа ёки Йўқ) ___ агар шундай бўлса, у тайёрландими? (Ҳа ёки Йўқ) ___ ЛАОГ томонидан тасдиқландими? _____

Лойиҳа ташаббускори учун қандай кейинги ҳаракатлар талаб қилинади , вилоят ЭИММ ва ЛАОГ?
_____
_____
_____

Таклиф этилган суб-лойиҳанинг потенциал экологик таъсирлари бўйича жамоат маслаҳатлашувлари ўтказилдими? (Ҳа ёки Йўқ) _____ Далолатнома расмийлаштирилдими? (Ҳа ёки Йўқ)_____

Сана Қатнашувчилар
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Лойиҳа Ходими: **Сана:**

Атроф-муҳит мутахасис: **Сана:**

5-шакл. Атроф-муҳитни баҳолашнинг якуний рўйхати (2)

(таклиф қилинган таъсирни камайтириш ва атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирни баҳолаш асосида ЛАОГ томонидан тўдирилади (агар зарур бўлса))

Лойиҳа ҳужжатлари тўлиқми? Агар йўқ бўлса, нима етишмаяпти?

Ердан ва ресурслардан фойдаланиш учун рухсатномалар керакми? Агар шундай бўлса, улар олинганми?

Қаттиқ чиқиндиларни чиқариш учун рухсатномалар керакми? Агар шундай бўлса, улар олинганми?

Оқава сувларни чиқариб юбориш учун рухсатномалар керакми? Агар шундай бўлса, улар олинганми?

Санитария текшируви керакми? Рухсат берилдими?

Атроф-муҳитни баҳолаш ўтказилиб тасдиқландими?

Тупроқнинг эмирилиши ёки ифлосланиши мумкинми? Ҳа бўлса, профилактика ёки юмшатиш бўйича тегишли тадбирлар режалаштирилиб маблағ ажратилганми?

Сув сифатининг ёмонлашиши ёки ифлосланиши мумкинми? Ҳа бўлса, профилактика ёки юмшатиш бўйича тегишли тадбирлар режалаштирилиб маблағ ажратилганми?

Ҳавонинг сифати ёмонлашиши ёки ифлосланиши мумкинми? Ҳа бўлса, профилактика ёки юмшатиш бўйича тегишли тадбирлар режалаштирилиб маблағ ажратилганми?

Биологик муҳит учун хавф мавжудми? Ҳа бўлса, профилактика ёки юмшатиш бўйича тегишли тадбирлар режалаштирилиб маблағ ажратилганми?

Ижтимоий муҳитга салбий таъсир кўрсатиши мумкинми? Ҳа бўлса, профилактика, юмшатиш ёки компенсация қилиш бўйича зарур тадбирлар режалаштирилган ва бюджет қилинганми?

Жамиятни лойиҳалаш ва режалаштириш ва жамоатчилик маслаҳатига жалб қилиш даражаси етарлими? Маслаҳатлашув жараёнида жамоатчилик ташвишлари этарлича ҳал этилдими?

Қурилиш даврида атроф-муҳит мониторингининг керакли даражаси, частотаси ва кўлами қандай?

Амалиёт даврида атроф-муҳит мониторингининг керакли даражаси, частотаси ва кўлами қандай?

ИЛОВА – 14. ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН МАСЛАҲАТЛАШУВ БАЁННОМАЛАРИ

Ўтказилиш жойи: Сирдарё вилояти, Гулистон шаҳар хокимиятнинг маъмурий биноси

Сана: 27 август 2019
"ҚИРЛ" лойихаси

Жамоатчилик маслахатлашуви: Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларини бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБАМ) ва Кўчириш сиёсатининг асосий модели (КСАМ)

Томонидан тайёрланган: "Eco standard" корхонаси, Жахон Банки, "ҚИРЛ"ни амалга ошириш гурухи.

Тақдим этилди: Бобурҳон Мирбабев, Илҳом Рузиев, Муножат Мурадова
Иштирок этувчилар: Жахон Банки вакиллари, ЛАОГ мутахасислари, Наманган ва Сирдарё вилоят хокмияти, вилоят ва махаллий хокимликлар (Вилоят экологияси ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бошқармаси, бандлик ва меҳнат муносабатлари бошқармаси, ва коммунал хизматлар бошқармалари, вилоят қурилиш бошқармаси, вилоят ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бошқармаси, вилоят ягона инжиниринг компанияси, вилоят санитария-эпидемиология назорати маркази, вилаят аёллар қўмитаси, вилоят ёшлар жамоси, вилоят касаба уюшмалари Федерацияси ва Маҳалла фуқаролар йиғинлари раислари, е. т.).

Жамоатчилик маслахатлашуви вақтида асосий мавзулар муҳокама қилинди:
Лойиҳа таърифи ва унинг таркибий қисмлари-субкомпонентлар, ривожланиш мақсадлари; молиялаштириш миқдори, инвестициялар турлари, лойиҳа жойлашуви (минтақалар); экологик ва ижтимоий бошқарувнинг асосий модели, лойиҳанинг потенциал экологик ва ижтимоий таъсирлари доираси ва вазифалари; миллий экологик сиёсати, қонунчилик, меъёрий ҳужжатлар ва экологик ва ижтимоий баҳолаш талаблари; Жаҳон Банки кафолатлар сиёсати ва уларнинг талаблари, тоифалар ва скрининг; миллий ва Жаҳон Банки талабларини таққослаш; амалдаги экологик стандартлар; ижтимоий иқтисодий хусусиятлар; ерни сотиб олиш ва мажбурий жойлаштириш; гендер, фуқаро иштироки ва меҳнат; ижтимоий жарён скринингги.

Тақдимотдан сўнг иштирокчиларнинг саволлар билан мурожаати:

Саволлар	Жавоблар
Тўловлар пудратчи ташкилотларга қандай амалга оширилади?	Тўловлар ЛАОГ томонидан пудратчи ташкилотларга бевосита тўғридан тўғри амалга оширилади
Қурилиш-монтаж ишлари учун пудратчилар қандай аниқланади ?	Пудратчи ташкилотлар республика тендерлари якунлари бўйича аниқланади
Ижтимоий объектларнинг янги қурилиши ишлари амалга ошириладими?	Янги қурилишлар амалга оширилмайди, зарур бўлган тақдирда, қуриш ишлари кенгайтирилиши мумкин
Экологик экспертиза қандай амалга оширилади?	Ҳар бир қишлоқ учун алоғида экологик баҳолаш ўтказилади

Таклифлар: кўчаларни ёритиш учун қуёш панелларини ўрнатиш, МФЙ биноси яқинида кутубхона барпо этиш.

Ўтказилиш жойи: Наманган вилояти Наманган шаҳри ҳокимиятнинг маъмурий биноси

Сана: 28 август 2019 йил

Тақдимотдан сўнг иштирокчиларнинг саволлар билан мурожаати:

Саволлар	Жавоблар
Экологик ва ижтимоий талабларни бузганлик учун жавобгар шахс ким ҳисобланади?	Пудратчи ташкилот қонун талаблари бузилиш холати учун жавобгар ҳисобланади
Қишлоқларда маҳаллий дренаж тизимини барпо этиш лойиҳа томонидан амлга ошириладими ?	Агар лойиҳа доирасида қишлоқларда мавжуд дренаж тизими мавжуд бўлса, уни модернизация қилиш мумкин.
Лойиҳа фуқароларни қурилиш ишларига ёки ёрдам беришга жалб этиладими?	Лойиҳа қишлоқлар инфратузилмасини яхшилашга қаратилгани боис, аҳоли бандлигини таъминламайди
Лойиҳа бозорларни реконструксия қилишни назарда тутадими ?	Лойиҳада бозорларни қайта қуриш ва қуриш кўзда тутилмаган

Таклифлар: йуқ

Ўтказилиш жойи: Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёт ва саноат вазирлиги маъмурий биноси, Тошкент шаҳар.

Сана: 29 август 2019 йил

Тақдимотдан сўнг иштирокчиларнинг саволлар билан мурожаати:

Саволлар	Жавоблар
Қурилиш-монтаж ишлари бўйича буюртмачи ким бўлади ?	Қурилиш-монтаж ишлари бўйича буюртмачи вилоят хокимиятининг "ягона буюртмачи хизмати" инжиниринг компанияси бўлиши режалаштирилган
Қайси меъёрларга мувофиқ пудратчилар аниқланади?	Пудратчилар тендерлар асосида 2018 йил 9 апрелда қабул қилинган № ЗРУ-472-сонли "Давлат харидлари тўғрисида" ги Ўзбекистон Республикаси қонунига асосан.
Лойиҳанинг муддатлари қандай?	Лойиҳани амалга ошириш муддати 5 йил (2020-2024) бўлиши кўзда тутилган.
Масалан, Наманган вилоятининг ажратилган маблағлари сони қанча?	Лойиҳага тайёргарлик ишлари олиб борилаётгани боис ажратилган маблағлар миқдори аниқланмаган. Соҳаларга ажратилган маблағ лойиҳанинг техник-иқтисодий асосланганлиги тасдиқлангандан сўнг аниқланади.
Лойиха даврида фуқароларнинг уйларини бузиш	Ушбу лойиҳа уйларни бузишни қилмайди, ҳеч

ишлари амалга ошрилмайдими ?	қандай.

Таклифлар: қишлоқ аҳолиси учун жамоат жойлари яратиш (боғлар ва майдонлар, майдончалар).

ИЛОВА – 15. ҚУРИЛИШ МАСАЛАЛАРИ / ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИДА КОВИД – 19 МУХОКАМАСИ (АҲАМИЯТИ)

Ушбу эслатма 2020 йил 7 апрелда чиқарилган ва шу кунгача (масалан, ЖССТ томонидан) сўнгги кўрсатмаларга ҳаволаларни ўз ичига олади. КОВИД-19 ҳолати жадал ривожланиб бораётганлигини ҳисобга олиб, ушбу эслатмадан фойдаланганда ушбу ташқи манбаларга янгиланишлар киритилганлигини текшириш керак бўлади.

1. КИРИШ

КОВИД-19 пандемияси ҳукуматларга мисли кўрилмаган муаммоларни тақдим этади. Мавжуд ва янги операцияларда КОВИД-19 билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш, бу одатдагидек иш эмаслигини ва вазиятлар тез ривожланаётган вазиятдан қочиш, минималлаштириш ва бошқариш учун жуда мослашувчан сезгир бошқарув дизайнини талаб қилишини англашдан бошланади. Кўп ҳолларда, биз қарз олувчилардан ушбу ҳафтада мумкин бўлган нарса келаси ҳафта бошқача бўлиши мумкинлигини англаб этиб, вазиятларда оқилона ҳаракатларни қўллашларини сўраймиз (ҳам ижобий, чунки кўпроқ таъминот ва кўрсатмалар мавжуд бўлиши мумкин, ва салбий, чунки вирус тарқалиши тезлашган бўлиши мумкин).

Ушбу вақтинчалик эслатма жамоаларга КОВИД-19 билан боғлиқ бўлган асосий муаммоларни ҳал қилишда қарз олувчиларни қўллаб-қувватлаш бўйича кўрсатмалар бериш учун мўлжалланган ва ўтган ой давомида берилган маслаҳатларни бирлаштирган. Шундай қилиб, у бугунги кунгача берилган бошқа кўрсатмалар ўрнига ишлатилиши керак. Ушбу эслатма глобал вазият ва Банкнинг ўрганиши (ва бошқалар) ривожланиб бориши билан ишлаб чиқилади. Бу "бир ўлчам ҳамма нарсага мос келадиган" вақт эмас. Ҳар доимгидан ҳам кўпроқ жамоалар Қарз олувчилар ва лойиҳалар билан биргаликда олиб борилаётган тадбирлар ва ушбу фаолиятга олиб келиши мумкин бўлган хатарларни тушунишлари керак. Лойиҳа доирасида амалга ошириладиган юмшатиш чораларини ишлаб чиқишда кўмак зарур бўлади. Ушбу чоралар ҳукумат идораларининг имкониятларини, таъминотнинг мавжудлигини ва жойларда олиб бориладиган операцияларнинг амалий муаммоларини, шу жумладан манфаатдор томонларни жалб қилиш, назорат қилиш ва мониторингини ҳисобга олиш зарур. Кўп ҳолатларда, юзма-юз учрашувлар бекор килинган ёки тақиқланган ва ИТ-ечимлар чекланган ёки ишончсиз бўлган жойда, мулоқотнинг ўзи қийин бўлиши мумкин.

Ушбу эслатма сценарийларни синчковлик билан режалаштириш, аниқ процедуралар ва протоколлар, бошқарув тизимлари, самарали алоқа ва мувофиқлаштириш ва ўзгарувчан муҳитда юқори даражадаги таъсирчанлик зарурлигини таъкидлайди. У лойиҳанинг ҳозирги ҳолатини баҳолашни, инфекцияни олдини олиш ёки минималлаштириш учун юмшатувчи чораларни кўришни ва агар лойиҳа ишчилари юқтирилса ёки ишчи кучига КОВИД-19 билан таъсирланган яқин жамоаларнинг ишчилари кирса нима қилишни режалаштиришни тавсия қилади. Кўпгина лойиҳаларда, касал ишчилар билан муомала қилиш ва жамоатчилик билан муносабатлар билан бир вақтда олдини олиш ёки минималлаштириш чораларини амалга ошириш керак, уларнинг баъзилари касал ёки юқтиришдан хавотирда бўлиши мумкин. Қарз олувчилар пудратчиларнинг мавжуд шартномалари бўйича ўз зиммаларига олган мажбуриятларини тушунишлари керак (3-бўлимга қаранг), пудратчилардан тегишли ташкилий тузилмаларни ўрнатишни талаб қилишлари керак (4-бўлимга қаранг) ва КОВИД-

19нинг турли жиҳатларини кўриб чиқиш учун процедураларни ишлаб чиқинг (5-бўлимга қаранг).

2. ҚУРИЛИШ ИШЛАРИДАГИ ҚИЙИНЧИЛИКЛАР

Қурилиш ишлари билан боғлиқ лойиҳалар кўпинча етказиб берувчилар ва қўллаб-қувватловчи функциялар ва хизматлар билан биргаликда катта ишчи кучини жалб қилади. Ишчи кучи халқаро, миллий, минтақавий ва маҳаллий меҳнат бозорларининг ишчиларидан иборат бўлиши мумкин. Улар жойида яшашлари, иш жойларига яқин жамоаларда яшашлари ёки ишдан кейин уйларига қайтишлари керак бўлиши мумкин. Қурилиш ҳудудида доимий равишда мавжуд бўлган, ҳар хил ишларни бажарадиган, ҳар бири ўз ишига бағишланган ишчилари бўлган турли хил пудратчилар бўлиши мумкин. Таъминот занжирлари лойиҳага товарлар ва хизматларнинг доимий оқимини таъминлайдиган халқаро, минтақавий ва миллий етказиб берувчиларни ўз ичига олиши мумкин (шу жумладан, ёқилғи, озиқ-овқат ва сув каби лойиҳа учун зарур бўлган материаллар). Шундай қилиб, қурилиш ҳудудига кирадиган ва чиқадиган партияларнинг доимий оқими бўлади; ишларнинг муайян элементларини етказиб бериш учун олиб келинган овқатланиш, тозалаш хизматлари, ускуналар, материаллар ва таъминот етказиб бериш ва махсус субпудратчилар каби ёрдам хизматларидир.

Ишчи касбларининг мураккаблиги ва йўналганлигини ҳисобга олган ҳолда, қурилиш билан боғлиқ лойиҳаларда юқумли касаллик тарқалишининг потенциали, бундай тарқалишнинг оқибатлари каби. Лойиҳаларда кўплаб ишчи кучлари касал бўлиб қолиши мумкин, бу эса лойиҳанинг соғлиқни сақлаш муассасаларини оғирлаштиради, маҳаллий фавқулодда вазиятлар ва соғлиқни сақлаш хизматларига таъсир қилади ва қурилиш ишларининг бориши ва лойиҳанинг жадвалини хавф остига қўйиши мумкин. Бундай таъсирлар ишчи кучи катта бўлган ва / ёки лойиҳа узоқ ёки хизмат кўрсатилмаган жойларда бўлган тақдирда кучаяди. Бундай шароитда ҳамжамият билан муносабатлар кескинлашиши ёки қийинлашиши ва можаро келиб чиқиши мумкин, айниқса, одамлар лойиҳа томонидан касалликка дучор бўлганларини ҳис қилсалар ёки кам манбалар учун рақобатлашишга мажбур бўлсалар. Лойиҳа, шунингдек, маҳаллий аҳолига инфекцияни юқтиришга қарши тегишли чораларни кўриши керак.

3. ҚУРИЛИШ ШАРТНОМАСИ БУ ҲОЛАТНИ ЎРГАНАДИМИ?

КОВИД-19 пандемиясининг мисли кўрилмаган хусусиятини ҳисобга олган ҳолда, мавжуд қурилиш / қурилиш ишлари бўйича шартномалар эҳтиёткор пудратчи бажариши керак бўлган барча нарсаларни қамраб олиши еҳтимолдан йироқ эмас. Шунга қарамай, Қарз олувчи учун биринчи навбатда пудратчининг қандай мажбуриятлари борлигини ва уларнинг ҳозирги ҳолат билан қандай боғлиқлигини белгилайдиган шартнома тузилади.

Соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик бўйича мажбуриятлар қандай шартнома мавжудлигига боғлиқ (қарз олувчи ва бош пудратчи ўртасида; асосий пудратчилар ва субпудратчилар ўртасида). Агар қарз олувчи Жаҳон банкининг стандарт харид ҳужжатлари (СХҲ) дан фойдаланган бўлса ёки миллий танлов ҳужжатларидан фойдаланган бўлса, фарқ қилади. Агар ХКМФ ҳужжати ишлатилган бўлса, соғлиқ ва хавфсизлик билан боғлиқ умумий қоидалар мавжуд. Масалан, "АМИММ яхшиланишлари" мавжуд бўлмаган стандарт ХКМФ, Қурилиш учун шартнома шартлари (Иккинчи нашр 2017), Пудратчидан қуйидагилар талаб қилинишини таъкидлайди (Умумий шартларда, 6.7-бандда):

• Пудратчи ходимларининг саломатлиги ва хавфсизлигини сақлаш учун барча зарур чораларни кўриш

• майдонга кириш ёки у йерда ишлашга ваколатли бўлган барча ходимларнинг соғлиғи ва хавфсизлигини таъминлаш учун кўрсатмалар бериш ва бахтсиз ҳодисаларнинг олдини олиш

учун ҳимоя чораларини кўриш ваколатига ега бўлган хавфсизлик ва хавфсизлик бўйича ходимни тайинлаш.
• маҳаллий соғлиқни сақлаш идоралари билан ҳамкорликда тиббиёт ходимлари, биринчи тиббий ёрдам муассасалари, касалхоналар, тез ёрдам хизматлари ва бошқа ҳар қандай тиббий хизматлар ҳар доим қурилиш майдонида ва ҳар қандай турар жойларда бўлишини таъминлаш.
• барча зарур фаровонлик ва гигиена талаблари ва эпидемияларнинг олдини олиш учун тегишли чоралар кўрилишини таъминлаш

Ушбу талаблар АМИММни СХҲларга киритиш орқали кучайтирилди (2019 йил июл ойидаги нашр). Юқорида айтиб ўтилган ХКМФнинг умумий банди АМИММ талабларини акс эттириш учун мустаҳкамланди. ХКМФнинг юқорида муҳокама қилинган умумий талабларидан ташқари, Банкнинг алоҳида шартлари Пудратчига тегишли бир қатор талабларни ўз ичига олади, жумладан:
• Пудратчининг шахсий таркибида соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик бўйича тренинглар ўтказиш (бунга Лойиҳа ишчилари ва Пудратчи жойларда фойдаланадиган барча ходимлар, шу жумладан Пудратчининг ва Субпудратчиларнинг ходимлари ва бошқа ходимлари ҳамда Лойиҳа фаолиятини амалга оширишда Пудратчига ёрдам берадиган бошқа ходимлар киради).
• Пудратчининг ишчилари хавфсиз ёки соғлом бўлмаган иш ҳолатлари тўғрисида ҳисобот беришлари учун иш жойидаги жараёнларни амалга ошириш
• Пудратчининг ходимларига хавфсиз ёки соғлом эмас деб ҳисоблаган иш ҳолатлари тўғрисида хабар бериш ҳуқуқини беради ва ўзларининг ҳаёти ёки соғлиғига яқин ва жиддий хавф туғдириши мумкинлигига ишониш учун асосли асос бўлган иш ҳолатидан ўзларини олиб ташлаш ҳуқуқини беради (жавобгарликсиз) ҳисобот бериш ёки ўзларини олиб ташлаш учун)
• касалликларнинг тарқалишининг олдини олиш ёки минималлаштириш учун чоралар, шу жумладан, вақтинча ёки доимий равишда меҳнатга жалб қилиш билан боғлиқ бўлиши мумкин бўлган юқумли касалликларнинг олдини олиш ёки юқтиришни камайтириш чораларини кўришни талаб қилади.
• иш жойидаги муаммоларни кўтариш учун шикоятларни осонгина олиш механизмини тақдим этиш

Амалдаги шартнома шакли ХКМФ бўлса, қарз олувчи (иш берувчи сифатида) муҳандис томонидан тақдим этилади (ушбу эслатмада назорат қилувчи муҳандис деб ҳам номланади). Муҳандис қурилиш шартномасида кўрсатилган ёки мажбурий равишда назарда тутилган ваколатларни амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлади. Бундай ҳолларда, муҳандис (қурилиш майдонидаги ходимлари орқали) ЛАОГ ва Пудратчи ўртасида платформа вазифасини бажаради. Шунинг учун муҳандиснинг вазифалари доирасини тушуниш муҳимдир. Бундан ташқари, КОВИД-19 каби юқумли касалликлар бўлса, лойиҳани бошқариш - Пудратчи / субпудратчи иерархияси орқали - энг заиф бўғин каби самарали эканлигини тан олиш керак. Бошқарув процедураларини / режаларини пухта кўриб чиқиш, чунки улар бутун пудратчилар иерархияси орқали амалга оширилади. Амалдаги шартномалар ушбу тузилманинг контурини тақдим этади; улар Қарз олувчига таклиф этилаётган юмшатилиш чоралари қандай ишлаб чиқилишини ва мослашувчан бошқарув қандай амалга оширилишини тушунишга ва Пудратчи билан лойиҳада КОВИД-19 га мурожаат қилиш бўйича суҳбатлар бошлашга асос бўлиб хизмат қилади.

4. ҚАРЗ ОЛУВЧИ НИМАНИ РЕЖАЛАШТИРИШИ КЕРАК?

Вазифавий гуруҳлар (i) лойиҳалари КОВИД-19 эпидемиясини олдини олиш ёки минималлаштириш учун етарли чораларни кўраётганлигини тасдиқлаш учун Қарз олувчилар

(ЛАОГ) билан ишлашлари керак ва (ii) юқиш пайтида нима қилиш кераклигини аниқладилар. Буни қандай қилиш бўйича тавсиялар қуйида келтирилган:

• ЛАОГ тўғридан-тўғри ёки назоратчи муҳандис орқали асосий пудратчидан хатарларни бартараф этиш бўйича кўрилаётган чоралар тўғрисида тафсилотларни ёзма равишда талаб қилиши керак. 3-бўлимда айтиб ўтилганидек, қурилиш шартномасида хавфсизлик ва хавфсизлик талаблари бўлиши керак ва улар КОВИД-19 бўйича аниқ чораларни аниқлаш ва амалга ошириш талаблари учун асос бўлиши мумкин. Ушбу чора-тадбирлар фавқулодда вазият режаси сифатида, мавжуд бўлган фавқулодда вазиятлар ва тайёргарлик режасини кенгайтириш ёки мустақил тартиб сифатида тақдим этилиши мумкин. Ушбу чора-тадбирлар лойиҳанинг соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик бўйича қўлланмасини қайта кўриб чиқишда акс эттирилиши мумкин. Ушбу сўров ёзма равишда (Қарз олувчи ва пудратчи ўртасида тузилган шартномада белгиланган ҳар қандай тегишли тартиб-қоидаларга риоя қилинган ҳолда) амалга оширилиши керак.

• Сўровни юборишда ЛАОГ қамраб олиниши керак бўлган жойларни кўрсатиши фойдали бўлиши мумкин. Бунда қуйида 5-бўлимда келтирилган нарсалар бўлиши керак ва миллий ҳокимият органлари, ЖССТ ва бошқа ташкилотлар томонидан берилган амалдаги ва тегишли кўрсатмалар ҳисобга олиниши керак. Ушбу эслатманинг иловасидаги адабиётлар рўйхатига қаранг.

• ЛАОГ Пудратчидан лойиҳанинг соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик бўйича мутахассислари ва тиббиёт ходимлари (керак бўлганда тақдирда маҳаллий соғлиқни сақлаш идоралари) билан мунтазам равишда учрашувлар ўтказишни ва келишилган тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишда уларнинг маслаҳатларини олишни талаб қилиши керак.

• мумкин бўлган тақдирда, кекса одам КОВИД-19 муаммолари билан шуғулланадиган марказ сифатида аниқланиши керак, бу иш бошлиғи ёки хавфсизлик бўйича мутахассис бўлиши мумкин. Ушбу шахс қурилиш майдонини тайёрлашни мувофиқлаштириш ва қабул қилинган чоралар ишчиларга, қурилиш майдонига кирувчиларга ва маҳаллий жамоатчиликка етказилиши учун жавобгар бўлиши мумкин. Шунингдек, кординатор касал бўлиб қолса, унинг ўрнига битта захира тайинлаш тавсия этилади; ва у киши мавжуд келишувлардан хабардор бўлиши керак.

• Бир қатор пудратчилар мавжуд бўлган ва шунинг учун (аслида) турли хил ишчи кучлари мавжуд бўлган жойларда, сўровда турли томонлар ўртасида мувофиқлаштириш ва алоқа муҳимлиги таъкидланиши керак. Зарур бўлганда, ЛАОГ бош пудратчидан ҳар хил пудратчиларнинг мунтазам йиғилишлари учун протокол тузишини талаб қилиши керак, бунда ҳар биридан ушбу йиғилишларда қатнашиш учун тайинланган ходимни (захира нусхаси билан) тайинлашни талаб қилади. Агар учрашувларни шахсан ўтказиш имкони бўлмаса, улар мавжуд бўлган барча АТ-лар ёрдамида ўтказилиши керак. Вазиятни юмшатиш чораларининг самарадорлиги энг суст амалга оширилишига боғлиқ бўлади, шунинг учун барча пудратчилар ва субпудратчилар хавфларни ва бажарилиши керак бўлган тартибни тушунишлари муҳимдир.

• ЛАОГ тўғридан-тўғри ёки Назоратчи муҳандис орқали тегишли юмшатиш чораларини аниқлашда, хусусан маҳаллий хизматлар, хусусан соғлиқни сақлаш ва фавқулодда вазиятлар хизматлари билан алоқани ўз ичига олган лойиҳаларни аниқлашда лойиҳаларни қўллаб-қувватлаши мумкин. Кўпгина ҳолларда, ЛАОГ лойиҳа вакилларини маҳаллий давлат идоралари билан боғлашда ва ресурсларнинг мавжудлигини ҳисобга олган ҳолда стратегик жавобни мувофиқлаштиришда муҳим рўл ўйнаши мумкин. Лойиҳалар энг самарали бўлиши учун тегишли давлат идоралари ва яқин атрофдаги бошқа лойиҳалар билан маслаҳатлашиши ва мувофиқлаштириши керак.

• Ишчилар ва бошқа ходимларни КОВИД-19 билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун лойиҳа томонидан олиб борилаётган тайёргарлик, процедуралар қандай амалга оширилаётганлиги ва ўзларининг соғлиғи тўғрисида ташвиш билдириш учун мавжуд лойиҳани шикоят қилиш механизмидан фойдаланишга ундаш керак.

5. ПУДРАТЧИ НИМА ҚИЛИШИ КЕРАК?

Пудратчи КОВИД-19 билан боғлиқ вазиятни ҳал қилиш бўйича чораларни белгилаши керак. Мумкин бўлган лойиҳанинг контекстига боғлиқ: жойлашуви, мавжуд лойиҳа ресурслари, таъминотнинг мавжудлиги, маҳаллий шошилинч / соғлиқни сақлаш хизматларининг имкониятлари, вируснинг ҳудудда аллақачон мавжудлиги. Режалаштиришга тизимли ёндошиш, тез ўзгариб турадиган шароитлар билан боғлиқ муаммоларни англаб етиш, лойиҳани вазиятини ҳал қилиш учун иложи борича энг яхши чораларни кўришга ёрдам беради. Юқорида муҳокама қилинганидек, КОВИД-19га қарши чоралар турли хил (фавқулодда вазият режаси сифатида, мавжуд бўлган фавқулодда вазиятлар ва тайёргарлик режасини кенгайтириш ёки мустақил тартиб сифатида) тақдим этилиши мумкин. ЛАОГ ва пудратчилар тегишли идоралар томонидан берилган, ҳам миллий ва ҳам кўрсатмаларга мурожаат қилишлари керак ва мунтазам равишда янгиланиб турадиган халқаро (масалан, ЖССТ) (Иловада келтирилган намуналар ва ҳаволаларни кўринг).
Лойиҳа жойида КОВИД-19га мурожаат қилиш иш хавфсизлиги доирасидан ташқарига чиқади ва лойиҳани бошқариш бўйича гуруҳнинг турли аъзоларини жалб қилишни талаб қиладиган кенг кўламли масала. Кўпгина ҳолларда, энг самарали ёндашув муаммоларни ҳал қилиш учун процедураларни ўрнатиш ва кейинчалик ушбу тартибларнинг мунтазам равишда амалга оширилишини таъминлаш бўлади. Лойиҳа контекстидан келиб чиққан ҳолда, тегишли шароитда, КОВИД-19 муаммоларини ҳал қилиш учун махсус гуруҳ тузилиши керак, шу жумладан ЛАОГ вакиллари, назорат муҳандиси, пудратчи ва субпудратчиларнинг раҳбарияти (масалан, лойиҳа менежери), хавфсизлик ва тиббиёт ва ОҲС мутахассислари. Жараёнлар аниқ ва тушунарли бўлиши керак, керак бўлганда яхшиланиши ва КОВИД-19 марказлаштирувчи пунктлари томонидан назорат қилиниши керак. Жараёнлар ҳужжатлаштирилиши, барча пудратчиларга тарқатилиши ва мослашувчан бошқарувни осонлаштириш учун мунтазам йиғилишларда муҳокама қилиниши керак. Қуйида келтирилган муаммолар/масалалар кутилаётган самарали иш жойини бошқаришни акс эттирадиган, аммо СОВИД-19 га карши чора-тадбирларини тайёрлашда алоҳида аҳамиятга эга бўлган бир қатор масалаларни ўз ичига олади.

(а) <u>ишчи кучининг хусусиятларини баҳолаш</u>

Кўпгина қурилиш майдончаларида ишчилар аралаш холатда бўлади, масалан: маҳаллий жамоалар ишчилари; мамлакатнинг бошқа қисмидан келган ишчилар; бошқа мамлакатдан келган ишчилар. Ишчилар турли хил шароитларда иш билан таъминланади. Ишчи кучининг ушбу турли жиҳатларини баҳолаш, таъсирни камайтириш чораларини аниқлашга ёрдам беради:

• Пудратчи лойиҳанинг ишчи кучи, асосий иш фаолияти, бундай тадбирларни ўтказиш жадвали, шартноманинг турли муддатлари ва алмашинуви (масалан, 4 ҳафта дам олиш) ҳақида батафсил маълумот тайёрлаши керак.

• Бунга уйда яшовчи ишчилар (масалан, жамоат ишчилари), маҳаллий жамоада яшайдиган ишчилар ва иш жойидаги ишчиларнинг ишдан чиқиши киради. Иложи бўлса, шунингдек, КОВИД-19 хавфи кўпроқ бўлган, соғлиғи билан боғлиқ бўлган ёки бошқача хавф остида бўлган ишчиларни аниқлаши керак.

• Қурилиш майдонида ва ташқарисида ҳаракатланишни минималлаштириш усулларини кўриб чиқиш керак. Бунга амалдаги шартномалар муддатини узайтириш, ишчилар зарар кўрган ҳудудларга уйларига қайтиб келмасликлари ёки зарар кўрган ҳудудлардан қурилиш майдонига қайтиб келишларига йўл қўймаслик киради.

• Жойга жойлаштирилган ишчилардан жой яқинидаги одамлар билан алоқани минималлаштиришни талаб қилишлари керак, ва баъзи ҳолларда уларнинг шартномаси давомида қурилиш майдонини тарк етиши тақиқланиши керак, шунда маҳаллий жамоалар билан алоқа қилиш тақиқланади.

• Маҳаллий жамоада истиқомат қилаётган ишчиларни бир хил чекловларга дуч келадиган жойда яшаш жойига (мавжудлигига қараб) кўчиб ўтишини талаб қилиш масаласини кўриб чиқиш керак.
• Уйга кунлик, ҳафталик ёки ойлик қайтадиган маҳаллий жамоаларнинг ишчиларини бошқариш қийинроқ бўлади. Улар қурилиш майдонига кириш пайтида соғлиғи текширувидан ўтказилиши керак (юқорида айтиб ўтилганидек) ва бир мунча вақт, ҳолатлар уларни турар жойдан фойдаланишни ёки ишга келмасликни талаб қилишни талаб қилиши мумкин.

(б) иш жойига кириш / чиқиш ва ишнинг бошланишини текшириш.

Иш жойига кириш / чиқиш ишчилар ва бошқа томонлар, шу жумладан ёрдамчи ходимлар ва етказиб берувчилар учун назорат қилиниши ва ҳужжатлаштирилиши керак. Мумкин бўлган чоралар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:
• Қурилиш майдонига кириш / чиқишни бошқариш, қурилиш майдони чегараларини таъминлаш ва кириш / чиқиш жойларини белгилаш тизимини бошқариш (агар улар аллақачон мавжуд бўлмаса). Қурилиш майдонига кириш / чиқиш ҳужжатлаштирилган бўлиши керак.
• Хавфсизлик ходимларини қурилиш майдонини хавфсизлигини таъминлаш ва кириш ва чиқишни назорат қилиш учун ўрнатилган (такомиллаштирилган) тизим бўйича ўқитиш, ушбу тизимни амалга оширишда улардан талаб қилинадиган хатти-ҳаракатлар ва ҳар қандай КОВИД -19 бўйича ҳар қандай мулоҳазалар.
• Қурилиш майдонига киришни кузатиб борадиган ходимларни ўқитиш, уларга ишчиларнинг киришини ҳужжатлаштириш учун зарур бўлган ресурсларни тақдим этиш, ҳароратни текшириш ва кириш тақиқланган ҳар қандай ишчининг маълумотларини ёзиб олиш.
• Ишчилар қурилиш майдонига киришдан ёки иш бошлашдан олдин ишга яроқлилигини тасдиқлаш. Бунинг учун процедуралар аллақачон ўрнатилган бўлиши керак бўлса-да, соғлиғи билан боғлиқ бўлган ёки бошқача хавф остида бўлган ишчиларга алоҳида еътибор берилиши керак. Соғлиқни сақлаш билан боғлиқ муаммоларга дуч келадиган ходимларни демобилизация қилишни кўриб чиқиш керак.
• Қурилиш майдонига кирадиган ишчилар ва бошқа одамларнинг ҳароратини текшириш ёки қайд этиш ёки қурилиш майдонига киришдан олдин ёки киришда ўз-ўзидан ҳисобот беришни талаб қилиш.
• Ишни бошлашдан олдин ишчиларга кундалик брифинглар ўтказиш, намойишларда ва иштирок этиш усулларидан фойдаланган ҳолда, йўталб, одоб-ахлоқ қоидалари, қўлларнинг гигиенаси ва масофани узоқлаштириш чораларини ўз ичига олган КОВИД-19нинг ўзига хос мулоҳазаларига эътибор қаратиш.
• Кундалик брифинглар давомида ишчиларга мумкин бўлган аломатлар (иситма, йўтал) борлигини ўз-ўзини кузатиб бориш кераклигини ва агар улар симптомлари бўлса ёки ўзларини ёмон ҳис қилса, бу ҳақда ўз раҳбарига ёки КОВИД-19 марказига хабар бериш кераклигини эслатиб туринг.
• зарар кўрган ҳудуддан ёки юқтирган одам билан алоқада бўлган ишчининг қурилиш майдонига 14 кун давомида қайтиб келишини олдини олиш ёки (агар бу мумкин бўлмаса) 14 кун давомида бундай ишчини изоляция қилиш.
• Касал ишчининг қурилиш майдонига киришини олдини олиш, агар керак бўлса, уларни маҳаллий тиббий муассасаларга юбориш ёки 14 кун давомида уйда изоляция қилишни талаб қилиш.

(в) умумий гигиена

Умумий гигиена талаблари қуйидагиларни ўз ичига олган ҳолда етказилиши ва кузатилиши керак.

• Ишчиларни ва ходимларни жойларда КОВИД-19 белгилари ва аломатлари, унинг тарқалиши, ўзларини қандай ҳимоя қилиш (шу жумладан, мунтазам равишда қўл ювиш ва ижтимоий узоқлашиш) ва улар ёки бошқа одамларда аломатлар бўлса нима қилиш кераклиги ҳақида маълумот бериш (қўшимча маълумот учун КИМ КОВИД-19 жамоатчилик учун маслаҳат).
• Қурилиш майдони атрофида плакатлар ва плакатларни, маҳаллий тиллардаги расм ва матнларни жойлаштириш.
• совун, бир марталик қоғоз сочиқлар ва ёпиқ чиқинди қутилар билан таъминланган қўл ювиш воситаларини бутун майдон бўйлаб, шу жумладан иш жойларига кириш / чиқиш жойларида таъминлаш; ҳожатхона, ошхона ёки озиқ-овқат тарқатиш ёки ичимлик суви таъминланадиган жойда; ишчилар турар жойида; чиқинди станцияларида; дўконларда; ва умумий жойларда. Қўл ювиш мосламалари мавжуд бўлмаган ёки етарли бўлмаган ҳолларда, уларни созлаш учун чоралар кўриш керак. Спиртли ичимликларни тозалаш воситаси (агар мавжуд бўлса, 60-95% спиртли ичимликлар) ҳам ишлатилиши мумкин.
• Ишчилар турар жойларини кўриб чиқинг ва уларни ХМИ / ЕТТБнинг ишчиларни турар жой билан таъминлаш бўйича қўлланмасида белгиланган талабларни ҳисобга олган ҳолда баҳоланг: турар жой учун яхши амалиёт ҳақида қимматли кўрсатма берадиган жараёнлар ва стандартлар.
• Ўз-ўзини карантин билан таъминлаш учун ишчилар турар жойини ажратиш, шунингдек юқтирган ходимларни кўпроқ расмий равишда изоляция қилиш ((ф) бандига қаранг).

(г) <u>тозалаш ва чиқиндиларни йўқ қилиш</u>

Барча биноларни, шу жумладан идораларни, турар жойларни, ошхоналарни, умумий жойларни мунтазам ва тўлиқ тозалашни амалга оширинг. Асосий қурилиш ускуналарини тозалаш протоколларини кўриб чиқинг (айниқса, агар у турли ишчилар томонидан бошқарилса). Бунга қуйидагилар кириши керак:
• Тозалаш ходимларини тегишли тозалаш ускуналари, материаллари ва дезинфекцияловчи воситалар билан таъминлаш.
• Умумий тозалаш тизимларини кўриб чиқинг, тозалаш ходимларини тегишли тозалаш тартиб-қоидалари ва юқори фойдаланиш ёки юқори хавфли жойларда тегишли частота бўйича ўқитинг.
• Тозалаш воситаларидан КОВИД-19 билан ифлосланган ёки гумон қилинган жойларни тозалаш талаб этилиши кутилган ҳолларда, уларга тегишли ШХВ: халатлар ёки фартуклар, қўлқоплар, кўзни ҳимоя қилиш воситалари (ниқоблар, кўзойнаклар ёки юзлар) ва этик ёки ёпиқ иш поябзали. Агар тегишли ШХВ мавжуд бўлмаса, тозалагичлар мавжуд бўлган энг яхши алтернативалар билан таъминланиши керак.
• тозалаш ишларидан олдин, тозалаш пайтида ва ундан кейин тозаловчиларни тўғри гигиенага ўргатиш (шу жумладан қўл ювиш); ШХВ -дан қандай қилиб хавфсиз фойдаланиш керак (керак бўлганда); чиқиндиларни назорат қилишда (шу жумладан ишлатилган ШХВ ва тозаловчи материаллар учун).
• Хаста ишчиларни парваришлаш пайтида ишлаб чиқарилган ҳар қандай тиббий чиқиндилар белгиланган идишлар ёки қопларга хавфсиз тарзда йиғилиши ва тегишли талабларга мувофиқ муомала қилиниши ва йўқ қилиниши керак (масалан, миллий, ЖССТ). Агар тиббий чиқиндиларни очиқ ёқиш ва ёқиш зарур бўлса, бу имкон қадар чекланган муддат ичида бўлиши керак. Чиқиндиларни камайтириш ва ажратиш керак, шунда фақат энг кичик миқдордаги чиқиндилар ёқиб юборилади (қўшимча маълумот учун КОВИД-19 учун сув, санитария ва чиқиндиларни бошқариш бўйича ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаларига қаранг).

(д) <u>иш амалиётини созлаш</u>

Ишчилар ўртасидаги алоқани камайтириш ёки минималлаштириш учун иш жараёнлари ва вақтидаги ўзгаришларни кўриб чиқинг, чунки бу лойиҳа жадвалига таъсир қилиши мумкин. Бундай чоралар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:
• Меҳнат жамоаларининг сонини камайтириш.
• Бир вақтнинг ўзида қурилиш майдонидаги ишчилар сонини чеклаш.
• 24 соатлик иш айланишига ўтиш.
• Ижтимоий узоқлашишни таъминлаш учун муайян иш фаолияти ва вазифалари учун иш жараёнларини мослаштириш ёки қайта тузиш ва ишчиларни ушбу жараёнларга ўргатиш.
• Оддий хавфсизлик бўйича тренингларни давом эттириш, КОВИД-19 га тегишли фикрларни қўшиш. Ўқитиш одатдаги ШХВ-дан тўғри фойдаланишни ўз ичига олиши керак. Ушбу эслатма санасидан бошлаб, қурилиш бўйича ишчиларга КОВИД-19 махсус ШХВ керак эмаслиги ҳақида умумий тавсиялар берилган бўлса-да, бу қайта кўриб чиқилиши керак (қўшимча маълумот учун КОВИД-19 учун шахсий ҳимоя воситаларидан (ШХВ) оқилона фойдаланиш бўйича ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаларига қаранг).
• Тиббий ходимлар ёки фаррошлар учун материаллар кам бўладиган бўлса ёки ШХВ зарур бўлса, қурилиш ШХВ -дан фойдаланишни камайтириш бўйича иш усулларини кўриб чиқиш. Бунга қуйидагилар киради: сув сепадиган тизимларнинг иш ҳолатини текшириш ва юк ташиш машиналари учун тезлик чегарасини пасайтириш орқали чанг маскалари эҳтиёжини камайтиришга ҳаракат қилиш.
• Қурилиш майдони ичидаги очиқ жойларда иш танаффусларини ташкил этиш (иложи бўлса).
• Жойларда мавжуд бўлиши мумкин бўлган дам олиш масканлари, шу жумладан спорт залларига ижтимоий масофани узоқлаштириш ва / ёки уларга киришни вақтинча чеклаш учун ошхоналар тартибини ўзгартириш ва овқатланиш вақтини босқичма-босқич кўриб чиқиш.
• Бирон бир вақтда, ишнинг оқилона амалиётини, ишчилар ва жамоатчиликнинг потенциал таъсирини ва уларнинг мавжудлигини акс эттириш учун уни созлаш (ёки ишни тўлиқ тўхтатиш) зарурлигини баҳолаш учун лойиҳанинг умумий жадвалини кўриб чиқиш керак бўлиши мумкин, етказиб бериш, ҳукуматнинг маслаҳатлари ва кўрсатмаларини ҳисобга олган ҳолда.

(е) <u>лойиҳада тиббий хизматлар кўрсатиш</u>

Мавжуд инфратузилмани (поликлиника / тиббий пунктнинг катталиги, ётоқхоналар, изоляция жойлари), тиббиёт ходимлари, асбоб-ускуналар ва жиҳозлар, процедуралар ва машғулотларни ҳисобга олган ҳолда мавжуд лойиҳа тиббий хизматларининг етарли ёки йўқлигини кўриб чиқинг. Агар улар етарли бўлмаса, иложи бўлса, хизматларни янгилашни кўриб чиқинг, жумладан:
• Тиббий инфратузилмани кенгайтириш ва беморларни ажратиш мумкин бўлган жойларни тайёрлаш. Изоляция иншоотларини ўрнатиш бўйича кўрсатма ЖССТнинг КОВИД-19ни қамоққа олиш шароитида шахслар карантини бўйича мулоҳазалари бўйича вақтинчалик қўлланмасида кўрсатилган). Изоляция иншоотлари ишчилар турар жойидан ва доимий иш фаолиятидан узоқроқ жойда жойлашган бўлиши керак. Иложи бўлса, ишчиларга битта яхши шамоллатиладиган хона (очиқ дераза ва ешик) берилиши керак. Мумкин бўлмаган жойда, изоляция иншоотлари, агар иложи бўлса, ишчиларни парда билан ажратиб, битта хонадаги ишчилар ўртасида камида 1 метр масофани босиб ўтишлари керак. Касал ишчилар ўз ҳаракатларини чеклашлари, умумий фойдаланиш жойлари ва иншоотлардан қочишлари ва 14 кун давомида аломатлардан тозаланмагунча, меҳмонларга рухсат бермасликлари керак. Агар улар умумий фойдаланиш жойлари ва жиҳозларидан (масалан, ошхоналардан) фойдаланишлари керак бўлса, улар фақат зарар кўрмаган ишчилар мавжуд бўлмаганда ва бундай фойдаланишдан олдин ва кейин майдон / биноларни тозалаш керак.

• ЖССТнинг КОВИД-19 бўйича жорий тавсияларини ва КОВИД-19 нинг ўзига хос хусусиятлари бўйича тавсияларни ўз ичига олиши керак бўлган тиббиёт ходимларини ўқитиш. КОВИД-19 инфекциясига шубҳа қилинган жойда, тиббий провайдерлар янги коронавирус (нСоВ) инфекциясига шубҳа туғилганда соғлиқни сақлаш вақтида ЖССТнинг инфекцияни олдини олиш ва назорат қилиш бўйича вақтинчалик кўрсатмаларига риоя қилишлари керак.
• Тиббий ходимларни синовдан ўтказишга ўргатиш, агар синов мавжуд бўлса.
• Ускуналар, материаллар ва дори-дармонларнинг мавжуд захираларини жойида баҳолаш ва қўшимча ва захираларни олиш, зарурат ва иложи бўлса. Бунга халат, фартук, тиббий ниқоб, қўлқоп ва кўзни ҳимоя қилиш каби тиббий ШХВ кириши мумкин. Тавсия этилган нарсалар бўйича ЖССТ раҳбариятига мурожаат қилинг (қўшимча маълумот учун КОВИД-19 учун шахсий ҳимоя воситаларидан (ШХВ) оқилона фойдаланиш бўйича ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаларига қаранг).
• Агар дунё миқёсидаги танқислик туфайли ШХВ буюмлари мавжуд бўлмаса, тиббий ходимлар алтернативалар тўғрисида келишиб олишлари ва уларни сотиб олишга ҳаракат қилишлари керак. Одатда қурилиш майдончаларида топилиши мумкин бўлган алтернативаларга чанг ниқоблари, қурилиш қўлқоплари ва кўзойнаклар киради. Ушбу буюмлар тавсия э тилмаса ҳам, агар тиббий ШХВ мавжуд бўлмаса, улар сўнгги чора сифатида ишлатилиши керак.
• Одатда вентиляторлар иш жойларида мавжуд бўлмайди ва ҳар қандай ҳолатда ҳам интубация фақат тажрибали тиббиёт ходимлари томонидан ўтказилиши керак. Агар ишчи ўта касал бўлса ва ўзи тўғри нафас ололмаса, уларни дарҳол маҳаллий касалхонага юбориш керак (қуйида (г) га қаранг).
• Тиббий чиқиндилар билан ишлашнинг мавжуд усулларини, шу жумладан сақлаш ва йўқ қилиш тизимларини кўриб чиқинг (қўшимча маълумот учун КОВИД-19 учун сув, санитария ва чиқиндиларни бошқариш бўйича ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаси ва соғлиқни сақлаш фаолияти чиқиндиларини хавфсиз бошқариш бўйича ЖССТ кўрсатмаларига қаранг).

(ё) <u>маҳаллий тиббий ва бошқа хизматлар</u>

Лойиҳа бўйича тиббий хизматларнинг чекланган доирасини ҳисобга олган ҳолда, лойиҳа касал ишчиларни маҳаллий тиббий хизматларга юбориши керак бўлиши мумкин. Бунга тайёргарлик қуйидагиларни ўз ичига олади:
• Маҳаллий тиббий хизматларнинг ресурслари ва имкониятлари тўғрисида маълумот олиш (масалан, кўрпа-тўшаклар сони, ўқитилган ходимлар ва зарур материаллар).
• Муайян тиббий муассасалар билан дастлабки муҳокамаларни ўтказиш, касалхонага юборилиши керак бўлган ишчиларни нима қилиш кераклигини келишиб олиш.
• Лойиҳа маҳаллий тиббий хизматларни жамият аъзоларига касал бўлишга тайёргарлик кўришда қўллаб-қувватлаши мумкин бўлган усулларни кўриб чиқиш, кексалар ёки тиббий ҳолатлари илгари касал бўлганлар тегишли даволаниш учун қўшимча ёрдамга муҳтожлигини англаб етиш.
• касални тиббий муассасага етказиш усулини аниқлаштириш ва бундай транспорт мавжудлигини текшириш.
• Маҳаллий шошилинч / тиббий хизматлар билан алоқа қилиш учун келишилган протоколни яратиш.
• Маҳаллий тиббий хизматлар / муайян тиббий муассасалар билан кўрсатиладиган хизматлар кўлами, беморларни қабул қилиш тартиби ва (агар керак бўлса) ҳар қандай харажатлар ёки тўловлар билан боғлиқ бўлиши мумкин.
• Шунингдек, процедура тайёрланиши керак, шунда лойиҳа бошқаруви КОВИД-19 касаллиги билан касалланган вафот этган тақдирда нима қилиш кераклигини билади. Оддий лойиҳа процедуралари амал қилишда давом этар экан, КОВИД-19 касалликнинг юқумли хусусияти туфайли бошқа муаммоларни ҳам келтириб чиқариши мумкин. Лойиҳа амалга оширилиши

лозим бўлган ишларни, шу жумладан ҳисобот бериш ёки миллий қонунчиликка мувофиқ бошқа талабларни мувофиқлаштириш учун тегишли маҳаллий ҳокимият органлари билан алоқада бўлиши керак.

(ж) наъмуна ва вируснинг тарқалиши

ЖССТ касал бўлиб қолган ёки КОВИД-19 вируси билан боғлиқ бўлиши мумкин бўлган аломатларни кўрсатадиган одамни даволаш учун нима қилиш кераклиги ҳақида батафсил тавсиялар беради (қўшимча маълумот учун янги коронавирус (нСоВ) пайдо бўлганда соғлиқни сақлаш вақтида инфекциянинг олдини олиш ва назорат қилиш бўйича ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаларига қаранг) инфекцияга шубҳа қилинган. Лойиҳада хавф-хатарга асосланган процедуралар белгиланиши керак, ишнинг оғирлиги (енгил, ўртача, оғир, танқидий) ва хавф омиллари (масалан, ёш, гипертония, диабет) бўйича фарқланган ёндашувлар (қўшимча маълумот учун ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаларига қаранг) соғлиқни сақлаш муассасаларида ва жамиятда КОВИД-19 ҳолатларини бошқариш бўйича тезкор мулоҳазалар). Улар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

• Агар ишчида КОВИД-19 аломатлари бўлса (масалан, иситма, қуруқ йўтал, чарчоқ), ишчини дарҳол ишдан олиб ташлаш ва жойида изоляция қилиш керак.

• Агар тест синовлари қурилиш майдонида мавжуд бўлса, ишчи қурилиш майдонида синовдан ўтказилиши керак. Агар қурилиш майдонида тест мавжуд бўлмаса, ишчи синовдан ўтиш учун маҳаллий соғлиқни сақлаш муассасаларига етказилиши керак (агар синов мавжуд бўлса).

• Агар тест КОВИД-19 га ижобий таъсир кўрсатса ёки тест мавжуд бўлмаса, ишчи изоляцияни давом еттириши керак. Бу иш жойида ёки уйда бўлади. Агар уйда бўлса, ишчи ўз уйига лойиҳа томонидан тақдим етилган транспортда етказилиши керак.

• Алкогол таркибида дезинфекцияловчи воситаси бўлган кенг миқёсли тозалаш процедуралари ишчи бўлган жойда, ушбу соҳада олиб бориладиган ишлардан олдин амалга оширилиши керак. Ишчи фойдаланадиган асбобларни дезинфекцияловчи ва ШХВ ёрдамида тозалаш керак.

• Ҳамкасблардан (яъни касал ишчи билан яқин алоқада бўлган ишчилардан) ишни тўхтатиши ва ҳеч қандай аломатлари бўлмаса ҳам, ўзларини 14 кун карантин остига қўйишлари керак.

• Ишчининг оиласи ва бошқа яқин алоқалари, агар улар ҳеч қандай аломатлари бўлмаса ҳам, ўзларини 14 кун давомида карантинга олишлари керак.

• Агар қурилиш майдонидаги ишчида КОВИД-19 касаллиги тасдиқланган бўлса, ташриф буюрувчиларнинг қурилиш майдонига киришини чеклаш ва ишчилар гуруҳларини иложи борича бир-биридан ажратиш керак.

• Агар ишчилар уйда яшаса ва КОВИД-19 билан касалланганлиги тасдиқланган ёки тахмин қилинган оила аъзоси бўлса, ишчи ўзларини карантин остига олишлари ва ҳеч қандай аломатлари бўлмаса ҳам, лойиҳа майдонига 14 кун давомида йўл қўймасликлари керак.

• Ишчиларга касаллик, изоляция ёки карантин даврида ёки ишдан тўхташлари зарур бўлган ҳолларда, миллий қонунчиликка мувофиқ иш ҳақи берилиши керак.

• Ишчи томонидан талаб қилинадиган тиббий ёрдам (иш жойида ёки маҳаллий касалхонада ёки клиникада) иш берувчи томонидан тўланиши керак.

(з) қўшимчаларнинг давоми ва лойиҳа фаолияти

КОВИД-19 пайдо бўлган жойда, лойиҳа майдончасида ёки жамоатда, лойиҳа қурилиш майдониига кириш чекланиши мумкин ва таъминотнинг ҳаракатланиши таъсир қилиши мумкин.

• Лойиҳа бошқаруви гуруҳидаги асосий одамлар (ЛАОГ, Назоратчи муҳандиснинг, Пудратчи, субпудратчилар) касал бўлиб қолишган тақдирда, захира нусхаларини аниқланг ва одамлар бу келишувлар тўғрисида хабардор бўлишлари учун улар ҳақида хабар беринг.

• Ҳужжатларни расмийлаштириш, одамлар ўзларининг нима эканлигини билишлари ва бир кишининг билимига таянмасликлари учун.
• Керакли энергия, сув, озиқ-овқат, тиббиёт буюмлари ва тозалаш ускуналарини етказиб бериш занжирини тушуниб олинг, бунга қандай таъсир қилиши мумкинлигини ва қандай алтернативалар мавжудлигини кўриб чиқинг. Халқаро, минтақавий ва миллий таъминот занжирларини, айниқса, лойиҳа учун муҳим бўлган таъминотларни (масалан, ёқилғи, озиқ-овқат, тиббиёт, тозалаш ва бошқа зарур материаллар) дастлабки фаол равишда қайта кўриб чиқиш муҳимдир. Муҳим товарларнинг 1-2 ойлик узилишини режалаштириш узоқроқ жойлардаги лойиҳалар учун мос бўлиши мумкин.
• Муҳим материаллар учун буюртма бериш / сотиб олиш. Агар мавжуд бўлмаса, алтернативаларни кўриб чиқинг (иложи бўлса).
• Амалдаги хавфсизлик чораларини кўриб чиқинг ва лойиҳани нормал ишлаши тўхтаб қолса, улар етарли бўладими.
• Лойиҳа қайси пайтларда фаолиятни сезиларли даражада қисқартириши ёки ишни тўлиқ тўхтатиши зарур бўлиши мумкинлигини ўйлаб кўринг ва бунга тайёргарлик кўриш учун нима қилиш кераклигини ва иложи бўлса ёки мумкин бўлганда ишни қайта бошланг.

(и) <u>ўқитиш ва ишлаб чиқарувчилар билан алоқа</u>

Ишчиларга ўзларининг аҳволларини ва ўзларини, оилаларини ва жамиятни қандай қилиб энг яхши ҳимоя қилишларини тушуниш учун мунтазам имкониятлар бериб туриш керак. Уларга лойиҳа томонидан ўрнатилган тартиб-қоидалар ва уларни амалга оширишда ўзларининг мажбуриятлари тўғрисида маълумот бериш керак.
• Қурилиш майдонига яқин жамоаларда ва лойиҳа бошқарувига кириш имконияти бўлмаган ишчилар орасида ижтимоий тармоқлар асосий маълумот манбаи бўлиши мумкинлигини билиш муҳимдир. Бу ишчилар билан доимий маълумот ва мулоқотлар (масалан, тренинглар, шаҳар заллари, асбоб қутилари орқали) муҳимлигини оширади, бу КОВИД-19 хавфини енгиш учун бошқарув нима қилаётганини таъкидлайди. Қўрқувни йўқотиш - бу ишчи кучининг хотиржамлиги ва бизнеснинг узлуксизлигининг муҳим жиҳати. Ишчиларга саволлар бериш, ўз муаммоларини билдириш ва таклифлар бериш имкониятини бериш керак.
• Ишчиларни ўқитиш, юқоридаги бўлимларда айтиб ўтилганидек, мунтазам равишда ўтказилиши керак, бу эса ишчиларга қандай қилиб ўзини тутиши ва иш вазифаларини бажариши кутилаётганлиги тўғрисида аниқ тушунча беради.
• Ўқитиш, агар ишчи касал бўлиб қолса, дискриминация ёки хуруж масалаларини ҳал қилиши ва ишчилар иш жойига қайтиб борадиган вируснинг ҳаракатланиш йўналишини тушунишлари керак.
• Ўқув машғулотлари одатда иш жойида талаб қилиниши мумкин бўлган барча масалаларни қамраб олиши керак, шу жумладан хавфсизлик тартиб-қоидаларини қўллаш, қурилиш ишларидан фойдаланиш бўйича хавфсизлик қоидалари, меҳнат муҳофазаси ва хавфсизлик қоидалари, шунингдек, иш амалиёти ўзгартирилганлигини ҳисобга олган ҳолда.
• Алоқа аниқ бўлиши керак, далилларга асосланган ва ишчилар томонидан осон тушунилиши учун тузилган, масалан, қўл ювиш ва ижтимоий масофадан узоқлашиш ҳақидаги плакатларни осиб қўйиш ва агар ишчи аломатлар кўрстса нима қилиш керак.

(к) <u>жамият билан алоқа</u>

Ҳамжамият билан алоқаларни эҳтиёткорлик билан бошқариш керак, бунда ишчиларни ҳам, жамоани ҳам ҳимоя қилиш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирларга эътибор қаратиш лозим. Маҳаллий бўлмаган ишчиларнинг мавжудлиги ёки маҳаллий ишчиларнинг лойиҳа майдонида бўлишидан келиб чиққан ҳолда жамоатчилик учун хавф туғдириши жамиятни хавотирга солиши мумкин. Лойиҳада Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг

кўрсатмаларини акс эттириши мумкин бўлган хатарларга асосланган тартиб-қоидалар белгиланиши керак (қўшимча маълумот учун ЖССТ Хатарлар билан алоқа ва жамоатчиликни жалб қилиш (РССЕ) ҳаракатлар режаси бўйича кўрсатма КОВИД-19 тайёрлиги ва жавоби). Қуйидаги яхши амалиётни кўриб чиқиш керак:

• Алоқалар аниқ, мунтазам, ҳақиқатга асосланган ва жамият аъзолари томонидан осон тушунилиши учун тузилган бўлиши керак.

• Алоқа воситалари мавжуд воситалардан фойдаланиши керак. Кўпгина ҳолларда, жамият ёки жамият вакиллари билан юзма-юз учрашиш мумкин бўлмайди. Бошқа алоқа шаклларидан фойдаланиш керак; плакатлар, рисолалар, радио, матнли хабар, электрон учрашувлар. Амалдаги воситалар жамиятнинг турли аъзоларининг уларга кириш имкониятларини, алоқа ушбу гуруҳларга етиб боришини таъминлашни ҳисобга олиши керак.

• Жамиятни КОВИД-19 билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун жойларда ўрнатилган тартиб-қоидалар тўғрисида хабардор қилиш керак. Бунга ишчилар ва жамият ўртасидаги алоқаларни чеклаш ёки тақиқлаш бўйича амалга оширилаётган барча чоралар киритилиши керак. Булар ҳақида аниқ маълумот бериш керак, чунки баъзи чоралар жамият учун молиявий таъсирга эга бўлади (масалан, агар ишчилар турар жой учун ҳақ тўлашса ёки маҳаллий объектлардан фойдалансалар). Жамият қурилиш майдонига кириш / чиқиш тартиби, ишчиларга ўқитиш ва ишчи касал бўлиб қолса, лойиҳа томонидан амалга ошириладиган тартиб тўғрисида хабардор бўлиши керак.

• Агар лойиҳа вакиллари, пудратчилар ёки ишчилар жамоатчилик билан ўзаро алоқада бўлса, улар ижтимоий дистансияни амалда қўллашлари ва тегишли идоралар томонидан берилган маҳаллий ва халқаро (масалан, ЖССТ) томонидан берилган бошқа КОВИД-19 кўрсатмаларига амал қилишлари керак.

6. Фавқулодда вазиятлар бўйича ваколатлар ва қонунчилик

Кўпгина қарз олувчилар фавқулодда вазиятлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини қабул қилмоқдалар. Бундай қонунчилик доираси ва унинг бошқа қонуний талаблар билан ўзаро муносабати ҳар бир мамлакатда турлича бўлади. Бундай қонунчилик бир қатор масалаларни қамраб олиши мумкин, масалан:

• Аҳолининг соғлиғи билан боғлиқ фавқулодда вазиятни эълон қилиш

• Баъзи тадбирларда полиция ёки ҳарбий хизматдан фойдаланишга рухсат бериш (масалан, комендант соати ёки ҳаракатни чеклаш).

• Айрим тоифадаги ходимларга кўпроқ вақт ишлашни, таътилга чиқмаслик ёки иш жойидан кетмаслик ҳақида буйруқ бериш (масалан, соғлиқни сақлаш ходимлари)

• Оддий бўлмаган ишчиларга уйда қолиш, иш ҳақи камайтирилганлиги ёки мажбурий таътил учун буюртма бериш

Истисно ҳолатлар бундан мустасно (Жаҳон банкининг Операцион экологик ва ижтимоий шарҳлар бўйича қўмитасига (ОЕИСҚ) мурожаат қилганидан кейин), лойиҳалар фавқулодда қонунчиликка мажбурий ёки тавсия этиладиган даражада амал қилиши керак. Қарз олувчининг қонунчиликнинг мажбурий талаблари лойиҳага қандай таъсир қилишини тушуниши муҳимдир. Жамоалар қарз олувчилардан (ўз навбатида, қарз олувчилар Пудратчиларга мурожаат қилишлари керак) фавқулодда вазият қонунчилиги қарз олувчининг қонуний шартномада белгиланган мажбуриятларига ва қурилиш шартномаларида белгиланган мажбуриятларга қандай таъсир қилишини кўриб чиқишни талаб қилишлари керак. Агар қонунчилик мавжуд шартномавий мажбуриятлардан жиддий равишда четга чиқишни талаб қилса, бу тегишли қоидаларни белгилаб, ҳужжатлаштирилиши керак.

ИЛОВА – 16. КОВИД – 19 ТАЙЁРГАРЛИК ҲИСОБОТ НАЪМУНАСИ

КОВИД-19 ҳисоботи қуйидаги тақдим қилинган наъмунага асосан тайёрланиши керак. Турли кичик лойиҳалар, қурилиш майдончалари ва/ёки пудратчилар ўртасида тақсимот мавжудлигини таъминланг. Келишмовчиликларни таҳлил қилинг ва уларнинг сабабларини, шунингдек, керакли тузатишларни баҳоланг.

Илгари тақдим этилган кўрсатмаларга қаранг - КОВИД-19 қурилиш ишлари тўғрисидаги ҳужжатлар (қарз олувчи учун кўрсатма ва пудратчи учун кўрсатма), мавжуд операциялар учун фавқулодда холталар режалаштириш бўйича тавсиялар - КОВИД-19 таъсирини камайтириш / олдини олиш / қамраб олиш амалиётига мисоллар.

АСОСИЙ МАЪЛУМОТЛАР
Лойиха/суб-лойиха номи, ҳисобот санаси
Аниқлаш учун маълумотларини тақдим этиш
Барча даражадаги давлат хокимияти идораларининг КОВИД-19 дан сақланишда талаб-/кўрсатмалари
Маълумот бўйича ҳуқуқий база маълумотларини тақдим этиш, миллий, ҳам минтақавий, ҳам маҳаллий (жамоатчилик) даражасида кучга кирган сана
Фаол, тўхтаб қолган ёки қисман фаол бўлган фаолият/суб-лойихаларнинг қисқача тавсифи
Ҳар бир лойиҳа/суб-лойиха учун фаолият даражасини тасвирлаб (ЛАОГ мижознинг биносида тезкор; қурилиш майдониларда давом этаётган фуқаролик ишлари ва бошқлар..), шунингдек фуқаролик ишлари турлари сифатида (давом этаётган бўлса) ва алоҳида-алоҳида ҳар бир сқурилиш худуди ишчилар сони ва ҳар бир суб-лойиха /пудратчи учун биргаликда

(а) ИШЧИ КУЧИ ХУСУСИЯТЛАРИНИ БАҲОЛАШ
Ишчиларнинг яшаш жойи ҳақида маълумот
Ҳар бир сублойиза/пудратчи учун, чодирларда яшаётган ишчилар ҳақида маълумот

беришни таминлаш, қанчаси турар-жой /меҳмонхоналарда яшайди.; қанчаси ўзига тегишли турар-жойда яшайди.
Иш жойидан ва жойларига автотранспорт воситаси ва иш билан боғлиқ бошқа сабабларга кўра
Агар ходимлар иш жойидан/жойига яшаш жойига/жойига бориш керак бўлса, автотранспорт воситаси турини кўрсатинг (жамоат транспорти, шахсий автотранспорт, ижара олинган автотранспорт, ва бошқа..)

КОВИД-19га ТАЙЁРГАРЛИК / ЧОРАЛАР
(б) Иш жойига кириш/чиқиш ва ишни бошлаш бўйича текширувлар
Ишга кириш тартиби ва тиббий кўрикдан ўтиш бўйича кўрилган чораларни таърифланг
(в) Умумий гигиена
Лойиҳа билан боғлиқ ишчи кучи учун қўлланиладиган умумий гигиена талаблари қандайлигини таърифланг (ЛАОГ ва лойиха ишчилар) ва бу талаблар қандай амалга оширилади
(г) Тозалик ва чиқиндиларни йўқ қилиш
Худуддага барча иншоотлар, шу жумладан идоралар, турар жойлар, ошхоналар, умумий фойдаланиш жойлари ва асосий қурилиш ускуналари учун тозалаш протоколлари (шу жумладан дезинфекция) ҳақида умумий маълумот тақдим этинг.
(д) Иш амалиётини созлаш
Ишчилар ўртасидаги алоқани қисқартириш ёки камайтириш учун иш жараёнлари ва вақтларини ўзгартириш тўғрисида таърифланг
(е) Лойиҳа тиббий хизматлари
Мавжуд инфратузилмани ҳисобга олган ҳолда, мазкур лойиҳанинг тиббий хизматларининг етарли эканлигини баҳолашни таъминлаш (тиббий элонларнинг ҳажми, ётоп ўринлар сони, изоляция иншоотлари), тиббий ходимлар, асбоб-ускунлар, амалиёт ва ўқув сминарлар. Агар йўқ бўлса, илтимос, янгилаш учун қилинган чораларни таърифланг.
(ё) Маҳаллий тиббиёт ва бошқа хизматлар
Маҳаллий тиббий хизмат ресурслари ва имкониятлари ҳақида умумий маълумот бериш, агар касалланган ишчиларни ишлашга юбориш зарур бўлса, қандай тартиб ўрнатилади. Беморга мурожаат қилиш учун яқин атрофдаги соғлиқни сақлаш муассасасининг мавжудлиги пудратчи ва объект ўртасидаги келишув.
(ж) Вирусни тарқатиш ва холатлар
КОВИД-19 билан касал бўлган ёки вирус аломатлари бўлган ходимни даволаш учун нима режалаштирилган.
(з) Лойиҳа фаолиятининг узлуксизлиги ва таъминоти
Агар КОВИД-19 чеклов таъсир этса ва ишнинг узлуксизлигини таъминлаш учун қандай тадбирлар мавжуд. Танқидий вазиятларни кўрсатиб ўтинг.

(и) КАСАЛЛИК АВЖ ОЛГАНДА ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАРНИ РЕЖАЛАШТИРИШ
КОВИД-19ни ҳал қилиш чоралари турли йўллар билан тақдим этилиши мумкин – захира режаси сифатида, мавжуд лойиҳа фавқулодда ва тайёргарлик режасининг кенгайтмаси сифатида ёки мустақил процедуралар сифатида. Таърифланг, қандай чора-тадбирлар ҳар бир шахсий суб-лойиха учун тақдим этилади / пудратчи ва қачон бундай режа / процедуралар кучга кирди.

ХАБАРДОРЛИК ВА АЛОҚА
(к) Машғулотлар ва ишчилар билан алоқа
Ишчилар лойиҳа томонидан қўйилган тартиб-қоидалардан хабардор бўлишлари керак, ва шу тартибларни амалга оширишда уларнинг мажбуриятлари. Ишчи кучи учун хабардорлик/тайёргарлик қурилиш машқларининг тавсифини тақдим етинг (аниқ иш кўрсатмаларини чиқариш, тиббий текшириш тартиблари бўйича оммавий эълонлар, соғлиқни сақлаш марказига кириш, ва бошқ..)
(л) Алоқа ва жамоа билан алоқа
Жамоа маҳаллий бўлмаган ишчиларнинг борлигидан ташвишланиши мумкин, ёки лойиҳа жойида маҳаллий ишчилар мавжудлиги билан боғлиқ хатарлар. Маҳаллий ҳамжамиятнинг манфаатдор томонлари билан алоқа қилиш учун таъқиб қилиниши керак бўлган хатарларга асосланган тартибларни тавсифланг.
Шикоятни кўриб чиқиш механизми
Лойиҳа билан боғлиқ ШКЧМ журнали КОВИД-19 билан боғлиқ шикоятларни/ҳисоботларни/шикоятларни кузатиш учун қўшимча устунни ўз ичига олиши керак. КОВИД-19 сони ҳақида маълумотларни журналга қайт этган холда таъминланг, ШКЧМга алоқадор мунтазам сўнги хисоботларни таъминланг.

(м) КОВИД-19 ҲИСОБОТ
КОВИД-19 ҳолатлар сони - тасдиқланган ва гумон / суриштирув остида
КОВИД-19 вируси билан зарарланган деб тасдиқланган ёки гумон қилинган лойиҳа билан боғлиқ ишчилар ҳақида маълумот бериш: сони, изоляция қилинган сана, критик холатда. **Хусусий маълумот тақдим этилмаслиги керак!**
Ҳисобот бериш тартиби
АМИХҚ касалликларни авж олганлиги хақида ҳисобот талаб қилади. ЛАОГ/пудратчи ташкилот жиддий воқеа юзасидан маълумот тақдим этади. Қарз олувчи лойиҳа ҳудудида касаллик юқтирган ишчиларга, жумладан агар касалланиш даражаси ишчи кучининг 50% га тенглашаетган булса, ёрдам бериш билан боғлиқ бўлган ҳар қандай хавотир ёки муаммолар ҳақида маълумот беради. Ушбу ҳисобот талаблари ЛАОГ/Пудратчининг ташкилий тузилмаси доирасида тегишли/масъул ходимлари томонидан қабул қилинганлини тасдиқланг.